

Na het vertrek van de 'goede' vaderlanders na de bevrijding in mei 1945 vulde het Scheveningse gevangeniscomplex - tijdens de Tweede Wereldoorlog het Oranjehotel genaamd - zich enkele dagen later met de 'foute' landgenoten. Tot 1950 deed de gevangenis dienst als een bewaarplaats voor politieke gevangenen in afwachting van hun proces. In deze bronnenpublicatie wordt de naoorlogse periode van de Scheveningse gevangenis voor het eerst uitgebreid beschreven. Aan de hand van een grote variëteit aan bronnen komen de belangrijkste onderwerpen aan bod: de Bijzondere Rechtspleging, de arrestaties in de eerste dagen na de bevrijding, de opzet van het kampstelsel in Den Haag, de personen die in kamp Scheveningen gevangen zaten en het dagelijks leven. Ook wordt er uitgebreid aandacht besteed aan de misstanden in de gevangenis in de eerste maanden na de bevrijding

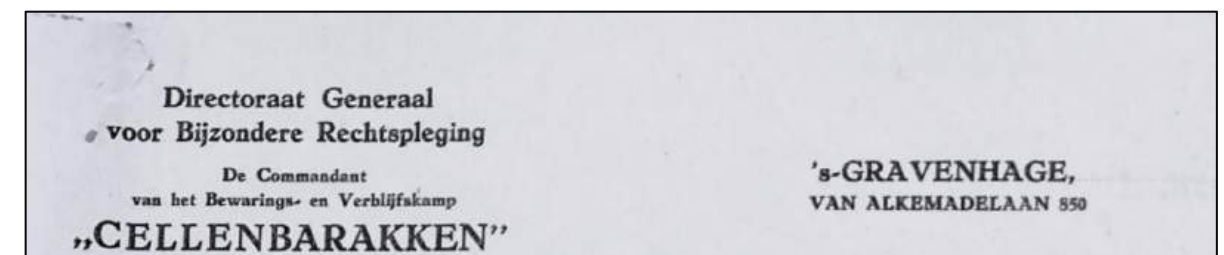

'Ter zake politiek'

H.F. Ambachtsheer

'Ter zake politiek'

De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen te Scheveningen 1945-1950

H.F. Ambachtsheer

Ter zake politiek

De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen te Scheveningen 1945-1950

Colofon

Uitgave

Nationaal Monument Oranjehotel
Van Alkemadeaan 1258, 2597 BP Den Haag

Onderzoek en tekst

H. F. Ambachtsheer, Den Haag

Beeld

H. F. Ambachtsheer, Den Haag

Redactie

Maia Bijl, NM Oranjehotel

Vormgeving

J.A.H Boin, Den Haag

Editie 1, 4 november 2024

©2024 Nationaal Monument Oranjehotel/Henk Ambachtsheer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van het NM Oranjehotel.

ISBN 978-90-833-3983-2

NATIONAL MONUMENT ORANJEHOTEL

Van Alkemadeaan 1258 2597

BP Den Haag

www.oranjehotel.org

Inhoud

Voorwoord.....	6
Inleiding	7
1 Het Militair Gezag, de Binnenlandse Strijdkrachten, de arrestatie en bewaring van politieke delinquenten	10
1.1 Het Militair Gezag	10
1.2 De Binnenlandse Strijdkrachten	10
1.3 De arrestatiebevoegdheid en het arrestatiebeleid.....	11
1.4 De Bewarings- en Verblijfskampen in Nederland 1945-1948.....	13
2 De hoofdlijnen van de Bijzondere Rechtspleging	21
2.1 Het Besluit Buitengewoon Strafrecht en het Tribunaalbesluit	21
2.2 Het Besluit Politieke Delinquenten 1945.....	22
2.3 De minister kijkt terug	24
3 De arrestatie van politieke delinquenten en de kampen in het district Den Haag.....	26
3.1 De Binnenlandse Strijdkrachten en de bevrijdingsdagen in Den Haag	26
3.2 'Ter zake politiek'. Vroege arrestaties, 6-7 mei 1945.....	28
3.3 De bevrijdingsdagen in de pers.....	35
3.4 De arrestaties in de periode 7 mei -13 juni 1945	39
3.5 De kampen in het district Den Haag 1945-1947.....	47
4 Van 'Oranjehotel' naar 'Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen' 1945	55
4.1 Een chaotisch begin	55
4.2 Het accountantsrapport over 1945.....	61
4.3 Mussert en Huygen. Twee egodocumenten 1945-1946.....	63
4.4 De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen in de pers in 1945.....	76
5 De Vrouwenafdeling in 1945-1946	79
5.1 De start van de vrouwenafdeling aan het Lyceumplein.....	79
5.2 Naar de nieuwe (Duitse) cellenbarak	80
5.3 De ruzie met Gritters ('de Reus').....	82
5.4 De populatie, binnenkomst en ontslag, leeftijden, kinderen en bejaarden in het kamp.....	83
5.5 De inkomende gedetineerden, arrestatiedatum, reden en plaats van arrestatie	83
5.6 De uitgaande gedetineerden, met of zonder maatregel.....	84
5.7 Naar het ziekenhuis	84
5.8 Het contact met de buitenwereld.....	85
5.9 Statistiek omvang populatie en in- en uitstroom.....	85
5.10 Het werk	86
5.11 De stemming	87
5.12 Lignac blikt na een jaar terug	87

6	De misstanden in kamp Scheveningen in 1945	89
6.1	Het Canadese rapport van 10 juli 1945	89
6.2	Het rapport Van der Kolk van 10 juli 1945	90
6.3	De bezoeken aan de kampen door de Vaste Commissie voor Privaat- en Strafrecht uit de Tweede Kamer in 1946 en 1947.....	92
6.4	Van der Vaart Smit (1949)	93
6.5	De Parlementaire Enquête Commissie regeringsbeleid 1940-1945 en A.M. Van Tuyll van Serooskerken (1950).....	95
6.6	De toestand in de kampen, wat wist het grote publiek in de jaren 1945-1951?	100
6.7	Belinfante (1978).....	107
6.8	De Jong (1988).....	112
6.9	Koos Groen (2009)	113
6.10	De sterfgevallen in het Scheveningse gevangeniscomplex	116
6.11	Resumerend, de misstanden	118
7	De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen 1946-1950	120
7.1	De inspectierapporten 1946.....	120
7.2	Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1946	124
7.3	De liquidatie van de kampen 1947-1948.....	128
7.4	Het Bewarings- en Verblijfskamp Cellenbarakken 1947-1950.....	128
7.5	Wapperom. Egodocument 1947.....	131
7.6	Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1947	133
7.7	Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1948	135
7.8	Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1949	139
7.9	De liquidatie van het kamp 1950.....	141
7.10	Reckman in Scheveningen. Een sfeertekening uit 1949	142
7.11	Het gevangeniscomplex Scheveningen vanaf 1950.....	144
	Bijlage 1	146
	Bijlage 2	153
	Bijlage 3	161
	Bijlage 4	172
	Bijlage 5	178
	Bijlage 6	179
	Bijlage 7	183
	Lijst van gebruikte afkortingen	189
	Geraadpleegde bronnen en literatuur	190
	Index persoonsnamen	193

Voorwoord

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog wordt het cellencomplex in Scheveningen, dat tussen 1940-1945 bekend stond als 'het Oranjehotel', vrijwel direct in gebruik genomen voor de Bijzondere Rechtspleging. Het wordt een plek waar collaborateurs en oorlogsmisdadigers vastzitten in afwachting van hun rechtszaak en uitspraak.

Nederland worstelt op dat moment met complexe vraagstukken over vergelding en rechtvaardigheid. In deze turbulente tijd was achteraf gezien soms ook sprake van schendingen van het rechtssysteem. Het is ook een periode die later in de geschiedschrijving onderbelicht is gebleven. Daarom is het onderzoek van Henk Ambachtsheer en de daaruit volgende publicatie van groot belang. De verhalen van de NSB'ers en de collaborateurs die hier vastzaten vormen de kern van dit boek. Indrukwekkend is het aantal bronnen dat Henk Ambachtsheer heeft geraadpleegd, waarvan sommige nooit eerder werden onderzocht. Inspectierapporten en procesverbalen, maar ook egodocumenten en getuigenverslagen.

Het beeld dat Ambachtsheer schetst is niet fraai. Des te belangrijker voor een beter begrip van de naoorlogse periode. We streven ernaar dat dit onderzoek tot een tentoonstelling en een publiekpublicatie zal leiden. Hartelijk wil ik Henk Ambachtsheer danken voor het uitgebreide onderzoek, het delen van zijn kennis en zijn bereidheid deze belangwekkende publicatie tot stand te brengen. Ook dank aan Corien Glaudemans voor het meedenken en -lezen en Jilt Sietsema voor het meelesen. Dank ook aan Hans Boin voor de vormgeving. Allen vrijwillige medewerkers van onze organisatie.

Anke van der Laan,
Directeur Nationaal Monument Oranjehotel

Inleiding

'Onmiddellijk na het vertrek van de laatste gasten verloor het Oranjehotel zijn ere naam. Het werd een anoniem gevangenkamp en kwam korte tijd onder militair bewind. Een stroom van nieuwe bewoners ging door de grote poort naar binnen en werd ingesloten in dezelfde cellen waar zo kort tevoren de slachtoffers van de bezetting hadden gezocht [...] De voormalige hotelgasten zagen met lede ogen hoe hun Oranjehotel werd bezoedeld doordat er landverraders in werden opgesloten.'

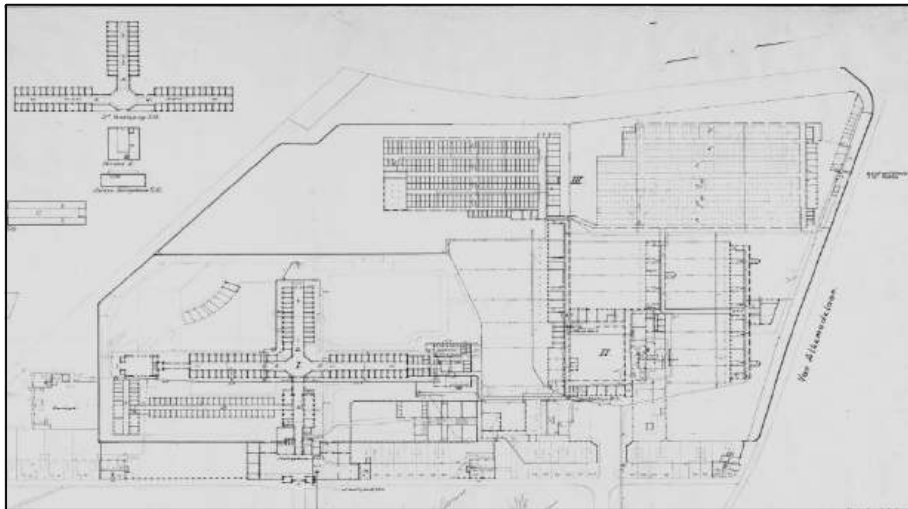
Zo beschrijft Jan Maarten Terwiel in zijn boek *Bajes in de duinen, 1880-2000* de abrupte overgang in het gebruik van het gevangeniscomplex in Scheveningen. Zijn studie over het Scheveningse gevangeniscomplex begint in 1880 en eindigt ver na de Tweede Wereldoorlog. Terwiel is met zijn werk een uitzondering. In de literatuur over het Scheveningse gevangeniscomplex - tegenwoordig de Penitentiaire Inrichting Haaglanden - ligt vooral de nadruk op het gebruik van het complex tijdens de bezetting. Deze nadruk kreeg met de opening van het herinneringscentrum Nationaal Monument Oranjehotel in 2019 een uitroep teken!

Het boek *Bajes in de duinen* omvat grofweg vier tijdsperiodes: voor de oorlog (tot 1940), in de oorlog (1940-1945), na de oorlog (1945-1950) en na 1950. Ook in het boek *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen* van Bas von Benda-Beckmann wordt deze vierdeling in tijdsperiodes en de gelaagdheid in het gebruik van het gevangeniscomplex aangestipt. Voor het overige komt het Scheveningse gevangeniscomplex alleen voor in literatuur over de Bijzondere Rechtspleging en - prominent - in literatuur over de misstanden in de 130 kampen voor politieke delinquenten in ons land.

Kort na de opening van het herinneringscentrum werd mij de vraag gesteld: is er over de geschiedenis en het gebruik van de cellenbarakken na de bevrijding meer te zeggen dan in de beschikbare literatuur staat? Ik ben op zoek gegaan naar het antwoord. In geschreven bronnen, archieven en literatuur heb ik het een en ander kunnen vinden en verzamelen. Het resultaat bleek omvangrijker dan zich in 2019 liet aanzien.

De naoorlogse geschiedenis van het gevangeniscomplex kan niet los gezien worden van het door de regering in Londen geformuleerde vervolgingsbeleid van politieke delinquenten en hoe en door wie dit beleid na de bevrijding moest worden uitgevoerd. Het optreden van het Militair Gezag en de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), tegen de

achtergrond van de bevrijdingsdagen in het BS-district Den Haag, krijgt daarom in mijn onderzoek eerst de aandacht. Daarna focus ik op het kampstelsel in Nederland en de kampen in het BS-district Den Haag, om vervolgens een vergrootglas te leggen op het Scheveningse kamp met als einddatum 15 januari 1950. Gedurende het onderzoek kwam door het openbaar worden van het belangrijke archief van A.M. van Tuyl van Serooskerken bij het Nationaal Archief enigszins de nadruk te liggen op de misstanden in het kamp.¹

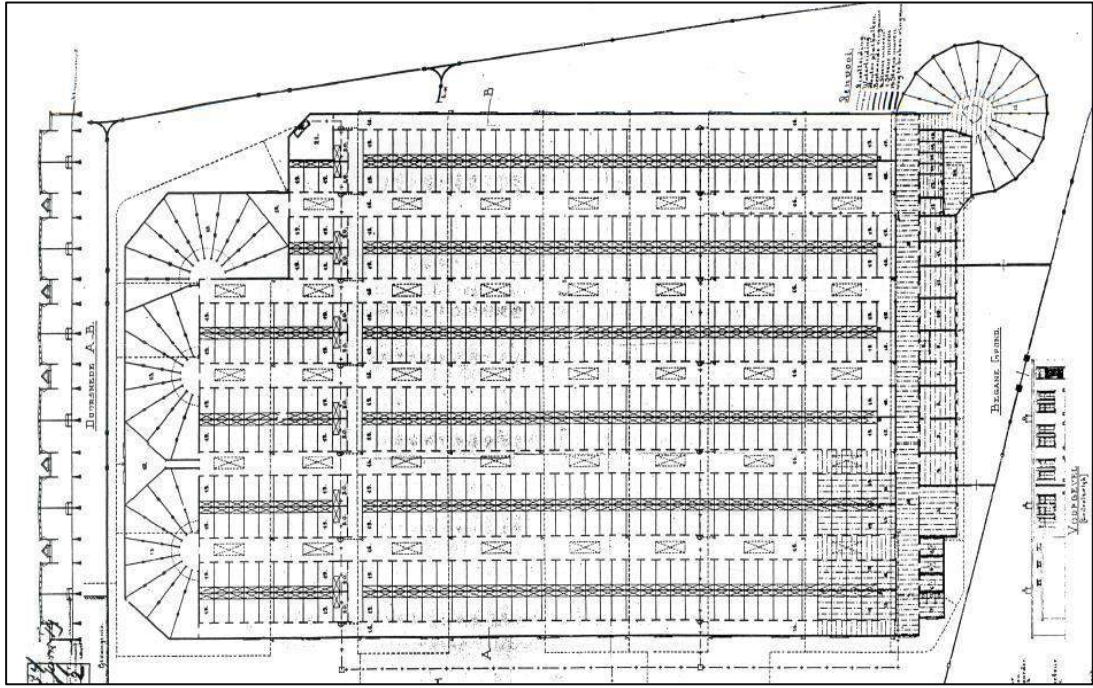

Plattegrond van het gevangeniscomplex anno 1952.
I Strafgevangenis, II Bijzondere strafgevangenis, III Cellenbarakken. (NMO)

Het gevangeniscomplex Scheveningen

Voor de oorlog bestond het gevangeniscomplex uit de Strafgevangenis (211 cellen, geopend in 1886), de Bijzondere Strafgevangenis (1911) en de cellenbarak (500 cellen, 1919). In de oorlog gebruikte de bezetter aanvankelijk een deel van de strafgevangenis voor het opsluiten van politieke gevangenen, in de Duitse bronnen de 'Polizeigefängnis' genaamd. In november 1940 verhuisde deze functie naar de cellenbarak, die vanaf 1941 werd uitgebreid met een - hierna te noemen - Duitse cellenbarak (224 cellen), zodat de 'cellenbarakken' ontstonden. De Duitse cellenbarak werd tijdens de bezetting echter niet voltooid en niet in gebruik genomen. De bezetter gebruikte andere delen van het complex als Untersuchungs- und Strafgefängnis voor Nederlanders en Duitsers die door het Landesgericht waren veroordeeld voor anti-Duitse vergrijpen en als Kriegswehrachtsgefängnis voor Duitse militairen en Nederlanders die door een krijgsraad waren veroordeeld. De gedeelten waarin de politieke gevangenen vastzaten - de strafgevangenis en de cellenbarak - kregen vanaf eind 1940 de bijnaam 'Oranjehotel'. Na de bevrijding werden alle complexdelen gebruikt als kamp voor politieke delinquenten.

¹ In deze versie van het onderzoek is ervoor gekozen om een deel van de namen niet (volledig) te weergeven - met name van personen die niet algemeen bekend zijn en wanneer deze voor het verhaal geen toegevoegde waarde hebben.

Plattegrond van de cellenbarak, gebouwd in 1919. (NMO)

1 Het Militair Gezag, de Binnenlandse Strijdkrachten, de arrestatie en bewaring van politieke delinquenten

1.1 Het Militair Gezag

Omdat de Nederlandse regering voorzag dat zij na de bevrijding niet onmiddellijk in Nederland zou kunnen terugkeren, had zij het bestuur opgedragen aan het Militair Gezag.² Het Militair Gezag moest in bevrijde gebieden zorgen voor orde en rust en NSB'ers en andere collaborateurs arresteren en vastzetten. Een andere taak was de zuivering van het burgerlijke bestuur van foute en onbetrouwbare bestuurders en ambtenaren. Daartoe behoorde ook de zuivering van de politie.

In een overeenkomst - de *Civil Affairs Agreement* van 16 mei 1944 - tussen de Nederlandse, Britse en Amerikaanse regeringen was vastgelegd dat er na de bevrijding een tijdelijke geallieerd militair bestuur zou worden ingesteld. In Den Haag werd de Engelse majoor Martin Leslie de militair commandant, de 'Town-major'.³ De Chef-Staf van het Militair Gezag - generaal-majoor Hendrik Kruls - kwam op 8 mei 1945 in Den Haag aan en vestigde zich in Plein 4. Hoewel de Engelsen en Canadezen dus de 'baas' waren en het Militair Gezag formeel een adviesfunctie vervulde, kwam toch een groot deel van de bestuurlijke taken bij het Militair Gezag te liggen. Dat gold onder andere voor de politionele taken zoals de arrestatie en bewaring van politieke delinquenten.

1.2 De Binnenlandse Strijdkrachten

Op 5 september 1944 werd het gewapend verzet uit de Landelijke Knokploegen, de Raad van Verzet en de Ordedienst gebundeld in de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). Zij hadden verschillende taken, zoals de sabotage van het vervoer voorafgaande aan de bevrijding. Tijdens de bevrijding werden zij geacht de geallieerden te ondersteunen door het beschermen van vitale gebouwen en installaties. Na de bevrijding moesten de BS zorgen voor orde en rust. De leden van de BS behoorden formeel tot de Koninklijke Landmacht en vielen daarom onder het militair tucht- en strafrecht.

² Bij wet opgericht op 14 september 1944, ontbonden op 4 maart 1946.

³ Leslie werd op 10 oktober 1945 opgevolgd door majoor Labouchère-Sparling. *Het Parool* 9.10.1945.

De kolonel b.d. Henri Koot werd benoemd tot Commandant van de BS en vestigde zijn hoofdkwartier in Amsterdam.⁴ De BS waren onderverdeeld in Stoottroepen - ofwel het 'strijdend gedeelte' - en Bewakingstroepen. De Bewakingstroepen moesten zorgen voor de ordehandhaving. Tot hun taak behoorde ook de arrestatie, bewaring en bewaking van politieke delinquenten. De BS waren in negentien gewesten georganiseerd. In het gewest 13a - Zuid-Holland West - lag het district Den Haag dat bestond uit elf kwartieren. In Den Haag lagen de acht kwartieren A tot en met G⁵ en Loosduinen, buiten Den Haag lagen de kwartieren Rijswijk, Voorburg-Leidschendam en Wassenaar.

Politieke delinquenten

De term 'politieke delinquent' is een verwarrende samenstelling. Enerzijds kan 'politiek' te zeer of sec duiden op een ideologische achtergrond bij het strafbare feit waarvan de betreffende persoon verdacht werd, terwijl de achtergronden bij collaboratie verschillend kunnen zijn. Zo worden onderscheiden: politiek-ideologische collaboratie, op winst gerichte collaboratie en overlevingscollaboratie. Anderzijds is van een 'delinquent' pas sprake als iemand schuldig is bevonden aan een strafbaar feit. Omdat de term politiek delinquent in de jaren 1945-1950 gemeengoed was, zal zij in deze studie veelvuldig worden gebruikt. Het is echter goed om te bedenken dat het bij de vele duizenden opgepakte personen om verdachten ging van wie hun schuld onderzocht moest worden. Een in de bronnen ook veel gebruikte term is 'collaboratie'. G.E. Langemeyer (in de jaren 1945-1950 advocaat-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie) formuleerde ooit deze definitie: 'Gedragingen waarbij de hulpverlening aan de vijand een positieve afwijking van de normale voortzetting van de dagelijkse praktijk betekende, of een tegemoetkomendheid of zelfs dienstverlening aan de vijand, zo dat daadwerkelijk directe of indirecte hulp aan de vijand werd verleend.'

1.3 De arrestatiebevoegdheid en het arrestatiebeleid

De arrestatiebevoegdheid was op basis van het 'Besluit op de Bijzondere Staat van Beleg' (afgekondigd op 4 september 1944) in handen gelegd van het Militair Gezag. Artikel 16 van dit besluit was de grondslag voor de arrestaties na de bevrijding en voor de opsporing en de inrichting van de kampen voor politiek delinquenten. Dit artikel luidde: 'Het militair gezag is bevoegd ieder persoon met uitzondering van leden van het koninklijk huis, van de hoge colleges van staat, ministers en leden van de rechterlijke macht te doen aanhouden, onderzoeken en in bewaring te stellen.' Hiermee werden aan het Militair

⁴ De Commandant van de BS viel op zijn beurt onder de Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten (BNS), Prins Bernhard.

⁵ A Scheveningen, B Den Haag West, C Den Haag Centrum, D Bezuidenhout, E Zuiderpark, F Wijk HIJSM (= de Stationsbuurt Hollands Spoor), G Laakkwartier.

Gezag grote bevoegdheden gegeven en was er geen sprake van de rechtsbescherming die normaal gold bij voorlopige hechtenis zoals verlenging van de voorlopige hechtenis door de tussenkomst van een rechter. De arrestaties vonden plaats zonder voorafgaand gedegen opsporingsonderzoek en daarom vaak zonder documentatie.

Het Militair Gezag had in 1944 een arrestatiebeleid ontwikkeld en gereguleerd in een 'Eerste- en Tweede Algemene Lastgeving'⁶. Deze vervielen op 10 februari 1945 toen de Chef-Staf van het Militair Gezag ze in een nieuwe Algemene Lastgeving bundelde. Deze lastgeving was de grondslag voor de arrestaties in het bevrijde westen. In artikel 1 beval de Chef-Staf van het Militair Gezag 'aan alle personen of groepen van personen, die daartoe bij nadere beschikking door of vanwege hem zullen worden aangewezen⁷, onverwijld aan te houden [...]'.⁸ Hierna volgde een opsomming van de 'doelgroepen':

- 'a. hen, te wier aanzien verdenking bestaat dat zij zich hebben schuldig gemaakt aan enig misdrijf genoemd in artikel 1 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht;
- b. hen, die lid of "begunstiger" zijn of na 1 februari 1941 zijn geweest van de Nationaal Socialistische Beweging of van de Nationaal Socialistische Arbeiderspartij;
- c. hen, die na 1 februari 1941 "sympathiserend" lid zijn geweest van de Nationaal Socialistische Beweging;
- d. hen, die in enigen vorm aangesloten zijn of na 1 februari 1941 aangesloten zijn geweest bij een van de volgende organisaties:
 - 1. de Weerafdeling (WA),
 - 2. de Germaanse SS der Nederlanden,
 - 3. de Nationale Jeugdstorm [...]'⁹,
- e. hoofden en ambtenaren van Duitse diensten [...];
- f. hen, die in leidende functie werkzaam zijn geweest voor vooraanstaande Nationaal Socialistische dagbladen of tijdschriften;
- g. hen, die als vrijwilliger in dienst zijn of zijn geweest bij de Landwacht Nederland of bij de Landstorm Nederland;
- h. hen, te wier aanzien ernstige verdenking bestaat dat zij behoren tot de personen, bedoeld onder b tot en met g;
- i. eenieder, die de krijgsverrichtingen in gevaar brengt, of van wie op grond van zijn gedragingen of uitlatingen verwacht wordt, dat hij de krijgsverrichtingen zal bemoeilijken, belemmeren of schaden¹⁰; [...].'

⁶ De eerste was van 12 september 1944, de tweede van 18 oktober 1944.

⁷ Kruls gaf op basis van dit artikel de BS de arrestatiebevoegdheid.

⁸ Citaten die in de bronnen zijn aangetroffen zijn overgezet in de moderne spelling.

⁹ Er waren uitzonderingsgevallen, bijvoorbeeld jonger dan 18 jaar op 1 februari 1941.

¹⁰ Deze bepaling was een wens van de geallieerden. Zij wilden voorkomen dat zij 'in de rug' zouden worden aangevallen.

De rechten van arrestanten waren in deze lastgeving niet vastgelegd. Economische en seksuele collaboratie kwamen er als vergrijp niet in voor.¹¹ Aan de hand van de Algemene Lastgeving troffen de BS-voorbereidingen in de vorm van het aanleggen van lijsten van te arresteren personen, het samenstellen van arrestatieploegen en het zoeken naar geschikte ruimten ('kampen') om de gearresteerden in bewaring te stellen.

1.4 De Bewarings- en Verblijfskampen in Nederland 1945-1948

De organisatie van de bewarings- en verblijfskampen in 1945

Het formele beheer van de kampen berustte in 1945 bij de Chef-Staf van het Militair Gezag. Het toezicht op het beheer van de kampen kon door hem worden overdragen aan één of meer provinciale Militaire Commissarissen. Aan het hoofd van elk kamp stond een kampcommandant, die met het beheer van het kamp en de handhaving van de orde en tucht was belast. Hij werd bijgestaan door een adjunct-kampcommandant. Zowel de kampcommandant als de adjunct-kampcommandant werden door de Chef-Staf van het Militair Gezag benoemd. Wanneer de buitenbewaking van het kamp aan militairen was opgedragen stonden deze niet onder het bevel van de kampcommandant. In de praktijk waren het meestal de Bewakingstroepen van de BS die de buitenbewaking voor hun rekening namen. Er ontstond zodoende een tweehoofdig gezag, dat van een militaire bevelhebber over de buitenbewaking en dat van de kampcommandant, aangestuurd door het Militair Gezag, over de binnendienst. Toen de BS op 8 augustus 1945 werden opgeheven, stapte een deel van de leden over naar het Korps Gezagstroepen van het Militair Gezag. Dit korps nam de buitenbewaking van de kampen over.

De regelgeving en het regiem in de kampen

Onmiddellijk na de bevrijding waren het Militair Gezag en de *Canadian Field Security* verantwoordelijk voor de behandeling van politieke delinquenten. De bestaande gevangenissen hadden volstrekt onvoldoende capaciteit om de vele duizenden arrestanten te herbergen. Aanvankelijk werden de gearresteerden daarom ondergebracht in provisorische kampen in scholen, fabrieken, bedrijfshallen en loodsen. Na de eerste chaotische periode werden er grote bewarings- en verblijfskampen ingericht. Verblijfskampen waren bestemd voor mensen die met het oog op hun persoonlijke veiligheid en de in- en uitwendige veiligheid van de staat, een verblijfplaats was aangewezen door of vanwege het Militair Gezag.¹² Bewaringskampen waren bestemd voor allen die nog niet waren veroordeeld. De kampen waren spoedig overvol.

¹¹ De economische collaboratie werd vooral via de zuiveringsraden behandeld en bestraft.

¹² Het MG was op grond van artikel 16 van het Besluit op de bijzondere staat van beleg bevoegd verklaard personen in bewaring te stellen. Daarbij was geen termijn gesteld.

Voor de provisorische kampen golden de 'Richtlijnen voor het inrichten van plaatselijke bewarings- en verblijfskampen'. In de 46 artikelen staat onder andere: 'In de kampen zal inderdaad een zeer strenge discipline moeten worden gehandhaafd.' En:

'De verblijfskampen zijn bestemd voor twijfelgevallen en personen die wellicht "goed" zijn, doch voor eigen veiligheid geïsoleerd moeten worden. Feitelijk zouden deze mensen in hun woningen geconsigneerd moeten worden, doch dit zal niet altijd uitvoerbaar zijn. Getracht moet dus worden aan deze kampen zoveel mogelijk het vernederende en ontterende karakter te ontnemen.'¹³

In de Algemene Lastgeving van het Militair Gezag staat over vrouwen en kinderen: (Zij 'mogen niet met hun echtgenoten en vaders (moeders) worden aangehouden (later in bewaring worden gesteld), tenzij zij ten aanzien van hun eigen persoon en gedragingen daarvoor in aanmerking komen' - met andere woorden dus ook zelf onder de Algemene Lastgeving vielen. Leden van de Nationale Jeugdstorm, NJS¹⁴, die de leeftijd van 16 jaar nog niet hadden bereikt, mochten slechts op grond van een persoonlijke lastgeving van het Militair Gezag worden aangehouden). En:

'De voorlopige vasthouding geschiedt onder bewaking in daarvoor geschikte gebouwen [...] onder bevel van de algemene commandant van de arrestatieploegen der BS. Deze zal voor voeding en legering zorgdragen.

De aangehouden en moeten zo mogelijk meenemen: 1 of 2 dekens, rantsoenen voor 48 uur, 1 koffer of rugzak, 1 paar werklaarzen, 2 paar sokken, 2 onderbroeken, 2 hemden, 1 werkpak, 1 pullover, 1 eetnap, 1 drinkbeker, 1 lepel, 2 handdoeken, zeep, toiletartikelen.'¹⁵

In de Verordening op de Bewarings- en Verblijfskampen van de Chef-Staf van het Militair Gezag van 12 september 1944 was het één en ander formeel gereguleerd.¹⁶ Deze verordening was nader uitgewerkt in de 'Instructie voor de commandant van de Bewarings- en Verblijfskampen' van 4 april 1945. Op de volgende pagina de meest relevante bepalingen uit deze instructie:

De commandant moest mannen en vrouwen in afzonderlijke afdelingen onderbrengen, de mannen mochten niet met de vrouwen in aanraking komen. Over het bewakingspersoneel was bepaald dat deze zo mogelijk geheel uit militair geschoolde personen moest bestaan. Zij

¹³ Nationaal Archief, Den Haag, Collectie van het Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel (BRIOP), gevormd uit de archieven van de Ordedienst, de Binnenlandse Strijdkrachten, het Militair Gezag en andere organisaties, 2.13.208, inv.nr. 718.

¹⁴ De NJS was de jongerenorganisatie van de NSB.

¹⁵ NL-HaNA, Collectie BRIOP / archieven van OD en de BS, 2.13.208, inv.nr. 718.

¹⁶ NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Lignac, T.E.W, archief 478, inv.nr. 1.

mochten bij een poging tot ontvluchten zonder waarschuwing gebruik maken van een vuurwapen. Verder stond in artikel 11 een aantal gedragsregels. De geïnterneerden moesten bevelen opvolgen en ambtenaren groeten. Ze mochten tijdens het werk niet luidkeels lachen, zingen en fluiten. Roken was verboden en het kamppersoneel mocht niet ongevraagd worden aangesproken. Van het Duitse systeem was het 'zelfbestuur' door gedetineerden overgenomen in de vorm van de aanstelling van een kamphoofd, barakkenhoofd en zaalhoofd. Deze waren verantwoordelijk voor de goede gang van zaken, reinheid, orde en rust in hun domein. Er was een verplichting om arbeid te verrichten. In de verordening stonden daarnaast dertien tuchtmaatregelen, variërend van opsluiting in een volstrekt donkere strafcel tot strafexerceren. In artikel 12 van de instructie waren de dagindeling en de appèls vastgelegd.

In de maanden mei tot en met oktober zag een werkdag van een politiek delinquent er als volgt uit: opstaan om 6.30 uur gevolgd door een half uur voor wassen en ontbijt. Daarna het eerste appèl en weer een half uur later de aanvang van de werkzaamheden. Om 12.15 uur kwam het middageten. Na het tweede appèl om 13.00 uur hervatte men het werk, dat vijf uur later beëindigd werd. Om 18.15 uur nuttigde men het avondeten. Om 20.00 uur ging men 'ter ruste'. Op zaterdag had men de middag vrij. De zondag was ongeveer gelijk aan een werkdag, maar tussen 10.00 en 11.00 uur was er de godsdienstoefening.

Artikel 20 betraf de haardracht. Mannen droegen kort afgesneden haar en geen baard, vrouwen droegen een 'polkakapsel' tot boven de oren. Gedetineerden die niet reeds in de buitenlucht werkten, namen dagelijks zo mogelijk tweemaal een half uur beweging in de open lucht, het 'luchten'. Gedetineerden mochten één brief per maand versturen en één keer per maand bezoek van familieleden ontvangen. Dat gold ook voor raadslieden, zij het pas na schriftelijke toestemming van de Procureur. Met toestemming van de Militair Commissaris voor de Provincie Zuid-Holland kon een gedetineerde het kamp onder bewaking kortstondig verlaten. Enkele voorbeelden, ontleend aan het archief van de Militair Commissaris¹⁷: het bezoeken van een ziek kind, het bijwonen van de begrafenis van een kind, het bezoeken van de echtgenote thuis 'gedurende een half uur' of in het ziekenhuis. De Militair Commissaris besliste ook over ontslag uit arrest. Dat kon onvoorwaardelijk zijn of met het opleggen van een meldingsplicht of een gedwongen verblijfplaats.

¹⁷ NL-HaNA, Den Haag, Militair Gezag in Zuid-Holland, 3.09.34, inv.nr. 132.

De arbeid

De verplichting om in of buiten het kamp arbeid te verrichten kon al naar gelang de locatie van het kamp op diverse manieren worden gerealiseerd. Binnen een kamp werd er in opdracht van externe bedrijven gewerkt, die daarvoor bijvoorbeeld machines en dergelijke leverden en installeerden. Voor derden kon ook buiten een kamp worden gewerkt. Dat was risicovol en vergde uiteraard bewaking. In landelijke gebieden werden geïnterneerden bij oogst- en landbouwwerkzaamheden ingezet. In Limburg kon men op vrijwillige basis in de steenkolenmijnen werken. Vrijwillig in opdracht van militaire instanties landmijnen en dergelijke opruimen was ook een optie.

Het werken leverde geld op dat voor 80% in de kampkas vloeide. Daar het gezin van een gedetineerde meestal zonder inkomsten was achtergebleven en op gemeentelijke steun was aangewezen, kwam medio 1946 een regeling tot stand waarbij 10% van de weekverdiensite aan het gezin werd uitbetaald. Nog eens 10% was voor de gedetineerde. Daarvan kon de gedetineerde 3% in de kantine besteden en werd er 7% gespaard in de 'uitgaanskas'. Die spaarpot kreeg de betrokkene mee bij zijn of haar ontslag.

De rantsoenen

Over de 'gezondheidstoestand' meldde inspecteur VerLoren van Themaat op 4 juni 1945: 'Voeding en medische verzorging zijn voor zover bekend, in het district Den Haag bevredigend geregeld. In het algemeen wordt circa 200 gram brood plus $\frac{3}{4}$ liter goede gaarkeuken per gedetineerde per dag verstrekt.'¹⁸ Op 19 juni 1945 richtte de Militaire Commissaris zich over het rantsoen tot de kampcommandanten in het district Den Haag. Hij stelde vast dat de voeding voor gevangenen die 'enige arbeid moeten verrichten' onvoldoende was. In afwachting van een landelijke regeling, die in voorbereiding was, stelde hij het volgende rantsoen voor: '1 liter soep of stampot uit de gaarkeuken, 300 gram brood en een halve liter melk per dag en 100 gram boter per week.' Het aantal calorieën van dit rantsoen bedroeg ongeveer 1.600 en 'lag beneden het peil van dat der burgerbevolking.' De Militaire Commissaris voegde er nog aan toe: 'Bij zware arbeid moet het rantsoen nog verhoogd worden, aangezien het uitgesloten is dat met een dergelijk rantsoen enige arbeidsprestatie van betekenis geleverd kan worden.'¹⁹

¹⁸ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

¹⁹ *Ibidem*, inv.nr. 514.

In 1948 was de voedselsituatie in het land aanzienlijk verbeterd. Op 19 februari van dat jaar ging het broodrantsoen in de Bewarings- en Verblijfskampen van 2.200 naar 2.500 gram per week. Met de Paasdagen in 1948 kregen de gevangenen twee eieren en een half pond boter extra. Met ingang van 4 juli 1948 kreeg een gedetineerde per vier weken het volgende rantsoen: brood 10.000 gram, vlees 800 gram, margarine 1.125 gram, kaas 400 gram, melk 8 liter, suiker 1.000 gr. en koffie 200 gram.²⁰

Het personeel

Door de snelle vulling van de kampen waren er geen of nauwelijks mogelijkheden om voor de kampen geschikt personeel te selecteren. De militaire commissarissen, die met de inrichting van de kampen belast waren, bepaalden in de meeste gevallen wie in aanmerking kwamen om in de kampen dienst te doen. Dit waren dan ook vrijwel altijd mensen die goed bekend waren bij een commissaris en die te boek stonden als 'goede' Nederlanders. Velen van hen hadden deelgenomen aan het verzet. De meeste hadden totaal geen ervaring met de bewaking en begeleiding van gevangenen. Zonder enige opleiding kregen velen een wapen in de handen gedrukt en werden belast met de bewaking van de kampen. Dit leidde ertoe dat vooral onmiddellijk na de bevrijding de regimes in de kampen niet overeenkwamen met de bepalingen van de 'Verordening op de Bewarings- en Verblijfskampen' en dat er veel misstanden plaatsvonden. De mensen die werden ingezet voor de bewaking van de kampen beschouwden de politieke delinquenten als vijanden. De gevoelens van wraak, woede en haat werden vaak niet onder stoelen of banken gestoken. Velen hebben zich dan ook laten gaan en misbruik gemaakt van de hun gegeven macht. In hoofdstuk 6 zal ik hier verder op ingaan.

De organisatie van de kampen met ingang van 1 januari 1946

Op 1 januari 1946 werd binnen het ministerie van Justitie het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging (DGBR) gevormd. Dit directoraat werd belast met de coördinatie van het gehele opsporings- en vervolgingsbeleid. Op die datum werden met het oog op de aanstaande opheffing van het Militair Gezag alle op dat moment bestaande - ruim honderd - bewaringskampen (voor niet-veroordeelden) onder dit directoraat geplaatst. Dit gold niet voor de twee kampen die het Bureau Nationale Veiligheid had ingericht in Fort Blauwkapel en Fort Honswijk in de provincie Utrecht. Het grootste deel van het personeel van het Militair Gezag werd door het ministerie van Justitie overgenomen. De hierboven genoemde tweedeling bij de bewaking van de kampen -

²⁰ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 2344.

binnen/buiten - bleef onder het DGBR bestaan. De bewaking in de kampen kwam in handen van een bewaringsdienst, de bewaking buiten het kamp kon worden opgedragen aan de Koninklijke Landmacht - de politie of aan andere bewapende korpsen. Het toezicht op alle delinquenten in de kampen kwam in handen van een interne kamprecherche.

De overgang van bewaringskampen naar bewarings- en interneringskampen 1945-1946 met het op gang komen van de tribunaalrechtspraak en de rechtspraak door de bijzondere gerechtshoven veranderden het karakter en de functie van de kampen geleidelijk. Sommige kampen werden uitsluitend ingericht als bewaringskampen voor niet-veroordeelde politieke delinquenten die op hun berechting of buitenvervolginstelling wachtten. Andere kampen kregen de functie van interneringskamp voor delinquenten die door een tribunaal tot een interneringsstraf veroordeeld waren, die zij in deze kampen moesten uitzitten. Diverse kampen dienden daarnaast gelijktijdig als bewarings- en interneringskamp.²¹

Het duurde vaak lang voordat de zaak van een arrestant door een tribunaal of een bijzonder gerechtshof in behandeling werd genomen. Vooral de politieke delinquenten die van zwaardere vergrijpen werden verdacht moesten noodgedwongen in afwachting van hun berechting lang in de kampen verblijven. Deze zware gevallen werden door een bijzonder gerechtshof behandeld, waarna een opgelegde gevangenisstraf in een strafgevangenis werd uitgezeten. Als een tribunaal een interneringsstraf oplegde, zat de veroordeelde deze straf in een interneringskamp uit. Evenals bij een gevangenisstraf werd het opleggen van een interneringsstraf gezien als een heropvoedingsinstrument, dat een gevangene moest omvormen tot een 'nuttig lid van het Nederlandsche volk'. De straf moest bijdragen aan het opnieuw inschakelen van de veroordeelden in de maatschappij. Volgens deze opvatting was de detentie van een veroordeelde de eerste fase van zijn reclasseringsproces. Arbeid werd hierbij gezien als middel tot resocialisatie en niet als doel op zichzelf, al moest het werk dat door de gedetineerde werd verricht wel productief en commercieel verantwoord zijn.

De liquidatie van de kampen 1947-1948

De overgang van de Bijzondere Rechtspleging naar een genormaliseerde rechtspleging maakte de opheffing van de kampen noodzakelijk. Deze opheffing werd in 1947 ingezet.

²¹ Op 24 februari 1948 waren er naast de Cellenbarakken in Nederland nog 17 bewarings- en interneringskampen. NL-HaNa, Justitie/Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 2343.

De kampen die vooralsnog bleven bestaan moesten kleinschaliger van opzet worden omdat kleinere kampen met minder personeel goedkoper waren. Bovendien lagen de meeste kleine kampen in de buurt van goed renderende werkobjecten, waardoor de kosten van de detentie gedeeltelijk werden terugverdiend. Grote kampen als Vught werden zoveel mogelijk ingekrompen. Medio 1946 waren er nog 91 kampen, in oktober 1946 82, eind maart 1947 nog 49 en eind april 1948 nog 19.

Per 1 juli 1948 waren de toen nog resterende vijftien kampen in beheer genomen door de afdeling Gevangeniswezen van het ministerie van Justitie. Het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging zelf werd met ingang van 1 januari 1949 opgeheven en omgezet in een afwikkelingsbureau. Na het sluiten van de kampen bracht men de resterende gedetineerden onder in reguliere gevangenissen. De zorg voor de nog gedetineerde politieke delinquenten ging daarmee over op het gewone gevangeniswezen.

2 De hoofdlijnen van de Bijzondere Rechtspleging

2.1 Het Besluit Buitengewoon Strafrecht en het Tribunaalbesluit

Op 10 mei 1941 sprak Koningin Wilhelmina voor Radio Oranje de bekende zinsnede over het naoorlogse Nederland uit: 'Ik zie een samengesmeed en ondeelbaar moederland, waarin alle Nederlanders in harmonie samenleven, uitgezonderd de handvol landverraders, waarvoor in bevrijd Nederland geen plaats meer zal zijn.' Indachtig het laatste deel van deze tekst bereidde de regering in Londen vervolgens op basis van het staatsnoodrecht een aantal besluiten voor die in december 1943 door de koningin werden ondertekend. Het was de bedoeling dat de berechting van de politieke delinquenten snel, streng en rechtvaardig zou zijn. Het in dit kader meest relevante besluit was het Besluit Buitengewoon Strafrecht.

In dit besluit - te zien als een aanvulling op en een wijziging van het Wetboek van Strafrecht - werd een aantal misdrijven strafbaar gesteld. Dit betrof onder andere misdrijven tegen de veiligheid van de staat, zoals dienstneming bij het vijandelijke leger in oorlogstijd en hulpverlening aan de vijand en misdrijven als doodslag, moord en mishandeling wanneer die begaan waren met gebruikmaking van door de vijand geboden macht, gelegenheid of middel en het blootstellen aan opsporing, vervolging of vrijheidsberoving door de vijand of diens handlangers. Indien het verraad de dood van het slachtoffer ten gevolg had gehad kon de doodstraf worden geëist (het zgn. 'verraad-artikel'). Alle bepalingen waren geldig met terugwerkende kracht, zodat ze ook golden als er van tevoren geen afkondiging had plaatsgevonden. In het besluit komt het lidmaatschap van de NSB niet voor. Dit type vergrijpen werd opgenomen in het Tribunaalbesluit van 17 september 1944 dat zich uitstrekke over 'gedragingen die in strijd waren met de belangen van het Nederlandse volk of afbreuk hadden gedaan aan het verzet tegen de vijand en diens handlangers'.

Dit Tribunaalbesluit, een tuchtrechtelijke aanvulling op het Besluit Buitengewoon Strafrecht, richtte zich op gedrag en houding, zoals:

- hulpverlening en steun aan de vijand;
- gedragingen waaruit ingenomenheid met de vijand bleek;
- lidmaatschap van nationaalsocialistische organisaties (na 1-2-1941);
- doen blijken van nationaalsocialistische gezindheid;
- voordeel trekken uit de door de bezetting ontstane toestand.

Een tribunaal kon maatregelen opleggen zoals een internering van maximaal tien jaar, verbeurdverklaringen van vermogen en ontzetting uit bepaalde rechten (actief en passief kiesrecht, het recht om een bepaald beroep uit te oefenen of een ambt te bekleden). Bij het opleggen van de maatregel internering was het de bedoeling dat de internering 'voor zover mogelijk, tevens (zou) strekken tot opvoeding en opleiding der geïnterneerden tot nuttige leden van het Nederlandse volk.'

Voor de berechting van de verdachten werden in juni 1945 vijf bijzondere gerechtshoven, een Bijzondere Raad van Cassatie en negentien tribunalen in het leven geroepen.²² Zij moesten de zaken behandelen van de na de bevrijding gearresteerde en in bewaring gestelde politieke delinquenten. Indien een bijzonder gerechtshof een politiek delinquent tot een gevangenisstraf veroordeelde dan zat de betrokkene deze straf uit in een strafgevangenis (cellulair) of in een rijkswerkinrichting (Veenhuizen). Werd men door een tribunaal tot internering veroordeeld dan zat men deze straf - na aftrek van de tijd die men al in bewaring had doorgebracht - in een interneringskamp (in gemeenschap) uit.

2.2 Het Besluit Politieke Delinquenten 1945

Het grote aantal gedetineerden - op 15 oktober 1945 zaten er in Nederland 96.044, onder wie ruim 23.000 vrouwen, vast - bracht de regering er toe de bijzondere gerechtshoven en de tribunalen te ontlasten en het tempo van berechting op te voeren met het 'Besluit Politieke Delinquenten 1945' van 26 oktober 1945. Dit besluit maakte het mogelijk om de 'lichte gevallen' vrij te laten in afwachting van hun tribunaalzaak of hen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buiten vervolging te stellen. Bij onschuld of lichte schuld waarvoor het gerecht geen straf zou hebben opgelegd, volgde onvoorwaardelijke buiten vervolging stelling. Als een verdachte lang genoeg in detentie had gezeten omdat het gerecht hem of haar tot een straf van de lengte van het voorarrest zou hebben veroordeeld, kon tot voorwaardelijke buiten vervolging stelling worden besloten.

Aanvullende maatregelen waren bijvoorbeeld tien jaar ontzetting uit burgerrechten (actief en passief kiesrecht) en de eis dat de betrokkene zich als goed Nederlander moest (gaan) gedragen. Ook kon een geldboete worden opgelegd. Na deze buiten vervolging stelling kwam de betrokkene onder toezicht te staan van de op 20 september 1945 opgerichte Stichting Toezicht Politieke Delinquenten, die op 7 juni 1946 formeel als reclasseringsinstelling werd erkend. Het doel van deze stichting was om de materiële en

²² Cassatie was alleen mogelijk in de gevallen waarin een bijzonder gerechtshof daartoe verlof gaf.

geestelijke verpaupering van duizenden Nederlandse gezinnen te voorkomen, bijvoorbeeld door het bieden van hulp bij huisvesting en werk. In totaal zijn er tot 1950 50.000 cliënten onder toezicht van deze stichting geweest.

Zware gevallen in Scheveningen

De meeste zware gevallen onder de arrestanten zaten op enig moment in Scheveningen vast. In juni 1945 werden er in de vijf plaatsen waar al gewone gerechtshoven bestonden bijzondere gerechtshoven opgericht. Voor het ressort (rechtsgebied) Zuid- Holland kwam er één in Den Haag. De overige bijzondere gerechtshoven waren gevestigd in Amsterdam, Arnhem, Den Bosch en Leeuwarden. De zware gevallen moesten voor een van deze bijzondere gerechtshoven verschijnen. Zij stonden terecht voor het hof in het ressort waarin de verdachte zijn of haar misdaad en - vaker nog - misdaden had begaan. Voor de duur van de zaak werd de verdachte dan vanuit een kamp naar een gevangenis in de omgeving van dit bijzondere gerechtshof overgebracht.

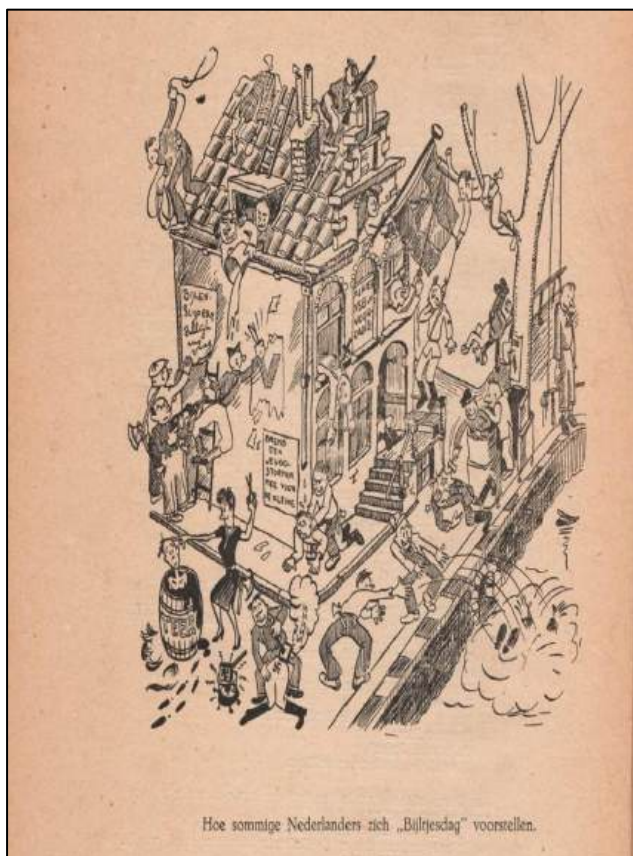
De zware gevallen die een langdurige vrijheidsstraf of de doodstraf werd opgelegd, kregen meestal van het betreffende bijzondere gerechtshof bij de sententie verlof verleend om in cassatie te gaan. Indien de veroordeelde dit deed, volgde een behandeling voor de Bijzondere Raad van Cassatie, die in Den Haag zetelde. Voor de duur van deze behandeling bracht men de veroordeelde over naar de strafgevangenis of de cellenbarakken te Scheveningen. Na het arrest van Bijzondere Raad van Cassatie was de straf onherroepelijk. Een onherroepelijk tot een gevangenisstraf veroordeelde politiek delinquent zat zijn straf uit in een strafgevangenis in het ressort waar hij in eerste instantie door het bijzondere gerechtshof was gevonnist. Een in hoogste instantie ter dood veroordeelde politieke delinquent bleef in de Scheveningse strafgevangenis tot - na afwijzing van een eventueel gratieverzoek - de ochtend van zijn executie op de Waalsdorpervlakte.

2.3 De minister kijkt terug

In een document - gestempeld 11 november 1946 - genaamd 'Bijzondere rechtspleging. Het vraagstuk der politieke delinquenten' kwam de minister van Justitie²³ tot een voorlopige evaluatie. Enkele hoofdlijnen/citaten:

'Het is niet van waarschijnlijkheid ontbloomt, dat men zich vóór de bevrijding geen nauwkeurige rekenschap gegeven heeft van de materiële en personele problemen, waarvoor de detentie van een zo uitgebreide categorie van personen, als in de Algemene Lastgeving van den Chef van de Staf Militair Gezag van 5 februari 1945 [...] de regering zou plaatsen: met name niet, omdat het aan een juiste schatting van het aantal te detineren personen ontbrak [...].'

Men had zich dus op de aantallen verkeken, echter zo ging de minister verder:

Plannen voor bijltesdag. (VFHA)

'Toen men zich realiseerde, dat "snel en streng recht" niet alleen een morele eis was maar ook de praktische zin moest hebben om bijltesdag te voorkomen, heeft men naast de omslachtige regeling van de gewone arrestatie en voorlopige hechtenis het Militair Gezag arrestatiebevoegdheid gegeven. Slechts door een zeer snelle en praktisch vormloze verwijdering van de politieke delinquenten uit de maatschappij kon, meende men, bijltesdag worden

'nimmer mag uit het oog worden verloren, dat het achterwege laten van een massale arrestatie in de bewogen dagen na de bevrijding als reactie van de bevolking op het vooral in de laatste oorlogsmaanden doorstane leed zeer waarschijnlijk een in eigen hand nemen van de berechting ten gevolge zou hebben gehad. Dat zulk een uitbarsting van overigens niet ongerechtvaardigde volkswoede voorkomen is kunnen worden.'

Kortom: de massale arrestaties hadden een bijltesdag voorkomen. In zijn standaardwerk over de Bijzondere Rechtspleging kwam A.D. Belinfante ook tot een afrondend en vergelijkbaar oordeel over de gevolgde aanpak:

²³ Gezien de datumstempel moet dit Johannes van Maarseveen zijn, de minister van Justitie in het kabinet Beel I (1946-1948).

voorkomen. Daarbij nam men het risico van arrestaties van onschuldigen, van persoonsverwisselingen en persoonlijke afrekeningen op de koop toe, wetende dat die vergissingen niet zeer snel ongedaan zouden kunnen worden gemaakt.²⁴

De regering hoopte - of was ooit van plan de Bijzondere Rechtspleging in 1948 af te kunnen ronden. De Wet Overgang Bijzondere Rechtspleging van 13 mei 1948 voorzag daarom in de overgang van de taak van de bijzondere gerechtshoven naar bijzondere strafkamers in de arrondissementsrechtbanken. Op 1 juni 1948 beëindigden de tribunalen hun taak, die vervolgens over ging naar de kantongerechten. In 1950 werd als een van de laatste het bijzonder gerechtshof te Den Haag opgeheven en in 1951 vond de laatste zitting van de Bijzondere Raad van Cassatie plaats. In de jaren 1946 t/m 1951 deden de bijzondere gerechtshoven 14.562 uitspraken in de vorm van veroordelingen, de tribunalen en de kantongerechten kwamen in de jaren 1945 t/m 1951 tot 49.920 uitspraken.²⁵

²⁴ A.D. Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag. De geschiedenis van de Bijzondere Rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen, 1978, pg. 622.

²⁵ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, pg. 502-503.

3 De arrestatie van politieke delinquenten en de kampen in het district Den Haag

3.1 De Binnenlandse Strijdkrachten en de bevrijdingsdagen in Den Haag

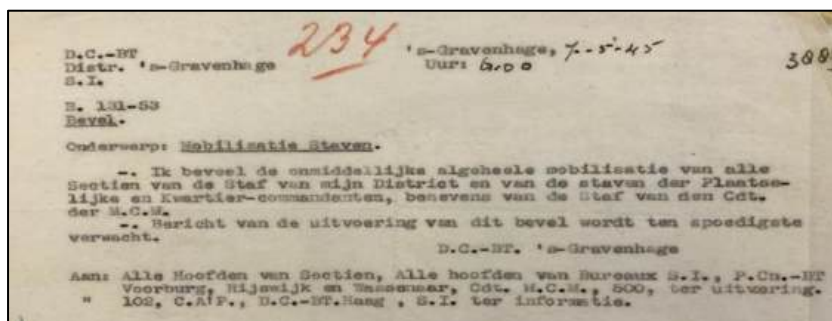
Op vrijdag 4 mei 1945 om 18.00 uur gaf de Duitse *Wehrmacht* in Noord-West Duitsland, Nederland, Denemarken en Sleeswijk Holstein zich onvoorwaardelijk over. De vijandelikheden zouden op zaterdag 5 mei om 8.00 uur gestaakt worden. De BBC maakte het bericht van de capitulatie op die vrijdagavond bekend, waarna het zich tussen 20.30 en 21.00 uur snel in het nog bezette westen van ons land verspreidde. Na de capitulatie bleef de macht nog in handen van gewapende Duitsers, die op grond van de capitulatievoorwaarden voor orde en rust moeten zorgen.

Er was alom onzekerheid over de situatie, was heel Nederland bevrijd of niet? Deze onzekerheid werd gevoed door de opstelling van de Duitse bevelhebber in het bezette westen - Johannes Blaskowitz - die zich aanvankelijk niet aan de capitulatie leek te conformeren. Over de implementatie van de capitulatie begonnen op zaterdag 5 mei in Hotel De Wereld te Wageningen onderhandelingen tussen de Canadezen en de Duitsers. Blaskowitz bedong er 24 uur uitstel. Hij tekende pas op zondagochtend 6 mei in de aula van de Landbouw Hogeschool te Wageningen het capitulatiedocument.

Vanwege de aanvankelijke onduidelijkheid over de capitulatie en de opstelling van de Duitse bevelhebber Blaskowitz gaf de Commandant van de BS op vrijdagavond 4 mei aan zijn BS-commandanten in het westen het bevel rustig en voorzichtig op te treden en niet over te gaan tot voorbarig 'vlagvertoon'. De BS mochten nog niet mobiliseren. De leden - gestoken in hun blauwe overalls - konden niet in actie komen.²⁶ Dat mochten zij niet op grond van de capitulatievoorwaarden die bepaalden, dat de bezetter nog tot de aankomst van geallieerde eenheden voor orde en rust moest zorgen. Bovendien wilden de Duitsers zich niet overgeven aan de 'ongeregelde' eenheden van de BS, maar alleen aan geallieerde troepen. Alom werd gevreesd voor incidenten bij confrontaties tussen Duitsers en de BS. Voor de BS verliepen de bevrijdingsdagen al met al teleurstellend. De Stoottroepen waren vooral teleurgesteld omdat hun bijdrage aan de

²⁶ De leden van de BS droegen (in overall of burgerkleding) op de linker bovenarm een oranje armband met in zwarte letters de opdruk 'Oranje'.

bevrijding niet 'gewapenderhand' was geweest en ook voor de Bewakingstroepen was er niets te doen geweest.

Het mobilisatiebevel voor de staven van de Districtscommandant bewakingstroepen, 7 mei 1945. (NA)

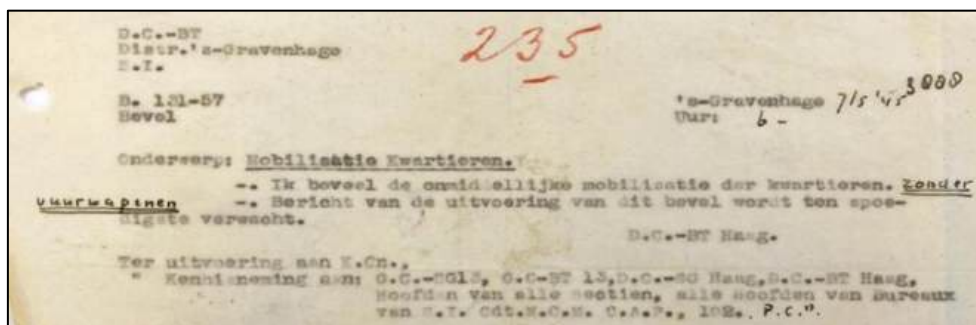
Pas op maandag 7 mei gingen de BS de straat op en maakten zij een begin met de arrestatie van verdachten. Maar volgens sommige bronnen begon het arresteren al op zondagmiddag. Verhelderend zijn bijvoorbeeld enkele opmerkingen uit een vraaggesprek dat de Haagse algemeen commandant van de arrestatieploegen van de BS, hoofdinspecteur van politie Johan Crabbendam²⁷ begin juni 1945 gaf. In het interview zei Crabbendam onder andere dat er een vacuüm was geweest, waardoor alles aanvankelijk niet zo ordelijk verliep als de bedoeling was geweest. 'Op de zondag, de dag waarop het gemeentebestuur van Den Haag weer aantrad, mochten de BS nog niet op straat en kon de ontworpen arrestatieregeling nog niet worden uitgevoerd.'

Plannen voor bijtjesdag. (VHFA)

²⁷ De anti-Duitse Haagse politieman Johan Gottlieb Crabbendam (1898-1974) werd op 25 november 1940 het eerste hoofd van de Documentatiedienst, een vanwege haar samenwerking met de bezetter berucht onderdeel van de Haagse gemeentepolitie en verantwoordelijk voor de start van de vervolging van communisten. Toen in april 1941 Crabbendams arrestatie door de bezetter dreigde, werd hij naar een ander onderdeel overgeplaatst. Na de bezetting bekleedde hij na zijn vertrek bij de politie hoge functies bij het Bureau Nationale Veiligheid.

Het publiek was volgens Crabbendam die zondag wel gaan 'arresteren', immers: 'zo werden velen aan de politiebureaus gebracht van wie geen enkel gegevens gecontroleerd kon worden. Echter kon men deze mensen ook niet direct loslaten, omdat zij anders gevaar liepen gelyocht of mishandeld te worden.' Het publiek had zich volgens Crabbendam op deze wijze af kunnen reageren en daarom kwam het niet tot een bijltjesdag. Op zondag vond er wel een aantal excessen plaats. Zo werden er vrouwen die omgang met Duitsers hadden gehad kaalgeknipt. Het publiek nam dus het arresteren van verdachten op zondag 6 mei zelf in de hand.

Het mobilisatiebevel voor de staven van de districtscommandant bewakingstroepen, 7 mei 1945, 'zonder vuurwapenen'. (NA)

3.2 'Ter zake politiek'. Vroege arrestaties, 6-7 mei 1945

De arrestatie van verdachten - 'politieke delinquenten' - door de BS kwam langzaam op gang. De BS mochten daarmee op 5, 6 en 7 mei nog niet aan de slag. De burgerij - onbekend met de Algemene Lastgeving van het Militair Gezag - deed dat wel.

Op het Tournooiveld, mei 1945. (HGA)

Bericht

C.B.S. No. 1 B. 7 Mei '45 te 11.40 uur.

Hierbij deel ik U mede dat het kaalscheren van Hoofden van vrouwen die zich met de vijand hebben afgegeven achterwege moet blijven, zulks niet alleen omdat een dergelijke handelwijze niet overeenkomt met onze waardigheid maar tevens omdat de vrouwen evenals de mannen die zich gedurende de bezettingstijd hebben misdragen hun gerechten straf zullen ontvangen van den bevoegden rechter.

De B.S. zullen ervoor dienen te waken dat ook het publiek zich niet schuldig maakt aan dergelijke ongewenste gevoelelingen.

D.C.

Het bevel van de commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten over het kaalscheren van vrouwen, 7 mei 1945. (NA)

Voor de deur van het sectiebureau van Politie aan het Buitenhof 19 op zondag 6 mei 1945. (HGA)

De arrestaties door de burgerij

Voor de dagbladen geven over de eerste bevrijdingsdagen en de heersende sfeer verhelderende informatie. De *Nieuwe Haagse Courant* van 7 mei schreef over zondag 6 mei: '[...] Want de jacht op de landverraders, waarnaar zovelen hadden gesnakt, nam gistermiddag ook een aanvang. Aanvankelijk diende het politiebureau op het Buitenhof als verzamelplaats voor dit gespuis.' Ook het dagblad *Vincit amor patriae* van 7 mei schreef over deze gebeurtenissen:

'NSB'ers opgebracht [...] Dat ons volk hen, die met de vijand heulden, niet vrij zal laten rondlopen, bleek zondagmiddag reeds op het Buitenhof en elders in de stad en in de randgemeenten. Onder grote belangstelling van het publiek - de mensen stonden op het Buitenhof zelfs op de kiosk en op de abri van de HTM - werden NSB'ers en andere on-Nederlandse lieden, die gedurende de jaren der bezetting naarstig in het oog waren gehouden en die thans uit hun schuilhoeken waren gesleept, naar het politiebureau op het Buitenhof gebracht. De menigte stak haar ingenomenheid niet onder stoelen of banken, wanneer er weer een arrestant werd naar binnen geleid, nadat hij tevoren vriendelijk, maar zeer dringend was uitgenodigd om hulde te betuigen aan het Huis van Oranje.'

In de rapportenboeken van de geüniformeerde politie op de acht sectiebureaus komen we in enkele gevallen de arrestaties door het publiek tegen. Op het sectiebureau Buitenhof 19 noteerde de wachtcommandant op 6 mei om 8.00 uur dat er op zijn bureau niemand in bewaring was.²⁸ Bij het tijdstip 12.00 uur tekende hij in het rapportenboek de Nederlandse driekleur en verwees naar de gebeurtenissen op dat tijdstip op het bordes van het stadhuis aan de Groenmarkt en naar de vlag die op de Haagse toren was gehesen. Om 16.00 uur maakte hij een aantekening van een burger die een andere burger aanbracht met als reden 'ter zake politiek'. Tussen 17.00 en 18.30 uur staan er nog negen van dit type 'ter zake politiek'-gevallen in het rapportenboek. Deze negen burgers werden aangebracht door zeven andere burgers, door een wachtmeester van politie en door een luitenant ter zee 1e klasse. Van de arrestanten werden de personalia genoteerd. Hun leeftijden varieerden van 26 tot 62 jaar. Onder de negen bevond zich één vrouw. Op de beschikbare foto's van die zondag is te zien dat het voor de deur van dit politiebureau erg druk was.

Op 7 mei schreef Abraham Schierbeek - verblijvend in Diligentia aan het Lange Voorhout - in zijn dagboek over 6 mei:

'Gisteravond hoorden we steeds gejuich komen van het Buitenhof en zijn nog even gaan kijken [...] Het bleek dat het volk de NSB'ers uit hun huizen haalde en dan opbracht naar 't politiebureau Buitenhof. Daar moesten ze met een vlag zwaaien, roepen 'Leve de koningin' en werden dan naar binnen geleid. Vaak eerst gefotografeerd!

Een enorme menigte juichte dit toe en stond o.a. op het dakje van de kiosk op het Buitenhof [...] Ik vond het nogal een makke "bijltjesdag". Hoogstens sloeg men hen met de hoed om de oren, terwijl de Gestapo de mensen geboeid liet staan en hen met de vuisten in het gezicht sloeg. Ondertussen gingen de Duitsers gewapend door de straten! Als men er een stuk of twintig had, werden ze met

²⁸ Haags Gemeentearchief (HGA), archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-01, inv.nr. 1485.

de handen aan elkaar gebonden en dan in optocht via de Kneuterdijk door de Parkstraat naar het Lyceumplein gebracht. We zagen een zo'n optocht.²⁹

Arrestanten in de Parkstraat op weg naar het Lyceumplein, mei 1945. (HGA)

Uit foto's blijkt dat het op 6 mei voor de deur van het sectiebureau Van der Vennestraat 85 ook erg druk was (zie afbeelding hieronder). Volgens het rapportenboek waren er in dit bureau 's ochtends om 8.00 uur tien 'gewone' verdachte personen in bewaring.³⁰ Dat bleef zo totdat om 21.00 uur agenten een arrestant - een NSB'er - binnenbrachten. Ze hadden hem uit zijn woning gehaald, 'alwaar hij door het publiek werd bedreigd.' Pas 's avonds om 22.00 uur tekende de wachtcommandant de volgende arrestanten aan: 'Door de burgerij worden de volgende NSB'ers aangebracht: [...]'. Daarna volgde een lijst van 33 personen (genoteerd met voornamen, achternaam, geboortedatum, beroep en woonadres). Het betrof 20 mannen en 13 vrouwen, in leeftijd variërend van 17 tot en met 65 jaar. Er waren 2 echtparen en een gezin bestaande uit 3 personen bij. De 34 politieke delinquenten werden op 7 mei door de BS opgehaald en naar 'de verzamelplaats voor NSB'ers' gebracht.

²⁹ Provincie Zuid-Holland. Erfgoedhuis *De Bevrijding volgens ooggetuigen*, Den Haag, 2020, pg. 215- 216.

³⁰ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-01, inv.nr. 1506.

Voor de deur van het sectiebureau van Politie in de Van der Vennestraat 85: de aflevering van arrestanten, 6 mei 1945. (HGA)

Arrestanten voor de deur van het sectiebureau van Politie Van der Vennestraat 85, 6 mei 1945. (HGA)

De arrestatie van politiefunctionarissen

Op een aantal sectiebureaus werd de arrestatie op het bureau van een 'foute' politiefunctionaris in het rapportenboek aangetekend. Aan het bureau Buitenhof brachten op 7 mei twee burgers een kapitein³¹ van de Staatspolitie aan. Twee agenten brachten de arrestant naar de arrestantenbewaarpplaats bij het hoofdbureau.³² Zij meldden later dat bij de overbrenging van de arrestant 'het publiek zodanig opdrong, dat zij ter beveiliging van hem, van hun vuurwapens gebruik hebben moeten maken [...] Niemand werd gewond.'

Op het sectiebureau aan de Laan Copes van Cattenburch bracht men op 6 mei twee opperwachtmeesters en een kapitein binnen, die dezelfde dag nog naar het hoofdbureau werden gebracht. Aan het bureau Van de Vennestraat werden op 6 mei twee wachmeesters aangehouden en in een cel geplaatst. Op het bureau Archimedesstraat ondergingen op die dag drie politiefunctionarissen dit lot. Aan het bureau Duinstraat werd diezelfde dag een opperwachtmeester ingesloten. Drie dagen later werd in Loosduinen ook een agent gearresteerd en door de BS opgesloten.

De gewelddadige incidenten

De bezetter - in mineur - die voor orde en rust moest zorgen en overal nog gewapend aanwezig was, heeft de feeststemming in de bevrijdingsdagen flink getemperd. Zijn ingrijpen leidde tot gewelddadige incidenten. Bij het door de burgerij en de politie oppakken van verdachten van 'politieke delicten' was het er ook niet altijd zachtzinnig aan toegegaan. Sommige verdachten verzetten zich hevig bij hun aanhouding en maakten gebruik van een wapen. Het kaalknippen van vrouwen, die omgang met een Duitser hadden gehad, is uit die tijd dé iconische vorm van mishandeling. Op zondag 6 mei had de burgerij deze strafmaat al meer dan eens toegepast.

Enkele voorbeelden van de gewelddadigheden op 6 en 7 mei, ontleend aan de rapportenboeken van diverse politieonderdelen (geüniformeerde politie en recherche): Duitse soldaten schoten op zondagmorgen 6 mei in de Juriaan Kokstraat een man dood. Bij zijn aanhouding schoot een NSB'er/Landwachter in de Poeldijksestraat een jongen van zeven dood. In dezelfde straat raakte een tienjarige jongen gewond door een handgranaat 'die door een lid van de NSB werd weggegooid toen hij door de O.G.³³

³¹ De politiefunctionarissen hadden bij de vorming door de bezetter van een Staatspolitie een militaire rang gekregen.

³² Deze arrestantenbewaarpplaats was op Alexanderplein 10. Alle gearresteerde politiefunctionarissen werden daar ingesloten.

³³ O.G. = ondergrondse

gearresteerd werd'. Bij een schietpartij verwondde een NSB'er vanaf het Dr. De Visserplein een dertienjarige jongen in de Kolenwagenslag. Op zondagavond schoten op de Koninginnegracht twee Duitse SS'ers bij een controlepost in een vuurgevecht twee leden van de BS dood.

Politieagenten brachten op maandagochtend 7 mei een twintigjarige vrouw naar het bureau Archimedesstraat. Zij was voor haar woning in de Copernicusstraat door het publiek aan een lantaarnpaal vastgebonden, kaalgeknipt en daarna met oranje verf ingesmeerd. De politie plaatste haar voor haar eigen veiligheid in de wacht. 'Zij had omgang met een Duitse soldaat.' werd in het rapportenboek aangetekend. Ze werd door twee leden van de BS naar het Lyceumplein overgebracht.

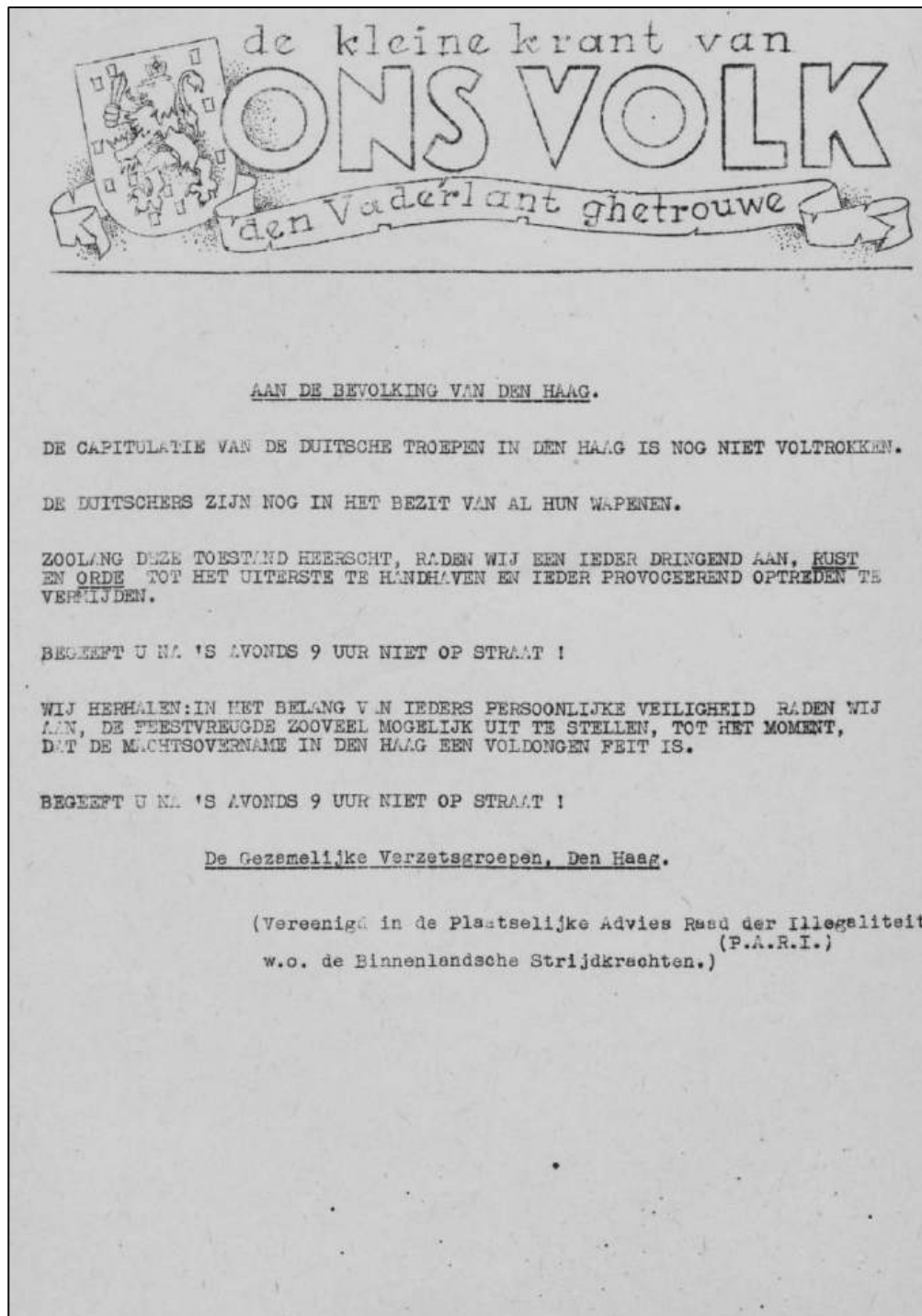
Volgens het rapportenboek van de recherche Buitenhof brachten leden van de BS op 7 mei drie dames met kaalgeknipte hoofden op. Op de kruising Gedempte Gracht, Gedempte Burgwal, Wagenstraat schoot een Duitse soldaat op het gezelschap. Een jongen van negentien en een lid van de BS raakten zwaargewond. Laatstgenoemde overleed op 12 mei aan zijn verwondingen.'

Kaalknippen op het Regentesseplein, mei 1945. (HGA)

3.3 De bevrijdingsdagen in de pers

Een greep uit de kranten levert een beeld op van de - soms chaotische - gebeurtenissen, de sfeer, de incidenten en het begin van de arrestatie van politieke delinquenten. Gezien de onduidelijke toestand in die eerste dagen waarschuwden de gezamenlijke verzetsgroepen in Den Haag³⁴, waaronder de BS, de bevolking op 5 mei.

De kleine krant van ONS VOLK den Vaderlant ghetrouwe van 5 mei 1945. (KBD)

³⁴ Verenigd in de plaatselijke Advies Raad der Illegaliteit (PARI) waaronder de Binnenlandse Strijdkrachten.

In de kleine krant van *ONS VOLK den Vaderlant ghetrouwe* schreven zij:

'Aan de bevolking van Den Haag.

De capitulatie van de Duitse troepen in Den Haag is nog niet voltrokken.

De Duitsers zijn nog in het bezit van al hun wapenen.

Zolang deze toestand heerst, raden wij eenieder dringend aan, rust en orde tot het uiterste te handhaven en ieder provocerend optreden te vermijden.

Begeeft u na 's avonds 9 uur niet op straat!

Wij herhalen: in het belang van ieders persoonlijke veiligheid raden wij aan de feestvreugde zoveel mogelijk uit te stellen, tot het moment, dat de machtsovername in Den Haag een voldongen feit is.

Begeeft u na 's avonds 9 uur niet op straat!

Ondanks deze waarschuwing en de avondklok - 20.00 uur - gingen de mensen de straat op. *De Bevrijding* van 5 mei blikte onder de kop 'Indrukken in Den Haag' terug:

'Toen gisteravond omstreeks 9 uur het heuglijke feit onzer bevrijding als een lopend vuurtje door de stad ging, was iedereen in de wolken van vreugde. Iedereen was op straat, zelfs reeds lang na het begin van de officiële spertijd. De vlaggen werden uitgestoken; op enkele pleinen werden zelfs vreugdevuren ontstoken. Helaas was deze wat al te haastige - overigens begrijpelijk - uiting van 5 jaren lang ingehouden gevoelens niet zonder enkele strubbelingen ten gevolge van het steeds brute optreden, nu niet van de Duitsers, maar van de... Jan Hagels! Deze op hun laatste benen hinkende landverraders hebben n.l. hier en daar boven de bijeen gestroomde menigte geschoten, enige vlaggen in vlammen doen opgaan [...].'³⁵

Op die zaterdagochtend bleef de sfeer in de stad onzeker en nerveus. Er was wel veel volk op straat, vooral op plekken waar de intocht van de bevrijders werd verwacht. Het was vooral op het Spui erg druk. In de 'Indrukken in Den Haag' in *De Bevrijding* staat verder nog:

'Vanmorgen om half 9 was het op het Spui voor het Kringhuis³⁶ van de NSB'ers zwart van mensen. Voordat er iemand op verdacht was, had een groep vaderlanders het beruchte huis bestormd, ruiten rinkelden, mensen stormden het gespuizenhuis binnen, haalden alle kasten en laden overhoop, mitsgaders hun inhoud aan papieren en wat dies meer zij, een klein vlammetje en het gehele zoepje was in een minimum van tijd een prooi der vlammen.

De Grupo³⁷ verscheen op het toneel, doch haar optreden bepaalde zich tot het rustig uiteen laten

³⁵ Jan Hagel was de bijnaam van de Nederlandse Landwacht, een paramilitaire organisatie van de NSB. Ze kregen deze bijnaam omdat hun bewapening vooral uit jachtgeweren bestond.

³⁶ De NSB was sinds medio 1941 gevestigd in de panden Spui 99, 101 en 103. De panden waren daarvoor in het bezit van de Joodse ondernemer Jacques Levi Lassen (1884-1962), die door de Duitse bezetter onteigend was.

³⁷ Grupo = *Grüne Polizei* of *Ordnungspolizei*.

gaan der massa; de Grupo heeft zich hierbij voor de eerste maal correct gedragen (hoe bestaat het, zoudt ge vragen!) [...].

Voor de deur van het Kringhuis van de NSB - Spui 99, 101, 103 - op 5 mei 1945. HGA)

Op zondag 6 mei ging om 12.00 uur de vlag op de Haagse Toren in top. Burgemeester Salomon de Monchy I sprak er de bevrijdingsproclamatie van de Vertrouwensmannen uit. De voorzitter richtte zich op het bordes van het Haagse stadhuis, geflankeerd door zijn voorganger Lodewijk Bosch ridder van Rosenthal - de voorzitter van het College van Vertrouwensmannen³⁸ - tot een grote menigte. De Monchy sprak er de bevrijdingsproclamatie van de Vertrouwensmannen uit.

Die middag en avond heerste er in de stad een feestelijke stemming. Het was echter kennelijk niet overal feest geweest. *De Patriot* schreef op 6 mei over incidenten:

'Moffen blijven moffen

In verschillende steden, o.a. Den Haag en Utrecht, heeft de vijand, toen de bevolking voortijdig haar vreugde betoonde over de bevrijding, het vuur op haar geopend. De Duitsers, die zich hieraan nog schuldig maken, zullen als oorlogsmisdadigers worden beschouwd.

In aansluiting hierop verzoeken wij de burgerij, namens het plaatselijke commando der

³⁸ Dit college was in augustus 1944 door het kabinet Gerbrandy ingesteld en had als taak om vanaf de bevrijding tot de terugkeer van de regering naar Nederland als haar vertegenwoordiger op te treden.

Binnenlandse Strijdkrachten, op waardige wijze uiting te geven aan haar vreugde en het rechtspreken over NSB'ers en collaborateurs over te laten aan de bevoegde instanties.'

Ook op maandag 7 mei was het centrum van Den Haag stampvol. Gewapende Duitsers waren nog steeds niet uit het stadsbeeld verdwenen. *De Nieuwe Haagse Courant* van die dag ventileerde de stemming:

'Komst der geallieerde troepen nog steeds geen feit. Spanning in de Residentie.

Wat is er veel van ons geduld gevergd en wat wordt dit op dit ogenblik dat we deze regels schrijven nog gedaan! [...]

Sneller dan een film zijn intussen al vele gebeurtenissen aan ons voorbijgegaan. Vreugdevuren laaiden in talloze straten hoog op; vuren van haat en verachting, waar het gold de lokaliteiten van de NSB, werden op diverse plaatsen geconstateerd; het Paleis in het Noordeinde vormde haast onafgebroken het symbolische centrum van liefde en verknochtheid aan 't Huis van Oranje; en nieuwe volksliederen naast de oude deden het luchtruim trillen [...] Want de jacht op de landverraders, waarnaar zovelen hadden gesnakt, nam gistermiddag ook een aanvang [...] Gelukkig geschieden de arrestaties -'

Het Parool van 8 mei berichtte over de arrestatie van de leider van de NSB en enkele prominenten en minderen:

'Vijf jaren hebben wij gewacht op het ogenblik, dat Anton Mussert zijn gerechte straf als chef-landverrader zou ontvangen. Maandag tegen 8 uur 's avonds werd hij met enkele van zijn kornuiten gearresteerd [...] Als tweede landverrader werd de burgemeester van Den Haag, Westra binnengebracht [...] Voorts ontmoetten wij de heer Van Vloten, procureur-generaal bij het gerechtshof te 's-Gravenhage, een van de beruchte bloedhonden.

Van de mindere goden noemen wij nog de lijfchauffeur van Mussert Arie Kater, 'Katoen' genaamd [...] de chef-adjutant van den "Leider" Enklaar, die als officier vallen zou en Lampe, de waarnemend districtsleider van Den Haag.

Het bericht van de arrestatie van deze heren verspreidde zich als een lopend vuur. De BS zorgden voor uitgebreide veiligheidsmaatregelen. Toen de heer Mussert, gekleed in een duffelse jas, het gebouw³⁹ verliet, ging er een oorverdovend gejuich op. Van tevoren hieven spreekkoren de kreet aan: "voor het raam!"

Op dinsdag 8 mei begon omstreeks 18.15 uur de intocht van de geallieerden. Drie dagen later keek *Het Binnenhof* terug:

³⁹ Korte Vijverberg 3, toen de zogenaamde 'Secretarie van Staat van de NSB'.

'Dinsdagavond brak de grote feestvreugde los toen de koninklijke brigade "Irene" haar triomfale intocht in Den Haag hield [...] Thans is Den Haag "geallieerd" ingericht. Engelse, Canadese en Nederlandse soldaten en BS-mannen beheersen het stadsbeeld. De Haag feest voort.' Het oppakken van verdachten ging inmiddels door. In Den Haag werd op dinsdagmiddag nog een prominent lid van de NSB gearresteerd. Volgens de *Nieuwe Haagsche Courant* van 11 mei was Max Blokzijl op 8 mei 'in een hotel in de vesting alhier' aangetroffen.⁴⁰ Een dag later bracht men hem over naar het Huis van Bewaring, onder grote belangstelling:

'[...] Het publiek dromde samen rond het groepje, waarvan Blokzijl het middelpunt uitmaakte en gaf op alle mogelijke wijzen uiting aan zijn blijdschap dat het waar was! Nog durfde de man, die zoveel jarenlang de spreekbuis van Goebbels geweest is, te beweren, dat hij nimmer een woord gesproken had, dat hij niet verantwoord kon!

Toen hij de deur van het Huis van Bewaring binnengeleid werd, juichte het publiek "waar is je geheime wapen?" Als enig antwoord kon de anders zoo spraakzame heer slechts een verbeterd gezicht trekken [...].'

3.4 De arrestaties in de periode 7 mei -13 juni 1945

In de elf kwartieren in het district Den Haag gingen vanaf 7 mei de arrestatieploegen van de BS aan de hand van hun arrestatielijsten aan de slag om verdachten op te pakken. In deze paragraaf komen de resultaten in een aantal kwartieren aan de orde, beginnend met een arrestatieploeg die in het centrum werkte.

De arrestatieploeg van de BS op Herengracht 23

Van de BS-arrestatieploeg die werkte vanuit Herengracht 23 zijn over de dagen 7, 8 en 9 mei 1945 arrestatielijsten beschikbaar.⁴¹ Deze ploeg arresteerde in die drie dagen respectievelijk 28, 6 en 11 personen. Dit lot trof dus 45 personen, 40 mannen en 5 vrouwen. De grootste 'slag' werd op 7 mei geslagen toen onder andere Mussert en zijn entourage in Korte Vijverberg 3 werden aangehouden. Dit betrof onder andere Johan Carp, Musserts belangrijkste adviseur, de secretaris-generaal van de NSB Carolus Huygen, Musserts chef-adjutant Karel Enklaar en Pierre van Vloten, procureur-generaal van het Haagse gerechtshof. Elders werd Harmen Westra, tot maart 1945 burgemeester van Den Haag, opgepakt. Op 9 mei volgden de prominente NSB'ers Max Blokzijl, de Commissaris der provincie Zuid-Holland Robert van Genechten en Henri van Maasdijk,

⁴⁰ In werkelijkheid werd Blokzijl in het gebouw van de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij (Wassenaarseweg 40) gearresteerd, waar een Duitse zendinstallatie stond opgesteld.

⁴¹ NL-HaNA, Den Haag, Ordedienst/Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten en Binnenlandse Strijdkrachten (ODS/BS), 2.13.137, inv.nr. 1718.

twee maanden waarnemend burgemeester van Den Haag.

Op de drie arrestatielijsten staat naast de naam en geboortedatum van de arrestanten beknopte informatie over het beroep of de functie. Uit dit laatste gegeven kan in de helft van de gevallen worden afgeleid dat de betreffende persoon behoorde tot de in de Algemene Lastgeving opgenomen doelgroepen. Van de 45 in deze dagen aangehouden personen behoorden er 22 tot de evidente gevallen: de NSB-top, Musserts lijfwacht en personen 'werkzaam voor de S.D.' Van de overige 23 is een link met de doelgroepen uit de Algemene Lastgeving niet te leggen.

Regis- ter No.	VOORNAMEN EN NAMEN.	Beroep — voor Militairen: Rang.	Plaats en dagteekening van geboorte.	Woon- plaats — voor Militairen: Corps.	Dag en uur van opneming in het gesticht, met aanwijzing voor zoover mogelijk, van het oogenblik waarop de vrijheidsbene- ming is aangevangen.	Dagteekening der on- herroepelijk geworden veroordeeling en Rech- terlijk College of Kan- tongerecht hetwelk die veroordeeling heeft uit- gesproken. Voor vastgezetten we- gens wangedrag en ge- gijzeld geuitgen (art. 68 Strafv.) het bevel van de Rechtbank.	Omschrijving der overtreding of reden voor vastzetting.	Opgelegde straf: a. Hechtenis. b. Detentie. c. Vervangende hechtenis. d. Vervangende detentie. — Voor vastgezetten: Duur der vastzetting.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
48 944	Anderson Adriaan Mussert	civiel wagmeester	Harter. Wrecker Lamy 11 Mei 1894.	Nieuw- Lammer 4	7 Mei 1945 20 uur	Jozef Ant. Binn Lindbade Laag		Politieke gev.
31 945	Carolus Josephus Huygen	ing. meester	Ridag 18 mei 1897.	Billhorn Soest. ogkade weg 140	7 Mei 1945 20 uur	als voor		Politieke gev.

Het register van het Huis van Bewaring (Casuariestraat) met de inschrijving van Mussert en Huygen op 7 mei 1945. (NA)

Op de arrestatielijsten stond ook de bestemming van de 45 arrestanten vermeld: 40 mannen en 2 vrouwen werden in bewaring gesteld, 3 vrouwen werden 'heengezonden'. De arrestatieploeg Herengracht 23 arresteerde tot en met 11 juni 1945 107 personen. Op 13 juni ging de Politieke Opsporingsdienst aan het werk en nam de arrestatiebevoegdheid van de BS over.

Arrestatielijst van 7 Mei 1945.

Sectie VIII, Bijzondere Arrestatieploeg
Heerengracht 23.

1. Sjoerd Douma, geboren 24 October 1894, 't Bildt. Vakwerker P.T.T. gep. Weimarstraat 25. Landwachter. Overgebracht naar het Huis van Bewaring.
2. Johan Herman Carp, geboren 19 Juli 1893, den Haag. President Vredensgerechtshof, van Blankenburgstraat 73. Overgebracht.
3. Lambertha Gezina Jung, geboren 8 October 1905, den Haag. Secretaresse Comm. Munt, Laan van Meerdervoort 732. Overgebracht naar het Huis van Bewaring.
4. Maarten Mos, geboren 5 October 1910, den Haag. Ordonnans Portier S.D. Nassaulaan 23, wonende Krayenhofstraat 23. Heengezonden.
5. Wilhelmus Hendricus Kessens, geboren 19 Juli 1902, den Haag. Jalouziënmaker. Zuiderparklaan 158. Overgebracht.
6. Herman Gerrit POSTMA, geboren 19 Maart 1919, Smalingerland. Vaandrig Marechaussee, Laan Copes 33. Overgebracht.
7. Ottmar Wilhelm Herman Stempel, geboren 6 Maart 1898, Landau (Dld.), Arts Vondellaan 17 Rijkswijk. Overgebracht.
8. Hildegard PILZ-OVA, geboren 13 Maart 1915, Rijbarich in Fischarn, wonende Vondellaan 17. Overgebracht. echtg. Stempel.
9. Jacobus QUESDROO, geboren 8 Februari 1904, Leiden, houder lunchroom, wonende Loosduinscheweg 661. Overgebracht.
10. Maria Huibert, G.A. THOLEN, geboren 19 Mei 1890, Sittard, Directeur Vrouwenklinik Dr. Kuiperstraat 11. Overgebracht naar het Huis van Bewaring.
11. George Theodorus Johannes MEYER, geboren 29 November 1901, den Haag, makelaar, ter Leede 15 Sassenheim. Overgebracht.
12. Jan HAAKMAN, 6 Augustus 1899, Weesp, filmproductiehuis ter Leede, Sassenheim. Overgebracht.
13. Lavina Gerarda Veronica ZORGE, geboren 25 Januari 1924, den Haag, stendotypiste, Huis ter Leede te Sassenheim. Overgebracht.
14. Anton Adriaan MUSSERT, geboren 11 Mei 1894 te Werkendam, leider N.S.B., Nassaulaan 24 Utrecht. Overgebracht.
15. Carolus Josephus HUYGEN, geboren 18 Maart 1897, Rotterdam, Ingenieur Secretaris-Generaal N.S.B., Soestd. weg 148, Bilt-hoven. Overgebracht.
16. Karel Alexander ENKLAAR, geboren 2 November 1897, den Haag, Chef adjudant leider N.S.B., Stamerweg 20, Doorn. Overgebracht.
17. Cornelius LAMPE, geboren 24 Mei 1892, Sneek, waarn. Districtsleider N.S.B., Nassaulaan 21, den Haag. Overgebracht.
18. Egbert Lucas KATOEN, geboren 4 December 1906, Utrecht, chauffeur van Mussert, van Alphenstraat 24 bis, Utrecht. Overgebracht.
19. Harman WESTRA, geboren 29 Mei 1893, den Haag. Prof. Dr. Mr., laatstel. burg. den Haag, won. Lange Vijverberg 15. Overgebracht.
20. Mr. Pierre Henri Francois VAN VLOTEN, geboren 13 December 1884 Amsterdam. Proc. Gen. Gerechtshof den Haag, won. Lange Vijverberg 15. Overgebracht.
21. Antonius Leonardus H. VELDHUIS, geboren 12 Februari 1922, Oldenzaal, lijfwacht Mussert, Doelenstraat 4. berkelner bed. Civ. huis leider. Overgebracht.
22. Jantinius Esdert EDENS, geboren 12 September 1923, Amsterdam, lijfwacht MUSSERT, won. Lindenlaan 125, Huizen. Overgebracht.
23. Cornelis VAN AMSTEL, geboren 21 Augustus 1909, Huizen, lijfwacht MUSSERT, won. Lindenlaan 125, Huizen, overgebracht.
24. Wilhelmus BROKERHOF, geboren 14 September 1923, Rotterdam, lijfwacht MUSSERT, de la Reyweg 522. Overgebracht.

De arrestatielijst van de arrestatieploeg op Herengracht 23, 7 mei 1945, nr's 1-24. (NA)

25. Govert Alettinius MEERBURG, geboren 23 September 1910, Bergen op Zoom, Hopman W.A., won. Michel Angelostraat 105, Amsterdam. Overgebracht.
26. Karel Alexander ENKLAAR, geboren 17 October 1923, te Ede., lijfwacht Mussert, Coenderstraat 16 Delft. Overgebracht.
27. Peter PAANS, geboren 3 September 1920, Capelle, lijfwacht Mussert, won. Bollandlaan 2, den Haag. Overgebracht.
28. Adriaan DE GROOT, geboren 5 April 1891, Langerak, Loudonstraat 41, inspecteur v.d. Parketwacht, overgebracht Odeon.

De COMMANDANT,

Aan: A.C.A.P.

De arrestatielijst van de arrestatieploeg op Herengracht 23, 7 mei 1945, nr's 25-28. (NA)

De top van de NSB in het Huis van Bewaring (Casuariestraat), 11 mei 1945. v.l.n.r. Karel Enklaar, Max Blokzijl, Robert van Genechten, Anton Mussert, Carel Huygen, Harmen Westra en Henri van Maasdijk. (HGA)

De arrestatieploegen in de Kwartieren buiten het Centrum

Van de BS-arrestatieploeg in Kwartier F (stationsbuurt HS) zijn vanaf 7 mei 1945 ook de dagstaten van de aanhoudingen beschikbaar. Op de eerste van 7 en 8 mei staat naast de personalia ook de 'reden van aanhouding' vermeld. Een aantal voorbeelden:

'Is in dienst geweest bij de Grüne Polizei in Schalkhaar', 'Lid NSB', 'Wachmann Wehrmacht', 'Lid NSKK'⁴², 'Tot 1943 lid NSB', 'Symph. lid NSB', 'Buren beweren dat zij met NSB-speldje heeft gelopen', 'Diende in 1945 bij de Landstorm Nederland', 'Man lid NSB, Zij sympathie' en 'Joden verraden'.⁴³

Het zwaartepunt lag in de week 7 t/m 13 mei 1945 toen deze ploeg 184 personen aanhield. In mei 1945 kwam het totaal uit op 438 arrestaties. De dagstaten van Kwartier F nummeren nog door tot en met 631 (aanhoudingen), de laatste vond op 12 juni 1945 plaats. In Kwartier B (Den Haag West) arresteerde de arrestatieploeg in mei 537 verdachten en in het totaal 697. In Kwartier E (Zuiderpark) waren deze cijfers respectievelijk 269 en 387.

De incidenten in mei-juni 1945

In het politiearchief komt een aantal voorbeelden van incidenten voor in de eerste maand na de bevrijding. In die vaak als chaotisch omschreven periode waren er veel huisovervallen door personen die zich uitgaven voor leden van de BS, de ondergrondse, de politie of de Prinses Irenebrigade. In deze maand - van 5 mei tot t/m 31 mei - noteerde de recherche er 51.⁴⁴ Enkele voorbeelden:

De bewoonster van Wagenstraat 53 deed op 11 mei aangifte van de plundering van haar woning tijdens haar 'politieke arrestatie' op 6 mei.⁴⁵ Een aangifte van een dag later betrof een roofoverval '[...] gepleegd door een tiental mannen, die voorgaven van de BS te zijn. 'Zij arresteerden de betrokkene en brachten hem naar het Lyceumplein. Later keerden ze terug en namen uit de woning 'de gehele inboedel en de kleding mee.'

Twee maanden later - op 19 juli - deed de bewoner van Usselincxstraat 18 aangifte van diefstal van f 850,- en enkele voorwerpen ter waarde van ongeveer f 15,- gepleegd

⁴² *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps*. Een hulporganisatie en bevoorradingsseenheid voor de Duitse oorlogsvoering.

⁴³ NL-HaNA, Den Haag, Ordedienst/Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten en Binnenlandse Strijdkrachten (ODS/BS), 2.13.137, inv.nr. 1718.

⁴⁴ Bijvoorbeeld: in de week 8 t/m 14 mei betrof 1 op de 5 'criminele' meldingen een dergelijke huisoverval.

⁴⁵ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-01, inv.nr. 785.

Arrestanten op het Lyceumplein, mei 1945. (HGA)

tijdens zijn gevangenschap van 8 mei tot en met 14 juli in de school in de Breedstraat of in de cellenbarakken, 'vermoedelijk door leden van de BS'.⁴⁶

In 'Huize Katwijk' aan de Raamweg werd op 10 mei een arrestant bij een poging om te ontvluchten door een schot in het hoofd door een bewaker gedood. In zijn rapport verklaarde het betrokken lid van de BS dat hij er die dag ongeveer twintig personen bewaakte, 'het waren even tevoren gevangengenomen leden van de NSB.' Ze zaten vast in een lokaal op de tweede verdieping. Hij had opdracht bij een vluchtpoging onmiddellijk te schieten. De arrestanten waren daarvoor gewaarschuwd.⁴⁷

Een ander geval van een in een kamp omgekomen 'bewaarde' betreft de arrestant met het kampnummer 449 in de arrestantenverzamelplaats Trekweg 4. Een onderzoek door een politieman en de kampcommandant leverde de volgende reconstructie op: op 18 mei had bij het wassen op het voorplein van het kamp de arrestant bezwaar gemaakt tegen het in de rij staan. Dit was geëscaleerd, hij nam een dreigende houding aan en zei 'schiet me maar dood ik ben SS-man en SD-man en wordt toch doodgeschoten.' Een van de bewakers had twee waarschuwingsschoten in de lucht gelost. De arrestant had de wachtcommandant in het gezicht geslagen. Bij het gevecht dat daarna ontstond wist hij

⁴⁶ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag., 0432-01, inv.nr. 1403.

⁴⁷ *Ibidem*, inv.nr. 785.

een geweer te bemachtigen. Bij het afschieten weigerde het geweer waarna hij met de kolf om zich heen sloeg. De bewakers schoten hem daarop dood. Ze schoten kennelijk in het wilde weg aangezien er ook drie van hen werden getroffen en gewond naar een ziekenhuis moesten worden afgevoerd. De conclusie van de politie was: 'geen misdrijf'.⁴⁸

Op 22 mei overleed een gedetineerde in het kamp Trekweg 4. De conclusie omtrent de doodsoorzaak was 'niet gewelddadig'. Hij was aan de gevolgen van hongeroedeem overleden. Het stoffelijk overschot werd naar de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan gebracht. De familie werd geïnformeerd.⁴⁹ Bij een transport kon het ook misgaan. Op 25 mei werd een arrestant tijdens zijn overbrenging van de arrestantenverzamelplaats Trekweg 4 naar de gevangenis te Scheveningen op de Van Alkemadelaan doodgeschoten. De politie onderzocht de zaak en concludeerde dat het een vluchtpoging was geweest en het doodschieten daarom geen misdrijf was.⁵⁰ Op 28 juni meldde een chirurg van het ziekenhuis Bronovo aan de politie, dat een binnengebrachte aan het hoofd gewonde man in het ziekenhuis was overleden. Het betrof een 'SS-man', die uit de cellenbarakken was ontsnapt. Hij was door leden van de BS in een bunker in het Haagse aangetroffen. Hij was in het bezit van gestolen waar. Bij het overbrengen naar de BS-post aan de Jozef Israëlslaan was de arrestant 'op de vlucht' neergeschoten.⁵¹

⁴⁸ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-01, inv.nr. 5717.

⁴⁹ *Ibidem*, inv.nr. 786.

⁵⁰ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-010, inv.nr. 785.

⁵¹ HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag, 0432-01, inv.nr. 1364.

Mishandeling Peters

Bij het aanhouden en bewaren van verdachten ging het er niet altijd zachtzinnig aan toe.

Illustratief is een zeven bladzijden tellende rapport van de mishandeling van arrestant Peters.

'Peters werd op 8 mei 1945 in Delft samen met zijn vrouw gearresteerd en naar hun huisadres in Den Haag gebracht. Daar bleek dat er al huiszoeking was gedaan. Een BS'er had er distributiebe- scheiden en een radiotoestel gestolen. Vervolgens werd het echtpaar overgebracht naar de school Ferdinand Bolstraat 33. Op 9 mei werd Peters in een schoolklas door een bewaker met een hondenzweep mishandeld, 'waarmee hij mij in hals en gezicht begon te slaan, zodat het bloed er aan alle kanten uitkwam. Mijn bril sloeg hij eerst kapot en gooide deze uit het raam van de tweede etage naar buiten, zodat ik vrijwel niet meer kon zien [...].'

Later die middag moest Peters samen met een andere gearresteerde '100 diepe kniebuigingen maken en toen moesten wij met ons buik door een met water ondergespoten gang kruipen.

Toen dit afgelopen was, werden wij met gummistokken zo geslagen, dat wij haast niet meer konden staan.' 's Avonds werd hij met ongeveer 60 andere arrestanten overgebracht naar het kamp Groente- en Fruitmarkt. Bij aankomst zei een BS'er 'slaat ze maar goed op hun donder, want dit zijn kindermoordenaars. Als gevolg kreeg ik van een voor mij onbekende BS'er een klap met de kolf van een revolver op mijn hoofd, zodat ik een gat in mijn hoofd kreeg [...].'

Peters werd opgesloten in een kelder. 'Verder ben ik daar ook geslagen door een agent van politie. Deze laatste heeft mij een klap met een kolf van een geweer tegen mijn kaken gegeven, zodat mijn kaakgewrichten kapot waren.' Na enige tijd moest Peters in de Alexanderkazerne en in de Dierentuin werken. Daar werd hij ook mishandeld. 'Hier hebben BS'ers van de post Vaillantplein mij in de vijver gegooid en op mij geschoten. Ook hebben zij mij met mijn hoofd in een verstopte W.C. geduwd.'

Op 21 juni 1945 werd Peters naar de cellenbarakken gebracht:

'Pas aangekomen werd ik geslagen door de bewaarder De Graaf [...] Verder moest ik op mijn blote voeten in de looppas naar Houtrust lopen en fietsten de heren Groen en Buwalda mee en sloegen ons dan met een bamboerietje in de nek, zodat het bloed eruit spoot. Op Houtrust aangekomen, moest ik met mijn blote voeten prikkeldraad plattrappen en mijn bovenlijf ontbloten en er werd toen een bos prikkeldraad opgelegd van ongeveer 30 kg en toen moest ik nog in de pas lopen ook en werd ik steeds door Groen geslagen met het rietje [...] Na augustus 1945 heb ik geen last meer gehad [...].'

Bron: NL-HaNA, Den Haag, 2.09.10, inv. nr. 12.

DISTRICT 'S-GRAVENHAGE DER B. S. (B. T.)
SECTIE 1², in samenwerking met de L.O.

Kartotheek-gegevens

AANGIFTEFORMULIER
VOOR
politiek verdachte personen

Registratieruimte

1 Als politiek verdacht persoon wordt door mij aangegeven:

Naam: _____ Voornamen: _____

Volledig huis-adres: _____

Verdachte vertoeft thans, _____ (datum), vermoedelijk op onderstaand adres

2 Bijzonderheden, betrekking hebbende op den verdachte:

Geboorteplaats	Beroep
Geboortedatum	Naam werkgever
Nr. Persoonsbewijs	Adres werkgever
Lengte	Godsdienst
Kleur oogen	Gehuwd/Ongehuwd
Bril/geen bril	Aantal kinderen
Kleur haren	Leeftijd kinderen
Bijzondere kenteekenen	

3 Ik verdenk hem van onderstaande feiten:

Aangifte kan geschieden onder andere wegens: lidmaatschap N. S. B., N. S. A. P. na 1 Februari 1941; dienst genomen hebben bij: Landwacht, N. S. K. K., W. A., enz. In geval van twijfel en in alle overige gevallen het bovenstaande bij het inleveren laten invullen door den gemachtigde, met wien deze aangifte besproken dient

Het voorblad van het aangifteformulier voor politiek verdachte personen. (NA)

3.5 De kampen in het district Den Haag 1945-1947

De voorposten en de verzamelplaatsen in Den Haag. Door het publiek opgepakte verdachten werden aan de politie overgedragen en op een van de acht sectiebureaus vastgezet.⁵² Omdat de (cel)ruimte op deze sectiebureaus beperkt was, werd in de omgeving een 'politievoorpost' gebruikt om arrestanten onder te brengen. Zo was in het Centrum Café-restaurant Riche op het Buitenhof 5 een voorpost ter ontlasting van het sectiebureau op Buitenhof 19. Als de BS een verdachte hadden aangehouden, werd hij of zij naar het arrestantenlokaal in de wijk- of

⁵² Buitenhof, Van der Vennestraat, Prins Willem III-straat, Huygenspark, Herengracht, Archimedesstraat, Laan Copes van Cattenburch (tegenwoordig Burgemeester van Karnebeeklaan) en Duinstraat.

kwartiercommandopost gebracht. Na registratie bracht men hen 'onder voldoende sterke geleide, in colonne met eenen of tweeën' naar een voorpost, gelegen in het Kwartier. Deze voorposten waren provisorische locaties zoals scholen en bedrijfsgebouwen. In het Centrum (Kwartier C) gebruikten de BS bijvoorbeeld de St. Josephschool (Breedstraat1/Pastoorswarande) als voorpost.

Er was een 'scherp omschreven instructie 'dat arrestanten op de dag van hun aanhouding of de dag erop naar de verzamelplaatsen afgevoerd moesten worden. De RK meisjesschool aan het Lyceumplein 33⁵³ was tot in augustus 1945 de voorpost voor de in Kwartier C gearresteerde mannen en tot 25 mei 1945 voor de in alle kwartieren gearresteerde vrouwen. Voor de bewaring van arrestanten was in het Centrum naast het huis van bewaring in de Casuariestraat ook nog een 'hulphuis van bewaring' in de St. Jacobstraat 77 beschikbaar.⁵⁴ In de verzamelplaats van een kwartier besliste men over de bestemming van de arrestanten. Zij werden overgebracht naar de twee centrale verzamelplaatsen, de Groente- en Fruitmarkt (alleen voor mannen) en/of het Scheveningse gevangeniscomplex.

De verplaatsing van groepen arrestanten was streng gereguleerd. In het document 'Gevangenenbevel' voor Kwartiercommandanten staat onder andere dat de arrestanten bevolen moesten worden de handen omhoog of achter het hoofd te vouwen. 'Kwaadwilligen' moesten eventueel geboeid worden. Aan de arrestanten moest bij de aanvang van het transport worden meegedeeld 'dat bij een poging te ontvluchten, zonder voorafgaande waarschuwing, onmiddellijk van de vuurwapens gebruik zal worden gemaakt.'⁵⁵

Er waren twee categorieën politieke delinquenten die een andere route hebben gevolgd. Politiefunctionarissen werden na hun aanhouding op een sectiebureau vastgezet en later verplaatst naar de arrestantenbewaarplaats van het hoofdbureau, Alexanderplein 10. 87 aangehouden politiefunctarissen verhuisden van daar op 12 mei naar de cellenbarakken. In het Centrum arresteerden de BS een aantal prominenten van de NSB. Zij legden na hun arrestatie een route af naar het huis van bewaring in de Casuariestraat via het sectiebureau van de politie op Herengracht 23.

⁵³ Tegenwoordig Louis Couperusplein, het Edith Stein College.

⁵⁴ Dit gebouw was het voormalige Israëlitisch Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Het bleef tot begin 1950 als hulphuis van bewaring in gebruik.

⁵⁵ NL-HaNA, Collectie BRIOP / archieven van OD en de BS, 2.13.208, inv.nr. 3650.

De zeven kampen

In het district Den Haag werden de arrestanten in de eerste maanden na de bevrijding in zeven kampen bewaard. In de stad Den Haag waren dit de cellenbarakken, de Groente- en Fruitmarkt en het huis van bewaring. In Voorburg gebruikten de BS de Wassenaer Hoffmanschool aan de Rozenboomlaan, in Rijswijk de Prins Mauritschool aan de Kerklaan, in Wassenaar de openbare lagere school aan de Van Zuylen van Nyeveltstraat en in Leidschendam het gebouw 'Hulp en Heil' aan de Veurseweg.⁵⁶

Centraliseringsprogramma juli-september 1945

Vanaf juli 1945 voerde de Militair Commissaris voor Zuid-Holland in het district Den Haag een centraliseringsprogramma voor de 'Bewarings- en Verblijfskampen' door⁵⁷, waarin een groot kamp - Duindorp - centraal stond. Dit programma hield voor het district Den Haag allereerst de opheffing van de kampen te Rijswijk, Wassenaar, Voorburg en Leidschendam in. Hun populatie en tweehonderd man uit de cellenbarakken werden naar Duindorp afgevoerd. Dit gold ook voor de populatie van het kamp Groente- en Fruitmarkt en voor de mannen uit de kampen in het district Dordrecht. Bij de uitvoering van het programma werd goed opgelet of een gedetineerde geschikt was voor een verblijf in een gemeenschap. Was dit niet het geval dan bleef de betrokkene in of vertrok naar de cellenbarakken of de bijzondere strafgevangenis waar men cellulair verbleef.

Het kamp Duindorp

In juni 1945 oordeelde het Militair Gezag dat er in het district Den Haag een tekort aan ruimte in de bewaarplaatsen voor politieke delinquenten was. Er was een groot kamp nodig. Dat werd de wijk Duindorp, waar circa 4.000 huizen leegstonden. De bewoners van Duindorp waren in 1942 en 1943 in verband met de aanleg van de Atlantikwall geëvacueerd. Na de bevrijding mochten zij niet onmiddellijk naar de wijk terugkeren. De *Nieuwe Haagsche Courant* van 8 juni 1945 gaf onder de kop 'Scheveningen-Duindorp wordt een NSB-kamp. Er is plaats voor 20.000 personen' meer informatie over het plan:

'Naar wij vernemen ligt het in de bedoeling alle NSB'ers en andere politiek-verdachte elementen, die thans zijn ondergebracht in de gevangenis te Scheveningen en in de veilinggebouwen aan de Marktweg, onder te brengen in een groot kamp. Daartoe is het oog gevallen op de vele (vissers-) woningen te Scheveningen-Duindorp, alwaar plaats is voor circa 20.000 personen. Deze huizen

⁵⁶ In mei 1945 werd enige tijd Huize Hofwijck als kamp gebruikt. Dit blijkt uit een brief van de BS van 25 mei 1945. De brief gaat over de verplaatsing naar Den Haag van zestien hoge ambtenaren van het Rijkscommissariaat die in Hofwijck vastzaten. In de brief worden onder andere Otto Bene, Friedrich Wimmer, Ernst Schwebel en Hans Calmeyer genoemd. In Den Haag kwamen ze onder Canadese bewaking te staan. NL-HaNA, Den Haag, Militair Gezag in Zuid-Holland, 3.09.34, inv.nr. 514.

⁵⁷ NIOD, Amsterdam, archief 478, inv.nr. 2.

zijn voorlopig toch niet voor bewoning geschikt, daar ze een grondige reparatie eisen. Teneinde de periode van een voorlopige reparatie te overbruggen zullen de gearresteerden eerst in de twee daar staande scholencomplexen worden gehuisvest, terwijl ze tevens aan het repareren worden gezet.'

Met de inrichting van het kamp werd majoor H.J. Visser van de BS belast, 'een zeer energieke figuur, die als rentmeester van een krankzinnigengesticht en als oud-militair de op dit gebied noodzakelijke ervaring bezit.'⁵⁸

Duindorp op een RAF-luchtfoto van 7 april 1945. (HGA)

De eerste 36 'kwartiermakers' kwamen op 18 juli 1945 het 'Gevangenkamp Duindorp' binnen. De populatie groeide daarna naar 1.150 eind augustus van dat jaar. 20.000 gedetineerden heeft het kamp Duindorp en de groei naar 40.000, die ook mogelijk werd gezien, nooit gehuisvest - verre van dat. In het kamp verbleven op z'n hoogst - 31 december 1945 - 6.250 mannen. Daarna zette een gestage daling in. Een laatste groep van circa 700 man verliet het 'Bewarings- en Verblijfskamp Duindorp' eind juni 1947 en verhuisde naar het

⁵⁸ NA, Den Haag, Militair Gezag in Zuid-Holland, 3.09.34, inv.nr. 134. Rapport dd 4 juni 1945 van de inspecteur voor de bewarings- en verblijfskampen, reserve 1ste luitenant mr. Pieter VerLoren van Themaat.

bewaringskamp het Armamentarium aan de Korte Geer te Delft. In juli 1947 sloot het kamp Duindorp.

Het kamp Duindorp, ingang Houtrustweg. (HGA)

MILITAIR GEZAG

COMMANDANT
GEVANGENKAMP DUINDORP

SCHEVENINGEN, 30 Augustus 1945

Telefoon 553630* — Postrekening 445685
Sectie **IVa** Nr. **91**

Dict. M. Typ. TD

Onderwerp: **Drukwerk.**

Bijlage: **1**

Gelieve bij antwoord datum, sectie en nummer aan te halen.

Het briefhoofd van de Commandant Gevangenkamp Duindorp, augustus 1945. (NA)

BEWARINGSKAMP
GROENTE- EN FRUITMARKT

Dep

'S-GRAVENHAGE, 13 Juni 1945.

Het briefhoofd van het Bewaringskamp Groente- en Fruitmarkt, juni 1945. (NA)

In een rapport van de commandant van een compagnie Bewakingstroepen, die op 17 mei 1945 de bewaking van het kamp Marktweg van de Stoottroepen overnam, staat een illustratieve beschrijving van de toestand aldaar:

'Het eerste, wat in het kamp opviel, was de chaotische toestand zowel in- als uitwendig. Wat in de eerste plaats het uitwendige aangaat: het deel der markt, waarin het kamp gevestigd is, leent zich uitermate slecht voor het beoogde doel. De gedetineerden zijn gehuisvest in kelders en boxen (pakhuizen), waarvan de eerste absoluut onmenswaardige verblijven zijn. Door de afwezigheid van luchtverversing komen keelaandoeningen en duizeligheid veelvuldig voor. Nadat reeds verschillende malen op de hieruit voortvloeiende gevolgen gewezen was, is onlangs van hogerhand, het bevel gekomen, dat de kelders ten spoedigste ontruimd dienden te worden, met welke ontruiming een aanvang gemaakt is, met dien verstande, dat de bevolking van 50 op 40 man gebracht wordt!'

In zijn rapport maakte de compagniescommandant ook nog een opmerking over de opvatting van de kampcommandant over de aard van het kamp: de commandant beschouwde het kamp als een strafkamp en niet als een bewaringskamp.

In een rapport van 23 juli 1945 schrijft de provinciale inspecteur voor de bewarings- en verblijfskampen VerLoren van Themaat:

'In het kamp aan de Groente- en Fruitmarkt bestaat - vooral door de slechte kwaliteit van het eten der Centrale Keuken - een zeer ernstige graad van ondervoeding van de gedetineerden [...] Luis en scabiës zijn alleen in het kamp aan de Groente- en Fruitmarkt een ernstig probleem, wat voornamelijk door langdurige afwezigheid van de verantwoordelijke kamparts werd veroorzaakt.'

In zijn rapport uit augustus staat bij het onderwerp 'de medisch-hygiënische toestand in de kampen':

'Ondanks een succesvolle bestrijding van de luizenepidemie en de ondervoeding blijft het kamp Groente- en Fruitmarkt de meeste zorgen bieden, die slechts door opheffing van het kamp, in het bijzonder van het ondergrondse gedeelte weggenomen kunnen worden. Verschillende autoriteiten verklaarden de toestand daar weer onhoudbaar. Het wachten is op strozakken [...].'⁵⁹

Het kamp sloot op 1 november 1945.

⁵⁹ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

De maatschappelijke gevolgen van de arrestaties, minderjarigen in het kamp

Bij de arrestatie en internering van het gezinshoofd bleven moeder en kinderen - of als de moeder ook was aangehouden - de kinderen alleen achter. Het kwam ook voor dat een gezin met kinderen in het kamp terecht kwam. Dit was in strijd met een order van de Chef-Staf van het Militair Gezag. Volgens een instructie van de algemeen commandant van de arrestatieploegen van 14 mei 1945 moesten kinderen die na een arrestatie achterbleven - voor zover ze niet ouder dan dertien jaar waren -⁶⁰ Kinderen werden op den duur bij gastgezinnen of in speciaal ingerichte tehuizen ondergebracht.

In *Het Parool* van 25 augustus 1945 stond een artikel met de kop 'Achter prikkeldraad en grendel', waarin de vrouwenafdeling van Scheveningen aan de orde komt. In dit artikel werd terloops het volgende opgemerkt: '[...] Vele van deze vrouwen weten haar huisgenoten onverzorgd, of haar kinderen onder toezicht van de kinderpolitie in een tehuis [...]'. Eind juli 1945 berichtten *Het Vrije Volk* en *De Maasbode* over de opening op 27 juli van een 'Tehuis voor kinderen van geïnterneerde NSB'ers'.⁶¹ Dit tehuis was gevestigd in Badhuisweg 91 en was bestemd voor 45 kinderen van 2 tot 6 jaar oud. De staf bestond uit een directrice en twaalf 'helpsters'. Aangekondigd werd dat er voor de 7- tot 12-jarigen 'binnenkort' in Scheveningen nog een tehuis zou worden geopend en in Rijswijk een tehuis voor de 12- tot 18-jarigen.

De cijfers met betrekking tot de politieke delinquenten in bewaring 1945-1947

Over (de groei/afname van) het aantal geïnterneerden in de drie grote Haagse kampen in de periode vanaf 31 mei 1945 tot en met 1947 is in de archieven, literatuur en pers een overvloed aan gegevens te vinden. Tabel 1 (op de volgende pagina) geeft een verkorte weergave (afgerond op vijftigtallen), gebaseerd op overheidsarchieven.

Cijfers Nederland en Zuid-Holland

Het archief van de Militair Commissaris in Zuid-Holland geeft gedetailleerd cijfermateriaal over het aantal kampen en gedetineerden per 25 september 1945.⁶² In Nederland waren er op dat moment 139 kampen met in totaal 95.628 gedetineerden. Zuid-Holland was van de elf provincies koploper met 28 kampen en 19.331 gedetineerden.

⁶⁰ NIOD, archief 478, inv.nr. 2.

⁶¹ *Het Vrije Volk* van 28 juli 1945 en *De Maasbode* van 30 juli 1945.

⁶² NL-HaNa, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 514.

Tabel 1. Aantal politieke delinquenten in bewaring 1945-1947

Datum	Cellenbarakken	Groente- en Fruitmarkt ⁶³	Duindorp	Totaal kampen Den Haag
31.5.1945	1.800	850	-	2.650
30.6.1945	2.050	1.750	-	3.800
30.9.1945	2.900	1.900	3.950	8.750
31.12.1945	2.650	-	6.250	8.900
30.4.1946	2.100	-	5.900	8.000
31.7.1946	1.800	-	4.300	6.100
31.10.1946	1.450	-	2.200	3.650
31.12.1946	1.200	-	1.600	2.800
1.5.1947	850	-	700	1.550
1.8.1947	650	-	-	650
1.11.1947	800	-	-	800
31.12.1947	800	-	-	800

Zie voor meer gedetailleerde cijfers over de cellenbarakken de hoofdstukken 5, 6 en 8.

⁶³ Het kamp Groente- en Fruitmarkt werd op 1 november 1945 gesloten.

4 Van 'Oranjehotel' naar 'Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen' 1945

4.1 Een chaotisch begin

Na de chaotische dagen van de bevrijding werd het Scheveningse complex, bestaande uit de cellenbarakken, de strafgevangenis en de bijzondere strafgevangenis, een centrale verzamelplaats voor de in het district Den Haag gearresteerde politieke delinquenten. De organisatie en 'bevolking' van het kamp ontwikkelden zich vanaf 6 mei 1945 in hoofdlijnen als volgt:

Het Scheveningse gevangeniscomplex op een RAF-luchtfoto van 7 april 1945. (HGA)

Volgens Bas von Benda-Beckmann werd een eerste groep van 'goede' politieke gevangenen op zondagochtend 6 mei vrijgelaten. Onder andere de oud-gevangene Humphry Rijk van Ommeren had dit in 1950 bevestigd.⁶⁴ Dat de eerste vrijlatingen van politieke gevangenen op die zondag plaatsvonden wordt ook bevestigd door een namenlijst die voorkomt in *"De Telex"*. *Algemeen Staatkundig en Cultureel Dagblad* van 7

⁶⁴ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen*, Amsterdam, 2019, pg. 496.

mei 1945. Onder de tussenkop 'Lijst van gevangenen losgelaten op zondag 6 mei 1945' volgt een opsomming van negentig personen - tachtig mannen en tien vrouwen. Rijk van Ommeren staat er ook bij. In "De Telex" van 8 mei stond een vervolg op deze namenlijst, 34 vrouwen. Nadien publiceerde "De Telex" de vrijlatingen met 'tjidingborden', opgehangen bij haar vestiging op Plaats 21 in Den Haag. Na deze eerste vrijlatingen op die zondag vond er een verdere schifting plaats tussen de laatste nog aanwezige 'goede' politieke gevangenen, die werden vrijgelaten en andere gevangenen, die bleven zitten.

Von Benda-Beckmann beschrijft op basis van een verslag van gevangenisadministrateur Christiaan Haentjes in het *Gedenkboek van het Oranjehotel* van E.P. Weber de gebeurtenissen vanaf 7 mei.⁶⁵ Het verslag van Haentjes komt voor in Webers gedenkboek uit 1946.⁶⁶ In 2022 beschikbaar gekomen archiefmateriaal geeft meer details over de overgangssituatie. Het materiaal is afkomstig van reservekapitein mr. C.W. Insinger, waarnemend commandant van het Oranje Nassau Regiment.⁶⁷ Het Oranje Nassau Regiment was een van de kleine verzetsgroepen in Den Haag die in mei 1945 optrad in het kader van de BS. De combinatie van het verslag van Haentjes en het nieuwe materiaal geeft het volgende beeld:

Op maandagavond 7 mei circa 21.00 uur bereikte Insinger de Polizeigefängnis (cellenbarakken). Hij kon het complex in het nog steeds afgesloten Sperrgebiet bereiken, omdat hij om de hoek in de Gentsestraat woonde. Samen met F.J. van Buuren, dirigerend officier van gezondheid van het Nederlands Rode Kruis, G. de Reus, arts, officier van gezondheid van het Oranje Nassau Regiment en C. Haentjes, waarnemend directeur van de strafgevangenen, maakte Insinger een begin met de selectie van de nog aanwezige gevangenen. Acht politieke gevangenen werden die avond vrijgelaten.

⁶⁵ Bas von Benda-Beckmann, *Het Oranjehotel*, pg. 499-500

⁶⁶ E.P. Weber, *Gedenkboek van het Oranje Hotel. Celmuren spreken Gevangenen getuigen*, Rotterdam, 1946, pg. 25-26

⁶⁷ Verzameling H.F. Insinger, Amersfoort.

Lijst van gevangenen losgelaten op Zondag 6 Mei 1945

Coeden, Lange Poten 1.
Uitenhout, Kooipark 14, Leiden.
Van Hoek, Spanjaardstraat 133, Rotterdam.
De Jel, Heerledwardsstraat 2, Rotterdam.
Springvloed, Meyendaal 26, Rotterdam.
v. d. Waal, Paul Krugerstraat 114a, Rotterdam.
Rooks, Dordtschelaan 72, Rotterdam.
v. d. Meer, Polderstraat 95, Rotterdam.
Hordekijk, Oranjeboomstraat 172, Rotterdam.
Borrebach, Bezemerstraat 2, Rotterdam.
v. Leeuwen, Vondellaan 10, Leiden.
C. Huigen, Eerste Schansstraat 18, Rotterdam.
den Held, Rijksstraatweg 300, Wassenaar.
de Roon, Lijnzaadstraat 4, Rotterdam.
Zevenbergen, Rochussenstraat 241, Rotterdam Z.
J. Mathijs de Smith, Hellevoetstraat 14, Rotterdam Z.
Belgraver, Nassaulaan 15, Oegstgeest.
Rijk v. Ommeren, Thorbeckelaan 270.
Stamm, Maasdwardsstraat 3, Dordt.
Prins, Breitnerstraat 30, Dordt.
Z. Addink, Nieuwe Hoornstraat 117b, Rotterdam Z.
J. van Duinen, Chrispijnscheweg 127 rood, Dordt.
K. Fuchs, Jacob v. Lennepstraat 27, Dordt
Kooiman, Billitonstraat 19, Dordt.
Sleeswijk Visser, Emmastraat 38, Rijswijk.
Westra Hoeksema, Pastorie Scherpenzeel.
W. de Ridder, A 40 Mijnsheerenland.
Kamermans, Haagweg 691, Loosduinen.
Zaal, Eendrachtstraat 225, Rotterdam.
de Vrijer, Eendrachtsweg 127, Rotterdam.
Brasser, Boomgaardstraat 117, Rotterdam.
Dronkers, Noordweg 84, Middelburg.
de Mars, v. Malsenstraat 102b, Rotterdam.
Hoenderop, Hogenhof 12, Rotterdam.
van Waardenburg, Eendrachtweg 161, Rotterdam.
Van der Sluys, Dordtschelaan 86b, Rotterdam.
Rietveld, Graaf Florisweg 79, Gouda.
Dreumer, Huis te Hoornkade 43, Rijswijk.
Moerman, Rauwenhofplein 4, Rotterdam W.
v. Bijsterveld, Schiedamscheweg 517b, Rotterdam.
Denkers, Lange Poten 39a.
Ir. B. A. van Schaik, Leidschekade '00, Amsterdam.
C. Jansen, de Sillestraat 48.
C. van Baarda, p/a P. Gerke, Muiderschans 151, A'dam.
de Grijff, Kaapstraat 97.
Fruyt, Loosduinscheweg 333.
C. Tackesber, Gordelweg 124, Rotterdam.
Schmit, Marconistraat 40.
Hoogenboezem, Prof. Ritzema Boslaan 139, Utrecht.
F. Leysen, Honthorststraat 38.
P. G. Priester, Nicolaistraat 14.
Hijsbergen, Pasteurstraat 12, Leiden.
G. Penseel, v. d. Helmstraat 29, Leiden.
v. Dalen, Linnaeusstraat 61.
v. d. Bijl, Leidscheweg 108, Voorschoten.

De Telex van 7 mei 1945 met een lijst van op 6 mei 1945 losgelaten gevangenen, deel 1 (KBD)

Terstenberg, Perziklaan 21.
 Monnikendam, Waldeck Pymontkade 78.
 Weisse, Nieuwe Haven 458.
 v. Dreumel, Groenewegje 119.
 L. R. Priester, Nicolaistraat 14.
 v. Talingen, Nicolaistraat 14.
 Vesseur, Damzichtstraat 39, Voorburg.
 Prins, Bilderdijkplein 23, Voorburg.
 Hamerslag, Loolaan 81, Voorburg.
 Ogier, de Perponcherstraat 15.
 Dinkhuizen, Celsiusstraat 102.
 de Groot, Indigostraat 20.
 v. Keken, Donkerstraat 43, Harderwijk.
 Schwencke, Hyacinthweg 40.
 Koomans, Stevinstraat 42.
 J. v. d. Bol, Jacob v. d. Doesstraat 102.
 M. v. d. Bol, Jacob v. d. Doesstraat 102.
 W. Kayan, Snelliusstraat 84.
 N. O. Kayan, Snelliusstraat 84.
 Hetharia, Valkenboschkade 653.
 Krijtenberg, Laan v. Meerdervoort 52b.
 Boom, Laan v. Meerdervoort 52b.
 Bernarda, Maliestraat 18.
 Mair, Mient 599.
 Oosenbrug, Goudreinetstraat 596.
 Verder de dames:
 Mw. Prohn-Hogenwerf, Rodenrijschelaan 40, Rotterdam.
 Mej. A. M. Lijnzaat, Oosteinde 211, Delft.
 Mej. Dinkhuizen, Celsiusstraat 102.
 Mevr. Jappe-Alberts, Eendrachtweg 33a, Rotterdam.
 Mej. Houthof, Benthuizenstraat 39, Rotterdam.
 Mevr. de Rijk, Leidscheweg 495, Voorschoten.
 Mej. de Rijk, Leidscheweg 495, Voorschoten.
 Mej. Elsinga, Matthenesserweg 118, Rotterdam.
 Mevr. Bubberman, Haversmidlaan 58, Schiedam.
 Mej. Bubberman, Haversmidlaan 58, Schiedam.
 Vervolg van deze lijst in het volgend nummer.

De Telex van 7 mei 1945 met een lijst van op 6 mei 1945 losgelaten
gevangenen, deel 2. (KBD)

In de nacht van 7 op 8 mei namen Insinger, Van Buuren, De Geus en Haentjes 31
 gevangenen uit de *Polizeigefängnis* over. De groep werd in de bijzondere strafgevangenis
 geplaatst en verhoord. Op de betreffende namenlijst staan vier Duitsers en 27 Nederlanders.
 De vier Duitsers, een van de *Grüne Polizei* en drie van de *Waffen-SS*, zaten vast wegens
Fahnenflucht (desertie), een van hen - een *SS Grenadier* - was daarvoor al ter dood
 veroordeeld. De groep van 27 Nederlanders vormde een bont gezelschap. Het ging om vier
 Landwachters, twee van hen zaten vast wegens diefstal of roof. Vijftien Nederlanders waren

in Duitse dienst geweest, dertien bij de *Waffen-SS* en twee als kampbewaarder. Zij zaten vast wegens desertie, ongeoorloofde afwezigheid of een misdaad. Er zat ook een commune misdadiger vast. De overige zeven op de lijst waren inmiddels vrijgelaten of kwamen op 8 mei vrij.

In den nacht van <u>7 op 8 Mei</u> 1945 overgenomen door:	
1. <u>F.J. v. Buuren</u> , dirigerend Officier van Gezondheid van het Nederlandsche Rode Kruis	
2. <u>Mr. C.W. Insinger</u> , reserve kapitein wnd. Commandant O.N.R.	
3. <u>G. de Reus</u> , Arts, Officier van Gezondheid O.N.R. en	
4. <u>C. Haentjes</u> , waarnemend Directeur van de Strafgevangenissen te Scheveningen van de Polizeigefängnis te Scheveningen, 32 gevangenen als onderstaand:	
Naam, voornaam, geboortedatum, Burg. staat en Nationaliteit en delict.	Resumé
1. <u>Görzen Heinrich</u> geb. 23-11-1923 te Melitopol beroep Soldat Grüne Polizei gehuwd Nationaliteit Ukraine (Volksduitscher) Fahnenflucht.	Vermoedelyk in verbinding gestaan met de ondergrondse. Zou in de Weermacht geprest zyn door Hollandsche agent V. Straaten, Van Reitzstr. 68. Juni-Sept. 1944 ondergedoken. Oordeel vry gunstig
2. <u>Rung Eugen</u> 9-11-'26 Gneinheim SS Panz Gren. Fahnenflucht	Motor en wapens en handgranaten afgegeven aan burgemeester van Klaaswaal en op diens advies ondergedoken. Dr. de Reus zal informeeren by Burgemeester te Klaaswaal
3. <u>Neuhart Heinrich</u> 21-10-'09 Obergutzenhausen SS Grenadier gehuwd Ryksduitscher	Was in Huissen by burgers ondergedoken. Was Fransch soldaat, Duitsch krygsgevangene. Was veroordeeld tot doodstraf.

Drie van de door Insinger C.W. in de nacht van 7 op 8 mei 1945 overgenomen gevangenen in de *Polizeigefängnis*. (VHFI)

Na deze selectie gingen de overgebleven vier Duitsers en negentien Nederlanders (Landwachters, *Waffen-SS*'ers en kampbewaarders) op 10 mei 1945 terug naar de G-gang in de cellenbarakken en bleven daar onder Duitse bewaking, omdat zij door het Duitse *Kriegsgericht* of de SD veroordeeld waren. De negentien werden op 13 mei 'op last en onder toezicht van leden van de geallieerde weermacht' overgebracht naar de *Kriegswehrmachtsgefängnis*, de strafgevangenis, Pompstationsweg 14, 'terwijl de Duitse

bewaking eveneens door hen werd meegenomen, met voor ons onbekende bestemming.⁶⁸

Insinger bleef nog ongeveer twee weken in het kamp actief. Samen met een collega-officier, reservekapitein mr. L. Donker, verhoorde hij in de periode 10-18 mei twaalf verdachten. De meest opvallende zijn drie Russen - Jankowski, Sjerkosav en Wasiljaka - die 'voorlopig' in de Bijzondere Strafgewangenis waren ondergebracht. De Russen waren door de Duitsers 'verplicht meegenomen' als chauffeur in een transportcolonne. Ze waren al vijf tot zes maanden in Nederland.

Ondergeteekenden, Mr. L. Donker en Mr. Carel Willem Insinger, beide Reserve Kapitein bij het 1Ve Bataljon van het Oranje Nassau Regiment verklaren op heden, 10 Mei 1945 in de voormalige Polizeigefängnis aan de Alkemadelaan No. 850 te Scheveningen, te hebben gehoord Jan Hendrik Klomp, geboren 20 Januari 1908 te Tjipor (Java), beroep arts, Nederlandsche nationaliteit, die voorloopig was ondergebracht in de Bijzondere Strafgewangenis te Scheveningen, die als volgt heeft verklaard:

Ik ben sinds 1934 lid van de Nationaal Socialistische Beweging en heb nooit bedankt.

In 1935 werd ik arts in Leiden, ging voor ongeveer 1 jaar naar het ziekenhuis Coolsingel te Rotterdam en daarna had ik 5 jaar praktijk in Hoevelaken.

Mijn praktijk in Hoevelaken overgedaan en op contract arts in het concentratiekamp Amersfoort geworden. Reden hiervoor was, dat Dr. v. Nieuwenhuizen als chirurg bij de Nederlandsche Ambulance niet gemist kon worden en ik de eenige arts was, die hem kon vervangen. Het contract had ik afgesloten met de Sicherheitsdienst. Toen ik in Amersfoort kwam, wist ik niet wat ik begonnen was. Ik heb aldaar ook Joden behandeld.

Ik heb mij vrijwillig in Schutzhaft begeven en verzoek niet om in vrijheid gesteld te worden.

Ondergeteekenden kunnen uit eigen wetenschap hieraan nog toevoegen, dat bovengemelde gehoorde op genoemden dag door hun onderdeel, het Oranje Nassau Regiment, ter bewaring van orde en rust in de Vesting Scheveningen, voorloopig is aangehouden en te zijner bescherming, alsmede ter voorkoming van incidenten, de toenmalige omstandigheden ter plaatse in aanmerking genomen, voorloopig is ondergebracht in de Bijzondere Strafgewangenis te Scheveningen.

De Reserve Kapiteins,

Mr. L. Donker. Mr. C.W. Insinger.

Het verslag van de ondervraging van Jan Hendrik Klomp op 10 mei 1945. (VHFI)

Twee andere namen springen er ook uit: Jan Hendrik Klomp, arts in kamp Amersfoort en Berend Johan Westerveld, bewaker in kamp Amersfoort.⁶⁹ Opmerkelijk is dat in het ondervragingsverslag van Klomp staat 'Ik heb mij vrijwillig in *Schutzhaft* begeven en verzoek niet om in vrijheid gesteld te worden.' Insinger en Donker sloten hun verslag af

⁶⁸ Weber, *Gedenkboek*, pg. 26.

⁶⁹ Zij waren na de overdracht van kamp Amersfoort aan het Nederlandse Rode Kruis op 19 april 1945 met andere kampbewakers naar Den Haag gevlucht om aan de geallieerden te ontkomen.

met de constatering dat Klomp 'ter bewaring van orde en rust in de Vesting Scheveningen, voorlopig is aangehouden en te zijner bescherming, alsmede ter voorkoming van incidenten, de toenmalige omstandigheden ter plaatse in aanmerking genomen, voorlopig is ondergebracht in de bijzondere strafgevangenis te Scheveningen.' Met andere woorden: ook Klomp werd beschermd tegen bijtjesdag.

De cellenbarakken waren op 8 mei 1945 overgedragen aan de directeur van het huis van bewaring in de Casuariestraat, H. Bischoff. Op dezelfde dag kreeg reserve-majoor E.P. Weber het commando over de cellenbarakken. Hij kon het complex echter nog niet bereiken omdat het *Sperrgebiet* nog door de bezetter was afgesloten. Een eerste groep van politieke delinquenten werd op 12 mei aangevoerd. Dit waren de 87 van collaboratie verdachte Haagse politiefunctionarissen die hadden vastgezeten in de arrestantenbewaarplaats van het hoofdbureau van politie. Al snel volgde een groep van 350 mannelijke gedetineerden, afkomstig uit de arrestantenbewaarplaatsen Lyceumplein, de loods van V&D in de Duinstraat 6-8 en een garage aan de Loosduinseweg, waar Weber samen met brigadier L. Douwes vanaf 7 mei de leiding had gehad. Genoemde twee bereikten de cellenbarakken op 14 mei 1945.

Op 23 mei vorderde Roelof Gritters - in dienst van de *Canadian Field Security* - de strafgevangenis en gaf haar de naam 'The King's Prison'. Hij stuurde directeur Bischoff naar huis. Op die dag begon in de strafgevangenis een twee maanden durend schrikbewind.⁷⁰ In dit deel van het complex zaten vooral de zwaarste gevallen vast - Duitse en Nederlandse SS'ers, SD'ers en voormalige kampbewakers. De cellenbarakken werden voor de lichte en zware gevallen bestemd. Op 25 mei 1945 betrokken ruim 500 vrouwen de nieuwe (Duitse) cellenbarak, de oude cellenbarak huisvestte de mannenafdeling. De vrouwen gebruikten ook een deel van de bijzondere strafgevangenis als ziekenzalen en werkplaatsen.⁷¹

4.2 Het accountantsrapport over 1945

Volgens het accountantsrapport van Moret & De Jong over het jaar 1945 nam het Militair Gezag het complex op 8 mei 1945 in gebruik.⁷² Volgens dit rapport bestond het complex uit de beide cellenbarakken, de strafgevangenis en de bijzondere strafgevangenis. Opgemerkt wordt dat na de periode waarin de strafgevangenis onder de *Canadese Field*

⁷⁰ De vreselijke toestanden in de strafgevangenis staan beschreven in hoofdstuk 6.

⁷¹ Zie voor de vrouwenafdeling hoofdstuk 6.

⁷² NA, Den Haag, Militair Gezag, 2,13,25, inv.nr. 2249.

Security viel de gevangenis onder het Bureau Nationale Veiligheid (BNV) stond.⁷³ Het kamp had een capaciteit van ongeveer 3.500 personen (zie tabel 2 voor de ontwikkeling van de bezetting van het kamp in 1945). De personeelssterkte bestond op 31 december 1945 uit 233 personen, bestaande uit commando (3), administratief personeel (8), medisch personeel (9), technisch personeel (7), sociale verzorging (1), bewaarders (168) en bewaarsters (37). H. Bischoff was tot 1 september de kampcommandant. Hij werd door D. Roos opgevolgd. Mej. T.E.W. Lignac was tot 16 oktober adjunct-commandante, zij werd opgevolgd door mej. L.M.C. Sutorius. Dr. G. de Reus was het hoofd van de medische dienst.

Het briefhoofd van de Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen, oktober 1945. (NA)

In het rapport staat eveneens informatie over de opbrengst van het werk dat gedetineerden verrichtten. Er werden twintig werksoorten onderscheiden. Opvallend is de opbrengst van 'buitenwerkobjecten', voornamelijk 'militaire objecten'. De opbrengst was hier f 32.794,40,-. Er werd gerekend met f 0,40,- per uur. Dit waren dus 81.986 gewerkte uren.

Tabel 2. Aantal gedetineerden in kamp Scheveningen in 1945

Ultimo	Bezetting	Ultimo	Bezetting
Mei	1.815	September	2.893
Juni	2.070	Oktober	2.446
Juli	2.804	November	2.595
Augustus	2.971	December	2.655

⁷³ Na de ontbinding van *het Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force* (SHAEF) op 14 juli 1945 staakte de *Canadian Field Security* op 15 juli haar activiteiten en kwam de strafgevangenis onder het beheer van het op 29 mei 1945 opgerichte BNV, gevestigd in het Grand Hotel te Scheveningen.

4.3 Mussert en Huygen. Twee egodocumenten 1945-1946

Twee prominente politieke delinquenten, de NSB'ers Anton Mussert (1894-1946) en Karel Huygen (1897-1979), zijn in staat geweest over hun verblijf in de cellenbarakken in deze periode te schrijven. Beiden mannen kwamen na hun verblijf in het huis van bewaring op 25 juli 1945 in de cellenbarakken aan. Mussert zat daar aanvankelijk in cel 379. In de eerste brief die Mussert op 5 augustus vanuit de cellenbarakken aan zijn echtgenote schreef meldde hij:

'Ik ben gezond en monter, maar natuurlijk verzwakt en vermagerd door het voortdurend verblijf in de cel en het minimale voedsel. De behandeling is zeer correct en vakkundig, gezien dat wij hier in een gevangenis zijn.'⁸⁹

Op 1 februari 1946 schreef hij: 'Ik ken al meer dan 8 maanden de eenzaamheid en die is van tijd tot tijd drukkend. Ik had zulk een bezig leven, was er altijd op uit en nu opgesloten te zijn in een stenen hok is afgrijselijk.'⁷⁴

Mussert in zijn cel in de cellenbarakken. (HGA)

In zijn brief van 28 maart 1946 aan minister-president W Schermerhorn brak Mussert een lans voor de geïnterneerde vrouwen:

⁷⁴ Gerard Groeneveld, *Anton Mussert. Nagelaten bekentenissen. Verantwoording en celbrieven van de NSB-leider*, (Nijmegen 2005), pg. 211.

'Maar toch wil ik U op de valreep nog zeggen: maak in Godesnaam een eind aan het schandaal van de opgesloten vrouwen en tracht haar weer te herstellen in haar eigendommen. Hoe gaarne zou ik deze regel gevolgd zien: geen man komt eruit, zolang er nog een fatsoenlijke vrouw, die zich aan geen enkele misdaad heeft schuldig gemaakt, zit'.⁷⁵

Karel Huygen, de secretaris-generaal van de NSB, schrijft in zijn dagboek over de periode waarin hij in het huis van bewaring verbleef - vanaf 7 mei tot 25 juli 1945 - vooral over de honger die men er leed. De behandeling was er kennelijk correct. Misstanden zoals in de strafgevangenis te Scheveningen komen in zijn dagboek niet aan de orde. Huygen, werd op 25 juli 1945 met twee andere politieke delinquenten in cel 301 van de cellenbarakken geplaatst. In het dagboek dat hij op stukjes toiletpapier bijhield komt een aantal aspecten van zijn verblijf in de cellenbarakken aan de orde: onder andere het luchten, het contact met zijn gezin, de geestelijke verzorging, hygiëne, voeding (incl. lichamelijke toestand) en gemoedstoestand (onzekerheid, onderlinge contacten, geruchten). Een greep uit zijn aantekeningen:⁷⁶

Over het luchten:

'1 x per dag 15 min. marcherend.' (4 augustus),

'1 bewaker met geweer bij het luchten!'(1 september),

'Plasregen - koud - Bij 't luchten niet met tweeën, maar achter elkaar gelopen. (28 september),

'Bij het luchten zie ik steeds: Mussert, Enklaar, Van Vloten, Westra, Van Maasdijk, Müller, Lindeman (mag bij Mussert in de cel). 6 man lijfwacht waaronder Enklaar en Brokehof, Katoen, Carp, Van Rappard (Veldhuis is gangwerker), Schrieke - Heil (Mussert Garde).' (9 oktober),

Over het contact met het gezin:

'Vandaag 1^e brief naar huis!!!' (5 augustus),

'Na gisteren, toen ik de praktische zekerheid kreeg, dat vrouw en kinderen uit Stadskanaal en gescheiden zijn, een grote troost.' (2 september),

's Avonds eerste briefkaart van Ria uit Amersfoort!!⁷⁷ (24 september),

'Antwoord aan Ria (briefkaart) weggezonden.' (25 september),

'Vandaag 5 maanden in de cel. Briefkaart gekregen om te schrijven.' (7 oktober)

Over de geestelijke verzorging:

'Bezoek van geestelijke Albers.' (6 augustus),

⁷⁵ Groeneveld, *Anton Mussert*, pg. 223.

⁷⁶ Verzameling K.R. Huygen, Bilthoven.

⁷⁷ Mevrouw (Ria) was na de bevrijding in Stadskanaal gearresteerd en verbleef daarna met haar drie kinderen vier maanden in een interneringskamp in Musselkanaal. Van daar was zij - zonder de kinderen - overgeplaatst naar kamp Amersfoort. In het voorjaar van 1946 kwam zij vrij.

'Bezoek van Pater Niekerk, neef van Albers (ruim 1 uur).' (21 augustus)

Over de hygiëne:

'Vanmorgen warme douche (na 5 weken) Prima!' (8 augustus),

'Warme douche - inname van ondergoed.' (27 augustus),

'Deken voor Van Heyst aangekomen van huis, prompt wordt een deken van het gesticht ingenomen. We mogen dus schijnbaar maar 2 dekens hebben. Zo met het ondergoed; allesbehalve 1 stel afgepakt.' (26 september),

'Geers en ik hebben gewassen. Het ruikt in de cel naar nat wasgoed. Het droogt ook zeer slecht.' (1 oktober),

'Om 14 uur aan lopende band ingeënt tegen tyfus.' (6 oktober)

Over de voeding (inclusief de lichamelijke toestand):

'Vandaag 50 gr. margarine en kruidkaas 50 gr. (na 14 dg.) een kleine vooruitgang dus [...] en dat de dokter gezegd heeft dat we volgende week 400 gr. brood krijgen.' (10 augustus),

'Nationale feestdag. We krijgen 8 biscuits.' (16 augustus)⁷⁸,

'Vandaag 50 gr. plantenvet, verder nog geen voedselverbetering.' (18 augustus),

'8 stuks biscuits, 50 gr. margarine, 100 gr. kaas [...] zullen we nu elke week 8 kaken krijgen?). Mijn klachten bij de dokter over rugpijn halen niets uit, een poedertje en een pilletje (het ligt aan voedseltekort - verslapping).' (24 augustus),

'Gewogen 62 kg.'⁷⁹ (28 augustus),

'50 gr. margarine, 400 gr. brood. Sinds 2 dagen ook weer 1 beker melk (ondermelk) per dag. $\frac{3}{4}$ L. warm eten met wat vet en wat fijn gekookt vlees.' (1 september),

'Door Directeur zeer correct behandeld. Ik ben genoteerd voor IKB.-voeding⁸⁰ vandaag.' (6 september),

'2 tomaten.' (8 september),

'Gewogen 61 kg. Dus toch noch 1 kg. afgevallen ondanks IKB en betere voeding - zal wel over dieptepunt heen zijn.'⁸¹ (14 september),

'Voeding sinds 1 week: 3 x soep, 3 x stampot, 1 x pap. Alles veel beter dan vroeger, maar nog niet voldoende - vandaag suiker (200 gr?).' (15 september),

'Het eten wordt nu werkelijk beter. Vandaag minstens 1,2 L. goede erwtensoep.' (30 september),

'Ik word alweer wat dikker. Ik was ook ellendig mager, toen ik pas in Scheveningen was.

Jukbeenderen, slaapholten, vlees onder kin en dan de ribben, handen, armen en benen, vreselijk om te zien. (Pijn aan wang en bovenarm van magerte). Kortgeleden had ik nog last van hongeroedeem (dikke buik, begin van dikke voeten, rest angstig mager).' (7 oktober),

⁷⁸ Op 15 augustus 1945 capituleerde Japan.

⁷⁹ Op 14 juli woog Huygen in het huis van bewaring 65 kg. Hij was toen in circa twee maanden 25 pond afgevallen.

⁸⁰ IKB = Interkerkelijk Bureau Noodvoedselvoorziening.

⁸¹ Uit Huygens dagboek van 6 september 1945 valt op te maken dat IKB extra voeding verstrekke aan personen die 25% onder hun normale gewicht zaten. Hij schreef ook dat van de 81 mannen van (afdeling?) A1 op dat moment er 47 extra voeding van het IKB kregen.

Over de gemoedstoestand (onzekerheid, onderlinge contacten, geruchten):

'[...] Mussert kijkt op de luchtplaats altijd ondernemingslustig.' (4 augustus),

'Geruchten over vrijlating 40% der politieke gevangenen in augustus.' (5 augustus),

'Vandaag 3 maanden in de cel. Ik hoor dat alle NSB'ers in onze afdeling optimist zijn.' (7 augustus),

'Wij voelen tijdstip naderen, waarop we meer gaan horen. Vele geruchten doen de ronde.' (16 augustus),

'Ik vermoed, dat ik vóór begin of half september wel niets zal horen over behandeling van NSB-leden, -functionarissen. Véél, véél geduld is nodig. Mussert schijnt zeer optimist. Waarop gebaseerd?' (18 augustus),

'Vandaag weer optimistische geruchten, onder andere vrijlating lichte gevallen met meldingsplicht.' (19 augustus),

'[...] geruchten over al en niet - vrijlating - [...] - zware en lichte straffen, in beslagname huizen, meubels, kleren, kapitaal - lange gevangenschap enz. Ik blijf tamelijk hoopvol. Reken langzamerhand echter wel op "zitten blijven" gedurende langere tijd.' (2 september),

'Sinds brief van Ton ongeduldig. Mompelen over Commissie van 5 of 3. Ik hoop op spoedige vrijlating, kan het echter (als hoge functionaris.) niet geloven. M.⁸² nog steeds griep. Schijnt mij nodig te hebben. De uren kruipen weer, de nachten worden vreselijk lang. Nog steeds niet verhoord. Betekent dat iets goeds? Of juist niet?' (12 september),

'Sprak M. 's avonds bij het scheren. Zei, "Ze hebben het slecht met ons voor [...] Moed houden". Hij verwacht schijnbaar zéér zware straffen voor de kop der Beweging. "Buiten zijn ze gek".' (26 september),

'Vannacht over M's woorden nagedacht. Ik maak me grote zorgen. Hoe lang zou ik moeten zitten? En de kinderen en Ria, hoe zullen ze zich erdoor heenslaan. Wat een tragedie. Alles praktisch kwijt - woning, meubels, kleren, geld, positie - relaties - Mijn God wat een toestand!' (27 september),

'[...] slechte toestand "buiten", Wraakgericht. Blokzijl inderdaad doodstraf - Scheltinga levenslang - beide in cassatie gegaan. 's Middags in de cel voel ik me zeer opgeruimd, zelfs onzinnig optimist.' (28 september),

'[...] Van Genechten verwacht doodvonnissen voor kopstukken. Hij is geen pessimist. Ikzelf ben nog altijd vol vertrouwen op goede afloop; misplaatst???' (30 september),

'Bij het luchten kan ik vragen aan Carp hoe hij over veroordelingen denkt. Hij schudt van neen, aanduidende dat hij het niet ernstig inziet. Ik maak het gebaar: "hangen". Hij schudt "neen" daarop met de vingers het teken nul (wijzend op mij. Ik begrijp het niet goed meer!! Waarop is dit gebaseerd? Blind optimisme?') (6 oktober).⁸³

⁸² Anton Mussert.

⁸³ In verband met zijn berechting in Utrecht werd Huygen op 11 oktober 1945 overgebracht naar de gevangenis Wolvenplein aldaar. Pas op 5 oktober 1950 kwam zijn rechtszaak tot een einde. De Bijzondere Strafkamer in Utrecht veroordeelde hem tot achttien jaar met aftrek van voorarrest, inmiddels ruim vijf jaar. Hij kwam in 1956 op vrije voeten.

De razendsnelle en coulante Bijzondere-Rechtsplegingscasus van jhr. Daniël de Blocq van Scheltinga

Jhr. Daniël de Blocq van Scheltinga (1903-1962) was van augustus 1942 tot de bevrijding de NSB- burgemeester van Wassenaar. De Blocq werd op 7 mei 1945 gearresteerd en eerst vastgezet in de kelder van het Wassenaarse politiebureau, later in het bewaringskamp in de openbare lagere school aan de Van Zuylen van Nijveltstraat in Wassenaar en vervolgens in het kamp cellenbarakken.

Op 11 september 1945 stond hij samen met Max Blokzijl terecht voor het Haagse bijzondere gerechtshof, waar tegen beiden de doodstraf werd geëist. De Blocq zat ten tijde van de rechtszitting in cel 601. In 2020 ontdekten studenten van de Technische Universiteit Delft in deze cel een overgestucte inscriptie van zijn hand. Deze inscriptie bestond uit een kalender die liep van mei t/m november 1945 en de tekst 'Eisch 11/9/45 Dood.'

Op 25 september 1945 kreeg De Blocq wegens hulpverlening aan de vijand levenslang met het recht op cassatie. Voor de Bijzondere Raad van Cassatie werd op 14 november 1945 de bevestiging van het vonnis van het hof geëist. De raad legde hem echter op 5 december 1945 een gevangenisstraf van twintig jaar op. Op 28 december 1945 werd De Blocq van de cellenbarakken naar de strafgevangenis overgeplaatst, waarna op 15 februari 1946 zijn overplaatsing naar de strafgevangenis te Leeuwarden volgde. In 1952 deden familieleden een gratieverzoek. Dit verzoek werd op 20 januari 1953 gehonoreerd met een strafvermindering van dertien jaar en een voorwaardelijke invrijheidsstelling in de loop van 1953. Na het verstrijken van de periode van de voorwaardelijkheid vertrok hij in 1958 naar Duitsland, waar hij in 1962 overleed.

Het 'lichte geval' X

X was geboren in 1906, was gehuwd, had vier kinderen en was bouwkundige van beroep.

De man was in de mei-oorlog van 1940 in militaire dienst (hij had in 1939-1940 zijn dienstplicht bij de Genie vervuld). Hij was in oktober 1934 lid van de NSB geworden en vanaf begin 1942 maakte hij deel uit van de Weerbaarheidsafdeling. De secretaris-generaal van justitie stelde hem op 17 augustus 1942 aan als 'agent der vrijwillige hulppolitie'. Die aanstelling leverde hem in 1943 een vrijstelling op van teruggevoerd te worden in krijgsgevangenschap. X trad op 1 februari 1943 in dienst van de gemeente Den Haag. Hij had geweigerd lid te worden van de Landwacht of de Landstorm. Vanwege deze weigering was hij in juli 1944 als lid van de Weerbaarheidsafdeling geschorst. Enkele getuigen omschreven hem als een 'domme idealist'.

X werd op 7 mei 1945 aangehouden en overgebracht naar de arrestantenverzamelplaats Trekweg 4 en kwam via het 'Verzamelcommando' Lyceumplein in de cellenbarakken terecht. Zijn voorlopige detentie werd op 19 november 1945 tot 17 februari 1946 verlengd.

Op 7 mei 1946 - exact een jaar na zijn arrestatie - zond de Politieke Opsporingsdienst zijn dossier naar het parket van het bijzonder gerechtshof in Den Haag. Op 22 augustus 1946 besloot de procureur-fiscaal bij dit gerechtshof hem voorwaardelijke buiten vervolging te stellen. De reden hiervoor was dat op basis van het Besluit Buitengewoon Strafrecht of het Tribunaalbesluit er hem geen hogere straf zou worden opgelegd dan de al verstreken duur van zijn voorlopige hechtenis, inmiddels ruim vijftien maanden.

De voorwaarden van zijn buitenvervolginstelling waren: hij moest zich gedurende een jaar als goed Nederlander gedragen en moest vijftig gulden betalen. X werd voor tien jaar ontzet uit het recht om ambten te bekleden en te dienen bij de gewapende macht. Hij verloor bovendien voor tien jaar het actief en passief kiesrecht en mocht geen raadsman of bewindvoerder zijn. Op 22 augustus 1946 werd hij vanuit de cellenbarakken in vrijheid gesteld. Op zijn verzoek herstelde de minister van Justitie hem op 21 februari 1951 in zijn vier rechten.

Bron: Gebaseerd op de dossiers van het Bijzonder Gerechtshof, van de Politieke Opsporingsdienst en van het Nederlands Beheersinstituut.

De inspectierapporten 1945

Naar aanleiding van berichten in de pers over misstanden in de kampen inspecteerden verschillende instanties het Scheveningse kamp. Met enige regelmaat kwam de door de Militair Commissaris voor de provincie Zuid-Holland ingestelde inspecteur voor de bewarings- en verblijfskampen op inspectie. De 'Commissie van bijstand terzake Sociale en Geestelijke verzorging voor Bewarings- en Verblijfskampen' kwam ook langs, gevolgd door de 'Vliegende Colonne' van het Militair Gezag. Na 1 januari 1946 voerde de Algemene Inspectie van het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging inspecties uit (zie hoofdstuk 8). De diverse inspectierapporten geven een goed beeld van de situatie in het kamp.

Het inspectierapport van de provinciaal inspecteur van 4 juni 1945

In zijn eerste rapport beperkte de inspecteur zich tot opmerkingen over de bewaking en bewapening in de strafgevangenis, waar sinds ruim een week Gritters⁸⁴ aan de macht was:

'In de strafgevangenis te Scheveningen, waar de interne bewaking in totaal over slechts 2 revolvers en geen andere vuurwapens beschikt, was sinds de aanvankelijk bewapende Canadezen waren verdwenen, geen buitenbewaking meer aanwezig. Hierin is thans zeer tijdelijk voorzien door een aantal manschappen van de Marechaussee. De BS hebben toegezegd binnen enkele dagen 24 gewapende manschappen voor de buitenbewaking te zullen leveren.'⁸⁵

Het inspectierapport van de provinciaal inspecteur van 23 juli 1945

In het rapport over de periode 1-22 juli schreef de inspecteur: 'In Scheveningen werd gedurende de verslagperiode naast de cellenbarak ook de bijzondere strafgevangenis in gebruik genomen, waar voor een groot aantal vrouwen plaats is.' Het einde van het regime-Gritters kwam in dit rapport ook aan de orde:

'Met de Field Security werden door kapitein van den Berch van Heemstede⁸⁶ onderhandelingen gevoerd over het overnemen van de gewone strafgevangenis (met de daarin aanwezige gedetineerden), zulks onder meer met het oog op de aldaar heersende wantoestanden. Voorlopig werd bereikt, dat een nieuwe leiding in de strafgevangenis werd aangesteld en dat ook hier beroepsbewaarders zullen komen.'⁸⁷

⁸⁴ Roelof Albertus Jan Ernest Gritters (1903) was in september 1944 in België als tolk in dienst van de Canadian Field Security getreden. Hij had een 'fout' verleden. Hij was in 1942 lid van de NSB geworden. Hij had in 1943 zelf in de strafgevangenis vastgezet.

⁸⁵ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

⁸⁶ hr. Isaac Laurens van den Berch van Heemstede (1883-1967) was reservekapitein in het Garderegiment Grenadiers. E-mail van de Van den Berch van Heemstede Stichting van 8 september 2022.

⁸⁷ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

Het inspectierapport van de Commissie van bijstand terzake Sociale en Geestelijke verzorging voor Bewarings- en Verblijfskampen van 21 juli 1945

Dit rapport geeft een integraal en goed beeld van de toestand op dat moment in de cellenbarakken.⁸⁸ Er verbleven toen 1.264 mannen en 1.113 vrouwen in het kamp. In algemene zin karakteriseerde de commissie de cellenbarakken als 'een goed geoutilleerde inrichting, die een betere en zindelijkere indruk maakte dan opgepropte barakken [...].' Het rapport ging op een aantal aspecten nader in. Over de huisvesting constateerde de commissie dat er op de mannenafdeling vier à vijf mannen in een cel zaten. Op de vrouwenafdeling waren dat er vijf. Dat laatste vond men 'beslist te veel', drie achtte men 'ook overbevolking'. In het rapport werd over de voeding geschreven:

'Dagelijks 300 gram brood en 1 liter warm eten. Buitenwerkenden 1,5 liter. Bovendien nog het burgerrantsoen voor boter en kaas. Het aantal calorieën bedroeg 1.600 per dag. Dit was wel enigszins aan de lage kant. Over de kwaliteit van het voedsel werd niet geklaagd. De keukens voldeden aan de eisen.'

Voor de geestelijke verzorging was voor de Rooms-Katholieken 'thans' bezoek aan de mis mogelijk. De Protestanten zouden 'weldra' naar een kerkdienst in de kerkzaal van de bijzondere strafgevangenis kunnen gaan. 'Velen hebben zich opgegeven om een onderhoud te mogen hebben met de gevangenispredikant.' Verder ging het rapport uitgebreid in op de tewerkstelling van mannen en vrouwen. Over de mannen: 'Er zijn gevangenen geplaatst in de schoonmakerij, meubelmakerij, timmermanswerkplaats, keuken. Verder hebben zij tot taak hun cellen schoon te houden [...].'

De medische verzorging was 'in orde': 'Er was geschoold verplegingspersoneel beschikbaar. Specialisten stonden ter beschikking, evenals een tandarts, welke laatste geregeld kwam. De ziekenzalen waren ruim en fris. Het aantal ziektegevallen was op een zo grote bevolking gering te noemen.' Over de hygiënische toestanden rapporteerde de commissie:

'Tweemaal per week worden de mannen geschoren. Eenmaal per week worden een klein aantal mannen werkt buiten de cellenbarak, hetgeen met de bevolking grote moeilijkheden oplevert. Zij mogen thans alleen op orde van het Militair Gezag, met name van kapitein Wijsman voor buitendienst gebruikt worden. Momenteel werken 50 man in de duinen om lijken op te graven, 60 man in het Kurhaus om het schoon te maken, terwijl met ingang van 20 juli a.s. een 150-tal gebruikt zullen worden om

⁸⁸ NIOD, archief 478, inv.nr. 13.

prikkeldraadversperringen op te ruimen.'

Bij deze buitendienst werden de mannen door de BS bewaakt, die met 160 à 170 man ook de buitenbewaking rond het kamp deed. De binnen bewaking was 'in handen van ervaren en vertrouwd gevangenis personeel.'

Arbeid - massagraven op de Waalsdorpervlakte

Op 14 juni 1945 schreef de Militair Commissaris aan de BS in Den Haag een brief over een 'massagraf Waalsdorp'. Volgens deze brief waren er afspraken met hoofdcommissaris Valken gemaakt: '[...] dat de 26 NSB'ers, onder door U aangewezen bewaking, op zaterdag, 16 juni a.s. des v.m. 9 uur worden verwacht: Hoek Van Alkemadelaan - Oude Waalsdorperweg.' Van dezelfde datum dateert een lijst van 26 personen die in de cellenbarakken vastzaten. Achter hun naam staan hun celnummers en ook was aangetekend: 'Alle personen zijn ex-politiemensen.' Aan de 26 waren er door een Canadese officier nog drie toegevoegd, 'Van Geelkerken, een Dr. v.d.

Grüne Polizei en een officier, die bij de executie aanwezig was.' De 29 gedetineerden moesten aan het werk op de Waalsdorpervlakte om daar de stoffelijke overschotten van tijdens de bezetting gefusilleerde verzetsstrijders op te graven.

Bron: NL-HaNa, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 514.

De gravers aan het werk op 1945. (HGA)

Lijst van personen, welke Zaterdag 16-6-45 op de
Waalddorperweg aanwezig moeten zijn, gerequireerd
uit Scheveningen.
Alle personen zijn ex-politiemensen.

	celnummer
v. d. Liet	345
Doornbos	345
Harsveld	345
Bergefurt	555
Sprokholt	555
v. d. Togt	352
Koene	346
Tesselaar	347
Cramer	347
van Kooten	352
Schouwman	352
Speans	349
Koster	349
v. d. Weerd	349
Huting	347
Hendriks	348
v. d. Berg	363
Veldhuis	315
van Leeuwen	315
Bakels	362
Krom	362
Kooijmans	362
de Roos	361
Goedhart	361
Rotgans	316
Goedbloed	316.

Medegedeeld door Kapt. v. d. B. v. H., dat door
Capt. Shelley nog zijn aangewezen:
van Geelkerken,
een Dr. v. d. Grüne Polizei
een officier, die bij de executie is aanwezig was.

14-6-45

apl. 1.

De lijst van politieke delinquenten, die op 16 juni 1945 de lijken van op de Waalddorpervlakte gefusilleerde verzetsstrijders moesten opgraven. (NA)

Het werken door gedetineerden buiten het kamp leverde moeilijkheden op:

'Het is herhaalde malen voorgekomen, dat deze mensen mishandeld worden. Nog kortgeleden kwamen 19 mensen van het buitenwerk terug met slechte schoenen, die zij in ruil voor hun goede gedwongen waren geweest te accepteren [...] In het begin was de Irene-brigade met buitenbewaking belast. Dit gaf nog meer moeite.'

Over het werk door de vrouwen:

'Deze zullen zich met vlechtwerk bezighouden, camouflagenetten uitpluizen, van welk uitgeplozen materiaal vloerkleedjes, tassen, visnetten e.d. vervaardigd zullen worden. Binnenkort krijgt men de beschikking over 20 naaimachines. Voorts zijn toegezegd: Administratie t.b.v. "De Zwitsersche" en plakwerk t.b.v. "Vredestein".'

Veel aandacht besteedde het rapport aan bepaalde leeftijdsgroepen binnen de populatie - de minderjarigen en de bejaarden:

'Een bedenkelijk feit is, dat zowel bij de mannen als bij de vrouwen zich nog zoveel personen boven de 60 jaar bevinden (mannen 126, vrouwen 83 boven de 60 jaar); hiervan zijn weer 17 mannen boven de 70 en 13 vrouwen boven de 70 jaar. Er zijn zelfs enkele boven de 75 jaar, waarbij 2 mensen van 79 jaar. Bij de mannen zijn enkele beneden de 18 jaar, maar bij de vrouwen is dat aantal groter [...] Voorts zijn hierbij ook nog meisjes, wier enige vergrijp is, dat zij in de maanden februari en maart als kousenstopsters voor de Wehrmacht gewerkt hadden. Zij verdienden f 25,- per week en de kost, waarom het toen toch wel begonnen zal zijn (jongens 14, meisjes 20 beneden de 18 jaar) [...] Indien de Politieke Opsporingsdienst sneller werkte - er zijn 50 cellen beschikbaar voor verhoor - zouden velen ontslagen kunnen worden. Tot op heden zijn er 10 in vrijheid gesteld [...] Op basis van de aanhoudingsprocessen-verbaal was een lijst van prioriteitsgevallen opgesteld. Voor vrijlating kwamen in aanmerking: 'bij de mannen waarschijnlijk wel 200 en bij de vrouwen minstens 300.'

Het inspectierapport van de 'Vliegende Colonne' van het Militair Gezag van 1 oktober 1945

Als gevolg van perspublicaties over vermeende slechte toestanden in de kampen werden zij in het najaar van 1945 door een 'Vliegende Colonne' van het Militair Gezag geïnspecteerd. In de week van 29 september tot 6 oktober was het Scheveningse complex aan de beurt. In het betreffende inspectierapport staat onder andere dat het gehele complex als kamp in gebruik was.⁸⁹ De cellenbarakken werden gebruikt 'voor het opbergen van mannen en vrouwen', de bijzondere strafgevangenis had een vleugel voor vrouwen en de rest bevatte een ziekenhuis en werkplaatsen. In de 'gewone' strafgevangenis waren volgens het rapport circa 800 oorlogsmisdadigers 'opgeborgen'. Deze gevangenen vielen 'onder de bemoeienissen van het Bureau Nationale Veiligheid'. De voeding bestond er uit Canadese rantsoenen.

Volgens het rapport verbleven er op dat moment circa 1.600 mannen en 1.300 vrouwen in het kamp. Van de mannen kwamen er naar schatting 500 in aanmerking voor verplaatsing naar Duindorp, ongeveer 600 vrouwen zouden naar andere kampen afgevoerd kunnen worden. De mannen zaten er vaak met vier of soms zelfs vijf op een cel.⁹⁰ Het was er 'overvol'. De vrouwen zaten met maximaal drie op een cel.

Het verblijf werd als volgt omschreven: 'De ligging in de cellen geschiedt als volgt: een op de krib en de overigen (3 tot 4) op strozakken op de grond.' De cel was zowel dag- als

⁸⁹ NIOD, archief 478, inv.nr. 28.

⁹⁰ In een PV van 20 september 1945 van het verhoor van een vrouwelijke gevangene komt (ook) de opmerking voor: '[...] wij zaten met z'n vijven in één cel [...].'

nachtverblijf. Voor het sanitair werd nog steeds gebruik gemaakt van het tonnenstelsel.⁹¹ Men constateerde 'een moeilijkheid ten opzichte van zwangere vrouwen, welke uit hoofde van de verdenking van hun ernstige politiek vergrijp niet met huisarrest kunnen worden weggezonden.' Volgens de rapporteur zou er daarom een aparte kraaminrichting voor circa dertig vrouwen worden ingericht. Wassen deed men met 'wasblikken', 'terwijl volgens de opgave van de kampleiding per 14 dagen een douchebad verstrekt wordt.' Volgens verhoorde gedetineerden was dat hoogstens eenmaal in de vijf à zes weken. 'De vrouwelijke gedetineerden legerden in de zalen van de bijzondere strafgevangenis op los stro, waaroverheen dekens gespreid waren.'

Op het gebied van de geestelijke verzorging was er nog geen vaste aanstelling van een dominee, noch van een Rooms-Katholieke-priester. Er werden wel door geestelijken kerkdiensten gehouden. Uit de bibliotheek kon elke gedetineerde een boek per week krijgen. Kranten werden nog niet verstrekt. Gedetineerden mochten één keer per maand 'op formulier' corresponderen. Bezoek werd bij uitzondering - ernstige ziekte, sterfgeval, afscheid nemen van een naar Indië vertrekkend familielid - toegestaan.

Wat de hygiëne betrof was er een tekort aan DDT⁹² en scabiësidol. 'Het gevolg hiervan is, dat er een vrij groot aantal scabiëspatiënten in het kamp aanwezig is, terwijl met moeite tot nu toe het aantal met luizen besmetten zeer gering is gehouden. De algemeen hygiënische toestand is slecht; er zijn te veel gedetineerden per cel aanwezig. De wasgelegenheid is primitief; het aantal douchebaden per week is veel te gering, terwijl het zeer goed mogelijk is, dit zo hoog op te voeren, dat iedere gedetineerde eenmaal wekelijks gedoucht wordt. De tonnen met antistank-deksel, welke laatste voor een groot gedeelte niet aan hun doel beantwoorden, zijn ten enenmale onvoldoende. De gedetineerden worden te weinig gelucht, n.l. 2 x 20 min. dagelijks en 's-zondags nauwelijks 5 min, terwijl een groot gedeelte van deze luchtijd gebruikt wordt voor het legen der tonnen.' Over de kamparts dr. De Reus en zijn medische dienst wordt zeer gunstig - 'uitstekende indruk' - geoordeeld.

Als reden voor de overbevolking in het kamp werd nog opgemerkt dat de Politieke Opsporingsdienst in gebreke was gebleven bij het verlenen van medewerking bij het wegzenden van ernstige patiënten, ouden van dagen, zwangere vrouwen en jeugdige personen onder achttien jaar 'met huisarrest'. Over het regime werd mild geoordeeld: 'Uit de verhoren van de gedetineerden blijkt, dat de behandeling door het personeel in het algemeen goed is te noemen. Van mishandelingen is in het algemeen niets gebleken, al kwamen

⁹¹ In elke cel stond een ton waarop gedetineerden hun behoeften konden doen.

⁹² Het bestrijdingsmiddel Dichloordifenyiltrichloorethaan.

echter enkele klachten voor over grove bejegeningen. De voeding werd over het algemeen zeer goed genoemd, waarbij echter door sommigen naar voren werd gebracht, dat de kwantiteit onvoldoende is [...] De stemming onder de gedetineerden was in het algemeen slechts matig. Als omstandigheden hiervoor moet vermoedelijk worden aangevoerd de afwezigheid van voldoende werkgelegenheid en de omstandigheid, dat hier gesproken wordt van gevangenisleven.'

In het inspectierapport werd geconcludeerd dat het kamp als winterverblijf geschikt was, echter voor ten hoogste 800 vrouwen en 1.500 mannen. Aanbevolen werd de lichte gevallen naar elders over te brengen, zodat het kamp in de eerste plaats kon worden bestemd voor zware gevallen, waarvoor een zekere mate van afzondering nodig was. In de tweede plaats moest het kamp bestemd worden voor hen, die ter berechting ter plaatse (Den Haag) aanwezig moesten zijn en in de derde plaats moest het kamp dienen als verblijf voor hen, die ter dood waren veroordeeld. Bovendien werd geconcludeerd dat het ondoenlijk zou zijn al diegenen, die veroordeeld zijn tot gevangenisstraffen, hier onder te brengen.

Het inspectierapport van de provinciaal inspecteur over de periode 22 juli-11 augustus 1945

In dit ongedateerde rapport⁹³ schreef de inspecteur:

'In het kamp cellenbarakken te Scheveningen werden een paar honderd zware en voor gemeenschap ongeschikte gevallen opgenomen uit het huis van bewaring, de Groente- en Fruitmarkt, Gouda en Alphen aan de Rijn. In ruil daarvoor werden enige honderden minder zware gevallen uit dit kamp (dat thans gedetineerden bevat) naar Duindorp overgebracht. Om plaatsruimte te maken voor de nog resterende zware gevallen, voor werkplaatsen en voor gewone criminelen is het gewenst zo spoedig mogelijk met de afvoer van voor gemeenschap geschikte gedetineerden uit de cellenbarak door te gaan. Er wordt naar gestreefd om tegen ongeveer 1 oktober een paar honderd strafcellen aan Justitie ter beschikking te stellen voor gewone criminelen.'

Over het onderwerp 'werk':

'In de vrouwenafdeling [...] worden thans ook enige werkzaamheden door de gedetineerden uitgevoerd. Het grote gebrek aan werkgelegenheid is funest voor de stemming onder de gedetineerden [...] Alleen voor de in het kamp cellenbarakken gedetineerd blijvende mannen zal het vrijwel onmogelijk zijn aan geschikte werkobjecten te komen.'

⁹³ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

4.4 De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen in de pers in 1945

Na de bevrijdingsdagen en het ontruimen van het Oranjehotel door de 'goede hotelgasten' ontstond er opnieuw belangstelling in de pers voor de situatie in het voormalige Oranjehotel. Nu ging het vooral om de arrestatie en internering van de 'nieuwe hotelgasten', de 'foute'.

Het Parool schreef al op 9 mei:

'Commandant van kamp Amersfoort gepakt. Eén der ondercommandanten van het beruchte concentratiekamp Amersfoort, Westerveld, die sedert kort in de Polizeigefängnis te Scheveningen de scepter - of moeten wij zeggen de knoet? - zwaaide, is door de NBS van Scheveningen gegrepen. Zijn "frère et compagnon", de Pool Katälla, is voortvluchtig.'⁹⁴

De Bevrijding schreef op 12 mei:

'Het Oranjehotel te Scheveningen, de beruchte gevangenis, zit thans vol met vertegenwoordigers van het Swastikaregime. In de eerste plaats vinden er onderdak de Duitse bewakers en hun commandant SS Oberfeldwebel Schweier; Schweiger was een der ergste SS-beulen.'⁹⁵

Alle kranten in Nederland brachten in deze dagen nieuws van ongeveer dezelfde strekking. De *Kroniek van de Week* van 14 mei bijvoorbeeld: 'Het Oranje Hotel in Scheveningen is thans vol met NSB'ers en de Duitse bewakers van eertijds zitten nu zelf opgesloten.'

Omstreeks 7 juni was de zelfmoord van Meinoud Rost van Tonningen in alle kranten groot nieuws. *Het Binnenhof* van donderdag 7 juni schreef bijvoorbeeld:

'Rost van Tonningen pleegt zelfmoord.

Rost van Tonningen die na zijn arrestatie in de Utrechtse strafgevangenis een mislukte poging tot zelfmoord deed [...], heeft nu opnieuw een poging tot zelfmoord gedaan, waarmee hij meer succes had. Maandag werd hij met nog een tiental gevangenen overgebracht naar de strafgevangenis aan de Pompstationsweg te Scheveningen. Gistermorgen te 10 uur werd hij uit zijn cel gehaald om te luchten en zag hij kans van de tweede etage naar beneden te springen. Hij was op slag dood.'⁹⁶

⁹⁴ Berend Johan Westerveld behoorde vanaf 6 juni 1943 onder de leiding van de Duitser Joseph Kotälla tot de Kamp SS te Amersfoort.

⁹⁵ Bedoeld wordt hier SS-Oberscharführer Johann (Hans) Schweiger die een leidinggevende functie in het Oranjehotel had bekleed.

⁹⁶ De exacte toedracht van de dood van Rost van Tonningen is altijd omstrede gebleven. Hij zou 'geholpen' zijn. Het archief van de Haagse Gemeentepolitie is er duidelijk over. In het rapportenboek van de Inspectie

Groot nieuws was ook de verplaatsing van Mussert c.s. op 25 juli. *De Tijd* van donderdag 26 juli berichtte:

'Mussert en Blokzijl naar Scheveningen. Woensdag zijn Mussert, Blokzijl en enige andere kopstukken van de NSB⁹⁷, die in het huis van bewaring aan de Casuariestraat te Den Haag vertoefden, overgebracht naar de strafgevangenis te Scheveningen. Volgens ooggetuigen maakte Mussert een zeer zenuwachtige indruk. Tegen een persfotograaf zei Mussert, dat hij niet geschoren was.'

Een andere prominente gast arriveerde in augustus. *Het Parool* van 11 augustus: 'Prof. J. van Loon gevangengenomen. Dezer dagen bereikte ons het bericht dat de NSB'er prof. mr. J. van Loon gevangen is gezet in de cellenbarak te Scheveningen. Hij bekleedde de functie van president van de Hoge Raad [...].'⁹⁸

In *Het Parool* van 25 augustus stond een artikel met de kop 'Achter prikkeldraad en grendel', waarin de vrouwenafdeling van Scheveningen aan de orde komt:

'In hetzelfde gebouw, waarin Mussert, Blokzijl, Enklaar, Van Genechten en ruim 3.000 andere landverraders hun verdere lot afwachten, zijn ook 1.350 vrouwen, die zich tegen hun medeburgers en -burgeressen hebben misdragen, ondergebracht. Mejuffrouw mr. Lignac, directrice van de vrouwenafdeling [...] heeft iets verteld over de omstandigheden, waaronder deze vrouwen in haar cellen leven. De vrouwen hebben tot taak alle kleding, welke "Nederlands Volksherstel" ontvangt en weer uitgeeft, te reinigen en te herstellen. Er wordt verder schoeisel gemaakt en speelgoed voor kinderen in de getroffen gebieden. Veel aandacht wordt er voorts besteed aan de geestelijke hervorming van de vrouwen en meisjes, die jarenlang vrijwillig de Duitse en Nederlandsche nat.-soc. propaganda verkozen. Het blijkt dat vooral onder de jongeren het allergrootste deel zeer wel reclassabel zal zijn. Misschien 10% van de vrouwen is, nu zij de consequenties van haar lidmaatschap der NSB voor ogen hebben, deze theorieën nog toegedaan. De rest heeft het bekende berouw na de zonde, waarvan de echtheid nog zal moeten blijken [...].'

In december kwam de cellenbarak voor het laatst in 1945 weer landelijk in het nieuws, bijvoorbeeld in *Het Binnenhof* van 14 december:

IIA van 8 juni 1945 wordt melding gemaakt van het inkomen om 14.35 uur van een briefje inzake het overlijden van Rost op 6 juni in de strafgevangenis aan de Pompstationsweg 14. De doodsoorzaak was 'Suicidium (Schedelfractuur)'. De commandant van de strafgevangenis J. van der Steen, lid BS, had verklaard dat Rost van de 1e etage over de leuning van de galerij sprong en dat hij na enige ogenblikken overleed. 'Van misdrijf is niets gebleken.' tekende de politie aan. HGA, archief Gemeentepolitie Den Haag (0432-01), inv.nr. 1363.

⁹⁷ Enklaar, Van Genechten Huygen, Westra en Van Maasdijk.

⁹⁸ Johannes van Loon was op 23 juli 1941 door Seyss-Inquart benoemd tot president van de Hoge Raad der Nederlanden.

'De zelfmoord van Genechten. Plan zorgvuldig voorbereid. Naar aanleiding van het feit, dat prof. mr. Robert van Genechten gisteren even over half acht in de cellenbarak te Scheveningen zelfmoord heeft gepleegd, deelt het hoofd der sectie II a.c. van de staf Militair Gezag mede: Om 7 uur werd aan Van Genechten op de gebruikelijke wijze een kom melk gebracht. Er was aan hem toen niets bijzonders te bemerken. Om even over half acht constateerde een der bewakers, dat hij zich door ophanging van het leven had beroofd. De onmiddellijk gewaarschuwde gevangenis-arts kon nog slechts de dood constateren [...] In zijn cel werden enige brieven aangetroffen, o.a. aan de procureur-fiscaal⁹⁹ bij het bijzonder gerechtshof te 's-Gravenhage en aan de raadsman. Uit deze brieven blijkt, dat Van Genechten tot het inzicht was gekomen, dat hij gedurende de oorlogsjaren gefaald heeft en dat hij liever zichzelf het leven wilde benemen, dan een executiepeloton af te wachten.¹⁰⁰ Aan de procureur-fiscaal deelde hij o.a. mede, dat hij het door hem ingediende beroep in cassate introk [...].'

⁹⁹ Johannes Zaayer (1903-1988), de procureur-fiscaal bij het bijzonder gerechtshof te Den Haag.

¹⁰⁰ Van Genechten was op 17 oktober 1945 ter dood veroordeeld.

5 De Vrouwenafdeling in 1945-1946

5.1 De start van de vrouwenafdeling aan het Lyceumplein

Voor informatie over de vrouwenafdeling is het archief van de eerste commandante, mevrouw kapitein T.E.W. Lignac¹⁰¹, de uitgelezen bron. De algemeen commandant van de arrestatieploegen Crabbendam benoemde Lignac op 10 mei 1945 tot commandante van de te vormen bewaarplaats voor vrouwelijke arrestanten.¹⁰² Zij vervulde deze functie tot 16 oktober 1945.

Een gang in de vrouwenafdeling van de cellenbarakken, juli 1945. (BWO2)

¹⁰¹ Theodora Elisabeth Wilhelmina Lignac (1910-2010) werd in 1938 aangesteld tot agente bij de Haagse politie, bij het onderdeel Kinder- en Zedenpolitie. Na haar werk op de vrouwenafdeling in de cellenbarakken in 1945 werd zij gedetacheerd bij het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging als sociaal inspectrice voor alle vrouwenkampen in Nederland. In 1947 keerde zij terug naar de Haagse Kinder- en Zedenpolitie. Na haar promotie aan de Universiteit van Leiden werkte zij vanaf 1951 bij het ministerie van Justitie.

¹⁰² NIOD, archief 478, inv.nr. 7.

Crabbendam voegde aan deze benoeming toe: 'Rekent U erop vanavond om 8 uur ongeveer 400 vrouwen te krijgen. Hoe en waar U ze wilt onderbrengen, moet U zelf maar uitzoeken.' Lignac wist voor haar vrouwenbewaarplaats ruimte in de school aan het Lyceumplein beschikbaar te krijgen. 's Avonds leverden de BS er 387 vrouwen af. Lignac:

'De vrouwen staan onder sterke bewaking, voor de deur, dodelijk vermoeid, met afgezakte kousen, zonder korsetten, met loshangende haren, terwijl zij in drie dagen nog niet hebben gegeten [...] Zij stuntelen naar binnen met verbeterde gezichten en worden als schapen opgestapeld naast elkaar in de gymnastiekzaal.'

De populatie op de afdeling bleef groeien:

'De bevolking blijft voortgaan met arresteren en de haat tegen de N.S.B. is nog zeer groot. Meisjes en vrouwen worden binnengebracht met kaalgeknipte half oranjeachtige hoofden, soms ernstig verwond en mishandeld, zodat zij in de ziekenafdeling moeten worden opgenomen.'

5.2 Naar de nieuwe (Duitse) cellenbarak

De vrouwenbewaarplaats was ongeveer twee weken in de school aan het Lyceumplein gehuisvest. Op 25 mei verhuisden ruim 500 vrouwen in ploegen met een vrachtwagen naar de cellenbarakken. Lignac vertrok 'In kou en regen 's avonds om 11 uur met de laatste ploeg de donkere nacht in. Aangekomen bij de lugubere hoge muur van het Oranje Hotel gaat een kreet van afgrijzen op!'. De vrouwen werden daar ondergebracht in de half afgebouwde Duitse cellenbarak, die Lignac 'ternauwernood bewoonbaar' achtte. Ze beschrijft de toestand die ze er aantrof. Er zat geen glas maar zwart verduisteringspapier in de vensters. Er waren geen wc's. Uit het Lyceumplein had men vier privaatonnetjes meegebracht. Ook het stro was naar het nieuwe onderkomen meegenomen. Dekens waren in de Duitse cellenbarak onvindbaar. Over de volgende dag - 26 mei - schreef Lignac:

'Om 5 uur begonnen de gevangenen reeds door de cellengangen te dwalen. Nergens zijn sleutels voor de deuren te vinden. De wind giert door de kapotte ruiten. De toestand met de privaatonnetjes is wanhopend, telefoonverbinding bestaat niet [...] Ik verzamel de gevangenen per gang om met hen nieuwe maatregelen van orde te bespreken. Zij zijn zeer geschikt en bereid tot alles, hoewel een gedeelte opstandig blijft over de omstandigheden waarin zij verkeren. De gehele dag werkt iedereen zich lam om het inwendige apparaat op gang te brengen en het enorme doolhof van gangen te doorgronden. In de bijzondere strafgevangenis waaraan de Duitse cellenbarak is vast gebouwd, legeren nog Canadezen [...] Brigadier L. Douwes is met Majoor

Weber¹⁰³ meegekomen met ruim 1.000 manlijke gevangenen van de arrestatiepost aan de Loosduinseweg en zit in de cellenbarak waar wel outillage aanwezig is, daar deze barak tot het laatste toe in de handen van de Duitsers is geweest [...] Er is wederom geen eten [...]

In de loop van de middag kwam er die dag eten van de centrale keuken. Ook kwamen er die dag tientallen nieuwe gevangenen binnen, die na registratie in de cellen werden ondergebracht. Zieken gingen naar de lokalen van de bijzondere strafgevangenis. Er was aandacht voor de hygiëne: 'De vrouwen krijgen opdracht hun cellen zoveel mogelijk schoon te maken, doch wij beschikken slechts over een lekke emmer, een stoffer en enige oude lappen.' Het maken van strobedden in de cellen werd georganiseerd en aan het eind van de dag was het gehele gebouw rustig en ordelijk. Over de staf merkte Lignac op:

'Het blijkt noodzakelijk om de staf aan te vullen met werkelijk deskundig personeel. Het merendeel is van goeden wille doch onbruikbaar, omdat zij geen opleiding bezitten.' Om de outillage te verbeteren ondernam men een 'onderzoekingsstocht' door de bijzondere strafgevangenis en een 'strooptocht' door de 'aangebouwde' strafgevangenis en vond celmeubilair en 'diverse nuttige voorwerpen'.

Op 13 juni schreef Lignac dat de vrouwenafdeling overvol was en in iedere cel minstens drie vrouwen zaten. Er was toen sprake van toestemming om tweehonderd vrouwen af te voeren naar een kamp in Delft. In de betreffende D-gang heerste een ernstig luizenprobleem en er was geen mogelijkheid tot reiniging voor de vrouwen. Het aantal te verhuizen vrouwen werd verlaagd naar honderd. In Delft waren wel desinfectiemiddelen beschikbaar. De populatie uit de gehele dubbele D-gang werd op 13 juni in enige ritten naar Delft gereden. De populatie op de vrouwenafdeling nam daarna weer toe omdat in de daaropvolgende week de repatriëring van de zogenaamde Lüneburgers begon. Dit waren de NSB-gezinnen die op Dolle Dinsdag - 5 september 1944 - naar Duitsland waren gevlucht en op de Lüneburger Heide en omgeving waren 'neergestreken'. Zij werden met tientallen, soms met honderdtallen tegelijk dikwijls in de nacht aangevoerd vanaf de Duitse grens. Lignac: 'Zij hebben kinderen en baby's bij zich [...] Gewoonlijk zijn zij als beesten opeengepakt in vrachtauto's en hebben in 24 uur niet meer gegeten, gedronken of geslapen en de kleine kinderen verkleumd en nat geplast bieden een troosteloze aanblik [...]

¹⁰³ Weber is de commandant van de cellenbarakken, in juli 1945 is Lignac zijn adjunct.

5.3 De ruzie met Gritters ('de Reus')

Lignac beschrijft in juni een opmerkelijk incident: een confrontatie met Gritters, de door de Canadezen aangestelde commandant van de strafgevangenis ('*King's Prison*').¹⁰⁴

Over 12 juni 1945 schreef Lignac dat:

'de strafgevangenis, die nog geheel in de handen van de Canadezen was, werd geregeerd door een Canadese commandant, die half Engels en half Amsterdams spreekt en zich de Reus noemt. Hij is zeer ongunstig van uiterlijk, heeft een grote steenpuist op zijn kin en treedt hoogst onhebbelijk op [...] Hij verschijnt plotseling in de vrouwenbarak en kondigt aan, dat hij enige vrouwtjes (werkzaam bij SD, SS e.d.) komt uitzoeken, waarover hij zich enigszins onbehoorlijk uitlaat.'

Lignac weigerde haar medewerking omdat een dergelijke overplaatsing alleen kon na verkregen toestemming van de Militair Commissaris. Op 13 juni kwam Gritters terug om de vrouwen op te halen. Lignac weigerde weer om ze uit te leveren. Gritters werd driftig en schreeuwde: 'Weet u tegen wie u dat zegt, I am the commander of the King's Prison.' Lignac antwoordde gevat: 'I am the commander of the Queen's Prison.'

Het liep alsnog mis. Een 'onvoorbereid, onbekend gebleven ambtenaar' bij de Militair Commissaris gaf telefonisch toestemming om '30 SD-, Sipo-, Gestapovrouwen' met hun bezittingen naar de strafgevangenis over te brengen. Lignac wist ervoor te zorgen dat de dertig vrouwen dagelijks door personeel van de vrouwenafdeling werden verzorgd. Dankzij hun dagelijks bezoek namen zij kennis van de misstanden in de strafgevangenis. Zo hoorden zij dat de vrouwen hun geld en sieraden moesten afgeven, waarna het onder het personeel van de King's Prison werd verdeeld. Ook vernamen ze 'dat de bewaking 's nachts omgang met prostituees heeft.' Lignac schreef:

'mijn spionnen verzamelen ijverig materiaal, niemand durft echter officieel bij de commandant te gaan klagen, totdat begin juli op een avond een bal wordt georganiseerd in de rotonde en vleugels van de King's Prison. Daarbij wordt een grote orgie aangericht, de muziek speelt de gehele avond en nacht ten behoeve van de bewaking en hun talloze introducees die zich door de gevangenen laten bedienen. Tot ver in de omtrek is het kabaal te horen.'

Na het demasqué van Gritters in juli keerden de dertig vrouwen naar de vrouwenafdeling in de cellenbarak terug. De rechercheur van de Haagse politie Oberg werd na het regime Gritters de commandant van de strafgevangenis.

¹⁰⁴ NIOD, archief 478, inv.nr. 7.

5.4 De populatie, binnenkomst en ontslag, leeftijden, kinderen en bejaarden in het kamp

De verschillende soorten lijsten die in het archief Lignac voorkomen, geven een aantal onderwerpen een nadere verdieping c.q. illustratie. Vooral de naamlijsten van binnengebrachte, ontslagen en overgeplaatste vrouwelijke gevangenen over de periode 20 juli tot en met 11 december 1945¹⁰⁵ zijn relevant. Dit is een reeks dagrapporten waarop van inkomende en uitgaande geïnterneerden veel gegevens werden vastgelegd. Dit waren de naam, voornamen, geboortedatum, burgerlijke staat, arrestatiedatum, plaats van arrestatie en/of arresterende instantie. De rapporten geven verder informatie over de reden van het uitgaan (ontslag, overplaatsing, opname in ziekenhuis) en bij ontslag, welke instantie dit verleende en onder welke voorwaarden dit was.

Een analyse van deze gegevens leverde het volgende op: alle beschikbare lijsten overziend lagen de leeftijden van de populatie tussen 16 en 79 jaar. De Commissie van bijstand ter zake Sociale en Geestelijke verzorging voor Bewarings- en Verblijfskampen besprak in haar vergaderingen in juli en augustus 1945 het verblijf van kinderen en bejaarden in de kampen.¹⁰⁶ De commissie vond het 'een schrijnend onrecht dat in de kampen kinderen beneden de achttien jaar tezamen met volwassenen zich in preventieve hechtenis bevinden.' Het commissielid namens het Militair Gezag, luitenant-kolonel prof. mr. J.M. van Bemmelen, meldde in de vergadering van 9 juli dat er 'reeds' maatregelen getroffen waren en dat alle kampcommandanten opdracht hadden gekregen een lijst te maken van gedetineerden jonger dan achttien jaar 'opdat deze zo spoedig mogelijk [uit de kampen] verdwijnen.' In de vergadering van 23 juli was men het erover eens 'dat mensen boven de zestig, voor zover niet gevaarlijk, vrijgelaten dienen te worden.' Er zijn twee lijsten beschikbaar met een opgave van de gedetineerden jonger dan 21 jaar. Op 27 juli 1945 verbleven er 21 arrestanten jonger dan 18 jaar en 123 in de leeftijd van 18 tot en met 21 jaar. Op 29 oktober waren er nog twee gedetineerden van 17 jaar oud en nog veertig in de leeftijd van 18 tot en met 21 jaar.¹⁰⁷

5.5 De inkomende gedetineerden, arrestatiedatum, reden en plaats van arrestatie

De data van arrestatie liggen tussen april en december 1945. De vroege arrestatiedata in april 1945 betreffen vrouwen die in het eerder dan Den Haag bevrijde noorden van

¹⁰⁵ NIOD, archief 478, inv.nr. 8.

¹⁰⁶ *Ibidem*, inv.nr. 12.

¹⁰⁷ *Ibidem*, inv.nr. 8.

Nederland werden aangehouden en maanden later naar Scheveningen werden overgebracht. Het vroegste voorbeeld is een vrouw die op 10 april in Winschoten werd gearresteerd en op 23 juli op de vrouwenafdeling binnenkwam. Opvallend is bijvoorbeeld ook de arrestatie van een vrouw op 16 oktober 1945 te Parijs en haar binnenkomst vier dagen later. De meeste vrouwen waren in Den Haag en omgeving aangehouden.

In een van Lignac's notitieboekjes¹⁰⁸ staat informatie over de 'misdraging' waarvan de jonge gedetineerde vrouwen werden verdacht. Enkele voorbeelden (leeftijd gevolgd door 'misdraging'):

Vrouw van negentien jaar: 'volledig prostituee, was in een weermachtsbordeel in Den Helder';

Vrouw van negentien jaar: 'slecht zedelijk gedrag';

Vrouw van zeventien jaar: '2x geslachtsziek, Duitse militairen omgang, buitengewoon slappe ouders';

Vrouw van zeventien jaar: 'Duitse soldaten, geslachtsziek, verregaande brutaliteit';

Vrouw van zeventien jaar: 'op straat met Duitse militair, vervalsing persoonsbewijs, dronken in cafés, zelfs Feldgendarmerie¹⁰⁹ klaagt over haar, veel in Sperrgebiet';

Vrouw van zeventien jaar: 'zwanger'.

5.6 De uitgaande gedetineerden, met of zonder maatregel

Lignac noteerde op de dagrapporten ook de uitstroom. De volgende mogelijkheden om het 'vrouwenkamp' te verlaten komen voor: ontslag werd verleend op last van het Militair Gezag, de Militair Commissaris, de Politieke Opsporingsdienst, de Procureur-Fiscaal of het Bureau Nationale Veiligheid. Aan een dergelijk ontslag kon een maatregel worden verbonden, huisarrest, meldingsplicht, gedwongen verblijfplaats¹¹⁰ of werkplicht en huisarrest. Naast ontslag was er ook sprake van overplaatsingen naar een andere stad c.q. een ander kamp¹¹¹, naar de strafgevangenis of opname in een ziekenhuis.

5.7 Naar het ziekenhuis

Voor de behandeling van ernstige aandoeningen werden de vrouwen opgenomen in het gemeentelijk ziekenhuis aan de Zuidwal of het RK-ziekenhuis aan het Westeinde. Enkele voorbeelden van aandoeningen: 'ernstige kanker aan de borst', 'ernstige diabetes',

¹⁰⁸ NIOD, archief 478, inv.nr. 6.

¹⁰⁹ Duitse militaire politie.

¹¹⁰ Bijvoorbeeld: de Ramaerkliniek van de psychiatrische instelling Stichting Rosenburg.

¹¹¹ De volgende locaties komen voor: Amsterdam, Apeldoorn, Delft, Deventer, Hilversum, Leiden, Rotterdam, Schiedam, Sluis, Twente en Utrecht.

'ingewandsziekte', 'armfractuur', 'difteritis', 'gravida'¹¹² en zenuwstoornis. Na het verblijf in het ziekenhuis keerden de vrouwen in de cellenbarak terug. Een bijzonder geval deed zich op 14 augustus 1945 voor toen een zesendertigjarige vrouw voor een abortus in het ziekenhuis werd opgenomen. Vier dagen later keerde zij terug en weer twee dagen later werd zij op last van het Militair Gezag uit de detentie ontslagen. Toen de vrouwen nog aan het Lyceumplein verbleven was de gezondheidstoestand van een deel van de populatie al een zorgpunt. Op 23 mei 1945 werden er dertien vrouwen afgevoerd naar het Hulpziekenhuis in de Bezemstraat voor een onderzoek op geslachtsziekten.

5.8 Het contact met de buitenwereld

Het archief van Lignac bevat een verzameling 'clandestiene briefjes gevonden in kleding en cellen van gedetineerden'.¹¹³ Het eerste voorbeeld, op een stukje toiletpapier van 6 bij 4 centimeter staat: 'bij celcontrole gevonden juli 45' en: 'Voor mij een geruststelling dat het met je goed gaat. Ik hoop dat je spoedig vrijkomt. Met Eddie gaat het goed. Ik houd zijn lessen elke dag bij. Met hartelijke groet. Je ...'. Een ander voorbeeld:

'Zondag 8 juli. Lieve Pucky. Je moet niet denken dat wij jou vergeten zijn want dat is niet zo. Wij hebben bericht gekregen waar je zat. Moeder en ik hebben alles gedaan om jou en Vader vrij te krijgen, maar jullie moeten op het tribunaal wachten. Ook had ik een advocaat in de hand genomen maar dat hielp ook niet. Vader zit nog steeds op de Marktweg. Jij kan wel nagaan hoe Moeder dat vindt, maar hopelijk zijn jullie spoedig vrij. Je hond is een heerlijke schat. Hij wacht ook op zijn vrouwtje [...] en tot spoedig weerziens thuis dag Puck houdt je taai. Je Moeder Corrie.'

5.9 Statistiek omvang populatie en in- en uitstroom

Het document 'Opgave van vrouwelijke arrestanten in de Centrale Verzamelplaats Scheveningen, Van Alkemadelaan 850' van 23 juli 1945, bestemd voor de Politieke Opsporingsdienst, telt 1.113 vrouwen (stand van 21 juli).¹¹⁴ Volgens de dagrapporten uit de periode daaropvolgend tot en met 10 december blijkt dat er 373 arrestanten binnenkwamen en 683 vertrokken. Per saldo nam de populatie in die periode dus met 310 af, zodat er op 11 december nog 803 gedetineerden waren. De uitstroom na juli 1945 werd grotendeels veroorzaakt door het vrijlaten van minderjarigen en bejaarden. In oktober was er sprake van een omvangrijke overplaatsing naar elders. Op 4, 5 en 6 oktober werden 199 vrouwen naar Leiden overgeplaatst. Op 9, 10, 16 en 18 oktober

¹¹² Zwangerschap.

¹¹³ NIOD, archief 478, inv. nr. 20.

¹¹⁴ *Ibidem*, inv.nr. 9

vertrokken er 246 naar Delft. Na het van kracht worden van het Besluit Politieke Delinquenten 1945 werden de kampen verder ontlast door de 'lichte gevallen' voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buiten vervolging te stellen. Tabel 3 geeft een beeld van de ontwikkeling van de bezetting in 1945-1946.

Tabel 3. Ontwikkeling van de bezetting op de vrouwenafdeling 1945-1946

Datum	Bezetting
21-7-1945	1.113
1-9-1945	1.300
?-10-1945	1.300
11-12-1945	803
15-1-1946	750
1-4-1946	575
27-4-1946	530
15-5-1946	490

5.10 Het werk

Op grond van de regelgeving waren gedetineerden verplicht opgedragen arbeid te verrichten, in of buiten het kamp.¹¹⁵ Op de hiervoor vermelde lijst van 1.113 gedetineerden was onder de kolom 'bijzonderheden' informatie aangetekend over de vaardigheden of het beroep van de betreffende vrouw. Bijvoorbeeld: weven, kostuumnaaister, borduren, breien, poppen maken, spinnen, stopster, kantklossen, naaister, coupeuse, inpakster en strijkster. Op de lijst 'opgave van minderjarigen' van 8 september komen enkele verwijzingen naar het werk of de werkplaats voor: 'tuinploeg, stopkamer, sorteerkamer, naaikamer en typekamer.'¹⁴⁴ De typekamer was op 30 juli begonnen met werk voor onder andere rijksinstellingen. Op 13 augustus 1945 kwamen dertien vrouwen beschikbaar voor de fabricage van gymnastiekschoenen voor Vredestein.

Uit een document van 15 december 1945 'totale opbrengst van door gedetineerden verricht werk november 1945' blijkt dat met de volgende werkzaamheden geld werd verdiend: de typekamer, die voor vijf rijksinstellingen werkte en de Rubberafdeling, die werkte voor de N.V. Rubberfabriek Vredestein. Verder was er sprake van verdiensten in de naaikamer, poppenkamer, waskamer, tekencel en de bliklagerij. In totaal was er f 4.165,63,- verdiend.¹¹⁶

¹¹⁵ Artikel 24 lid 1 van de 'Instructie voor de commandant van de Bewarings- en Verblijfskampen'.

¹¹⁶ NIOD, archief 478, inv.nr. 15.

5.11 De stemming

Over de stemming onder de populatie schrijft Lignac op 2 augustus:

'Bij terugkomst in alle gangen moeilijkheden geweest bij het luchten. De vrouwen zijn opstandig door de stilte in huis (vrijwel geen verhoren, antwoorden op de door hen geschreven brieven). Zij zijn allen nerveus door de berichten over hun kinderen (die veelal goed bezorgd blijken) en over hun huizen en goederen, die meestentijds in beslag genomen zijn. Ondanks waarschuwingen blijkt het noodzakelijk om het luchten voor de volgende dag te verbieden.'¹¹⁷

Over de behandeling van de gedetineerde vrouwen door de bewaaksters schreef Lignac niet. Zie hiervoor de citaten uit de verhoren in bijlagen 2 en 4.

5.12 Lignac blikt na een jaar terug

Op 29 juli 1946 hield Lignac te Amsterdam een voordracht voor het Nederlands Vrouwen Comité met als titel 'Het probleem van de vrouwelijke politieke delinquenten.'¹¹⁸ Bij het thema 'rij het thema 'tragiek' vertelde ze het volgende:

'Tragiek voor dat deel der Nederlandse bevolking, dat door deze delinquenten onzegbaar heeft geleden in de dappere strijd tegen de overweldigers en dat daarna gekneusd op bevrediging wachtte. Tragiek voor de geïnterneerden zelve, die, schuldig en onschuldig van velerlei pluimage, als het ware rijp en groen van hun basis weggerukt, in onzekerheid wachten. Tragiek ook voor de ontelbaren, die persoonlijk nauw aan hun verbonden zijn; ik denk hierbij aan de achtergebleven ouders en echtgenoten, maar vooral ook aan de talloze kinderen.'

Lignac was kritisch, vooral over de 'materiële moeilijkheden' die voor een deel de oorzaak waren 'dat aan de theoretische opzet van verantwoorde internering, gevolgd door berechting volgens Nederlandse normen, thans na 15 maanden nog niet geheel kan worden voldaan.'

Over de houding van het Nederlandse volk en de misstanden in de 'eerste periode' van de internering merkte ze op dat deze 'nogal Duits-geïnfecteerd' was. 'Een algemene haat was losgebrosen, die primitieve compensatie zocht op de wijze van: "leer om leer, jullie hebben ons jarenlang geterroriseerd, nu zullen wij jullie eens laten voelen wat het is".'

Lignac had zelf ondervonden

'hoe groot het gevaar is, dat de kampeiding en het personeel gaan lijden aan een zekere

¹¹⁷ NIOD, archief 478, inv.nr. 7.

¹¹⁸ *Ibidem*, inv.nr. 33.

“normverzakking”. Ook in de vrouwenkampen, misschien ook juist daar wordt het machtsgevoel, de wetenschap dat de gevangenen volkomen aan je zijn overgeleverd, iemand gauw te machtig en dit eist een zelfbeheersing en een zedelijk peil, waaraan het gros van het ongetrainde personeel niet kan voldoen. Het is zo verleidelijk om iemand die niets terug kan doen, met daden of woorden te trappen en zo jezelf te ontladen van de opgekropte spanningen der oorlogsjaren.’

Met betrekking tot de politieke overtuiging van de geïnterneerde vrouwen in Scheveningen schatte zij in op basis van haar ervaring met 1.500 vrouwen in het voormalige ‘Oranjehotel’ dat ongeveer tien procent een gefundeerde politieke overtuiging had. Deze groep bestond merendeels uit ‘het meer intellectueel ontwikkelde gedeelte der vrouwen, dat daarbij in staat was de nationaalsocialistische gedachte ook uit te dragen.’ Onder andere door het ontslag van de ‘lichte gevallen’ was dat percentage ‘thans veel hoger’ dan voordat ontslag.

‘Eén ding hadden al deze vrouwen echter van het begin af gemeen, ongeacht haar afkomst of stand: n.l. haar angst als moeders om haar kinderen. “Wat is er gebeurd met hen die onverzorgd achterbleven?” Weg was dan alle politieke belangstelling, de angst slechts leefde voelbaar onder haar en werd de basis van veel verzet en opstandigheid. Deze gemeenschappelijke angst, dit algemene lijden gedurende vele maanden van afzondering en onzekerheid, bracht een vorm van verbitterde gemeenschap in de massa, waarin aanvankelijk kameraadschap en saamhorigheid een fictie waren [...] Ik zie hierin een belangrijk gevaar voor onze volksgemeenschap, een gevaar dat m.i. niet altijd voldoende wordt onderkend [...] Eenmaal vrijgelaten worden zij, naar de ervaring is, niet vanzelfsprekend weer opgenomen in de maatschappij, doch zij blijven veelal alleen, verarmen en zoeken steun bij elkander in haar sociaal verval [...]

De kinderen vormden een probleem op zichzelf, dit groeide al naar mate de arrestaties voortgang hadden. We moeten hier onderscheiden de kleine kinderen, die uit hoofde van hun verlaten achterblijven, moesten worden verzorgd, en daarnaast de oudere jeugd, die al enige politieke vorming had ondergaan in de Nationale Jeugdstorm of in Duitsland. Deze laatste groepen zijn ten dele in de kampen voor volwassenen terecht gekomen, al van 18, soms 16 jaar af. Maar de kleintjes, de baby’s reeds van 6 maanden af, hebben ontegenzeggelijk het meest geleden onder het opbreken van het huisgezin en vooral onder het verbreken van de band met de moeder.’

6 De misstanden in kamp Scheveningen in 1945

Er is veel geschreven over de misstanden in de kampen. In een aantal geschreven bronnen komt kamp Scheveningen aan de orde. Deze worden later in dit hoofdstuk behandeld. In chronologische volgorde van jaar van publicatie zijn dit: Van der Vaart Smit (1949), Van Tuyl van Serooskerken (1950), Belinfante (1978), De Jong (1988) en Groen (2009). Daarnaast was in primaire bronnen - aanwezig in archieven zoals het Nationaal Archief en het Haags Gemeentearchief - nog niet eerder gebruikt materiaal te vinden. Dit materiaal betreft vooral de misstanden in de strafgevangenis in de periode 23 mei tot en met 23 juli 1945. Het nieuwe materiaal:

6.1 Het Canadese rapport van 10 juli 1945

Over de toestand in de strafgevangenis was een '*confidential*' Canadees rapport van 10 juli 1945 al overduidelijk¹¹⁹:

[‘Er is een rapport ontvangen van kapt. Van der Berch van Heemstede (OC POD, Zuid-Holland) dat de omstandigheden in de King’s Prison (Canadese afdeling) uiterst slecht zijn. Hij rapporteert het volgende:

- (1) De omstandigheden zijn zo slecht en de behandeling van gevangenen zo ruw en gewelddadig dat de directeur van de Nederlandse afdeling van de gevangenis in Scheveningen op het punt staat om een rapport op te stellen om te klagen bij de Nederlandse minister van Justitie.
- (2) Dat de Marechaussee en NBS-gevangenisbewaarders zich verliezen in de meest sadistische en perverse praktijken, en vooral met vrouwelijke gevangenen.
- (3) Dat KROM, Johannes¹²⁰, een gevangene die ons vrijwillig veel informatie heeft gegeven zo geschokt is door de gewelddadige en onnatuurlijke behandeling zowel van andere gevangenen als van hemzelf, dat hij zich heeft uitgesproken niet bereid te zijn vrijwillig aanvullende informatie te geven betreffende veel verdachte personen.

Een aanbevolen oplossing luidt als volgt:

- (1) Vervang alle Marechaussees en NBS-bewaarders door gevangenisbewaarders met ruime ervaring, die getraind zijn in en gedisciplineerd zijn voor hun taken.

¹¹⁹ NL-HaNa, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 134.

¹²⁰ Als getuige zullen de Canadezen hem niet vertrouwd hebben. Johannes Hendricus Christiaan Krom was een zware oorlogsmisdadiger. Sinds november 1941 was hij werkzaam geweest bij de Documentatiedienst van de Haagse politie. Hij had aan veel acties tegen ondergedoken Joden en het verzet meegedaan en vele arrestanten mishandeld. Hij kreeg in 1949 de doodstraf opgelegd die via gratie in levenslang werd omgezet. In 1961 kwam hij voorwaardelijk vrij.

- (2) Neem een kordate vrouwelijke gevangenisdirecteur in dienst (er staat heden geen directrice aan het hoofd van de vrouwelijke gevangenen) teneinde er de toegang tot en mishandeling van vrouwelijke gevangenen te beheersen.
Het bovenstaande rapport is doorgestuurd ter informatie.]

CONFIDENTIAL

Subject:- SCHIEVENINGEN Prison (Cdn Sec)

15 Cdn PMS
11 Cdn Pd Security
Res Det, BIA.
M 15-11R/ 350/ 1

10 Jul 45

Rapport.

Capt TEEN HOF,
c/o ASO
SOUTH HOLLAND

A report has been received from Capt VAN DER BERCH VAN HEEMSTEDE (OC POD, SOUTH HOLLAND) that conditions within THE KING's Prison (Canadian Section) are extremely bad. He reports the following:-

- (1) Conditions are so poor and treatment of prisoners so ruthless and abusive, the Director of the DUTCH Section of SCHIEVENINGEN Prison is about to make a report and complain to the DUTCH Minister of Justice.
- (2) That the Marechaussee and NBS prison guards indulge in the most sadistic and perverted practices, and particularly with women prisoners.
- (3) That KROM, Johannes, a prisoner who has willingly given us much information, is so appalled by the abusive and unnatural treatment of other prisoners as well as himself, that he has expressed himself as unwilling to volunteer further information regarding many persons of CI interest.

A suggested remedy is as follows:-

- (1) Replace all Marechaussee and NBS Guards with prison guards of long standing, who are trained and disciplined in their duties.
- (2) Employ a firm female prison Warden (there is no Matron in charge of the women prisoners at present) to control access to and abuse of female prisoners detained therein.

The above Report is forwarded for information.

Het Canadese rapport van 10 juli 1945. (NA)

6.2 Het rapport Van der Kolk van 10 juli 1945

Van dezelfde dag als het Canadese rapport dateert het 'Rapport betreffende bewaking en verzorging der arrestanten in de strafgevangenis te Scheveningen, Pompstationsweg 14' van de hand van de bewaarder W. van der Kolk. Zijn getuigenis is alleszeggend en geeft een meer gedetailleerd beeld van de misstanden in de King's Prison.¹²¹ Enkele citaten:

¹²¹ NL-HaNa, Justitie/Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08. inv.nr. 134.

[...] Laat ik beginnen met het begin en dus met de entree der arrestanten; deze worden ingeschreven zoals voorheen, gefouilleerd en ontdaan van heel hun bezit en daarna ingesloten. De fouillering geschiedt door de Koninklijke Marechaussee en wel op zo'n wijze dat al hun bescheiden waaronder trouwringen, zegelringen, horloges, portefeuilles enz. worden ontnomen, waar deze voorwerpen blijven geeft ondergetekende liever een mondelinge verklaring, wel kan hij U mededelen dat de Binnenlandse Strijdkrachten grotendeels op een klomp en schoen hun entree in de gevangenis hebben gemaakt, echter na enige weken in de gevangenis vertoeft te hebben zien ze er naar behoren uit, vooral wat betreft hun schoeisel [...]

Het was van 2 op 3 juli dat er in genoemde inrichting een feest werd georganiseerd ter ere van 2 marechaussees die afscheid namen van hun corps en als mariniers naar Engeland zouden vertrekken. Hiervoor was het Centraal ook wel Hal genoemd feestelijk versierd [...] Het feest en feestmaaltijd, voor laatstgenoemde was de kok de gehele dag in de weer geweest, begon des avonds om circa half negen en eindigde des morgens om 4 uur, hierbij waren een 10-tal dames aanwezig, waarvan enigen des nachts zijn blijven slapen of althans gebleven zijn tot de volgende morgen 10 uur [...] Het was juist op de dag na het feest dat ik aan een vrouwelijke arrestante vroeg, hoe zij die nacht geslapen had, waarop zij antwoordde: "Nu mijnheer van slapen is natuurlijk niets gekomen, het was bij andere nachten vergeleken een prettige nacht, je hoorde tenminste geen gekerm en gekreun van mensen die werden mishandeld." Hierop vroeg ik haar of dit dan veelvuldig voorkwam, hierop gaf zij te kennen, "och mijnheer ik ben gevangene en durf mij niet uit te laten maar later kan ik u meer vertellen."

Volmondig kan ik met de woorden van genoemde arrestante akkoord gaan, daar ik persoonlijk heb ondervonden op welke wijze men omgaat met de gevangenen. Op een morgen bij het tonnen ledigen was ik getuige hoe de Hollandse SS moest uittreden en na hun ton geleidigd te hebben moesten ze elkander 25 harde stokslagen toedienen, sloegen ze niet hard genoeg, dan kregen ze van lastgever er 25 bij. Ik zag hoe de mensen van pijn door het zand kropen en vervolgens met stok en karabijn naar hun cel werden gedreven onder toezicht der Koninklijke Marechaussee die zich ook niet onbetuigd liet met het afranselen der arrestanten [...]

Maar hoe kan het ook anders, wanneer de leiding in handen wordt gegeven aan leken die totaal geen kijk hebben op het gevangeniswezen [...] Wordt het niet de hoogste tijd dat hier wordt ingegrepen door vakmensen, al was het alleen maar om te voorkomen, de zelfmoorden die reeds in bovengenoemde strafinrichting hebben plaats gehad, dit zijn er reeds vier in getal. Rost van Tonningen springt van 1e étage, deze man behoorde thuis in een observatiecel, terwijl hij al eerder pogingen had aangewend om zich van het leven te beroven; drie andere arrestanten maken een eind aan hun leven door ophanging; dit is bij een goede surveillance en fouillering onmogelijk. Ditgene is wel mogelijk in een gevangenis waar een hels lawaai is, waar wordt gevoetbald, harmonica en piano wordt gespeeld [...] Ik hoop u enigszins op de hoogte te hebben gesteld omtrent het doen en laten der Binnenlandse Strijdkrachten in de strafgevangenis te Scheveningen.'

6.3 De bezoeken aan de kampen door de Vaste Commissie voor Privaat- en Strafrecht uit de Tweede Kamer in 1946 en 1947

In 1946 en 1947 bezocht de Vaste Commissie voor Privaat- en Strafrecht een aantal kampen. In de periode februari-maart 1946 bezocht de Kamercommissie dertig kampen, waaronder Duindorp op 11 februari en de cellenbarakken op 28 februari. De Strafgevangenis werd niet bezocht.¹²² In haar verslag van 7 mei 1946 komen de twee Haagse kampen summier aan de orde. Met betrekking tot Duindorp stelde de commissie de huisvesting aan de orde:

'[...] In het kamp Duindorp te Scheveningen laat de huisvesting eveneens zeer veel te wensen over. De gedetineerden zijn hier ondergebracht in de kleine kamers van woonhuizen, die overvol zijn. Hoewel de elektrische leidingen aanwezig zijn, zaten zij de gehele winter in het donker. Het was de bedoeling, dat de gedetineerden deze beschadigde woningen zouden herstellen; hiervan is echter - blijkbaar voornamelijk door materiaalgebrek - niets terechtgekomen. De Commissie zou het toejuichen, indien deze woningen zo spoedig mogelijk aan de oude bewoners werden teruggegeven [...] In enige kampen Levantkade en Duindorp ontbreken de kribben nog en liggen de strozakken op de grond.' De cellenbarak komt in dit verslag ter sprake onder het onderwerp 'Tewerkstelling'. De commissie merkt slechts op: 'Thans kan het gebeuren, dat ontslagen gedetineerden zonder een cent op zak naar huis worden gestuurd. In Scheveningen (cellenbarak) geeft met hen dan een kwartje voor de tram mee!'

De behandeling van de gedetineerden in de dertig bezochte kampen komt in dit verslag ook in algemene termen aan de orde. Daarover schreef de commissie:

'De Commissie kreeg de indruk, dat deze in de meeste der bezochte kampen behoorlijk is. Er hebben op dit gebied aanvankelijk ongetwijfeld misstanden geheerst, doch daaraan is voor het overgrote gedeelte een einde gemaakt. Toch laat de toestand hier en daar wel te wensen over.'

In 1947 bezocht de Kamercommissie in de periode mei-september weer dertig kampen. Uit haar verslag, vastgesteld op 27 oktober 1947, blijkt, dat in 1947 geen enkel kamp in Den Haag werd bezocht.

¹²² De betreffende verslagen zijn als de bijlagen 154 en 155 opgenomen in Deel Vb van het verslag van de PEC.

6.4 Van der Vaart Smit (1949)

Dr. Hendrik Willem van der Vaart Smit¹²³ verzamelde voorbeelden van misstanden - 'moorden en mishandelingen in de bewaringskampen en interneringskampen in 1945 en 1946'. Een 'fractie' van het hem door derden - naar zijn zeggen 'serieuze mensen' - verstrekte materiaal bundelde hij in de brochure 'Kamptoestanden 1944-'45-'48'. Over de inhoud schreef hij: 'Op deze wijze ontstaat een nog zwak beeld van de werkelijkheid. Deze is erger geweest dan hier beschreven wordt.' De Scheveningse voorbeelden beslaan circa twee van de twintig bladzijden die Van der Vaart Smit aan 'moorden en mishandelingen' wijdde.¹²⁴ Enkele citaten:

'In vuiligheid - ik sla een groot deel dezer geschiedenissen met afkeer over - werd de strafgevangenis te Scheveningen het meest berucht. Hier moest men 's morgens met de beerton in galop de trap af en de hof in. Wie achteraan liep kreeg bij deze drijfjacht een regen van gummistokslagen te verduren [...] Op de hof moest men, alvorens de ton te mogen legen, met deze marcheren, oefeningen maken, snel opstaan, snel gaan liggen enzovoort, waarbij het er op toegelegd werd, dat er uit de tonnen gemorst werd of dat deze omvielen. Dit gebeurde natuurlijk steeds. Dan moesten de ongelukkigen het vuil met de handen bijeen graaien en weer in de tonnen werken. Osendarp Van iemand wiens glazen oog bij deze oefeningen uitviel, werd het door een bewaker met opzet stukgetrapt. Na terugkomst van de met vuil toegetakelde gevangenen in hun cel ontbrak hier natuurlijk water om zich te reinigen. Dit werd door de bewakers, die thans met wellust de gevangenen hun "ontbijt" toewierpen, niet gewenst! [...]

In deze gevangenis werd vooral 's avonds op een verschrikkelijke manier huisgehouden en beestachtig geslagen. De bewakers, die dan meiden uit de stad voor tijdspassing bij zich hadden, richtten bacchanalen aan bij welke de gevangenen de objecten waren. Zo werd eens op het "centraal" beneden in deze gevangenis met krijt op de vloer een groot hakenkruis getekend, dat daarna door het halfdronken gezelschap volgebruikt en volgespuwd werd. Toen moesten de gevangenen onder een regen van slagen met hun tong alles weer geheel schoonlikken. Een andermaal werd door de bewakers met hun meiden een groot aantal gevangenen naakt uit de cel gehaald, waarbij de meiden de mensen een touw aan hun mannelijk lid bonden en ze zo in triomf met zich meevoerden naar beneden om daarop niet nader te noemen wijze hun slachtoffers verder te bespotten en te mishandelen [...]

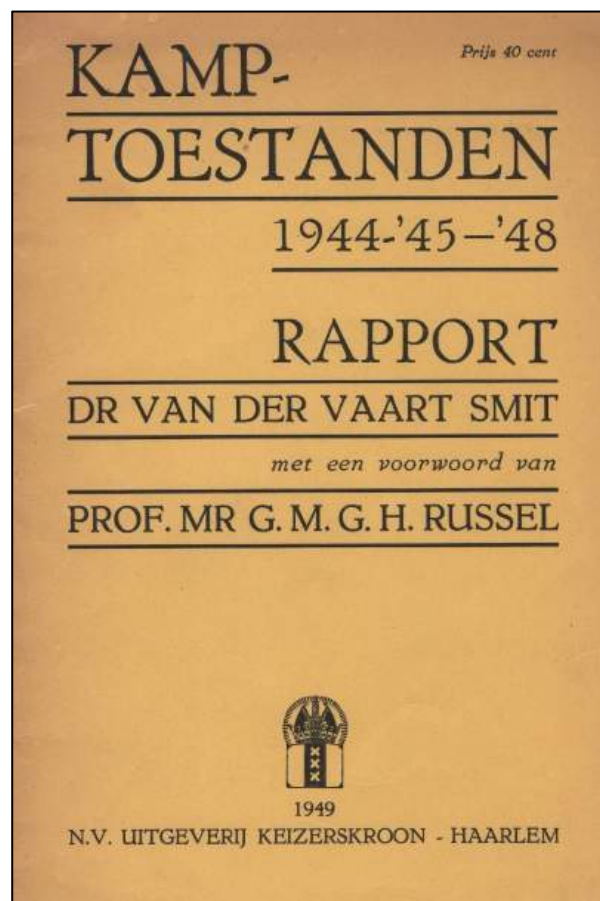
Van Scheveningen gesproken, hier treffen we onder werkobjecten het opgraven van lijken. De bewoners van de cellenbarakken moesten dit met de handen zonder enig werktuig doen. En alsof

¹²³ Van der Vaart Smit (1888-1986) was al voor de oorlog (geheim) lid van de NSB. Na zijn arrestatie op 4 mei 1945 kwam hij via de kampen Westerbork en Vught uiteindelijk in de cellenbarakken terecht. Getuige een brief in zijn brochure zat hij daar zeker op 25 april 1949. Hij had in Scheveningen het nummer 8967/57. In 1950 werd hij tot twaalf jaar veroordeeld. Hij zat zijn straf uit in de strafgevangenis Norg en de rijkswerkinrichting Bergveen (Norg). Voor zijn vrijlating in 1954 zat hij nog in de strafgevangenis te Scheveningen.

¹²⁴ Hendrik Willen van der Vaart Smit, 'Kamptoestanden 1944-'45-'48', 1949, p. 27 t/m 29.

dit op zichzelf niet erg genoeg was, dwong men gedetineerden voor straf om zich gedurende lange tijd bij een halfvergaan lijk in de kuil neer te leggen, of prikte met de bajonet in de lijken en daarna in de levende mensen ten einde op deze wijze de ongeneeslijke lijkvergiftiging over te brengen [...] De cellenbarakken zijn niet weinig berucht. Bij het slaan werd hier een zekere regelmaat toegepast, namelijk steeds vijftwintig stokslagen tegelijk, van welke een vast getal steeds op het hoofd en dit op vaste tijden 's daags, voor sommigen drie- of viermaal per dag. Hiermede werden onder anderen de heren Storm en Haak, Schenkweg 12, Den Haag, bedacht. Toen Storm ten slotte in het ziekenhuis aan de Zuidwal te Den Haag belandde, vroeg men hem daar met het oog op zijn littekens en wonden of hij in de hel van Dachau gezeten had. Het antwoord moest luiden: "Neen, in de cellenbarakken."

Het ergste werd hier mishandeld en geslagen door de bewakers A.G., A. H. en A.I. Kentekenend voor de in deze inrichting heersende toestanden is, dat bijvoorbeeld de bewaker A.G. een gedetineerde, de heer van der Pol, een trechter in de keel wrong en hier zo lang vloeistof doorgoot, totdat de man gestikt was. De bewaker werd hierbij geholpen door een andere bewaker A.E.'

De brochure Van der Vaart Smit, 1949. (VHFA)

6.5 De Parlementaire Enquête Commissie regeringsbeleid 1940-1945 en A.M. Van Tuyl van Serooskerken (1950)

Op 6 november 1947 stemde de Tweede Kamer in met het voorstel inzake een parlementaire enquête met betrekking tot het regeringsbeleid 1940-1945. De parlementaire enquête commissie - de PEC - begon haar werkzaamheden op 6 november van dat jaar. De commissie beëindigde haar werk in 1956. De PEC publiceerde haar bevindingen in acht deelrapporten (19 boekdelen) met verslagen en conclusies. Het onderwerp 'Misstanden in de kampen voor politieke delinquenten' komt aan de orde in deel Va, hoofdstuk XIV.

De verschijning van de brochure 'Kamptoestanden' van de gedetineerde NSB-dominee Van der Vaart Smit in 1949 en de daarop losgekomen publiciteit trok ook de aandacht van de PEC. Op 6 april 1949 wendde de voorzitter van de commissie zich per brief tot de minister van Justitie. De commissie wilde de misstanden in de interneringskampen 'dadelijk na de bevrijding' in haar enquête meenemen. De PEC oordeelde dat de misstanden die in 1945 hadden plaatsgevonden binnen de periode vielen die zij moest onderzoeken - die liep immers tot 20 november 1945. Na overleg met de minister gaf de voorzitter van de PEC op 1 oktober 1949 de procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, A.M. van Tuyl van Serooskerken, opdracht om een onderzoek 'in de ruimste zin' in te stellen naar de misstanden in de kampen voor politieke delinquenten.

Van Tuyl van Serooskerken, ondersteund door medewerkers van de rijksrecherche, begon zijn onderzoek in oktober 1949. Uit zijn archief kan worden afgeleid hoe hij te werk ging. Hij had naast de brochure van Van der Vaart Smit ook de beschikking over enkele andere brochures, die al eerder waren verschenen, drie al in 1945.¹⁵³ In deze brochures werden incidenten behandeld en namen van slachtoffers vermeld. De publiciteit die de brochure van Van der Vaart Smit had losgemaakt leidde tot een stroom aan ingezonden brieven aan redacties van dagbladen, waarin de schrijver/schrijfster getuigde van zijn/haar ervaringen in de kampen. Van Tuyl van Serooskerken kreeg de beschikking over deze brieven. Uit al het materiaal selecteerde hij de personen, die gehoord moesten worden. Hij hoorde zelf ook een aantal getuigen, de eerste op 18 oktober 1949.

Op 9 oktober 1950 leverde Van Tuyl van Serooskerken een 'korte samenvatting' af van de resultaten van zijn onderzoek 'tot dan toe'. Het onderzoeksverslag staat in beknopte

vorm in het met enige vertraging¹²⁵ op 26 mei 1951 verschenen deel Va hoofdstuk XIV en wordt in dit hoofdstuk gevolgd door de verhoren door de PEC en de conclusies van de PEC.¹²⁶ Na een inleidende alinea over de moeilijkheden met betrekking tot de verklaringen van getuigen komt de brochure van Van der Vaart en Smit aan de orde. Over de 'waarde' van de brochure merkte Van Tuyll van Serooskerken op, dat 'moet worden vastgesteld, dat de schrijver - gelijk, hij mij verklaard heeft - nimmer heeft waargenomen, dat gedetineerden mishandeld zijn en dat hij de inhoud der brochure heeft ontleend aan mededelingen, hem door anderen gedaan.' Daarna geeft de onderzoeker aan, wat hij niet onderzocht heeft: mishandelingen door 'verhorende ambtenaren' en 'vermogensmisdrijven ten nadele van gedetineerden.' Die laatste misdrijven waren niet onderzocht omdat ze 'op zulk een schaal zijn gepleegd, dat een onderzoek daarnaar ondoenlijk moet worden geacht [...].'

Na gesteld te hebben dat het onderzoek nog niet beëindigd was, kwam Van Tuyll van Serooskerken met zijn conclusies, die er niet om logen:

'Het onderzoek heeft evenwel uitgewezen - en aldus kan het resultaat van het tot dusver gehouden onderzoek worden samengevat - dat nagenoeg alom bewakers zich niet hebben ontzien weerloze mensen te kwellen en te mishandelen, waarbij door de Duitsers gedurende de bezetting toegepaste methodes zijn overgenomen [...] De ernstigste gevallen van mishandeling hebben zich voorgedaan in de eerste tijden na de bevrijding.'

Aansluitend ging Van Tuyll van Serooskerken zeer beknopt in op vier kampen: Westerbork, De Vergulde Hand te Vlaardingen, de Harskamp en strafgevangenis te Scheveningen. De meeste tekst wijdde hij hierbij aan de Harskamp. Over de strafgevangenis concludeerde Van Tuyll Serooskerken:

'Ernstige en meedogenloze mishandeling van gedetineerden heeft plaats gevonden in de strafgevangenis te Scheveningen gedurende het tijdvak, waarin de leiding van het gesticht bij de Canadezen berustte. Als directeur van het gesticht trad op een in Canadese dienst zijnde Nederlander; de bewakers waren in hoofdzaak Scheveningers. Op 22 juli 1945 is de leiding van het gesticht aan het Militair Gezag overgedragen en aan bedoelde wantoestand terstond een einde gemaakt.'

¹²⁵ Door ziekte van de voorzitter mr. L.A. Donker kwam dit verslag vijf maanden later uit dan was verwacht.

¹²⁶ Het onderzoeksverslag, gedateerd 5 oktober 1950, is een bijlage (nr. 153) en is te vinden in deel Vb, pg. 427 e.v.

In het commissieverslag staan aansluitend samenvattingen van het verhoor van achttien getuigen, twee ministers uit het kabinet Schermerhorn-Drees, leidinggevende ambtenaren, kampcommandanten, officieren van de Binnenlandse Strijdkrachten en ds. G.H. Moll van Charante¹²⁷. Slachtoffers kwamen niet aan het woord. De verhoren gingen vooral over het kamp de Harskamp. Enkele relevante citaten:

J.M. van Bemmelen¹²⁸:

‘Over het onderzoek van de zaken der gedetineerden zegt de heer Van Bemmelen. Dat de P.O.D.’s helemaal een chaos waren [...] De heer Van Bemmelen kreeg de meest grenzeloze klachten over de P.O.D. in Den Haag op het Lange Voorhout, waar alle mensen in de kelder werden gestopt.’

B.I.A.A. ter Veer¹²⁹:

‘Het rapport van de heer Van Tuyll van Serooskerken acht de heer Ter Veer aannemelijk.’

H.A.M.T. Kolfshoten¹³⁰:

‘Ten aanzien van het rapport van de heer Van Tuyll van Serooskerken wil de heer Kolfshoten nog zeggen, dat het hem niet helemaal bevredigt.’ Kolfshoten vond de conclusie ‘te generaal’. ‘Hij vindt dit een uitspraak die beter en met meer feiten belegd had moeten zijn. Dit moet bewezen worden. De heer Kolfshoten neemt aan, dat, wanneer het onderzoek rond is, de heer Van Tuyll van Serooskerken dit misschien met meer recht zal kunnen stellen. Dit stuk, dat in hoofdzaak berust op de toestanden in de Harskamp, geeft niet een volledig bevredigende bewijsvoering van de stelling, die hier wordt opgezet.’

Kolfshoten had de vinger op de zere plek gelegd: het onderzoek van Van Tuyll van Serooskerken was te algemeen, te zeer op de Harskamp gericht en niet voltooid. De focus op de Harskamp blijkt ook uit het onderzoeksrapport bijlage 153. In dit rapport zijn slechts acht processen-verbaal van verhoringen opgenomen. Hoewel ook de ervaringen van deze acht getuigen in andere kampen aan de orde komen, hadden ze gemeen, dat ze allen in de Harskamp hadden gezeten.

Na de verslagen van de verhoren gaat hoofdstuk XIV van het verslag van de PEC verder

¹²⁷ Gabriël Harmanus de Moll van Charante (1901-1981) was in vier kampen, waaronder de Harskamp, zielzorger geweest.

¹²⁸ Prof. mr. J.M. van Bemmelen (1898-1982) was juridisch adviseur van de commandant van de BS en bij het Militair Gezag hoofd van de kampen en hoofd van de POD.

¹²⁹ Mr. B.I.A.A. ter Veer was bij de staf van het Militair Gezag belast met juridische zaken (waaronder opsporing en kampen). Per 1 januari 1946 werd hij directeur-generaal van het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging.

¹³⁰ Mr. H.A.M.T. Kolfshoten (1903-1984) was minister van Justitie in het kabinet Schermerhorn- Drees (25 juni 1945-3 juli 1946).

met bevindingen en overwegingen. De hoofdlijnen: Tuyll van Serooskerken had 'een groot aantal personen gehoord, in het bijzonder over individuele gevallen, teneinde aldus een inzicht te krijgen in hoeverre inderdaad van excessen en misstanden kan worden gesproken [...]'. De commissie schaarde zich vervolgens achter Van Tuyl van Serooskerken: 'De conclusies, waartoe de heer Van Tuyll van Serooskerken op grond van zijn onderzoek is gekomen, gelden intussen voor het gehele terrein van de inbewaringstelling der politieke delinquenten en hebben dus niet uitsluitend betrekking op de Harskamp.' Vervolgens herhaalde de commissie de meest belangrijke conclusie van Van Tuyll van Serooskerken:

'dat het onderzoek heeft uitgewezen, dat nagenoeg alom bewakers zich niet hebben ontzien weerloze mensen te kwellen en te mishandelen, waarbij door de Duitsers gedurende de bezetting toegepaste methodes zijn overgenomen. De ernstigste gevallen van mishandeling hebben zich voorgedaan in de eerste tijden na de bevrijding.'

Er was volgens de PEC 'in het bijzonder in 1945, in de tijd van de grote opeenhoping van politieke verdachten dus, inderdaad sprake geweest van excessen'. Over het vervolg stelde de commissie: 'Het lag natuurlijk niet op de weg van de commissie - evenmin als die van de heer Van Tuyll van Serooskerken - om individuele gevallen tot op de bodem te onderzoeken. Dit toch behoort tot de taak van de justitiële autoriteiten.'

Met betrekking tot de oorzaken van de misstanden in de kampen wees de commissie op de desorganisatie na de bevrijding in het gehele overheidsapparaat en in het maatschappelijke leven. Er was (te) massaal gearresteerd, volgens een getuige stond de teller op circa 123.000 in juni 1945. Bij de bevrijding van het westen had het Militair Gezag moeten werken met een 'beperkte Algemene Lastgeving, dus met minder arrestaties.' De PEC concludeerde ook, dat dankzij de oprichting van het Directoraat-Generaal voor Bijzondere Rechtspleging, het na 1 januari 1946 nagenoeg niet meer tot excessen was gekomen.

Ook in dit deel van het commissieverslag kreeg de Harskamp de nadruk, drie bladzijden lang: 'De commissie heeft voorts en uitvoerig onderzoek ingesteld naar een van de meest ergerlijke episoden uit het jaar 1945: de schietpartijen in de Harskamp.' Daar kreeg de militaire leiding van de buitenbewaking de schuld. Hier vond de commissie 'een nader justitieel onderzoek alleszins gewettigd.'

Het hoofdstuk eindigt met:

‘Zij voegt daaraan toe, dat zij het wenselijk acht, dat ook in andere gevallen, waarin van strafbare feiten ten opzichte van in bewaring gestelden is gebleken, de strafrechtelijke repercussie niet zal uitblijven. Immers in Nederland behoren praktijken, welke aan die der nazi’s herinneren, niet straffeloos te kunnen gescheiden.’

Uit het bovenstaande komt al min of meer naar voren dat het onderzoek van Van Tuyll van Serooskerken op een aantal punten tekortschoot. Zie ook de uitgebreide behandeling van dit onderzoek die Belinfante in zijn hoofdwerk opnam.¹³¹ De rapportage van Van Tuyll van Serooskerken van 5 oktober 1950 was de uitkomst van zijn onderzoek ‘tot dan toe.’ Is er dan nog een eindrapport? Nee, de PEC en Van Tuyll van Serooskerken waren (er) klaar (mee). Belinfante schreef in dit kader van ‘een gemiste kans.’ De misstanden werden nadien niet nader onderzocht. Of er strafrechtelijke repercussies zijn geweest, is door mij niet nader onderzocht.

Terugkerend naar ons onderwerp: de misstanden in het Scheveningse gevangeniscomplex. Hierover concludeerde Van Tuyll van Serooskerken:

‘Ernstige en meedogenloze mishandeling van gedetineerden heeft plaats gevonden in de strafgevangenis te Scheveningen gedurende het tijdvak, waarin de leiding van het gesticht bij de Canadezen berustte. Als directeur van het gesticht trad op een in Canadese dienst zijnde Nederlander; de bewakers waren in hoofdzaak Scheveningers. Op 22 juli 1945 is de leiding van het gesticht aan het Militair Gezag overgedragen en aan bedoelde wantoestand terstond een einde gemaakt.’

In de conclusie van Van Tuyll van Serooskerken valt op dat, nadat hij de eindverantwoordelijke Canadezen had vermeld, de eigenlijke schuld bij Gritters en – in hoofdzaak - de Scheveningse BS’ers neerlegde, geen woord over de misdragingen van de marechaussees. Hoe het ook zij, de daders waren allen Nederlanders, vallend onder het Militair Gezag.

De leden van het detachement Marechaussee waren verhoord, Scheveningse BS’ers niet, terwijl er in het archief een lijst ligt met als opschrift ‘B.S. Bewakingspersoneel strafgevangenis Scheveningen’ met 24 namen, geboortedatum en woonadres ten tijde

¹³¹ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, pg. 246-249.

van onderzoek van Van Tuyll van Serooskerken, A.M. van¹³² Het waren inderdaad Scheveningers: 22 BS'ers woonden in Scheveningen, een in het Geuzenkwartier en een - inmiddels - in Santpoort. Sinds 1 januari 2023 is het archief van A.M. van Tuyll van Serooskerken geheel openbaar.¹³³ Bij het achterhalen van zijn werkwijze kwam ook het materiaal beschikbaar, dat Van Tuyll van Serooskerken ertoe bracht zijn conclusie over de strafgevangenis te formuleren. De meest belangrijke documenten in dit kader zijn:

- Het rapport van een onderzoek betreffende de heersende wantoestanden in de strafgevangenis te Scheveningen (*King's Prison*), dat Pieter Arend van Noothoorn, Inspecteur 1^e klasse der Recherche, tevens onbezoldigd Rijksveldwachter, opstelde op basis van 14 verhoringen uit de periode 29 juli 1945 - 20 september 1945.¹³⁴ (zie bijlage 2)
- De processen-verbaal van de verhoringen door Van Tuyll van Serooskerken uit de periode oktober 1949 - februari 1950.¹³⁵ (zie bijlage 3)
- De Processen-verbaal van de verhoringen door J.C. van Schilfgaarde, gepensioneerd hoofdinspectrice van Gemeentepolitie en onbezoldigd rijksveldwachter uit de periode januari 1950 - juni 1950.¹³⁶ (bijlage 4)

Het materiaal in de genoemde drie bijlagen is bijzonder illustratief wat betreft de gebeurtenissen in de strafgevangenis en onderbouwt de stevige conclusie van Van Tuyll van Serooskerken over dit deel van het kamp volledig en overduidelijk. Maar, opvallend en een nieuw feit is, dat er ook in de vrouwenafdeling van de cellenbarakken werd mishandeld. Hoewel er geen bronnen zijn gevonden om dit te onderbouwen is het niet onwaarschijnlijk dat dit ook op de mannenafdeling aan de orde was.

6.6 De toestand in de kampen, wat wist het grote publiek in de jaren 1945-1951?

In de eerste maanden na de bevrijding maakte nog niemand zich zorgen over de toestand in de vele kampen, waar nazi's of van collaboratie verdachte personen in afwachting van hun proces opgesloten zaten. De meeste Nederlanders hadden in die tijd wel iets anders aan het hoofd, zoals zorgen over de repatriëring van landgenoten uit Duitsland en andere oorden, zorgen over de toestand van familieleden in Nederlands-Indië en ook werd langzamerhand duidelijk welk lot de Joodse landgenoten had getroffen. Over het lot van

¹³² NA, Den Haag, Ministerie van Justitie: Stukken Van Tuyll van Serooskerken: Verzameling Misstanden Bewaringskampen; Proces te Neurenberg, 2.09.10.

¹³³ NL-HaNa, Justitie / Van Tuyll van Serooskerken, 2.09.10, inv.nr. 12.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ *Ibidem*, inv.nr. 2.

¹³⁶ *Ibidem*, inv.nr.12.

de duizenden politieke delinquenten maakte nauwelijks iemand zich zorgen, de houding was eerder 'net goed, ze hebben het verdiend'.

Einde mei 1945 verschenen er in diverse dagbladen positief getoonzette rapportages over kamp Vught, dat al sinds de bevrijding van het zuiden van Nederland in gebruik was voor de detentie van politieke delinquenten. Bijvoorbeeld: in *De Telex* van 25 mei, in de *Helmondsche courant* van 28 mei en in *De Waarheid* van 2 juni stonden identieke artikelen. In de *Helmondsche courant* onder de kop 'In het gedetineerdenkamp te Vught. Het is er nog zo slecht niet.' Enkele citaten:

'Wanneer men thans een wandeling maakt door het kamp te Vught, waar 6.600 gedetineerden, die zich te zijner tijd voor de tribunalen zullen hebben te verantwoorden, verblijf houden, dan kan men zich nog slechts moeilijk voorstellen, dat hier gedurende enkele jaren de brutaalste willekeur heeft geheerst. Thans krijgt men uit alles wat men hier ziet de globale indruk, dat er in Nederland recht geldt ook voor hen, die zich op de ergste wijze aan het vaderland vergrepen hebben op het ogenblik, waarop het in de diepste nood verkeerde [...]

De algemene indruk is, dat er voor deze mensen behoorlijk gezorgd wordt. Wij zouden zelfs geneigd zijn te zeggen: meer dan behoorlijk, wanneer we niet wisten, dat al deze mannen - de in het kamp aanwezige vrouwen zijn namelijk vorige maand naar Maastricht gebracht - nog wachten op hun vonnis [...]

Legering en voeding leveren in het kamp geen moeilijkheden op. De barakken zijn zindelijk en in de keuken worden voor alle gedetineerden, met uitzondering van hen, die wegens zware arbeid extra voeding krijgen, dezelfde rantsoenen verwerkt die alle vrije burgers genieten. Het grootste probleem voor de kampleiding is evenwel om deze mensen arbeid te verschaffen [...]

Een speciale afdeling van het kamp is ingericht voor de "zware jongens", merendeels SS-lieden. Zij worden niet, zoals de overigen betrekkelijk vrij gelaten doch moeten in hun barak blijven en komen enkele uren daags in de open lucht om zich aan hun geliefkoosde exercitiesport over te geven. Er zijn thans 200 van deze ongere elementen opgesloten, doch vermoedelijk zal hun aantal binnen afzienbare tijd belangrijk stijgen [...]

De Waarheid had boven zijn rapportage de kop geplaatst: 'Vught kan nog op andere wijze dienst doen. Een rondgang door het kamp, waar thans N.S.B.-ers zijn opgesloten.'

In juni 1945 bleef het stil wat de berichtgeving over de kampen betreft. Als er al iets werd bericht, dan was de teneur dat het daar goed toeven was. In *Het Binnenhof* van 14 juni bijvoorbeeld stond onder de kop 'Reclassering van N.S.B.-ers' een artikel waarin de demissionaire minister van Waterstaat, Th. Ph. Tromp, betoogde dat 'de gearresteerde N.S.B.-ers, die er zo aardig in geslaagd zijn ons land min of meer onbewoonbaar te maken, een kans zullen krijgen zich door hard werken te reclasseren en boete te doen voor hun

onvaderlandslievend gedrag. Zij zullen niet in het erg comfortabele kamp te Vught worden vastgehouden, maar bij het zware werk voor de wederopbouw worden ingeschakeld [...].

In juli 1945 veranderde het beeld rond de toestand in de kampen drastisch. Het vóór die tijd als een soort modelkamp gepresenteerde kamp Vught kwam in een kwaad daglicht te staan. In die maand verscheen de brochure 'Het kamp te Vught' van de hand van dominee M.C. van Wijhe¹³⁷. De *Helmondsche courant* van 31 juli berichtte als eerste over deze brochure en wijdde er onder de kop 'Het kamp te Vught. Na Duitse gruwelen Nederlandsche schandalen?' een hoofdartikel aan. De inhoud van Van Wijhes brochure vormde een - met de kennis van nu - goede analyse van en een aanklacht tegen de gebeurtenissen rond de arrestatie en bewaring van de politieke delinquenten. Enkele citaten:

'Wat het kamp van Vught was, toen het onder leiding van de Duitsers stond, weten we, hoe de situatie er nu is onder Nederlandse verantwoordelijkheid is minder duidelijk. Men heeft het een en ander bij geruchte kunnen vernemen. Nu eens was het best te Vught, dan weer hoorde men, dat de situatie daar zich in geen enkel opzicht met begrippen van recht en waardigheid verdroeg. Toch is het van belang, dat het Nederlandse volk weet wat in zijn strafkampen gebeurt, zoals de Hitler-Duitsers dat hadden moeten weten van Dachau, Buchenwald en Bergen-Belsen. We plaatsen daarom enige passages uit een brochure: "Het kamp van Vught", van de hand van Ds. M.C. van Wijhe, Bosscheweg 23 te Vught, uitgegeven door Jos. M. Krijnen, Markt 17, Vught.

Ds. Van Wijhe schrijft dan:

"Is onrecht recht geworden? Is wreedheid en willekeur veranderd in de tucht der opvoeding? Is het niet meer een oord waar onschuldigen lijden? Waar ternauwernood schuldigen bewaard worden voor de degenererende invloed van misdadigers? Heeft een barbare volk het moeten afstaan aan een cultuurvolk? [...]"

Het is erger dan een dwaasheid te menen, dat men ettelijke duizenden mensen in een kamp kan "bewaren". Probeert men dit, dan zal men merken, dat de "bewaarde" mens, die er als vrij normaal wezen inging er als een misdadiger uitkomt, en de misdadiger als een duivel.

Men kan er op zijn Duits een martelkamp van maken, men kan er een werkkamp van maken, men kan er een hard en streng heropvoedingskamp van maken. Maar droogweg een "bewarings- en verblijfskamp", wie dat uitvindt geeft zichzelf een brevet van volledige onbekwaamheid, juist voor dit zéér moeilijke werk. Hier wreekt zich een principiële fout bij de gehele opzet van het kampplan, de belangrijkste fout, die organisatoren van zulk een kamp maar maken kunnen. Want de grote

¹³⁷ Marie Cornelis van Wijhe (1881-1953) bezocht al in 1943 gevangenen in het concentratiekamp Vught. Na zijn onderduik in verband met verzetsactiviteiten en de bevrijding van het zuiden in 1944, hervatte hij het bezoeken van politieke delinquenten in kamp Vught.

massa mag in haar "massa-gevoel" tevreden zijn als die "ellendigen van N.S.B.-ers en landverraders en laffe knechten van onze vijanden er maar flink van langs krijgen", de leiders van een kamp moeten zich van meet af aan rekenschap geven:

[...]

6. dat hun levenswijze sober moet zijn, maar de behandeling zo, dat op de eerlijke rechtvaardigheid ervan zelfs door de kankeraars niets is aan te merken en dat in alles het verschil blijkt tussen de barbarij van een dictatuur en de cultuur van een democratie.

7. dat volgens een nauwkeurig sociaalpedagogisch systeem een heropvoeding moet plaats hebben.

8. dat bij de keuze van personeel van de "Staf", van de mindere goden en van de bewakingstroepen met de grootste nauwgezetheid alsmede door een psychotechnisch onderzoek, de geschikte elementen moeten worden uitgezocht, want het gaat hier niet om een "baantje" voor een vriendje, maar het gaat hier om de vervulling van een der aller moeilijkste taken die ons allen gezamenlijk door de tragiek van het verleden op de schouders is gelegd.

[...]

Kortom: de aansprakelijke leiding had al deze en nog tal van andere problemen vooraf moeten overwegen met behulp, niet van de eerste de beste op zichzelf misschien verdienstelijke ambtenaar of politionele kracht, maar van de beste sociaalpedagogische krachten, die in ons volk te vinden zijn.

Ik spreek nu nog niet eens van een zo snel mogelijke berechting van de "lichtere" gevallen, van de grote diensten, die hierbij de O.I.W.¹³⁸ en vooral de plaatselijke vertrouwensmannen hadden kunnen bewijzen. Ik spreek nog niet eens van de houding die "men" en vaak ook autoriteiten hebben ingenomen tegen gezins- en familieleden van geïnterneerden, van de ongelooflijke roof- en plunderpartijen, die "men" heeft gepleegd tegenover de genoemden en waarbij de ploertigste en grofste dingen zijn gebeurd.

Het is te begrijpen, dat de volkswoede zich op een gegeven ogenblik keert tegen een volksverrader, tegen een beul tegen een Gestapo-agent. Ik kan me begrijpen, dat van zo iemand alles kort en klein wordt geslagen. In deze elementaire bruutheid spreekt mee de voldoening zoekende drang naar het oefenen van gerechtigheid. Maar er is gegapt en gejat. Er is gelogen en gelasterd, er is geroddeld, burenruzies en jaloezie hebben zich uitgeleefd, en onderwijl is menseneer, is levensgeluk voor goed stukgetrapt, hebben zelfzuchtige onvaderlandslievenden zich verrijkt

Is dit hersteld voor zover zoiets hersteld kan worden?

En het resultaat van het "verblijf- en bewaringssysteem"? Natuurlijk heeft de leiding toch naar werk moeten uitzien, natuurlijk hebben de genoemde problemen als een worgende werkelijkheid de leiding bij de keel gegrepen, zodat deze in uiterste benauwdheid het een en ander heeft geprobeerd.'

¹³⁸ Oud Illegale Werkers. Gemeenschap Oud Illegale Werkers Nederland (GOWIN)

De *Helmondsche courant* publiceerde daarna nog enkele artikelen over de toestand in het kamp Vught, zoals op 1 augustus 1945 onder de kop 'Het Kamp te Vught. Moffenmethoden en corruptie!' en op 7 augustus onder de kop 'Het kamp te Vught. Voeding, hygiëne en behandeling.' Een aantal dagbladen nam in augustus het onderwerp van de *Helmondsche courant* over en publiceerde er ook over. Een illustratief voorbeeld is de column van Pieter 't Hoen¹³⁹ in *Het Parool* van 7 augustus. Onder de kop 'Nazi-manieren' schreef Frans Goedhart:

'In afwachting van hun berechting - die veel te lang op zich laat wachten - zijn duizenden landverraders en handlangers van de vijand in een aantal kampen opgesloten. Een dezer inrichtingen is het voormalige Duitse concentratiekamp in Vught. De wijze van behandeling, die de gevangenen daar ten deel valt, moet in het openbaar besproken worden. Er blijken zich in Vught ongerechtigheden af te spelen, die de indruk wekken, dat dit kamp geheel volgens nazi-principes geleid wordt [...]

Bovendien vindt de kampcommandant het normaal, dat gevangenen mishandeld worden. In een brochure, die ds. M.C. van Wijhe dezer dagen het licht liet zien, deelt hij mede, dat men zelfs zwangere vrouwen urenlang op appèl laat staan. Bewakers sarren, schoppen en trappen de gevangenen. Men laat hen urenlang strafexerceren op klompen, die te groot of te klein zijn, zodat de slachtoffers na korte tijd met kapotte voeten rondlopen [...]

De klachten, die hierover bij het Militair Gezag zijn ingediend, hebben tot niets geleid. Het lijkt ons op de weg van de minister van Justitie te liggen hier in te grijpen. De huidige kampleiding moet verdwijnen. Er is behoefte aan een onderzoek, opdat vastgesteld kan worden, wie verantwoordelijk is voor de misdrijven, die in Vught gepleegd worden [...] Wij hebben deze oorlog tegen de Duitsers niet gewonnen om ten slotte aan de Duitse geest ten offer te vallen.'

Naar aanleiding van de ophef in de pers stelde de regering Koos Vorrink¹⁴⁰ aan als gevolmachtigde in algemene dienst. Hij moest de toestand in de kampen onderzoeken. Een redacteur van het A.N.P.-Aneta had een gesprek met Vorrink over het onderzoek. In *Het Parool* van 20 augustus staat een uitgebreid verslag waarin Vorrink alvast over de brochure van Van Wijhe opmerkte 'Nog meer moet een dergelijke publicatie betreurd worden, wanneer de voorstelling, die daarin van het kamp en het kampleven wordt gewekt als volkomen scheefgetrokken moet worden gekwalificeerd.' In de laatste week van augustus verschenen er in de pers berichten over het verloop van Vorrinks onderzoek en de uitkomsten ervan. In gezelschap van de Chef Staf van het Militair Gezag bezocht Vorrink kampen te Amersfoort en Kampen. De uitkomsten van het bezoek en

¹³⁹ Pseudoniem/schuilnaam van de verzetsstrijder en oprichter van de illegale verzetskrant *Het Parool*, Frans Johannes Goedhart (1904-1990).

¹⁴⁰ Jacobus Jan (Koos) Vorrink (1891-1955).

onderzoek werden in *De Nieuwe Nederlander* van 24 augustus 1945 als volgt omschreven: 'Dit onderzoek bracht aan het licht dat van "nazi-methoden" in deze kampen geen sprake was.' De kou was weer even uit de lucht. De aandacht in de pers verschoof in het najaar van 1945 van de toestand in de kampen naar het voornemen van de regering om 'de lichte gevallen' vrij te laten.

Als uitvloeisel van alle negatieve berichtgeving over de kampen voerde het Militair Gezag de inspectie van de kampen op. In het najaar ging de 'vliegende colonne' op pad (zie voor de inspectie van kamp Scheveningen hoofdstuk 5). De inspecteur-generaal, kolonel Snijders¹⁴¹, gaf over de uitkomsten van de inspecties een persconferentie in Den Haag, waarop hij volgens het *Algemeen Handelsblad* van 5 november 1945 onder andere het volgende zei:

'De toestand in de kampen voor politieke gevangenen is redelijk te noemen [...] De legering is zeer verschillend. Men is gehuisvest in stenen gebouwen, barakken, forten, de bewoners liggen op kribben op strozakken of op stro op de grond. Men komt hier tot de conclusie, dat de kampleiders onvoldoende op de toestand waren voorbereid [...]

Kol. Snijders moest zeggen, dat er inderdaad in den beginne nogal op los is geslagen. Dat is nu in de meerderheid der kampen afgelopen. Gevallen van ernstige mishandeling zijn er zeer weinig. Omtrent grove bejegeningen zijn de klachten over het algemeen juist [...]

De medische toestanden laten in het algemeen te wensen, er is gebrek aan medicijnen en verbandmiddelen [...]

De conclusie van kol. Snijders, die 60 kampen bezocht is, dat op het ogenblik de situatie uit materieel oogpunt bezien bevredigend is.'

In de jaren 1946-1948 was er in de pers nog veel aandacht voor de politieke delinquenten, maar raakte de toestand in de kampen uit beeld. Dat leek geschiedenis te zijn geworden. Totdat de in de cellenbarakken verblijvende collaborateur dr. Van der Vaart Smit in april 1949 zijn brochure 'Kamptoestanden '1944-'45-'48' uitbracht. De eer van de eerste vermelding van dit rapport komt de minister van Justitie Wijers¹⁴² toe. Volgens *De Volkskrant* van 14 april 1949 gebeurde dit bij de behandeling van de justitiebegroting in de Tweede Kamer:

'De minister was het, die het rapport van dr. Van der Vaart Smit noemde, hetgeen onlangs verschenen is en wel afkomstig uit een bepaalde hoek. Het is opgevallen, dat niet een Kamerlid het rapport genoemd heeft. In dit rapport staan ook overdrijvingen, aldus de minister: dat wil nog niet zeggen dat

¹⁴¹ Kolonel mr. F.J.H. Snijders, sous-chef van het Militair Gezag.

¹⁴² Mr. Th.R.J. Wijers (1891-1973) was minister van Justitie van 7 augustus 1948 tot 15 mei 1950.

het onjuist is. Onderzoek en vervolging zullen worden ingesteld, wanneer dit door betrokkenen wordt aangevraagd. Zulk een bijzonder onderzoek zal echter altijd moeten worden uitgebreid tot een algemeen onderzoek van het kamp, waarover geklaagd is.'

Met de woorden 'afkomstig uit een bepaalde hoek' werd ongetwijfeld bedoeld: Van der Vaart Smit is zelf een politieke delinquent. Hij zat op dat moment nog vast in de cellenbarakken en was in februari 1949 in eerste instantie door het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam tot 9 jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Het Parool van 20 mei 1949 velde met de kop 'Kamptoestanden. Brochure met karakter van schotschrift' een oordeel over het rapport. *Het Parool* had de zaak zelf 'in haar algemeenheid' onderzocht en was tot de conclusie gekomen, dat

'inderdaad, vooral gedurende het eerste jaar na de bevrijding in tal van gevangenissen en interneringskampen zeer ernstige mishandelingen zijn gepleegd. Maar uit dit - uiteraard summiere - onderzoek bleek tevens, dat de gedetailleerde beschuldigingen in vele gevallen onjuist of overdreven zijn. Dat is ook niet anders te verwachten, want de voornaamste bronnen van inlichtingen van dr. Van der Vaart Smit waren uiteraard de politieke delinquenten zelf, van wie men - zeer begrijpelijk - geen objectieve mededelingen kan verwachten.'

Tot een min of meer zelfde oordeel kwam *De Tijd* op 6 augustus 1949. De kop: 'Mishandeling in kampen. Rapport-Van der Vaart Smit in vele gevallen niet juist. Aantal klachten ongegrond gebleken.' Uit het artikel bleek dat de basis voor deze krantenkop een uitspraak van minister van Justitie Wijers was bij de behandeling van 'Kamervragen':

'Uit ingestelde onderzoeken is reeds gebleken, dat een aantal der in het rapport-Van der Vaart Smit gesignaleerde feiten onwaar of onjuist belicht is. Omtrent feiten, ten aanzien waarvan een eindoordeel nog niet mogelijk is, worden, opdat 'n volledig beeld zal kunnen worden verkregen, nadere gegevens verzameld. Voor wat betreft feiten, vallende onder de bevoegdheid van de militaire justitie, is daartoe de medewerking gevraagd van zijn ambtgenoot van Oorlog.'

Met andere woorden, het onderwerp had de aandacht. Minister Wijers wist toen al - sedert de ontvangst van de aan hem gerichte brief van de voorzitter van de PEC van 6 april 1949 - dat de PEC voornemens was deze zaak nader te laten onderzoeken. In oktober startte Van Tuyl van Serooskerken zijn onderzoek. Eind januari 1950 kwam hij al via het A.N.P. met een verklaring, onder andere opgenomen in *De Tijd* van 28 januari. De karakterisering van de misstanden in de kampen - een 'Zwarte bladzijde in onze geschiedenis' - kwam in zwang. *De Tijd*:

“De resultaten van het onderzoek naar de misstanden, die in enkele kampen na de bevrijding zijn voorgekomen zullen zeker niet in de doofpot verdwijnen”, aldus heeft mr. A.M. van Tuyl van Serooskerken aan het A.N.P. verklaard [...] Dit onderzoek is reeds geruime tijd gaande. Door het gecompliceerde karakter ervan zal het echter nog geruime tijd duren voordat het is beëindigd. Mr. baron van Tuyl van Serooskerken verklaarde, dat hem uit de tot nu toe beschikbare gegevens was gebleken, dat hetgeen dr. Van der Vaart Smit in zijn brochure over de misstanden in de kampen heeft geschreven zeker niet van alle waarheid is ontbloot. Weliswaar zijn er beschuldigingen, welke overdreven zijn te achten, zo zei hij, doch er zijn toch ergerlijke dingen gebeurd, die een zwarte bladzijde vormen in onze vaderlandse geschiedenis.’

Het *Algemeen Handelsblad* en *Het Parool* berichtten op een gelijkkluidende wijze over de verklaring van Van Tuyl van Serooskerken.

6.7 Belinfante (1978)

Prof. mr. August David Belinfante schreef in 1978 *In plaats van Bijltjesdag. De Geschiedenis van de Bijzondere Rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog* het standaardwerk op dit gebied.¹⁴³ In zijn boek komen ook het regiem en de misstanden in de kampen voor en na 1 januari 1946 aan de orde. Op veel plekken houdt Belinfante de misstanden die Van der Vaart Smit had verzameld tegen het licht. Hij oordeelt dat Van der Vaart Smit naar plek en tijd generaliseerde. Belinfante schenkt ook aandacht aan andere misstanden, zoals de tekortschietende voedselsituatie, huisvesting, medische verzorging en hygiëne in de kampen. De onderstaande passages hebben betrekking op Scheveningen,

Belinfante citeert Johannes Zaayer over de voedselsituatie in zijn ressort. Deze schreef omstreeks september 1945: ‘Het kan plaatselijk verschillend zijn, maar hier in de cellenbarak te Scheveningen kreeg ik de indruk, dat het onmenselijk is.’¹⁴⁴ Een citaat uit een rapport van 26 juni 1945 behandelde de hygiëne: ‘Gedetineerde vrouwen, die uit Scheveningen naar het vrouwenkamp Delft worden overgeplaatst, komen daar ernstig vervuild aan.’¹⁴⁵

In Belinfantes paragraaf ‘Kampen met slechte regiems’:

‘In Den Haag, waar de militaire commissaris verscheidene kampen onder zijn beheer heeft (niet de cellenbarakken, die onder Canadees bevel stonden) vinden geregeld mishandelingen plaats niet

¹⁴³ Mr. Th.R.J. Wijers (1891-1973) was minister van Justitie van 7 augustus 1948 tot 15 mei 1950.

¹⁴⁴ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, pg. 171.

¹⁴⁵ *Ibidem*, pg. 173.

binnen de kampen, maar op de werkobjecten buiten het kamp. De provinciale commissaris verbiedt daarop het werken buiten het kamp en concentreert de gedetineerden in Duindorp.¹⁴⁶

Over die 'Canadese' periode in de strafgevangenis schreef Belinfante:

'In de cellenbarakken in Scheveningen heeft korte tijd een barbaars regiem geheerst, gedurende de maanden dat de inrichting onder beheer van de Canadese Field Security stond. Regiems als deze zijn in september 1945 in ieder geval verdwenen, wat niet wegneemt, dat individuele mishandelingen ook daarna nog blijven voorkomen. In een aantal kampen blijft een hard regiem nog tot in 1946 voortbestaan, zij het dat die regiems niet te vergelijken zijn met wat zich in de eerste maanden na de bevrijding in de kampen Levantkade¹⁴⁷ en cellenbarakken heeft voltrokken.¹⁴⁸

Belinfante beschouwde kamp Vught, kamp Levantkade en het Scheveningse kamp als de drie kampen met de slechtste regiems. Over Scheveningen schrijft hij nog:

'Wie in de cellenbarakken terecht kwam, werd geacht heel wat op zijn geweten te hebben. Wat daar gebeurde was barbaars. De mishandelingen hielden het midden tussen individuele mishandelingen, die niet collectief alle gedetineerden troffen en collectieve represailles [...].¹⁴⁹

Belinfante behandelt ook de veel geciteerde verklaring van *SS-Sturmbannführer* Arno Arlt.¹⁵⁰ Arlt was op 18 juni 1945 vanuit de gevangenis van Winschoten naar de strafgevangenis gebracht. Zijn verklaring in 'Kamptoestanden' was in 1947 door de politie onderzocht en bevestigd. Belinfante nam het betreffende proces-verbaal van 3 mei 1947 - vier bladzijden - integraal over.¹⁵¹ In werkelijkheid was het niet een verklaring van Arlt maar van de NSB'er Arie Zondervan.¹⁵² Dit valt af te leiden uit de zinsnede 'Zo ben jij nu Z!.' en uit het gegeven, dat het ging om een brildragende persoon. Zondervan droeg een bril. Hieronder volgt een samenvatting:

'Verslag over mijn mishandelingen in de strafgevangenis te Scheveningen in de periode van 25 juni tot begin augustus 1945 [...] Ongeveer om half zes in de namiddag reden wij door de poort het voorplein van de strafgevangenis op. Nadat wij haltgehouden hadden, kwamen er plusminus tien

¹⁴⁶ Belinfante, *In plaats van Bijtjesdag*, pg. 181.

¹⁴⁷ Kamp in Amsterdam.

¹⁴⁸ In zijn teksten over het kamp Scheveningen verwacht Belinfante de cellenbarakken enkele keren met de strafgevangenis. Belinfante, *In plaats van Bijtjesdag*, pg. 187.

¹⁴⁹ *Ibidem*, pg. 194.

¹⁵⁰ *SS-Sturmbannführer* Dr. Arno (1910-1992?) was *Untersuchungsrichter* en president van het *SS- und Polizeigericht X* te Hengelo.

¹⁵¹ Belinfante, *In plaats van Bijtjesdag*, pg. 195-201

¹⁵² Mr. A.J. Zondervan was commandant van de Weerbaarheidsafdeling van de NSB, later van de Landwacht.

mannen in burgerkleding naar buiten, de meesten met een blauwe armband, waarop de letters CD (Controledienst)¹⁵³ van de BS en allen met een houten stok van plusminus een meter lengte, met een leren riempje om de polsen bevestigd [...] Zij sleurden mij de auto uit, wat niet eenvoudig was, omdat er onder mijn broek een stok met riemen langs mijn rechterbeen was gebonden. Nadat ik vervolgens begroet was met de woorden: "Zo ben jij nu Z.!", begonnen de heren mij met hun stokken degelijk af te ranselen tot groot vermaak van mijn twee begeleiders van die dag, de luitenant en de sergeant. Na deze ontvangst-ceremonie werd ik door deze joelende en tierende BS'ers het gebouw in - en een lange gang door - geknuppeld en zo bereikte ons gezelschap het centrale middelpunt van de gevangenis, de zogenaamde "Centrale". Hier was het 'n lawaai dat horen en zien je vergingen. Een BS'er speelde op een piano "Ouwe Taaie" [...] Alle andere BS'ers van het aanwezige bewakingspersoneel brulden dit schone lied mee en sloegen daarbij met hun stokken op de ijzeren verwarmingsbuizen, wat in de holle ruimte een overweldigende herrie maakte. Deze lieden waren kennelijk dronken!

De commandant van deze bewakingsgroep - G. - was gekleed in een Canadese sergeantsuniform en was hierbij tegenwoordig.

Toen ik dan op de "Centrale" verscheen was dat een blijde verrassing en afleiding voor de heren BS'ers. Men kleepte mij direct spiernaakt uit en nam mijn bril af, die ik nooit meer teruggezien heb. (Vier maanden heb ik mij zonder bril moeten behelpen.)

De commandant G. zei tegen mij, dat ik wel levend binnen was gekomen, maar dat ik er nooit levend uit kwam. Daar zouden zij wel voor zorgen. Echter hoopten zij van mij toch meer plezier te beleven dan van Rost van Tonningen, die kort tevoren een einde aan zijn leven had gemaakt. Mijn "bewaarders" brachten mij toen gezamenlijk naar mijn cel. Op de smalle ijzeren trap bevond zich achter mij een korte, dikke CD'-er met kaalgeschoren hoofd (een der wreedste beulen, ik meen een bokser uit Scheveningen en genaamd K), die in het bezit was van een ijzeren staaf, waarmee hij met alle kracht tegen mijn geslachtsdelen sloeg. In de voor mij bestemde cel aangekomen, vertelde men mij dat zich hier zojuist de Duitse SD'er T. had opgehangen. Tot afscheid gaf de dikke bokser mij onverwachts enige vakkundige kaakstoten en ik lag knock-out in een hoek van mijn nieuwe verblijf [...] Zolang de BS-bewaking heeft geduurd heb ik geen strozak, geen dekens, geen eetgerei, geen handdoek en geen zeep gehad. Totaal niets, slechts een broek en constant binnen en buiten op blote voeten [...]

Van R. bracht mij dan naar de kapperscel, die gevuld was met tierende en dronken BS'ers. Van G. werd gehaald en moest getuige zijn van het komende schouwspel. Mijn hoofd moest kaalgeknipt worden. Dit deed men toen gezamenlijk met roestige scharen en tondeuzen, bij welke bewerking men hele lappen vel met haar en al van mijn schedel rukte. Ik werd hierna naar het vertrek geslagen, waar de andere BS'ers met hun commandant G. zeer luxueus aan het eten waren. Zij onderbraken dadelijk hun maaltijd en sloegen mij met gummiknuppels op mijn bloedende hoofd, waarna ik weer naar mijn cel kon teruggaan [...]

'Des avonds om plusminus negen uur haalde Van R. (?) mij uit de cel en bracht mij naar de

¹⁵³ CD staat mogelijk voor Civil Defence (BS) of - volgens Van Ojen - voor Civiele Dienst.

“Centrale”, alwaar het voltallige BS-bewakingspersoneel aanwezig was. Verder zaten achter een tafel enige Nederlandse officieren met oorlogsonderscheidingen op hun Engelse uniformen, met hun “dames” [...] De commandant G. kwam nu in actie en stelde zijn BS'ers en marechaussees in slagorde op. Zij vormden een grote kring van naar schatting een twintig à vijftwintig man. Ik moest toen als een circuspaard zo snel mogelijk in de rondte lopen en iedere BS'er en marechaussee die ik passeerde, sloeg mij met stok of gummiknuppel zo hard als zij maar raken konden [...] Toen ik ten slotte bewusteloos neerviel, werd er een emmer water over mij heen gegooid en begonnen de heren een aanvang te maken met de uitvoering van hun ganse repertoire op het gebied van sadistische wreedheden en vernederingen [...]

De volgende morgen om zes uur werd ik gewekt met een emmer koud water. Ik moest mijn ton gaan ledigen. Buiten aangekomen hadden de BS'ers een dubbele haag gevormd en daartussen door moest ik met een Oberleutnant van de Grüne Polizei - ieder met onze ton - om het hardst lopen. Een regen van stokslagen hagelde op onze kapotgeslagen ruggen neer en ten slotte holde de tierende bende al knuppelende achter ons aan. Op het pad had men stukken en scherven glas gestrooid en daar moest ik met mijn blote voeten overheen rennen. Aan het einde van deze lijdensweg was een grote gegraven kuil met de inhoud der tonnen van de zeshonderd à zevenhonderd gevangenen. Men gooide mij toen in deze kuil en ik ging kopje onder in de menselijke drek! Op de terugweg naar binnen, weer rennen om het hardst en weer slaag [...]

In de cel had ik doorlopend bezoek van lieden, die de prominenten kwamen bezichtigen, meestal onder geleide van Van R. [...] 's Zondags was het “kijkdag”. Dan kwamen de Scheveningse familieleden en bekenden van de BS'ers in de gevangenis en mochten ons in de cel bezichtigen. Van R. gaf dan aan de liefhebbers toestemming om mij af te ranselen en dat was zelden tegen dovemans oren gezegd. Mijn gebit is er getuige van [...]

Bijna iedere avond om plusminus negen uur was het feest beneden in de “Centrale” en dat duurde dan vaak tot diep in de nacht. Wat een lawaai, wat een getier, wat een gelal!!!

Dan werden de diverse slachtoffers uit de cellen gehaald en bij wijze van variéténummers op de meest barbaarse wijze mishandeld [...]

Tot zover de verklaring van Zondervan.

Belinfante vermeldt ook de zelfmoorden in het Scheveningse kamp:

‘Er zijn in de cellenbarakken zes zelfmoorden voorgekomen. Quartero¹⁵⁴ vermeldt de Hauptsturmführer Thomsen¹⁵⁵ en Rauch en de Untersturmführer Transfeld¹⁵⁶ en Knorr¹⁵⁷. Mr. M.M. Rost van Tonningen is van de enige verdiepingen hoge balustrade in de gevangenis naar beneden

¹⁵⁴ Willem Paul Quartero was een van de chercheurs die het proces-verbaal Arlt (i.c. Zondervan) van 3 mei 1947 had opgesteld.

¹⁵⁵ Arthur Thomsen (1900-1945) stierf op 9 juli 1945.

¹⁵⁶ Hans Alexander Transfeld (1907-1945) stierf op 29 mei 1945.

¹⁵⁷ Ernst August Knorr (1899-1945) stierf op 7 juli 1945.

gesprongen. Ook mr. R. van Genechten heeft een eind aan zijn leven gemaakt, zij het misschien blijkens een afscheidsbrief in dit geval minder uit ellende om de mishandelingen dan uit berouw om zijn aandeel in wat hij de "intellectuele hoogmoed" van de NSB noemde.¹⁵⁸

Er blijkt toch ook nog een proces-verbaal van een verhoor van Arlt te bestaan.¹⁵⁹ Op 3 mei 1947 en volgende dagen verhoorde Quatero van het Bureau Opsporing Oorlogsmisdrijven Subcommissie Rotterdam Arlt in Rotterdam. Arlt verbleef in de strafgevangenis te Scheveningen vanaf 18 juni tot in juli 1945. Enkele - de gruwelijkste - citaten:

'Ik werd met andere Duitsers [...] in een cel zonder glasruiten, strozakken en dekens opgesloten, waar wij op de cementen vloer moesten liggen. Nadat wij binnengebracht en ingeschreven waren, werden wij door Marechaussee-ambtenaren en lieden die een band met CD erop om de arm droegen, die tezamen het bewakingspersoneel vormden, van al onze persoonlijke bezittingen, de goederen die bij onze uitrusting behoorden en het lijfgoed, dat wij niet aan hadden, beroofd. Trouwringen, die niet van de vinger konden schuiven, werden met een knijptang doorgeknipt. Onderscheidingstekens voor dapper gedrag werden van ons uniform gerukt, brieven en foto's van onze gezinnen werden voor onze ogen verscheurd. In de eerste dagen kregen wij in het geheel geen eten, later volkomen niet toereikende kost, bestaande uit willekeurig door de bewakers uitgedeelde porties, bijvoorbeeld: 1 beker thee en een liter groentensop voor vier man [...] De WC-tonnetjes werden door de gevangenen zelf in een grote bak op de binnenplaats gelegegd. Daarbij moesten wij op de gangen in de gevangenis op commando met de paradepas marcheren en op de binnenplaats in de loopas lopen, waarbij marechaussees en CD'ers met gummistokken en met ijzerbeslagen stokken op ons los sloegen. Daarna werd liggen en opstaan met de volle tonnen tot wij in elkaar vielen, bevolen. Wie daarbij zijn tonnetje omgooide moest de inhoud met blote handen bij elkaar rapen [...] Van een andere oorlogsgewonde medegevangene, wiens glazen oog uit zijn oogkas viel, werd dit glazen oog door een CD'er kapotgetrapt. In de gangruimte van de gevangenis voor onze cellen, op de zogenaamde Ster, vonden iedere nacht beestachtige mishandelingen plaats.

Voortdurend werden gevangenen uit hun cellen gehaald, die met knuppels en geweerkolven bewerkt werden, wier kreten van pijn wij de hele nacht in onze cellen moesten aanhoren [...] Bij de nachtelijke aframmelingen werden steeds nieuwe gruwelijkheden verzonnen. Een Nederlandse medegevangene had door de mishandelingen kennelijk het verstand verloren en marcheerde iedere nacht met een als helm opgezet wasbekken en een hem omgehangen groot blikken ridderkruis, door de gangen en zong daarbij steeds dezelfde eentonige melodie, waarmee de bewakers lawaaiig instemden. Een in de Ster opgestelde piano werd voortdurend met de vuist bewerkt en daarbij werden steeds valse tonen op een trompet geblazen. Het was alsof men zich in

¹⁵⁸ Belinfante, *In plaats van Bijtjesdag*, pg. 201.

¹⁵⁹ NL-HaNa, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08 inv.nr. 1353.

een gekkenhuis bevond [...]

De Hauptsturmführer Thomsen uit Arnhem werd meerdere nachten “om opgehangen te worden” uit de cel gehaald en verschrikkelijk mishandeld. Hij leed aan furunculose¹⁶⁰ en had een etterende steenpuist in de nek, waarop hij zo geslagen werd, dat men hem als een dier hoorde brullen. Na de mishandelingen werd hij weer in de cel teruggebracht, waarbij men zeide, dat hij pas de volgende dag aan de beurt kwam. Hij heeft zich toen tenslotte zelf opgehangen, evenals Hauptsturmführer Rauch, de Untersturmführer Transfeld en de Untersturmführer Knorr uit Groningen [...] Toen de bewakers in de gang van de gevangenis voor onze cellen een groot drinkgelag met muziek, gezang en dans met hun meisjes en vrienden vierden, werden voor extra amusement 's-nachts soldaten uit de cellen gehaald en voor de gasten afgeranseld. Zoals een Unterscharführer, die tot de mishandelden behoorde, mij later vertelde, werd daarbij onder andere een hakenkruis met krijt op de vloer getekend, op welk hakenkruis de bewakers spuwden, welk spuug die soldaten dan moesten oplikken. Enige soldaten moesten zich voor de meisjes, die in de cellen kwamen, naakt uitkleden en werden dan door deze aan een touw, dat men hen om het geslachtsdeel bond, om afgeranseld te worden naar de gevangenisgang geleid. Aan het slot van het feest vond een polonaise langs onze cellen plaats.’¹⁶¹

6.8 De Jong (1988)

Loe de Jong besteedde in zijn werk veel aandacht aan de toestand in Scheveningen. Ook hiervan de hoofdlijnen: De Jong stelde dat onmiddellijk na de bevrijding de Canadese *Field Security* en het Militair Gezag voor de behandeling van de gearresteerden verantwoordelijk waren. De Canadezen brachten het tot ongeveer vijftienhonderd arrestanten, ‘van wie een groot deel opgesloten werd in de strafgevangenis te Scheveningen.’ Hij beschreef deze locatie en zijn populatie als volgt: ‘In deze strafgevangenis, een rond gebouw met rijen cellen boven elkaar en op de begane grond een cirkelvormige ruimte (“de Centrale”) vanwaar men alle cellen in het oog kon houden, werden vele honderden gevangenen opgesloten.’¹⁶² De populatie omschreef De Jong met: ‘Duitse officieren van diverse formaties, SD’ers, helpers van de SD en vooraanstaande NSB’ers. Een van deze laatsten was mr. M.M. Rost van Tonningen [...] Hij was een NSB’er, wiens naam ieder kende, een man dus, gehaat als weinigen.’¹⁶³

¹⁶⁰ Furunculose: steeds terugkerende steenpuisten.

¹⁶¹ Voor zijn deelname aan een *Standgericht* in mei 1943 werd Arlt in 1948 tot vijf jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest veroordeeld. De zaak tegen hem sleepte zich voort tot in 1951. Op 10 april van dat jaar werd hij bij verstek tot zes jaar met aftrek veroordeeld. Op 21 mei 1951 volgde vrijspraak. Arlt was toen al jaren vrij en ‘spoorloos’.

¹⁶² L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 12 1ste helft, 1988, pg. 497. De omschrijving van een typische koepelgevangenis was niet correct. De strafgevangenis bestond uit vier vleugels, die uit alle windstreken aansloten op een centrale, achthoekige ruimte, de ‘Centrale’.

¹⁶³ De Jong, *Het Koninkrijk*, 12 1ste helft, pg. 497.

De Jong over de misstanden:

'De Canadese Field Security vertoonde zich nauwelijks in de strafgevangenis; als bewakers waren er BS'ers, hoofdzakelijk uit Scheveningen afkomstig en marechaussees werkzaam. Ernstige mishandelingen waren er van meet af aan schering en inslag: de gevangenen werden er afgeranseld en menigmaal des avonds spiernaakt onder stokslagen naar de "Centrale" gevoerd waar zij ten pleziere van de BS'ers, de marechaussees en door dezen uitgenodigde vrouwen en meisjes moesten rondhuppelen en het Wilhelmus en andere liederen zingen - deden ze dat niet goed genoeg, dan volgden nieuwe ranselpartijen.'¹⁶⁴

6.9 Koos Groen (2009)

De oud-journalist Jacobus Hendrik Johan (Koos) Groen schreef een aantal boeken over Tweede Wereldoorlog en de Bijzondere Rechtspleging. In zijn 'hoofdwerk' *Fout en Niet Goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de Tweede Wereldoorlog* uit 2010 is Groen in de slotzin van zijn inleiding duidelijk over hoe hij een en ander karakteriseerde: 'De periode rond de bevrijding van Nederland is geen zwarte bladzijde in de geschiedenis, maar een compleet zwartboek.' In zijn boek besteedde Groen ruim aandacht aan de misstanden in Scheveningen. Hieronder volgen de meest relevante citaten.

De cellenbarakken komen allereerst voor in een voetnoot bij de beschrijving van de hardhandige arrestatie kort na de bevrijding van Wilhelmina J.G. de Roos (1894) en haar dochter Adriana E. van Wijngaarden (1925).¹⁶⁵ De dochter leed aan suikerziekte. Mevrouw Roos legde over deze zaak in 1950 een verklaring af. De voetnoot luidde: 'Met de dochter zou het slecht aflopen. Ze overleed op 4 augustus 1945, nadat haar adequate medische zorg in de cellenbarakken in Den Haag was onthouden.' Een tweede vermelding betreft de mededeling, dat 87 'foute' politiefunctionarissen op zaterdag 12 mei van het hoofdbureau naar de cellenbarakken werden overgebracht. Een van hen verklaarde in 1950¹⁶⁶:

'Worden hardlopend, gestompt en geslagen bij drie man in een cel gestopt. Verscheidene moeten een portret van Mussert zoenen, tijdens welk proces slagen en stompen worden uitgedeeld; o.a. wordt hierbij zwaar mishandeld Pieter Leendert van den Berg, opperwachtmeester der Staatspolitie.'

¹⁶⁴De Jong, *Het Koninkrijk, 12 1ste helft*, pg. 498.

¹⁶⁵ Koos Groen, *Fout en Niet Goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de Tweede Wereldoorlog*, 2010, pg. 124-125.

¹⁶⁶ Groen, *Fout en niet goed*, pg. 129.

In een paragraaf met voorbeelden over de medische verzorging in de kampen staat een verklaring uit 1950 over de cellenbarakken¹⁶⁷:

'Bij mij in de zaal lag een oude mevrouw Gerritsen. Zij was ziek en moest dieet houden, wat ze niet kreeg. Ik heb meegemaakt dat ze om een laxemiddel vroeg, daar ze een week geen ontlasting had gehad. Een jonge verpleegster antwoordde haar: "Zolang het geen drie weken is, krijgt u niets." Zij is blijven sukkelen en omstreeks december 1945 gestorven op de ziekenzaal.'

In de paragraaf over pesterijen staat een verklaring van Hermine E. Behle, de weduwe van Max Blokzijl¹⁶⁸:

'Den Haag, cellenbarakken. Op een zondagmorgen in het begin van juni 1945 werd ik door de BS meegenomen naar het Grand Hotel in Scheveningen, waar de Irene-brigade lag. Wij moesten lopen, begeleid door gewapende BS'ers en nagekeken door kerkgangers. Een BS'er zei: "De dochter van Seyffardt heb ik niet te pakken kunnen krijgen, maar ik heb de vrouw van Blokzijl meegenomen." Het was dus kennelijk de bedoeling mij te vernederen en te krenken. Ik werd speciaal uitgekozen om de wc's schoon te maken en de kamer van een jonge luitenant. Daar stond een soort buffet omgekeerd op de grond en daarin had iemand zijn behoefte gedaan. Dit meubel moest ik ook van fecaliën reinigen. Buiten stond een BS'er die weer bekendmaakte dat ik mevrouw Blokzijl was.'

Aan Scheveningen besteedde Groen een apart hoofdstuk - een intermezzo - 'The King's Prison in Scheveningen'.¹⁶⁹ Over de periode na de bevrijding schreef Groen:

'Na de capitulatie kon een klein aantal BS'ers in de strafgevangenis van Scheveningen ongehinderd een ware terreur uitoefenen. Terreur die ze combineerden met festiviteiten en verduistering. Een zekere Gritters, gestoken in het uniform van een Canadese sergeant van de Field Security, had op 23 mei de gevangenis gevorderd en omgedoopt in King's Prison. Hij stuurde directeur Herman Bischoff naar huis.'¹⁷⁰

Bischoff in een verhoor op 29 juli 1945¹⁷¹:

'Ik had niets meer te zeggen. Het bewakingspersoneel werd samengesteld uit een detachement der Binnenlandse Strijdkrachten, hetwelk op 24 mei arriveerde en onder leiding stond van Jan van der Steen jr. Op 28 mei arriveerde een detachement Marechaussee onder de leiding van

¹⁶⁷ Groen, *Fout en niet goed*, pg. 226.

¹⁶⁸ De Jong, *Het Koninkrijk, 12 1ste helft*, pg. 250-251.

¹⁶⁹ Groen, *Fout en niet goed*, pg. 255-275.

¹⁷⁰ *Ibidem*, pg. 257.

¹⁷¹ *Ibidem*.

opperwachtmeester W.J. Lindhoud [...] Gedurende die tijd maakte ook een drietal leden van mijn bewakingspersoneel deel uit van de bewaking. Eén dier leden deed dienst als portier bij de hoofdingang, terwijl de beide anderen dienstdeden in de gevangenis. Kort nadat deze bewaking was ingesteld, begonnen de beide bewaarders tegen mij steen en been te klagen over de wantoestand, welke in de gevangenis heerste. Er werden feesten gehouden door het bewakingspersoneel, gevangenen werden mishandeld en eigendommen der gevangenen zouden op spoorloze wijze verdwenen zijn.'

De Haagse politieman Tinus Osendarp¹⁷² in een proces-verbaal van 8 augustus 1945¹⁷³:

'Ik ben [...] meerdere malen mishandeld. Ik moest steeds zo snel mogelijk in het rond lopen en daarbij met de hakken tegen mijn billen slaan. Indien ik dat niet deed, dan sloegen de bewakers mij met een knuppel. Na dat lopen moest ik eindeloos diepe kniebuigingen maken en daarna wederom hardlopen. Indien ik door uitputting niet meer verder kon, kreeg ik opnieuw slaag. Men heeft mij eens driekwartier lang in het gezicht geslagen. Daaraan deed een marechaussee mee, die bij dat slaan een sleutel in de hand genomen had, klaarblijkelijk om harder te kunnen slaan. Hij zei: "Jij bent de bloem van de Haagse politie." [...] Men heeft mij eens met het hoofd in een ton gezet. Wij moesten elkaar daarin zetten. De gevangenen Vuik en Peelen zijn eens in de beerput gejaagd.'

Interessant is het gedeelte over het lot dat Gritters en zijn bewakingspersoneel ondergingen.¹⁷⁴ Op 13 juli 1945 werd Gritters door de *Field Security* ontslagen. Een dag later werd hij in Amsterdam door de Politieke Opsporingsdienst gearresteerd en als politiek delinquent in kamp Levantkade opgesloten. De detachementen van de BS en de Koninklijke Marechaussee vertrokken op 23 juli uit de strafgevangenis. Voor verhoor keerde Gritters op 31 augustus terug naar de strafgevangenis. Op 31 januari veroordeelde de Haagse rechtbank hem wegens verduistering in dienstbetrekking tot twee jaar werkinrichting te Veenhuizen. Gritters werd op 19 maart 1947 wegens goed gedrag vervroegd vrijgelaten. Over de mishandelingen werd hij niet verhoord en hij werd er niet voor berecht.

Groen sluit zijn hoofdstuk over Scheveningen af met: 'De marechaussees zijn er met disciplinaire straffen van afgekomen. Wat er met de BS'ers is gebeurd? Ik heb niets kunnen vinden. Uiteindelijk is er dus niemand gestraft voor de ernstige misstanden in de

¹⁷² De atletiekheld Osendarp - twee keer brons (100 en 200 meter) op de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn - was tijdens de bezetting vanuit de Haagse politie bij de SD gedetacheerd geweest en was betrokken bij veel arrestaties van verzetsstrijders. Hij kreeg in 1948 twaalf jaar en kwam in 1952 vrij.

¹⁷³ Groen, *Fout en niet goed*, pg. 260.

¹⁷⁴ *Ibidem*, pg. 272-275.

King's Prison te Scheveningen.¹⁷⁵

6.10 De sterfgevallen in het Scheveningse gevangeniscomplex

In de publicatie van Groen komen de getuigenverklaringen voor van twee sterfgevallen in het Scheveningse complex. De administrateur¹⁷⁶ van 'de gevangenis der NBS aan de Van Alkemadelaan' meldde op 7 juli 1945 het overlijden van nog een gedetineerde. De ontsmettingsdienst van de gemeente zorgde voor het vervoer van het stoffelijk overschot naar de Algemene Begraafplaats. De administratie van de cellenbarak meldde op 27 augustus 1945 het overlijden aldaar van een gedetineerde. Ook zijn stoffelijk overschot ging naar de Algemene Begraafplaats.

Volgens het Politiearchief was er nog een sterfgeval. Dit overlijdensgeval op 22 juni 1945 in het 'Politiek Gevangenkamp' aan de Van Alkemadelaan werd door de recherche uitgebreid onderzocht. De gedetineerde was volgens de kamparts¹⁷⁷ aan een hartverlamming bezweken. De overledene had tijdens zijn detentie op stukjes toiletpapier een dagboek bijgehouden. Daaruit bleek onder andere dat hij te werk was gesteld. Zijn laatste aantekeningen dateerden van 19 juni. Hij had op die dag voor de eerste keer met een voorhamer aan een betonnen vloer gewerkt. Enige andere gedetineerden waren bij het werk neergevallen en kregen een emmer water over hun lichaam gegoten. Opmerkelijk is dat hij het eten en de behandeling in het gevangenkamp roemde. De politie hoorde de twee gedetineerde celgenoten van de overledene. Zij verklaarden dat het werken niet verplicht en niet uitputtend was. Ze waren niet ruw of slecht behandeld. De overledene was niet behandeld 'op een wijze, die van de Duitse bezetting moet zijn afgekeken.' De politie concludeerde dat er in dit geval van een misdrijf geen sprake was.

De zaak uitgelicht

Uit een ongedateerd 'verslag betreffende het overlijden van de heer X' blijkt dat zijn weduwe op 26 juni 1945 echter twee klachten bij de Militair Commissaris indiende.¹⁷⁸ Volgens dit verslag zat de gedetineerde vast omdat hij verbonden was geweest aan het Departement voor Volksvoorlichting en Kunsten (DVK). Hij was geen lid van de NSB geweest maar wel gedurende zes maanden sympathiserend lid 'onder druk van mr. De Ranitz.'¹⁷⁹ Hij was op 22 juni 1945 aan uitputting bezweken. Zijn vrouw had dit van de buitenwacht vernomen. Ze had geen bericht van de gevangenisdirectie gekregen. In haar

¹⁷⁵ Groen, *Fout en niet goed*, pg. 275.

¹⁷⁶ O. Boddiga.

¹⁷⁷ Dr. G. de Reus.

¹⁷⁸ NL-HaNa, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 527.

¹⁷⁹ Sebastiaan Matheus Sigismund de Ranitz (1901-1987) was secretaris-generaal van het DVK.

klacht schreef de weduwe:

'[...] is als gevolg van ruwe en slechte behandeling uitgeput geraakt en aan de gevolgen daarvan overleden [...] is hij op 18 juni in een ploeg te werk gesteld op de Van Alkemadelaan in de Flat Duinwijk; in de garage moesten stukken van een 50 cm betonnen vloer worden afgebikt met een voorhamer. Dhr.[...] kon dezen voor hem te zware arbeid niet volhouden, doch men dwong hem te blijven werken door hem wel zeker tienmaal met een geweer in zijn ribben en billen te steken. Daarop heeft hij zich ziek moeten melden. Moreel en lichamelijk zeer geleden hebbende op de 22sten juni 1945 ten gevolge van een plotselinge hartzwakte zijn einde gevonden [...] was kernegezond en had nooit aan hartzwakte geleden.'

Het verslag gaat verder met 'enkele merkwaardige feiten': 'Zondagavond 24 juni 1945 kwam vanuit de gevangenis het bericht, dat de gedetineerde diezelfde dag met dysenterie (bedoeld werd dysenterie, H.A.) naar het ziekenhuis Zuidwal was overgebracht.' De familie ging naar de Zuidwal, daar was hij echter niet bekend. Een kennis van de familie ging op nader onderzoek uit. Zij ontdekte ruim na middernacht middels de boekhouding 'dat het lijk [...] zich in de rouwkamer bevond [...] Men moest haar toen wel toegeven dat het lijk van den heer [...] reeds vrijdag daarvoor (22 juni) uit de gevangenis te Scheveningen was gebracht.' Op het lijk zag de kennis 'een vingerdikke bloedrode streep vanuit de hals tot in de pyjama.' 's Middags ontdekte de familie 'dat het lijk met blauwe plekken bedekt was, doch dat deze zoveel mogelijk door een poeder waren gecamoufleerd.' De tweede klacht betrof de zaken die zijn vrouw voor haar echtgenoot naar de gevangenis had gebracht - kleding en levensmiddelen. Een groot deel van deze zaken had hem niet bereikt. Over de afhandeling van de klachten van de weduwe is niets bekend.

De zestien sterfgevallen volgens het archief van de schouwarts

In het archief van de schouwarts van de gemeente Den Haag¹⁸⁰ bevinden zich de rapporten van de schouwartsen. Deze rapporten vermelden de naam en leeftijd van de overledene, het adres van het sterfhuis, de datum van het overlijden, de oorzaak van de dood en een antwoord op de vraag of er een zekerheid of vermoeden van een gewelddadige dood bestaat. Volgens dit archief deden zich over de periode 6 juni 1945-16 december 1945 zestien overlijdensgevallen in het Scheveningse gevangeniscomplex voor. Dertien keer werd als de doodsoorzaak een natuurlijke vermeld, in drie gevallen was het een gewelddadige dood in de vorm van zelfmoord. Tot deze zelfmoorden

¹⁸⁰ HGA, archief gemeentebestuur, 0610-01, inv.nrs. 2283-2290.

generaliseerde. Van der Vaart Smits tekst over kamp Scheveningen was vooral gebaseerd op de getuigenis van Zondervan. Ook andere publicisten beperkten zich tot deze bron.

Het Haagse politiearchief en het archief van de schouwarts van de gemeente Den Haag leverden geen aanvullende informatie over de aard van de sterfgevallen in het kamp op. Dankzij het openbaar worden van het archief van Van Tuyll van Serooskerken kwamen, vaak schokkende, documenten beschikbaar. Het is duidelijk dat hij daarop zijn stevige conclusie over de strafgevangenis baseerde. Deze archiefstukken, gecombineerd met de getuigenis uit de eerste hand van gevangenisbewaarder Van der Kolk van 10 juli 1945 en het Canadese rapport van 10 juli 1945 rechtvaardigen de conclusie, die Belinfante ook al trok: in het onderdeel Strafgevangenis van het kamp Scheveningen (*The King's Prison*) heerste in de periode 23 mei 1945 tot en met 23 juli 1945 een barbaars regiem.

Uit het Nationaal Archief kwamen ook documenten beschikbaar met de getuigenissen van vrouwelijke gedetineerden. Hieruit bleek dat ook de behandeling op de vrouwenafdeling in het onderdeel cellenbarakken van het Scheveningse kamp niet zachtzinnig was. Hoewel er geen bronnen zijn gevonden om dit te onderbouwen, is het niet onwaarschijnlijk dat dit ook op de mannenafdeling aan de orde was.

Alles overziende kan worden gezegd dat ook als maar de helft van alle in de genoemde bronnen beschreven incidenten in het onderdeel strafgevangenis van het Scheveningse kamp waar is, de conclusie gerechtvaardigd blijft: de toestand was er enkele maanden in 1945 bijzonder slecht en barbaars, een smet op 'herrijzend Nederland'. En: in het recht van de sterkste schuilt het gevaar dat het leidt tot ongekend onrecht.

7 De Centrale Bewaarplaats voor Politieke Gevangenen Scheveningen 1946-1950

7.1 De inspectierapporten 1946

Inspectierapport van de Algemene Inspectie van het DGBR van 23 juni 1946

Als onderwerp kreeg dit inspectierapport¹⁸² mee: 'ongewenste toestanden in de cellenbarakken.' Volgens het rapport waren de problemen in de cellenbarakken anders dan in bijna alle andere kampen. Dit kwam niet alleen 'door de inrichting van het gebouw, maar bovenal door de bewoners, of liever de aard der bewoners,

'immers hier waren ondergebracht:

1. ter dood veroordeelden die wachten op de cassatie van hun vonnis;
2. andere zware gevallen;
3. de in isolatie geplaatste nog niet veroordeelde delinquenten, meest zware gevallen, waaronder vele Duitsers, SD'ers en spionnen;
4. andere politieke delinquenten, niet vallende onder 1, 2. en 3, doch waaronder vele zware gevallen.'

Vooraf zware gevallen dus. Het rapport vervolgde met te stellen dat vele gevallen zijn

'onttrokken aan de andere kampen, teneinde hen veiliger op te bergen in de cellenbarakken, een maatregel die zeer juist is, omdat anders het grootste gedeelte van hen reeds lang ontvlucht zou zijn. Des te begrijpelijker is het, dat de belangstelling van bepaalde kringen buiten de muren van dit kamp zeer groot is. Deze belangstelling bestaat vooral ten aanzien van de meest zware gevallen, omdat dit voorheen en ook thans nog, in deze kringen de meest belangrijke figuren waren en zijn.'

De rapporteur onderscheidde drie groepen:

1. 'delinquenten die van belang zijn voor de Weerwolf;
2. delinquenten die van belang zijn voor de communisten;
3. andere delinquenten, niet vallende onder 1. en 2., waaronder minder zware gevallen en collaborateurs. [...]

De rapporteur stelde dat de problemen aangepakt moesten worden door het verhinderen van het contact met de buitenwereld, dat alleen mogelijk was door middel van het personeel. De commandant had maatregelen genomen door de genoemde groepen in aparte delen van het complex onder te brengen. Om het 'geknoei' van personeel tegen te

¹⁸² NL-HaNa, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1512.

gaan, werden deze 'vleugels' niet bewaakt door een bewaarder, 'maar steeds door meer dan een', terwijl de combinatie van deze bewaarders steeds wisselde.

Toch waren er nog steeds contacten tussen de verschillende groepen mogelijk via de delinquenten die boeken uitdeelden. Binnen een vleugel werd contact onderhouden via morsesen 'langs de buizen', verder met 'briefjes in codeschrift, vaak verborgen in sigaretten.' Met het oog op verhoren stemde men zo de verhalen op elkaar af. Ook werden zo ontvluchtingspogingen voorbereid. 'Hierbij is hulp van buitenaf vaak noodzakelijk. Hulp van het personeel eveneens.' Om het personeel 'plat' te krijgen, werden verschillende methodes gebruikt: 'chantage, omkoping en misbruik maken van de politieke overtuiging.'

Het meest opvallende in dit rapport is de term 'Weerwolf'(WW). Het verschijnsel Weerwolf - een *stay behind*organisatie die het nationaalsocialisme op termijn nieuw leven wilde inblazen - werd serieus genomen. Het op 29 mei 1945 door de Chef Staf Militair Gezag opgerichte Bureau Nationale Veiligheid deed er onderzoek naar omdat men vreesde dat de Duitsers, na het terugtrekken van hun reguliere troepen, Weerwolfgroepen in Nederland zouden achterlaten om te spioneren en te saboteren en de geallieerden in de rug aan te vallen. De rapporteur meldde over dit verschijnsel:

'dat er gedurende meer dan een jaar een hechte samenwerking bestaat tussen de WW en de communisten. De opzet van de WW is om zich op te laten sloppen door Rusland, dus in de eerste plaats geheel Duitsland. Natuurlijk moeten de kopstukken van de WW daarbij een leidende rol spelen. Na verloop van ongeveer 30 jaren komt dan het hogere intellect van de Duitsers boven drijven en wordt dus het communisme van binnenuit vernietigd, terwijl het nationaalsocialisme dan tevens macht in handen heeft [...]

Om de 'toestanden' in de cellenbarakken te beheersen, was de kwaliteit van het personeel volgens de rapporteur in het 'landsbelang en wereldbelang'. 'Het thans aanwezige personeel is voor het grootste deel onbetrouwbaar. De betrouwbaren zijn moeilijk of niet te onderscheiden, Het personeel is grotendeels afkomstig uit Den Haag en omstreken.' De oplossing was om zoveel mogelijk personeel aan te trekken van het platteland. Zij moesten gekozen worden 'uit die kringen, die principieel het sterkst gekant zijn tegen de hiervoor genoemde politieke stromingen.' Ook schreef de inspecteur dat het een bekend feit is 'dat de plattelandsbevolking over het algemeen betrouwbaarder is dan de bevolking uit een grote stad [...] Indien deze mensen voortkomen uit een Christelijke

omgeving, zullen zij zich niet zo spoedig overgeven aan braspartijen waar geld voor nodig is. Omkopen uit geldgebrek om deze reden wordt dan ook tot een minimum beperkt.’ Ook moest er aandacht besteed worden aan de huisvesting van het personeel: ‘in fatsoenlijke barakken, zodat zij het gemis aan huiselijkheid niet zo erg voelen, hetgeen hen de straat zou opdrijven.’

Inspectierapport van de Algemene Inspectie van het DGBR van 24 oktober 1946

Dit rapport¹⁸³ behandelde onder andere de zaak van Wiegel, een zaak die ook de pers had gehaald.¹⁸⁴ De rapporteur bevestigde dat het juist was ‘dat de collaborateur Wiegel gedurende 6 weken verlof is verleend om in zijn fabriek te gaan werken.’ Wiegel had een werkplaats aan de Merwedestraat 46 in Den Haag en had hier onder toezicht van een bewaker gedurende zes weken van 9 tot 17 uur gewerkt of toezicht gehouden op c.q. leiding had gegeven aan zijn ‘vrij personeel’. Dat was kennelijk in het belang van de cellenbarakken aangezien er in de werkplaats voor het kamp artikelen werden gemaakt en gerepareerd. Wiegel was ‘een bekwaam vakman’ en vervaardigde er machines en instrumenten voor het werk in het kamp, waarmee punaises en veiligheidsspelden ‘voor export’ werden geproduceerd. Kortom: hij had meer vrijheden gehad, zoals lunchen met de bewaker en mevrouw Wiegel, die boven de werkplaats woonde. Alles was in het belang geweest van nuttige werkzaamheden voor de gedetineerden in het kamp.¹⁸⁵

Een andere zaak betrof een gedetineerde aannemer ‘die volgens de geruchten ook grote vrijheden zou genieten.’ Hij mocht met een bewaker zakenrelaties bezoeken waardoor hij materialen kon krijgen waarmee werkobjecten in het kamp draaiende werden gehouden. De rapporteur sloot zijn rapport af met de woorden: ‘Dit zijn natuurlijk ongewenste toestanden, waaraan door ons met onmiddellijke ingang een einde is gemaakt, terwijl het uitzenden van de gedetineerden [...] eveneens gestopt is.’

Inspectierapport van de Algemene Inspectie van het DGBR van 15 november 1946 (1)

Dit rapport¹⁸⁶ gaat verder in op de opmerkelijke zaak rond de Weerwolforganisatie en gaf meer duiding aan wat er in de cellenbarakken speelde en hoe de WW te werk ging. ‘De WW-actie veroorzaakt grote onrust onder de gedetineerden. Een gedetineerde verklaarde ons, dat haar bij het aangaan van het lidmaatschap een spoedige vrijlating in

¹⁸³ NL-HaNa, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1512.

¹⁸⁴ Zie bijvoorbeeld het *Twentsch Dagblad Tubantia en Enschedese Courant* van 28 september 1946.

¹⁸⁵ Wiegel was de eigenaar van een reparatiebedrijf voor elektromotoren. Hij werd voor de levering van auto-onderdelen en het verhuren van vrachtauto's aan de Wehrmacht in 1949 tot drie jaar Rijkswerkinrichting veroordeeld. Hij had tijdens de bezetting aan zijn collaboratie f 1,5 miljoen verdiend.

¹⁸⁶ NL-HaNa, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1512.

voorzicht was gesteld [...].’ De rapporteur gaat verder met te beschrijven dat de lichtere gevallen binnen drie maanden na datum van toetreding tot de WW uit detentie zouden worden ontslagen en de meeste zwaardere gevallen zouden worden geholpen bij ontvluchting. De leden werden in het kamp bevoordeeld met extra-rantsoenen brood, boter, zeep, enz. Bij vrijlating van leden moesten zij zich onmiddellijk melden op een centraal punt van hun beweging. Van tevoren moesten zij een verbandakte tekenen. Zij gingen via Utrecht, Nijmegen, Venlo naar Munster in Duitsland, vandaar via enige onbekende plaatsen naar Berlijn en van Berlijn naar Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk en ten slotte naar Rusland. De meesten zouden daar blijven. Anderen werden uitgezonden als spion naar andere landen, zoals bijvoorbeeld Amerika. De leden werden voorgesteld, dat zij aanvankelijk met Rusland moesten samenwerken om zich later tegen het communisme te keren. Hoe het met de Weerwolforganisatie afliep, is niet bekend.

Inspectierapport van de Algemene Inspectie van het DGBR van 15 november 1946 (2)

Dit lijvige rapport¹⁸⁷ werd opgesteld naar aanleiding van ingekomen klachten en artikelen over de ‘toestanden in de cellenbarakken’ in verschillende dagbladen. De belangrijkste zaken puntsgewijs: in de vrouwenafdeling waren de toestanden in de cellen ‘goed in orde’. De cellen waren goed onderhouden. Er zat één vrouw per cel. Van mishandeling was niets gebleken. De vrouwen waren door de vroegere commandante Schokking ‘door en door verwend.’ Waardoor zij thans onder leiding van Ongerboer, de nieuwe commandante, ‘vrijwel onhandelbaar zijn, daar zij te kampen heeft met de mistoestanden, geschapen door haar voorgangster.’ Over de bewaking schreef de rapporteur:

‘Met betrekking tot de bewaking zijn wij van mening, dat velen niet geschikt zijn voor hun taak. Na het optreden van de nieuwe commandant zijn vele ontvluchtingen gevolgd [...] Het grootste deel van de gedetineerde vrouwen is zeer ontevreden over de gang van zaken bij de berechting. Zij vermoeden dat zulks niet eerlijk gaat. In hun ogen gelijkwaardige gevallen worden verschillend behandeld.’

Opmerkelijk is dat diverse gedetineerden verklaard zouden hebben dat een gedetineerde vrouw een verhouding had met de adjunct-commandant Douwes. Tijdens de bezetting werkten ze beiden bij de Haagse politie.

Over de mannenafdeling werd gerapporteerd dat een SS'er zijn woning had bezocht. Hij was met een ziekenauto, een andere gedetineerde, een chauffeur (gedetineerde) en een

¹⁸⁷ NL-HaNa, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1512.

bewaker gedurende een uur naar zijn huis (Weimarstraat 234) gegaan 'om een muziekinstrument te halen, dat in het kamp nodig was.' Voor de mannen was er sprake van enkele werkobjecten. Vijf gedetineerden werkten in de garage van de Rijkspolitie in de Borneostraat. Ze werden opgehaald, teruggebracht en bewaakt door de politie. Er werkten ook vijf gedetineerden in de garage van de Grenswacht aan de Parkweg te Voorburg. Het meest opmerkelijke geval betrof de officiersmess van de *Royal Air Force* in Jozef Israëlsplein 35. Daar werkte een gedetineerde zonder bewaking. Hij deed inkopen in de stad en ontving er post en bezoek. Dat moest volgens de rapporteur worden stopgezet. Over de 'Textielpositie gedetineerden' werd gemeld dat de kwaliteit van het ondergoed bijzonder slecht was. 'Vier gedetineerde kleermakers werken dagelijks aan het herstel van deze goederen.'

In het rapport komt ook de zaak rond de dood van Christiaan A. Lindemans, alias '*King Kong*' aan de orde. De rapporteur schreef:

'De kwestie, die heel wat stof heeft doen opwaaien en waar ongetwijfeld heel veel achter zit, n.l. de dood van Lindemans in het ziekenhuis, is door ons ook bekeken. Ons is echter gebleken, dat deze zaak volledig in handen is van de Haagse Politie (rechercheur Graalman), zodat wij hebben gemeend, hieraan verder niets te moeten doen.'

Onder de 'conclusies' werd gerapporteerd dat er een behoorlijke afscheiding tussen de mannen- en vrouwenafdeling nodig was. En:

'Daar de cellenbarakken zich absoluut niet lenen voor gedetineerdenkamp, adviseren wij met klem alle aanwezige gedetineerden over te plaatsen naar verschillende kampen, die nog wat bewoners kunnen hebben in de omgeving, ook de vrouwen en de cellenbarakken te bestemmen voor opsluiting van veroordeelde mannen en vrouwen, streng gesepareerd.'

7.2 Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1946

In de vijf jaren na 1945 haalde het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen regelmatig het nieuws. Een artikel betrof doorgaans een vermeende misstand (een ontsnapping, geknoei door het management of een vermeend te soepel regime), de binnenkomst of verplaatsing van een prominente gedetineerde of diens rechtszaak. En uiteraard vanaf 5 oktober 1946 ook de jaarlijkse herdenking in het Oranjehotel van de slachtoffers van het naziregime. Een bloemlezing: Eind januari 1946 bracht heel journalistiek Nederland het

nieuws van de ontsnapping van Jan Kloosterboer uit de cellenbarak.¹⁸⁸ Hij ontbrak op 23 januari op het appèl vlak voor zijn transport naar Groningen waar hij terecht moest staan. Deze volgens *De Volkskrant* van 18 april 1947 'beruchte NSB'er' werd op 12 april van dat jaar in Oostende weer gearresteerd. Daar stond hij op het punt om zich in te schepen naar Argentinië. Na zijn uitlevering op 21 augustus keerde hij terug in Scheveningen, nu naar de strafgevangenis.¹⁸⁹

Op 15 februari 1946 meldde het *Algemeen Handelsblad* de aankomst van de Duitse oorlogsmisdadiger Hans Albin Rauter¹⁹⁰ in de Scheveningse 'gevangenis'. Het wel en wee van de prominenten onder de gedetineerden trok altijd alom de belangstelling. Vier dagen later had *De Tijd* een uitgebreid artikel over het kamp Duindorp, waarin ook Mussert, Blokzijl en Rauter, verblijvend in de cellenbarak, figureren. Over deze 'zware gevallen' schreef *De Tijd* onder andere:

'[...] in de cellenbarak, waar eens onze mensen zuchtten. Hier zitten in de lange gangen met gegrendelde deuren SD-agenten, Landwachters en hoge partijfunctionarissen. Hier zitten, in cellen aan 'n aparte gang, zij, die reeds door bijzondere gerechtshoven ter dood werden veroordeeld. Zij zijn ons alle zoo vertrouwd deze gangen, na vijf jaar bezettingstijd [...] Daar zit Blokzijl, roerloos, gebogen, het hoofd in de handen. "Mag op bed rusten", staat er op de deur van zijn cel. Daar zit Mussert, drie deuren verder, druk te schrijven aan het kleine tafeltje. Zijn verdediging in cassatie? En sedert kort is Rauter, Hermann-Johann " bij hen gekomen, een paar gangen verder, in een zieken cel [...]'

Op 12 juni 1946 wist *Trouw* te melden dat NSB-prominent Tobie Goedewaagen in Duitsland was gearresteerd en in de cellenbarak zou worden opgesloten.¹⁹¹ Twee dagen later schreef *De Tijd* dat de voormalig *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz* Friedrich Wimmer van de strafgevangenis naar Neurenberg was overgebracht. Op verzoek van Seyss-Inquart was hij in verband met diens proces als getuige à décharge gedagvaard.

Omstreeks 23 juli 1946 brachten veel kranten het bericht over de dood van Lindemans

¹⁸⁸ Kloosterboer was al in 1939 een *Abwehr*-spion en speelde informatie door over geallieerde schepen in Nederlandse havens. Hij bracht daarmee de Nederlandse neutraliteit in gevaar.

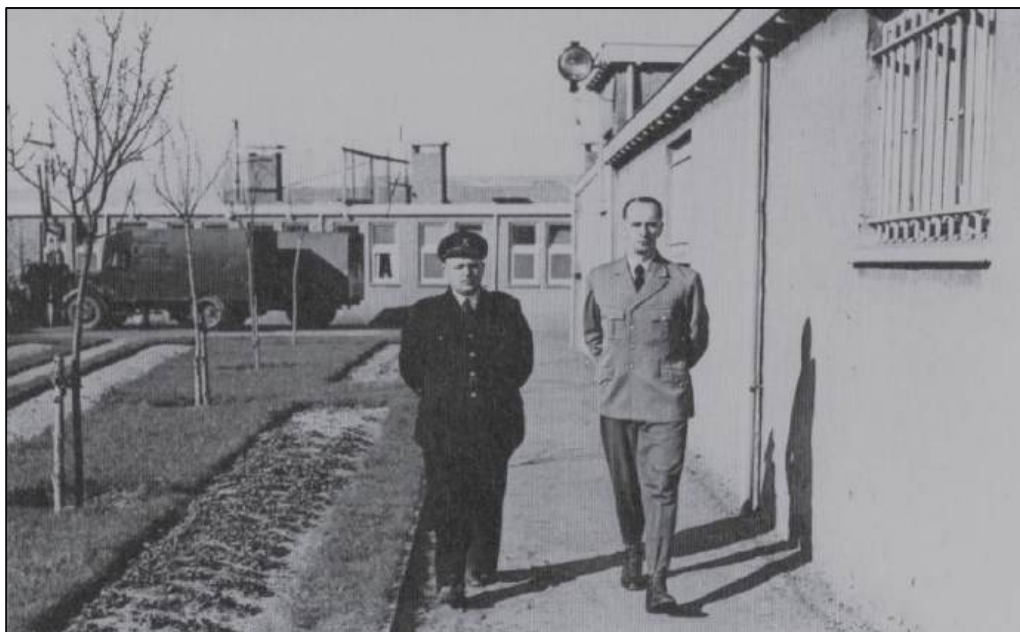
¹⁸⁹ Pas in april 1949 werd hij - na een strafeis van zes jaar - tot twee jaar en zes maanden met aftrek van voorarrest veroordeeld.

¹⁹⁰ *SS-Obergruppenführer* Hanns Albin Rauter (1895-1949) was tijdens de bezetting in Nederland de *höhere SS- und Polizeiführer*. Hij was verantwoordelijk voor de onderdrukking van het Nederlandse verzet en zag toe op de deportatie van de Nederlandse Joden naar de concentratie- en vernietigingskampen.

¹⁹¹ Goedewaagen (1895-1980) was in de jaren 1940-1943 secretaris-generaal van het departement van Volksvoorlichting en Kunsten. Het Haagse bijzonder gerechtshof veroordeelde hem in 1948 tot twaalf jaar gevangenisstraf, in 1952 kwam hij vrij.

kort voor zijn berechting op zaterdag 20 juli. De dubbelspion 'King Kong' verbleef vanwege tuberculose op de ziekenzaal van de cellenbarakken. *Het Parool* schreef op 23 juli:

'Spion Lindemans overleden. Verpleegster gaf hem slaaptabletten. De Nederlandse spion Chr. Lindemans, bijgenaamd King Kong, is zaterdagmiddag in de ziekenafdeling van de gevangenis te Scheveningen overleden nadat zijn verpleegster hem donderdagmiddag 80 slaaptabletten in zijn drinken had gedaan. De verpleegster heeft een gelijke dosis ingenomen.'¹⁹²

Hans Albin Rauter tijdens het luchten, 1948. (KBD)

Inwijding 'Doodencel 601'

Belangrijk nieuws werd op 5 oktober 1946 gebracht. Het Parool beschreef die dag onder de kop

'Doodencel 601 in Oranjehotel plechtig ingewijd':

'Cel 601 in de cellenbarakken te Scheveningen - de volksmond had aan deze "Polizeigefängnis" de veelbetekenende naam 'Oranjehotel' geschonken - is vanmorgen met een indrukwekkende plechtigheid in tegenwoordigheid van verwanten en familieleden van hen, die hun laatste uren in deze dodencellen hebben doorgebracht, ingewijd. De minister-president dr. Beel en de minister van Justitie, mr. Van Maarseveen en mej. Geldens, particulier secretaresse van de Koningin, die H.M. vertegenwoordigde, vele genodigden en oud-gevangenen waren eveneens aanwezig.'

De verblijfplaats en het wel en wee van Rauter was altijd goed voor een krantenbericht.

Het Twentsch dagblad Tubantia en de Enschedesche Courant van 30 september 1946:

¹⁹² De dood van Lindemans is altijd omstreden gebleven. De mogelijkheid dat ook anderen dan de op Lindemans verliefde verpleegster bij zijn dood betrokken waren, is nooit uitgesloten. Zie: De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, pg. 573-575.

'Rauter binnenkort voor den rechter [...] Rauter is opgesloten in een cel van de cellenbarak te Scheveningen [...] Toen wij deze beruchte SD'er zaterdag bij een bezoek aan de cellenbarak door een kijkgaatje in ogenschouw namen lag hij juist te slapen. Hij brengt zijn tijd door met lezen en slapen en is zich wel bewust van het lot dat hem wacht.'

Op 8 november was er weer aandacht voor Rauter. *De Volkskrant* meldde:

'Rauter verhuist om "lijfsbehoud" [...] De zelfmoordneigingen, welke vele voormalige nazi-leiders de laatste tijd aan de dag blijken te leggen, zijn voor de betrokken Nederlandse autoriteiten aanleiding geweest, om de beruchte Rauter die in een cellenbarak was opgeborgen, naar het huis van bewaring alhier over te brengen. Deze overbrenging is uitsluitend geschied op grond van de overweging, dat in het huis van bewaring een betere controle mogelijk is en betekent geenszins, dat Rauter nu ook in Rotterdam zal terechtstaan.'

Rauter schreef kort voor zijn executie op 25 maart 1949 deze laatste groet aan zijn bewaker Jan Mulder (NMOH, OH.0353)

7.3 De liquidatie van de kampen 1947-1948

De overgang van de Bijzondere Rechtspleging naar een genormaliseerde rechtspleging maakte de opheffing van de kampen noodzakelijk. Deze opheffing werd in 1947 ingezet. De kampen die vooralsnog bleven bestaan, moesten kleinschaliger van opzet worden. Kleinere kampen waren goedkoper omdat er minder personeel nodig was. Bovendien lagen de meeste kleine kampen in de buurt van goed renderende werkobjecten, waardoor de kosten van de detentie gedeeltelijk werden terugverdiend. Grote kampen als Vught werden zoveel mogelijk ingekrompen. Medio 1946 waren er nog 91 kampen, oktober 1946 82, eind maart 1947 nog 49 en eind april 1948 nog 19.

Overigens waren met ingang van 1 juli 1948 de toen nog resterende vijftien kampen in beheer genomen door de afdeling 'Gevangeniswezen' van het ministerie van Justitie. Het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging zelf werd op 1 januari 1949 opgeheven en omgezet in een afwikkelingsbureau. Na het sluiten van de kampen bracht men de resterende gedetineerden onder in reguliere gevangenissen. De zorg voor de nog gedetineerde politieke delinquenten ging daarmee over op het reguliere gevangeniswezen.

7.4 Het Bewarings- en Verblijfskamp Cellenbarakken 1947-1950

Aan de twee gescheiden afdelingen - de vrouwen in de nieuwe ('Duitse') cellenbarak en de mannen in de oude - kwam op 1 maart 1947 met de opheffing van de vrouwenafdeling een einde. Op die dag betrokken de mannen ook de nieuwe cellenbarak. In 1947 startte een verbouwing van dit deel, waarbij tussenmuren van cellen werden uitgedoken om magazijnen en werkruimten te maken. Dit werk werd medio 1948 voltooid. Inmiddels had het kamp in 1946, 1947 en 1948 een reeks van commandanten gehad. In die jaren waren dit successievelijk D. Roos, A. Koopman, D.F. van Esveld, I. Godee en J.H. Ording. Adjunct-commandanten en tevens commandante van de vrouwenafdeling waren in deze jaren achtereenvolgens L.M.C. Sutorius, N.H. Schokking, E.C. Ongerboer en F.C.H. Kwijnders (de laatste tot 1 maart 1947).

De accountantsrapporten geven een beeld van de bezetting van het kamp, een bezetting die na 1945 gestaag en schoksgewijs terugliep. Tabel 4 geeft een beeld van de ontwikkeling van de bezetting in 1946-1948.

Tabel 4. Ontwikkeling van de bezetting van het kamp 1946-1948

Ultimo	Bezetting
Januari 1946	2.078
April 1946	2.133
Juli 1946	1.780
Oktober 1946	1.438
Januari 1947	1.208
April 1947	845
Juli 1947	642
Oktober 1947	775
December 1947	831
Januari 1948	880
Juni 1948	980

Het accountantsrapport over 1947 geeft informatie over de opbrengst van het werken in het laatste kwartaal.¹⁹³ Een deel van de geïnterneerden werkte. Totaal waren er 411.000 uren beschikbaar. Ze werden besteed aan het werken voor derden (27 %), kampwerk in de huishoudelijke dienst (10 %), kampwerk in de medische dienst (1 %) en kampwerk ten behoeve van de verbouwing (4 %). De rest van de beschikbare uren (58%) was improductief. De opbrengst van het werk voor derden bedroeg f 191.000, -. Van dit werk leverden de type- en schrijfkamer f 132.000,- op, het pakken van hopjes voor de N.V. Rademaker f 19.000,- en het werk voor de N.V. Waldorp¹⁹⁴ f 14.000,-.

Het Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging maakte maandelijks een overzicht van de bezetting in het kamp. Tabel 5 geeft twee data, 1 april 1947 en 15 maart 1948, als voorbeeld.¹⁹⁵ In de overzichten onderscheidde het Directoraat-Generaal personen in bewaring die nog steeds wachtten op de behandeling van hun zaak, geïnterneerden die door een tribunaal tot een interneringsstraf waren veroordeeld, door een bijzonder gerechtshof tot een vrijheidsstraf veroordeelden en vreemdelingen in bewaring.

Tabel 5. De bezetting van het kamp op 1 april 1947 en op 15 maart 1948

Categorie	1 april 1947	15 maart 1948
In bewaring	497	340
Geïnterneerd	24	25
Veroordeeld	357	450
Vreemdelingen in bewaring ¹⁹⁶	75	28
Totaal	953	843

¹⁹³ NL-HaNA, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1712.

¹⁹⁴ De Nederlandse Instrumentenfabriek Waldorp (Waldorpstraat 275).

¹⁹⁵ NL-HaNA, Militair Gezag ZH, 3.09.34, inv.nr. 2344.

¹⁹⁶ Een definitie van deze categorie is niet aangetroffen.

Op 15 maart 1948 was volgens het overzicht de capaciteit van het kamp 750. Er was dus een overbezetting van 12%. Er werkten 211 personen in het kamp, waaronder 66 bewaarders en 75 bewakers. De berechting van de Duitse oorlogsmisdadigers kwam relatief laat op gang. Hun vervolging werd pas mogelijk ingaande 10 juli 1947 toen er bij wet een artikel 27a in het Besluit Buitengewoon Strafrecht werd ingevoegd dat oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid strafbaar stelde. Deze moeilijke zaken, en die tegen mensenjagers en economische collaborateurs, werden pas in 1948 en 1949 behandeld. Vaak was een eerdere behandeling niet mogelijk omdat de kennis van en het overzicht over de gebeurtenissen tijdens de bezetting - het grote plaatje - ontbraken.

Handwritten: 2050-21, 71, 2539

Directoraat Generaal
voor Bijzondere Rechtspleging
De Commandant
van het Bewarings- en Verblijfskamp
„Centrale Bewaarplaats Scheveningen”
H. 2 Telefoon 556989
 Giro 457226

's-GRAVENHAGE, 25 Januari 1947.
VAN ALKEMADELAAN 850

Onderwerp:
Ref:

Het briefhoofd van het Bewarings- en Verblijfskamp “Centrale Bewaarplaats Scheveningen”, januari 1947. (NA)

Directoraat Generaal
voor Bijzondere Rechtspleging
De Commandant
van het Bewarings- en Verblijfskamp
„CELLENBARAKKEN”
H 2
Telefoon 556989
Giro 457226

's-GRAVENHAGE,
VAN ALKEMADELAAN 850

-2-

periode 15-30 Juni 1947.

Onderwerp:
Ref.:

Briefhoofd van het Bewarings- en Verblijfskamp “Cellenbarakken”, juni 1947. (NA)

7.5 Wapperom. Egodocument 1947

De communistische verzetsstrijder P. (Piet) W. Wapperom zat zowel tijdens de bezetting als na de bevrijding in de cellenbarakken. Zijn eerste periode van detentie vond plaats na zijn arrestatie door de SD op 11 februari 1943. Wapperom verbleef van 19 februari tot 24 mei 1943 in het Oranjehotel. Na de bevrijding beschuldigde men hem onterecht van verraad van leden van het communistisch verzet - de 'Waarheidsgroep'. Hij werd hiervoor op 15 maart 1946 gearresteerd en vastgehouden in kamp Duindorp en in Fort Ellewoutsdijk in Zeeland. Voor de duur van zijn rechtszaak werd hij op 11 februari 1947 naar de cellenbarakken overgebracht. Er volgde een rechtsgang die - na een veroordeling tot drie jaar - eindigde met een rehabilitatie door de landelijke ereraad voor de illegaliteit en op 7 april 1948 uiteindelijk met vrijspraak door het bijzonder gerechtshof te Amsterdam.

Wapperom schreef tijdens zijn detentie brieven aan zijn vrouw Kitty en hield een dagboek bij. Een selectie uit dit egodocument geeft een beeld van zijn verblijf in kamp Scheveningen. Hij kwam er een aantal 'oude bekenden' tegen:

Brief dinsdag 11 februari 1947¹⁹⁷

'Zojuist kwam ik aan in de cellenbarakken, daar ontving ik de dagvaarding: dinsdag 25 februari om tien uur, Kneuterdijk nummer 20 [...] Mijn cel deel ik met twee anderen, een heeft vijf jaar en tegen de ander is twaalf jaar geëist [...] Ik mag hier roken, net als in Kamp Duindorp [...]. Hier mogen we alleen de cel uit om te luchten of voor het volgen van een cursus [...] Toch is het hier anders dan vier jaar geleden, toen de Duitsers het voor het zeggen hadden. Het gaat er wat gemoedelijker aan toe, hoewel ik zit nog steeds tussen vier muren, maar de sfeer is anders, minder dreigend [...] Vanwege de kou gaan ze hier 's avonds al even vroeg naar bed als destijds. Otto Lange schijnt hier ook te zitten, mijn directe tegenstander van die tijd, de man met de losse handen [...] Ook hier is op zaterdag film, soms afgewisseld met cabaret. Dan zijn de deurluikjes open en kun je de muziek horen.[...]

Brief zondag 2 maart 1947¹⁹⁸

'[...] Gister was er film op de witte muur aan het einde van de hoofdgang. Vanmorgen zong ik de mis in de kerk van de gevangenis, straks mag ik een uurtje luchten op de binnenplaats, voor het eerst, hiervoor was het een halfuur. Het eten is goed en voldoende en al met al gaat de tijd snel heen. Van mijn celgenoten, beiden SS'er, een Limburger en een Gouwenaar, heeft de een vijf jaar gekregen en tegen de ander is twaalf jaar geëist. Veel mensen die zware straffen kregen, zijn zo optimistisch, valt me op.'

¹⁹⁷ Hugo Wapperom, *De Spinvlieg*, Soesterberg, 2011, pg. 253.

¹⁹⁸ Wapperom, *De Spinvlieg*, pg. 301.

Brief zaterdag 31 mei 1947¹⁹⁹

'[...] Ik hoor de wagentjes met eten rijden. Het is dus twaalf uur: op zaterdag meestal uien, stokvis en gestampde aardappelen [...]

Brief woensdag 9 juli 1947²⁰⁰

'[...] Nu zing ik tijdens het luchten van barak twee, zelfs vijfmaal in de week. Ik ben daarvoor uitverkoren door de rooms-katholieke zangers. Wij luchten samen met de niet-veroordeelden van barak een, van vijf tot zes uur in de avond. Vreemd om op de luchtplaats de Hauptkommissar weer tegen het lijf te lopen. Het kan verkeren. Ik sprak met hem maar een paar minuten, je moet de hartelijke groeten hebben. Johannes Munt is nog altijd rustig, intelligent en politiserend; hij probeert me ervan te overtuigen dat nu in plaats van de nazi's, de Russen Europa gaan bezetten: "Dat is onvermijdelijk" [...]

Dagboek vrijdag 11 juli 1947²⁰¹

'[...] Vanmorgen zag ik 'mijn vriend' Otto [...] tijdens het luchten. Hij hoort bij de groep geïsoleerden, ze mogen met niemand praten. Otto loopt op klompen aan een stuk door te lachen en te praten. Zijn zaak schijnt er niet goed voor te staan. Ook spreek ik Willy Lages wel eens, de baas van de Sicherheitsdienst Amsterdam [...]

Dagboek zaterdag 19 juli 1947²⁰²

'[...] Het wordt al donker, de nacht valt in. Het is een genot naar Carel Piek te kijken, de grote geldinzamelaar van onze vaderlandslievende NSB, de landelijke leider van de Winterhulp. We mogen nog maar twee avonden per week sporten: voetballen, daar komt het op neer. Bijna altijd staat Carel in de goal met om dat dunne, houterige lijf twee onderbroeken over elkaar als sportbroekje, waarvan de een achterstevoren. Kepen kan hij niet, maar hij doet het met groot enthousiasme, met dezelfde soort bezetenheid als waarmee Arnold Meijer door gymnastiekoefeningen zijn vet probeert weg te werken, ook grappig om te zien [...]

Zo zie je maar, ik verkeer hier in fraai gezelschap: genoeglijk zit ik te babbelen met het neusje van de zalm van mijn vroegere tegenstanders. Geloof me, de meesten van hen zijn mensen met enig karakter. Daarmee bedoel ik dat ook zij hun idealen hadden. Politiek, ik kan het nu niet anders zien dan huichelarij, en daarin sta ik niet alleen, velen van hier zien het zo. De meesten voelen zich bedrogen [...]

Brief vrijdag 28 november 1947²⁰³

'Het is bijna december, nu is mijn vrijlating echt nabij [...] Nu eerst mijn erwtensoep opeten

¹⁹⁹ Wapperom, *De Spinvlieg*, pg. 338.

²⁰⁰ *Ibidem*, pg. 353.

²⁰¹ *Ibidem*, pg. 358.

²⁰² *Ibidem*, pg. 359.

²⁰³ *Ibidem*, pg. 442.

voordat ik er straks meer over schrijf. Die soep is hier wel het beste kostje van de hele boel. Het is op. Iedereen verlaat mij hier. Er zit niks anders op, ik kom naar jullie toe. Naast Klaas is nu mijn tweede celgenoot vertrokken en ook Johannes Munt is weg, naar een andere afdeling verplaatst. Hem zie ik waarschijnlijk nooit meer. Dat was het dan! [...]

Brief donderdag 4 december 1947²⁰⁴

'Vandaag hoor ik wanneer mijn zaak voorkomt, ik denk dat het een normale zitting wordt met een requisitoir en een pleidooi. Zodat er een daarvan apart staande uitspraak komt. Het hele rechtsapparaat is gestoeld, om maar eens de daarbij passende termen te gebruiken, op traditie en bureaucratie. Dit neemt niet weg dat hoe lang ik hier ook wachten moet, ze me dat lekkere hete bad dat ik vanmorgen nam niet meer afnemen. Wat denk je ... en straks weer erwtensoep ... wat hebben wij het hier toch goed.'

Uiteindelijk bleef Wapperom nog gevangen tot april 1948.

7.6 Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1947

Het jaar 1947 begon met een ontsnapping. *De Nieuwe Nederlander* berichtte op 23 januari:

'Beul van Amersfoort ontsnapt. Frans van de Laar, beter bekend onder den naam van "de beul van Amersfoort" slaagde er tijdens het afgelopen weekeind in uit de cellenbarakken te Scheveningen te ontsnappen.²⁰⁵ Met hem wisten nog twee gedetineerden hun vrijheid te herkrijgen.'

De Volkskrant bracht op 23 januari het nieuws ook:

'Beul van Amersfoort nam de benen. Met de bewaking van onze oorlogsmisdadigers welke in de cellenbarakken van Scheveningen zijn ondergebracht, is het niet pluis [...] Een drastische herziening van het bewakingssysteem is hier zeker op haar plaats.'

De ontsnapping van Van de Laar c.s. had de aandacht weer op de vermeende misstanden in de cellenbarakken gevestigd. *Het Nieuwsblad van het Noorden* van 21 februari pakte uit over de oorzaak van de ontsnappingen:

²⁰⁴ Wapperom, *De Spinvlieg*, pg. 443.

²⁰⁵ Franciscus Henricus Maria (Frans) van de Laar was een collaborateur die door de bezetter wegens zwendel was gearresteerd en in maart 1944 in kamp Amersfoort terecht kwam. Daar kreeg hij gedurende zes maanden de functie van *Lagerältester*. In die functie had hij zich schuldig gemaakt aan ernstige mishandeling van medegevangenen. Bij verstek werd Van de Laar op 25 maart 1947 tot vier jaar Rijkswerkinrichting veroordeeld. Wanneer hij weer is opgepakt, is onbekend. Op enig moment is dat wel gebeurd aangezien hij in februari 1950 vastzat, twintig maanden gratie kreeg en in vrijheid werd gesteld.

'De ontvluchting van politieke delinquenten. Onbetrouwbare elementen onder het bewakingspersoneel? De vele ontvluchtingen de laatste tijd uit kampen en gevangenissen van politieke delinquenten, w.o. dikwijls beruchte SS'ers en zware collaborateurs, hebben algemeen grote verontwaardiging gewekt, zo schrijft de Haagse correspondent van "Tubantia". De hoofdoorzaak van dit euvel is volgens hem te vinden in het bewakingspersoneel w.o. een zo groot aantal onbetrouwbare elementen schuilen dat men eigenlijk nog verwonderd is dat er niet nog veel meer ontsnappingen zijn [...]. In de cellenbarakken te Scheveningen, het vroegere "Oranjestad", was een bewaker die had gezeten wegens diefstal van koeien. Kwam hij voorbij de cellen dan begonnen de politieke delinquenten die van zijn loopbaan op de hoogte waren te loeien [...]. Chantage is in de cellenbarakken een alledaags verschijnsel [...]. Karweitjes verrichten buiten de gevangenis betekent meestentijds dat de betrokkenen naar huis gaan of zich gezellig in een café gaan ophouden terwijl de omgekochte bewaker het er die dag ook van neemt. Des avonds verschijnt de politieke delinquent weer met zijn bewaker in de gevangenis. Over de ongeoorloofde verhoudingen tussen bewakers en vrouwelijke delinquenten zou een schandaalroman te schrijven zijn [...].'

De situatie op Scheveningen bleef in de aandacht van het *Twentsch Dagblad Tubantia* en de *Enschedesche Courant*. Op 1 april 1947 verscheen er in deze krant een artikel:

'De Augiasstal te Scheveningen opgeruimd? Een nieuw bewakingssysteem dat tot heden goed voldoet. Het is nog niet zo lang geleden, dat we de beschamende toestanden welke heersten in de cellenbarakken te Scheveningen in het licht stelden. Terwijl het in de beruchte tijd, toen de Duitsers met wrede hand, in het toenmaals als Oranjestad bekendstaand gevangeniscomplex, het toezicht uitoefenden over duizenden landgenoten, die daar onder 'n barbaars juk zuchtten praktisch niet voorkwam dat er gevangenen ontvluchtten, was het schering en inslag geworden toen de zware NSB'ers, SS'ers en collaborateurs er opgesloten werden [...]. Plotseling schijnt er in de bewaking der cellenbarakken een ernstige wending te zijn gekomen. Eindelijk, zal men zeggen. Sinds een paar weken mist men in de pers vermelding van de periodieke ontsnappingen uit deze "zeef". Ten langen leste schijnt men een commandant gevonden te hebben die de "elite" van SS, SD en NSB goed in de gaten houdt. Er is een nieuwe commandant benoemd, maj. Ording, die een nieuw bewakingssysteem heeft ingevoerd, waardoor ontvluchten praktisch onmogelijk zou zijn. [...]

De ruimte welke er bestaat tussen de binnen- en buitenmuren van deze gevangenis, die feitelijk een interneringskamp is, wordt tegenwoordig des nachts verlicht. Tussen beide muren wordt voortdurend gesurveilleerd door de buitenbewaking welke opdracht heeft op alles wat enigszins verdacht voorkomt te schieten. Deze buitenwacht heeft in het geheel geen aanraking met de binnenwacht en dus vanzelf ook niet met de gedetineerden [...]. Bovendien is ook de kwaliteit van de bewakers verbeterd door een 20-tal uitgezochte krachten van de PRA²⁰⁶ in te schakelen, die in het verleden van grote betrouwbaarheid bleek gaven. Zodoende is de laatste tijd de Augiasstal

²⁰⁶ Politieke Rechercheafdeling.

aardig opgeruimd.’

De bijzondere strafgevangenis kwam in *De Waarheid* van 26 juli 1947 ter sprake. De 63-jarige A.C. Groeneveldt uit Haarlem was tot vijf jaar met aftrek veroordeeld en zou zijn straf moeten uitzitten in de bijzondere strafgevangenis te Scheveningen, ‘die voor de gevangenhouding van ouden van dagen is ingericht.’²⁰⁷ Eind augustus 1947 kwam een tijdens de bezetting ‘Bekende Nederlander’ weer in Scheveningen terecht. Het *Overijsselsch Dagblad* van 29 augustus kopte: ‘Gerardus Mooyman²⁰⁸ weer achter slot en grendel.’ Mooyman was na een verblijf in Scheveningen in februari 1947 overgebracht naar het interneringskamp te Delft van waaruit hij ontsnapte. ‘Ten einde hem thans beter onder controle te kunnen houden, heeft men hem maar in de strafgevangenis te Scheveningen opgesloten, waar een poging tot uitbraak niet zo gemakkelijk met succes zal worden bekroond.’²⁰⁹ Een andere prominent kwam in december 1947 naar Scheveningen. Het *Twentsch Dagblad Tubantia en de Enschedesche Courant* meldde op 24 december dat Wilhelm Harster naar de cellenbarakken was overgebracht. Deze voormalige *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS)* was in Duitsland door de Engelsen gearresteerd en aan Nederland uitgeleverd.²¹⁰

7.7 Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1948

In het *Overijsselsch Dagblad* van 16 januari 1948 stond een groot artikel over het gevangenisleven in het voormalige ‘Oranjehotel’: ‘Trieste sfeer achter gegrendelde deuren. Nieuwe bewoners van “Oranjehotel”. Gevangenisleven in ’t teken van bestraffing en heropvoeding.’ In een kadertje werd een en ander ingeleid:

‘In de cellenbarakken in Scheveningen wachten de ter dood veroordeelden op hun executie. Zij hebben enige voordelen boven hun medegevangenen, doch niemand zal met hen willen ruilen. De “zware gevallen” en andere veroordeelden zitten alleen in de cel en genieten een strenge behandeling. Een groot deel van de bewoners is nog in voorarrest. In onze reportage geven wij een beeld van de wijze waarop deze bonte mengeling van buiten de samenleving geplaatsten haar leven slijt.’

Enkele citaten:

‘Van Alkemadelaan 850: cellenbarakken. Menig voorbijganger heeft een blik geworpen op de hoge

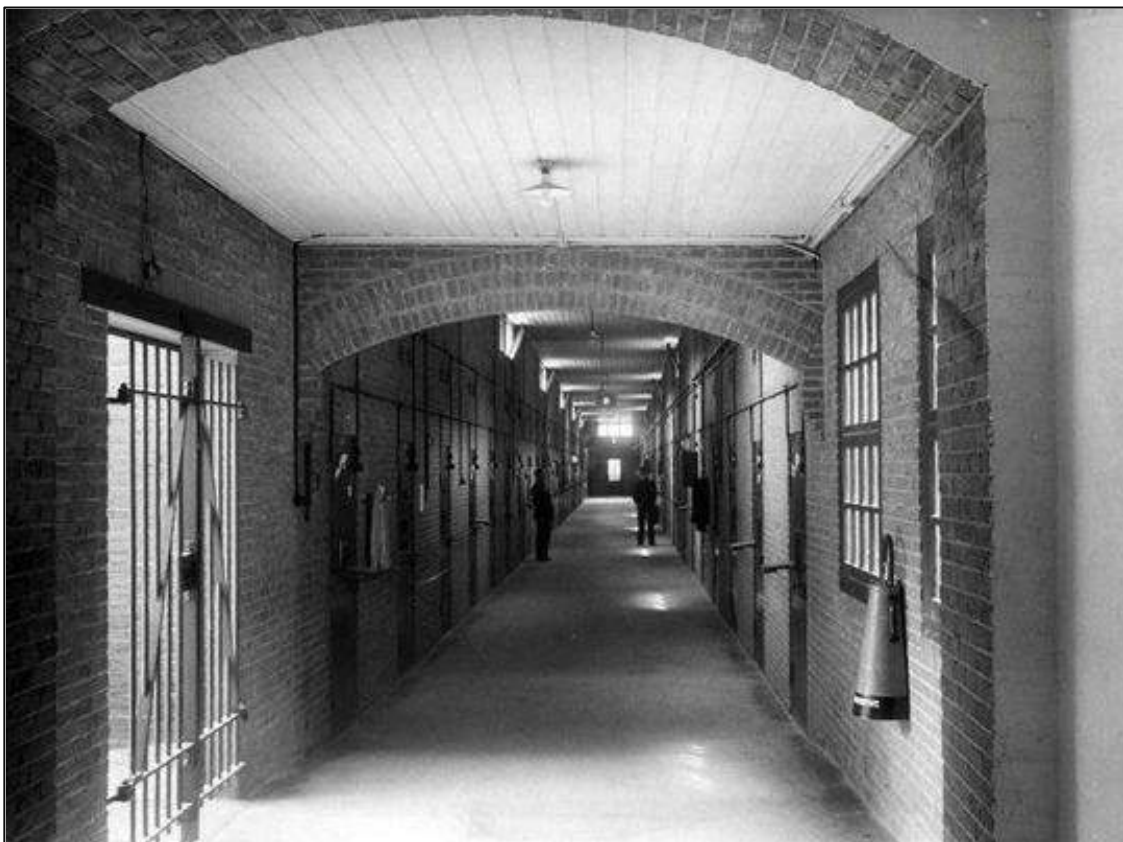
²⁰⁷ Groeneveldt was tijdens de bezetting bestuursraad in het provinciaal bestuur van Noord-Holland.

²⁰⁸ Gerardus Leonardus Mooyman (1923-1987) diende in de Waffen SS aan het oostfront. Als - zeer jonge - commandant van een stuk antitankgeschut vernietigde hij op één dag in februari 1943 13 Russische tanks. Als eerste niet-Duitser werd hij daarvoor onderscheiden met het Ridderkruis van het IJzeren Kruis.

²⁰⁹ In 1947 veroordeelde het bijzonder gerechtshof hem tot zes jaar gevangenisstraf. In 1949 kwam hij vrij.

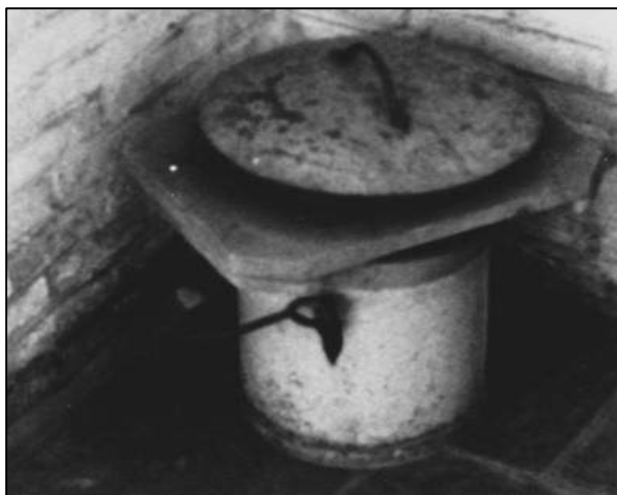
²¹⁰ Wegens oorlogsmisdaden kreeg Harster in 1949 twaalfjaar gevangenisstraf. In 1953 kwam hij vrij.

muur, die dit complex van gebouwen omringt. Hij heeft zich afgevraagd hoe het er daarbinnen uitziet en hoe er wordt geleefd. Zij, die er in de oorlogsjaren hebben gelogeed, zullen aan het "Oranjehotel" zeer slechte herinneringen hebben. Bij hen en vele anderen zal de gang van zaken thans grote verwondering wekken. Men dient echter wel voor ogen te houden, dat een groot gedeelte van de huidige bewoners zich nog in voorarrest bevindt en dat het tenslotte aan de rechter te beoordelen is, wie er al dan niet schuldig is. Daarnaast beoogt de Bijzondere Rechtspleging een bestraffing, welke tot heropvoeding moet leiden en niet een opsluiting, welke slechts tot gevolg heeft dat men na verloop van tijd - vervreemd van gezin en maatschappij - als een paria op straat wordt gezet. Uit deze gedachtshoek bezien zullen vele ogenschijnlijk wonderlijke toestanden, welke men op een tocht door de gevangenis ontmoet, minder wonderlijk schijnen [...]

Een gang in de strafgevangenis, 1948-1949. (BWO2)

Het is vroeg in de morgen wanneer de deur, die de enige onderbreking vormt van de haast onneembare muur, voor ons wordt geopend. In de schijn van sterke lampen, welke het terrein in een zee van licht doen baden, worden we een tweede muur gewaar. Na een korte wandeling bevinden we ons (nadat er nog een paar deuren zijn ontsloten) in de gevangenis. Het is er stil en triest [...] Op de deuren zijn kaartjes aangebracht met de naam en de godsdienst van de celbewoners. Een vaak humoristisch tekeningetje geeft het beroep aan, dat zij in de gevangenis uitoefenen [...] Achter in de cel welke ongeveer 2 x 3 meter is, staan op elkaar gestapeld drie z.g. "kribben". Twee mannen slapen rustig door, de derde kijkt verstoord in onze richting. Een klaptafel, drie krukjes en een "kiepelton" vormen de van Rijkswege verstrekte inventaris.

De kiepelton. (BWO2)

Het is echter toegestaan met foto's e.d. (mits deze niets met politiek te maken hebben) de cel wat gezelliger te maken [...] Intussen is het zeven uur geworden. De vleugelwachter opent met een geweldige sleutel de cellen en wekt de celbewoners. Slaperig komen zij naar buiten en begeven zich naar de wasgelegenheid op de gang. Opgefrist in de cel teruggekeerd, wordt de koffie in ontvangst genomen. Het brood is reeds de vorige avond verstrekt. De belegging wordt eens per week uitgedeeld. Zij wordt verstrekt op de rantsoenbasis, die voor alle Nederlanders geldt [...]

Het ontbijt is voorbij en het loopt tegen acht uur. De gedetineerden, die in de gevangenis werk verrichten, treden aan in de gang. Het zijn er heel wat en onder leiding van een bewaarder vertrekken zij naar de verschillende werkobjecten. De cellen worden gesloten en wie achterblijft, pakt een boek of gaat er een schrijven [...] Later op de ochtend wordt nog een deel van de achtergebleven "cellisten" afgehaald. Zij gaan naar de zangles of naar de repetitie van het huisorkest, dat een behoorlijke bezetting heeft. Ook kunnen zij o.a. deelnemen aan een cursus autotechniek [...] Wat gebeurt er nu met de oude man, die ondanks deze uittocht nog in de cel is achtergebleven? Het moge misschien vreemd klinken, maar met speciale toestemming gaat hij met drie andere lotgenoten in een cel een potje kaarten [...]

De werkobjecten zijn van uiteenlopende aard en niet alle gericht op de behoefte in de gevangenis. Naast de eigen keuken zijn er o.m. nog: een schoenmakerij, kleermakerij, rietvlechterij, garage, timmermanswerkplaats, loodgieterij en fotografisch atelier. Vele van de vervaardigde producten zijn bestemd voor bedrijven buiten de gevangenis. Zo is er ook een inpakafdeling voor hopjes en soepen. Tal van gedetineerden verrichten vertaal- en typewerk voor verschillende instanties. Uit de aard der zaak leveren deze werkzaamheden geld op. De netto-opbrengst vervalt ten dele aan de staat en ten dele wordt zij ten behoeve van de betreffende gedetineerde aangewend. De gevangenis beschikt verder over een ziekenzaal en het is iedere gevangene toegestaan dagelijks een godsdienstoefening bij te wonen. Vrijwel alle takken van sport kunnen op bepaalde tijden van de dag worden beoefend. Het spreekt vanzelf, dat alles geschiedt onder strenge controle van de gevangenisleiding en dat slechts zij, die zich naar behoren gedragen, van de verschillende

voordelen profiteren. Over alle zaken staat een uit gedetineerden gevormde “Kampraad”, welke het contact tussen gevangenen en leiding onderhoudt.’

De cellenbarakken bleven in de belangstelling staan. In een artikel in *De Gooi- en Eemlander* van 11 februari 1948 - een artikel dat vooral over de statistieken met betrekking tot cassatie en gratie ging - figureerde het Oranjehotel:

‘Het is in de cellenbarakken zo slecht nog niet.

Kaartavondjes in het vroegere Oranjehotel [...] Hoewel de bewaking in de cellenbarakken na de geruchtmakende ontsnappingen is verscherpt, blijkt dat nog altijd de “zwane jongens” kans zien door onderling contact elkaar met verlichtende verklaringen voor de bijzondere gerechtshoven en tribunalen te helpen. Nadat ze in eerste instantie bezwarende verklaringen aflegden, kwamen ze veelal in tweede termijn bij de publieke behandeling erop terug en weten plotseling niets met zekerheid meer. Er zitten in de cellenbarakken vele SS'ers, SD'ers en foute Nederlandse politiemannen, die er al herhaaldelijk door dit contact in geslaagd zijn de oorspronkelijke bewijzen te niet te doen [...]

De ter dood veroordeelden genieten verschillende voorrechten. Zij mogen meer roken en meer bezoek ontvangen, alleen zij blijven in hun cellen en verlaten deze alleen voor luchten en godsdienstoefeningen. De andere zware nummers genieten een behandeling die alle kritiek kan doorstaan. Overdag worden ze van 7-5 uur beziggehouden met diverse werkobjecten, waarvan de tijd voor maaltijden dan nog afgaat en de ouderen onder hen, die hier niet voor in aanmerking komen, kunnen de tijd zelfs met een “potje kaart” doden. Tot 9 uur des avonds blijven de lichten branden en voor studiedoelinden kan dit nog verlengd worden. Op geregelde tijden wordt via luidsprekersinstallaties grammofoonmuziek gegeven en op nationale feestdagen krijgen de 1.200 in de cellenbarakken gedetineerden de gewone radioprogramma's te horen. Een avond per week is er cabaretvoorstelling, welke door de gevangenen zelf in elkaar wordt gezet, waarnaast dan nog films worden afgedraaid. Hierbij worden alleen zij die zich behoorlijk gedragen toegelaten.

Kaartavondjes in de verschillende cellen komen eveneens normaal voor. Alleen de zwaarste gevallen zijn hiervan uitgezonderd. De maaltijden zijn gebaseerd op het gewone rantsoen van iedere Nederlander [...]. Geen wonder dat de meeste politieke delinquenten er dan ook goed en tevreden uitzien. Ze mogen zich gelukkig prijzen dat ze gestraft worden volgens het door hen zo bestreden Nederlandse democratische bestel en niet volgens de methoden van het door hen eertijds zo aangebeden Nazidom, hetgeen vermoedelijk het grootste deel niet overleefd zou hebben.’

In verband met het begin van het proces tegen Rauter op 1 april 1948 verscheen omstreeks die datum in veel kranten de bekende foto van Rauter met een bewaker op de luchtplaats van de cellenbarakken. Een mooi voorbeeld is de *Leeuwarder Courant* van 31 maart. In het *Twentsch Dagblad Tubantia en Enschedesche Courant* van 23 juni 1948 staat

een bericht over de Duitse prominent Major Hermann Joseph Giskes. Hij was van de gevangenis in Vught overgebracht naar de cellenbarakken. Dit voormalig hoofd van een *Abwehr*-sectie in Nederland werd en wordt gezien als een van de hoofdspelers in het *Englandspiel*. Zijn verplaatsing gebeurde omdat hij die week over dit '*Spiel*' zou worden gehoord door de Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945. *Het Parool* maakte op 11 november 1948 melding van het vertrek uit de cellenbarak van een andere prominente gevangene. *Kriminalkommissar* Johannes Heinrich Louis Munt²¹¹ was volgens het bericht 'onlangs' van de cellenbarakken naar het interneringskamp te Vught overgebracht. Omdat Munt door de procureur-fiscaal bij het Haagse bijzonder gerechtshof buiten vervolging was gesteld, zou zijn afvoering naar Duitsland volgen.

Het jaar 1948 eindigde volgens *De Zaanlander* van 28 december voor de gedetineerden in de strafgevangenis op een 'onvergetelijke' wijze:

'Matrozenkoor zong voor de gevangenen.

Het Haags Matrozenkoor o.l.v. Theo van Elferen heeft de gedetineerden van de strafgevangenis te Scheveningen een onvergetelijk Kerstfeest bezorgd met het concert, dat dit koor in de middag van de Eerste Kerstdag de gevangenen heeft geboden. Als bijzonderheid diene, dat alle gevangenen, ook de ter dood veroordeelden, dit concert mochten bijwonen.'

7.8 Het Bewarings- en Verblijfskamp Scheveningen in de pers 1949

In het algemeen verliep de Bijzondere Rechtspleging (te) langzaam. Een illustratief voorbeeld stond in het *Nieuwsblad van het Noorden* van 8 januari 1949: 'Volledig eerherstel. Na 1½ jaar in interneringskamp vertoefd te hebben.' Het artikel betrof het eerherstel van C.E. van 't Groenewoud, de waarnemend directeur van de N.V. Koolhoven Vliegtuigen te Rotterdam. Hij was onder verdenking van 'onvaderlandse gedragingen' kort na de bevrijding in de strafgevangenis te Scheveningen gedetineerd waar hij anderhalf jaar zat. Aan zijn volledige rehabilitatie lag een advies van de 'landelijke ereraad der illegaliteit' uit november 1948 ten grondslag. 'Onlangs' had de kantonrechter de tegen hem gerichte beschuldigingen in haar geheel vervallen verklaard. Hiermee was de betrokkene geheel in ere hersteld, drie-en-een-half jaar na de bevrijding!'

In maart 1949 kwam de voormalige secretaris-generaal van de NSB, ir. C.J. Huygen, (weer²¹²) in de cellenbarakken terecht. Volgens *Het Nieuwsblad van het Noorden* van 29

²¹¹ *SS-Hauptsturmführer* Munt behoorde tot de Gestapo en was aan het einde van de bezetting *Aussendienststellenleiter* van de Sipo u. SD te Den Haag.

²¹² Huygen zat al in de cellenbarakken van 25 juli tot 11 oktober 1945 (zie hoofdstuk 5).

maart had Huygen, die vastzat in het bewaringskamp Crailo te Laren, een poging gedaan om te ontluchten. Het kamp werd opgeheven en de laatste 73 gedetineerden zouden worden overgeplaatst naar Scheveningen. Bij het vertrek bleek er één te ontbreken. Huygen had zich verstopt, maar werd gevonden en ging toch mee naar Scheveningen. De verschijning van het rapport van Van der Vaart was voor *Het Parool* van 2 april 1949 aanleiding om flink uit te pakken: 'Zwarte bladzijde na de bevrijding. Politieke gevangenen zwaar mishandeld in Nederlandse bewaringskampen. Autoriteiten erkennen dat het nog erger is dan een rapport vermeldt. Ongedisciplineerde bewakers'. In een kadertekst legt de redactie het 'Waarom in Het Parool?' uit:

'[...] Hoe nu? zullen velen zich afvragen, neemt "Het Parool", voortgekomen uit het verzet, het op voor landverraders en collaborateurs? [...] Wij publiceren deze misstanden, omdat de democratie er niet mee gediend is, als hierover wordt gezwegen. Wanneer wij ons er met een schouderophalen bij neerlegden, zou dit een overwinning betekenen van de Duitse mentaliteit, die wij altijd hebben bestreden.'

Op 13 december 1949 werd in het *Overijsselsch Dagblad* naar aanleiding van het in cassatie gaan van de zaak tegen Arie Johannes Zondervan op 12 december wederom de aandacht gevestigd op de misstanden in Scheveningen in de eerste maanden na de bevrijding. De kop van het artikel was: 'Zondervan in cassatie. In Scheveningse cellenbarak werd hij na de bevrijding zwaar mishandeld.' De raadsman van Zondervan verwees tijdens de zitting van de Bijzondere Raad van Cassatie naar 'de zeer slechte behandeling, die Z., volgens zijn zeggen vlak na de bevrijding in de cellenbarakken te Scheveningen heeft ondervonden.' Kennelijk had die behandeling invloed op de strafeis gehad. 'De doodstraf achtte de procureur-fiscaal veel te zwaar, ook de gevangenisstraf van 20 jaar. Hij verklaarde namelijk rekening te willen houden met de zware mishandelingen, die Z. na de bevrijding heeft ondergaan. Gelukkig zo zei de procureur, is dit gebeurd in de tijd, dat de Canadezen nog aan het hoofd stonden van de cellenbarakken. Spr. zeide niet te twijfelen aan de juistheid van het door Z. opgemaakte rapport, en concludeerde tot een gevangenisstraf van 15 jaar, omdat Z. door de ondergane mishandelingen bijna tot vertwijfeling is gebracht.'²¹³

²¹³ De zaak tegen Zondervan werd ook nog terugverwezen waarna hij uiteindelijk weer tot 20 jaar werd veroordeeld. In 1959 kwam Zondervan vrij. Zie voor de verklaring van Zondervan hoofdstuk 6.

7.9 De liquidatie van het kamp 1950

Een laatste accountantsrapport betreffende het bewarings- en interneringskamp cellenbarakken beslaat de periode 1 juli 1948 'tot en met de liquidatie'²¹⁴, zonder de liquidatiedatum te vermelden. In een bijlage in dit rapport staan de goederen vermeld die na de liquidatie aan de strafgevangenis werden overgedragen, bijvoorbeeld een altaar, 1.148 leesboeken, 1.200 oude boeken, vier observatietorens en drie schildwachthuisjes. Uit berichten in de pers bleek dat het kamp begin 1950 sloot. *De Tijd* meldde op 14 januari 1950 onder de kop 'Opheffing bewaringskamp te Scheveningen' dat het kamp sloot vanwege het ruimtegebrek in het huis van bewaring in de Casuariestraat. *Trouw* schreef op dezelfde dag het volgende:

"Oranjehotel" krijgt andere bestemming. Het bewarings- en interneringskamp Cellenbarakken te Scheveningen (het z.g. "Oranjehotel") zal binnenkort worden opgeheven. De barakken zullen dan in gebruik worden genomen als huis van bewaring. De niet-veroordeelde politieke delinquenten, die zich nog in de cellenbarakken bevinden, zullen worden overgebracht naar het huis van bewaring in het ressort van de officieren van justitie bij de bijzondere strafkamer, op wiens last de betrokkene in bewaring is gesteld.'

Volgens deze berichten vond de liquidatie van het kamp dus ergens begin 1950 plaats. Het jaarverslag over 1950 van het Huis van Bewaring II geeft meer informatie over de sluiting van het kamp.²¹⁵ In de inleiding staat:

'In het begin van het verslagjaar vond een zeer ingrijpende verandering plaats doordat het Bewaringskamp "Cellenbarakken" over ging in het huis van bewaring II, waarmee het laatste Bewaringskamp in Nederland was opgeheven. Dit bracht met zich mede, dat het huis van bewaring-regiem werd toegepast en het D.G.B.R.-regiem verdween. De overgang van het een en ander was plotseling, met alle gevolgen van dien. De vele vrijheden van de gedetineerden moesten onder het toen ingevoerde regiem plotseling verdwijnen, waardoor de stemming der gedetineerden beduidend verslechterde. Het werken werd voor het personeel moeilijker [...] De gestichtsbevolking was nogal gemengd - politieke delinquenten verdeeld in preventief gedetineerden en veroordeelden - commune delinquenten met dezelfde onderverdeling - tot hechtenisstraf veroordeelden, doch bovendien de aparte groepen militairen en ongewenste vreemdelingen.'

De opheffing van het bewaringskamp leidde niet tot het vertrek van alle niet veroordeelde

²¹⁴ NL-HaNA, Justitie/DG Bijzondere Rechtspleging, 2.09.08, inv.nr. 1705.

²¹⁵ NL-HaNA, Strafinstellingen te 's-Gravenhage, 3.05.04, inv.nr. 522.

politieke delinquenten uit de voormalige cellenbarakken. Uit het register van de bevolking van de strafgevangenis blijkt dat er in 1950 nog vaak sprake was van de overplaatsing van een gedetineerde. Op 4 januari 1950 gebruikt men in het register nog de overname van een gedetineerde 'van de cellenbarakken', vanaf 16 januari veranderde deze formulering in 'van het huis van bewaring II.'²¹⁶ De conclusie moet zijn: het Bewarings- en Interneringskamp 'Cellenbarakken" 's-Gravenhage' sloot medio januari 1950.

In *De Telegraaf* van 20 januari 1950 stond de bevestiging:

'Het feit, dat de cellenbarakken bij de strafgevangenis in Scheveningen op de 15de jl. "Huis van Bewaring" zijn geworden in plaats van onderkomen te bieden aan politieke delinquenten, heeft aanleiding gegeven tot eigenaardige klachten en onrust onder de van de cellenbarakken naar elders overgebrachte gedetineerden [...]'

7.10 Reckman in Scheveningen. Een sfeertekening uit 1949

In 1950 verscheen het boek *Een celdeur slaat dicht* van de hand van Maurits Reckman (1902-1979). Reckman schreef destijds voor *Elseviers Weekblad* een serie artikelen over het 'tegenwoordige' leven in gevangenissen en kampen. Het boek is een samenbundeling van en een aanvulling op deze serie. Hij bezocht de locaties en sprak met gevangenen, criminele en politieke delinquenten, tot levenslang veroordeelden en ter dood veroordeelden. Reckman bezocht ook de strafgevangenis in Scheveningen, waarschijnlijk in 1949. De meest relevante passages uit het hoofdstuk 'In het Oranje Hotel':

'Een cel is slechts twee meter lang.

En nauw twee meter breed

Zo begon Jan Campert zijn ontroerend gedicht over "de Achttien Doden". Inderdaad een cel is slechts twee meter breed. En daar gaat nog een gedeelte af voor twee britsen boven elkaar geplaatst en verder de ruimte van een tafeltje en een paar ruwhouten stoelen. Dan blijft er niet veel ruimte meer over voor het vlechten van de biezen matten, het gevangeniswerk voor de twee bewoners van de cel, hier in het Oranje Hotel te Scheveningen [...] Een Genemuidermat is bijna klaar. Maar de mannen kijken niet op of om. Diep gebogen over hun matten knutselen ze verder. Zwijgend, zonder enige interesse voor het bezoek. Ze leven hun eigen leventje, dat ver af staat van de Maatschappij, waaruit zij gekomen zijn en waarheen zij straks weer zullen moeten terugkeren. Straks. Hoe lang is dat?

Veertien jaar voor de een en acht jaar voor de andere.... [...]

²¹⁶ NL-HaNa, Strafstellingen 's-Gravenhage, 3.05.04, inv.nr. 401.

De vernieuwing in het gevangeniswezen gaat verder Ook hier in het Oranje Hotel, waar de getraliede luchtplaatsen niet meer worden gebruikt, doch plaats hebben moeten maken voor een klein sportveld [...]. Ook de Scheveningse gevangenis wordt gemoderniseerd. Er is een moderne kerkzaal ingericht, er zijn nieuwe douchecellen gekomen, een gemeenschappelijke werkplaats en vele andere vernieuwingen die het oude "hotel" wel nodig had [...]'

Over de ter dood veroordeelden schrijft Reckman in het hoofdstuk 'Zij, die sterven gaan, groeten u':

'De ter dood veroordeelden zitten 'samen in een kleine vleugel van het gevangeniscomplex aan de Van Alkemadeaan [...] Heel prozaïsch heet de afdeling, waarin die kleine gemeenschap van ter dood veroordeelden leeft, vleugel E. [...] Ruimer dan de andere cellen is de dodencel, het raam is groter dan die gewone getraliede vensters, waar het zonlicht nauwelijks naar binnen schijnt. Voor de ter dood veroordeelde mens mag het zonlicht hier breeduit naar binnen schijnen, voor enkele uren nog. Het schaarse meubilair ziet er beter, vriendelijker uit dan de ruwhouten stoelen en de ruwe opklaptafel in de normale cel. De harde brits is niet aanwezig in het ruime vertrek. Er staat een normaal ijzeren ledikant, waarin de ter dood veroordeelde, zo hij het wenst, nog slapen kan. Maar er komt niet veel van slapen [...] Rauter maakte een uitzondering op deze regel en sliep nog enige uren voor zijn dood [...]

In de dodencellen in vleugel E zitten er 21. Die leven tussen hoop en vrees. Zij zijn allen tot de dood veroordeeld. Zij hebben allen cassatie aangevraagd, terwijl degenen van wie de cassatie is verworpen, zich nog vastklampen aan de laatste hoop, de gratie van H.M. de Koningin. In een ruime cel van vleugel E tref ik vijf ter dood veroordeelden. Een oude man ligt op zijn bed en blijft liggen wanneer de vreemde bezoeker binnenkomt en deze poogt een goed gesprek te voeren met enkelen hunner, waaronder de kleine Kotälla, de beul van Amersfoort [...] Kotälla laat mij wat portefeuilles zien, kartonnen briefordners, die hij maakt om de tijd, die hem nog rest van de dood, gemakkelijker door te komen. Zijn celgenoot schildert in de tijd, waarin hij wachten moet of zijn verzoek om gratie zal worden ingewilligd [...]

Het zijn er welgeteld 21, Nederlanders en Duitsers. De allerergsten uit de bezettingstijd, die hier in de kleine vleugel van de gevangenis tezamen zijn gebracht, in gemeenschappelijke cellen, waar zij moeten wachten, eindeloos moeten wachten op het vonnis, dat over hen zal worden gevelde [...]'

En over de procedure na het afwijzen van gratie:

'Dan mogen zij naar de mooie dodencel, naar het licht geverfde vertrekje een etage lager, de kamer met het grote venster en het heerlijke bed. Zij mogen familie ontvangen. Zij mogen eten en drinken wat zij willen. Zij mogen roken. Voor het laatst in dit leven. En zij gaan de weg, die zoveel illegale strijders van Nederland gingen, zij, die streden voor de vrijheid van Nederland [...].'

7.11 Het gevangeniscomplex Scheveningen vanaf 1950

Het gevangeniscomplex kreeg na de liquidatie van het kamp op 15 januari 1950 een andere bestemming. De Duitse cellenbarak werd in gebruik genomen voor jeugdige mannelijke veroordeelden tot 23 jaar, die een straf van drie tot zes maanden moesten uitzitten. Dit deel kreeg de naam 'Gevangenis II', de strafgevangenis werd voortaan met 'Gevangenis I' aangeduid. De 'oude' cellenbarak werd het Huis van Bewaring II.²¹⁷

Niet alle politieke delinquenten vertrokken na de liquidatie van het kamp naar elders. Volgens een artikel in *De Tijd* van 4 mei 1955 waren er nog enkele in Scheveningen achtergebleven. In dit artikel keek *De Tijd* evaluerend terug op de Bijzondere Rechtspleging. Een kadertekst onder de kop 'De laatste gevangenen' vermeldde enkele statistische gegevens. De meest relevante samengevat: In de Nederlandse gevangenissen zaten op dat moment nog 421 mannen en tien vrouwen die als politieke delinquenten door bijzondere gerechtshoven waren veroordeeld. Van deze 431 hadden er 51 de Duitse nationaliteit. De 431 zaten verspreid over acht gevangenissen. De tien vrouwen verbleven in de vrouwengevangenis te Rotterdam. De zwaar(st) gestraften zaten in Breda (172), Leeuwarden (33) en Hoorn (125). Over Scheveningen werd vermeld: 'Enkele geestelijk en lichamelijk gestoorden verbleven in de Centrale Penitentiare Inrichting in Den Haag. Een groepje van 5 is in de strafgevangenis in Scheveningen, omdat zij daar om psychologische redenen beter kunnen verblijven.'

In de jaren 1960-1977 werden de voormalige Duitse verhoorvertrekken gebruikt als opvangplek voor asielzoekers ('Huize Almar'). De Duitse cellenbarak was in het tijdvak 1970-1975 in gebruik als een jeugdhuis van bewaring ('De Sprang'). Dit deel werd in 1999 gesloopt. De oude cellenbarak bleef nog tot 2009 als Huis van Bewaring in gebruik. De strafgevangenis werd in 1995 gesloopt. De poort en het voorgebouw aan de Pompstationsweg bleven behouden. In 2016-2017 werd twee-derde deel van de oude cellenbarak gesloopt. Het resterende deel werd in de jaren 2018 en 2019 gerestaureerd en ingericht tot het herinneringscentrum Nationaal Monument Oranjehotel dat op 6 september 2019 officieel geopend werd.

²¹⁷ Het huis van bewaring I stond in de Casuariestraat en werd voor de bouw van het ministerie van Financiën in 1970 afgebroken.

De Bijlagen

1. Overzicht van een aantal van de bekendste en/of zwaarste gevallen onder de Nederlandse collaborateurs en Duitse oorlogsmisdadigers die in Scheveningen korte of langere tijd vastzaten.
2. Het rapport van een onderzoek betreffende de heersende wantoestanden in de strafgevangenis te Scheveningen (*King's Prison*), 14 verhoringen uit de periode 29 juli 1945 - 20 september 1945.
3. De processen-verbaal van de verhoringen door Van Tuyl van Serooskerken uit de periode oktober 1949 - februari 1950.
4. De Processen-verbaal van de verhoringen door J.C. van Schilfgaarde uit de periode januari 1950 - juni 1950.
5. De 23 sterfgevallen in kamp Scheveningen 1945.
6. Het inspectierapport van de vliegende colonne van 1 oktober 1945.
7. Krantenknipsels.

Bijlage 1

Overzicht van een aantal van de bekendste en/of zwaarste gevallen onder de Nederlandse collaborateurs en Duitse oorlogsmisdadigers die in Scheveningen korte of langere tijd vastzaten. Onder functie staat de meest belangrijke functie vermeld. Onder vonnis staat het vonnis in hoogste instantie vermeld, d.w.z. na eventuele cassatie en gratie. Bij een internering is sprake van een uitspraak van een tribunaal.

Nederlanders

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Blocq van Scheltinga, Daniël de 1903- 1962	Burgemeester Wassenaar	20 jaar	Vrij 1953
Blokzijl, Marius H.L.W. 1884-1946	Propagandist NSB	Doodstraf	Executie 16 maart 1946 (Waalsdorpervlakte)
Carp, Johan H. 1893-1979	President Vredesgerechtshof	12 jaar	Vrij 1953
Charante, Karel E. van 1894-1985	V-Mann (<i>Abwehr</i>)	20 jaar + tbs	-
Geelkerken, Cornelis van 1901-1976	Plaatsvervangend leider NSB	20 jaar	Vrij 1959
Genechten, Robert van 1895-1945	Procureur-generaal gerechtshof Den Haag	Doodstraf	Zelfmoord 13 december 1945 (Scheveningen)
Goedewaagen, Tobie 1895-1980	Secretaris-generaal Departement van Volksvoorlichting en Kunsten	12 jaar	Vrij 1952
Gritters, Roelof A.J.E. 1903-?	Commandant Strafgevangenis	2 jaar	Vrij 1947
Hamer, Petrus M.C.J. 1891-1975	Hoofdcommissaris politie Den Haag	15 jaar	-
Heijnis, Cornelis 1911-1998	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	10 jaar	-
Huygen, Carolus J. 1897-1979	Secretaris-generaal NSB	18 jaar	Vrij 1956
Jonge, Jacob de 1922-?	Kampbewaker kamp Erica (Ommen)	Levenslang	Ontsnapt 1952

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Kaptein, Cornelis J. 1915-1949	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	Doodstraf	Executie 21 juli 1949 (Waalsdorpervlakte)
Klomp.Jan H. 1908-?	Kamparts kamp Amersfoort	6 jaar	-
Krom, Johannes H.C. 1916-?	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	Levenslang	Vrij 1961
Laar, Franciscus H.M. van de 1913-?	<i>Lagerältester</i> kamp Amersfoort	4 jaar	Vrij 1950
Leemhuis, C 1907-?	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	10 jaar	-
Lentz, Jacobus L. 1894-1963	Hoofd Rijksinspectie Bevolkingsregisters	3 jaar	Vrij 1948
Lindemans, Christiaan A. 1912-1946	Dubbelspion	-	Zelfmoord 20 juli 1946 (Scheveningen)
Loon, Johannes van 1888-1975	President Hoge Raad	2 jaar	Vrij 1947
Maasdijk, Henri C. van 1904-1985	Wvd. burgemeester Den Haag	20 jaar	Vrij 1956
Mooyman, Gerardus L. 1923-1987	Vrijwilliger Waffen SS	6 jaar	Vrij 1949
Mussert, Anton 1894-1946	Leider NSB	Doodstraf	Executie 7 mei 1946 (Waalsdorpervlakte)
Neut, Willem van der 1919-1983	SS-kampbewaker kamp Amersfoort	Levenslang	Ontsnapt 1952
Osendarp, Tinus 1916-2002	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	12 jaar	Vrij 1952
Pegels, Steven 1904-?	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	9 jaar	-
Piek, Carel 1904-1981	Directeur-generaal Winterhulp	8 jaar	-
Pieters, Andries J. 1916-1952	Leider commando Pieters (SS)	Doodstraf	Executie 21 maart 1952 (Waalsdorpervlakte)

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Poos, Leonardus A. 1901-1990	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	Levenslang	Vrij 1962
Puls, Abraham 1902-1975	Eigenaar verhuisbedrijf	24 jaar	-
Ridderhof, Matthijs A. 1895- 1947	V-Mann (SD)	Doodstraf	Executie 1 maart 1947 (Weesperkarspel)
Rost van Ton- ningen, Meinaud M. 1894-1945	Secretaris-generaal ministerie van Financiën	-	Zelfmoord 6 juni 1945 (Scheveningen)
Schrieke, Jacobus J. 1884-1976	Secretaris-generaal ministerie van Justitie	20 jaar	Vrij 1955
Slagter, Marten 1904-?	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	Levenslang	Vrij 1963
Vaart Smit, Hendrik W. van der 1888-1985	Predikant	12 jaar	Vrij 1954
Veefkind, Johannes H. 1891-1958	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	20 jaar	-
Viëtor, Jan N. 1907-1971	Medewerker Documentatiedienst Haagse politie	11 jaar	-
Vloten, Frederik W. 1889-1970	Burgemeester Delft	4 jaar	Vrij 1949
Voûte, Edward J. 1887-1950	Burgemeester Amsterdam	3½ jaar	-
Waals, cc 1912-1950	V-Mann (SD)	Doodstraf	Executie 26 januari 1950 (Waalsdorpervlakte)
Wapperom, Piet W. 191-1967	Verzetsstrijder	-	Gerehabiliteerd
Westerveld, Berend J. 1905-?	SS-kampbewaker kamp Amersfoort en Oranjehotel	18 jaar	-
Westra, Harmen 1883-1959	Burgemeester Den Haag	12 jaar	Vrij 1951
Zondervan, Arie J. 1910-1983?	Commandant Weerafdeling	20 jaar	Vrij 1959

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Zwolsman, Reinder 1912-1988	Zakenman	-	-

Duitsers

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Albrecht,, Wilhelm A. 1903-1952	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	Doodstraf	Executie 21 maart 1952 (Waalsdorpervlakte)
Arlt, Arno 1910-?	<i>SS-Untersuchungsrichter</i>	Vrijspraak	-
Bühler, Albert	<i>Beauftragte</i> voor de Nederlandse Bank	-	Vrij 1947
Calmeyer, Hans 1903-1962	Medewerker Rijkscommissariaat	-	-
Christiansen, Friedrich 1879-1972	<i>Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden</i>	12 jaar	Vrij 1951
Fahrenholtz, Hans J. 1911-1991	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	-	Buiten vervolging gesteld
Fiebig, Richard 1899-1983	Medewerker <i>Rüstungsinspektion</i>	-	Vervolging gestopt in 1951
Fischer, Franz 1901-1989	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	Levenslang	Vrij 1989
Flesche, Alfred 1892-?	Spionage	5 jaar	-
Fünten, Ferdinand H. aus der 1909-1989	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	Levenslang	Vrij 1989
Giskes, Hermann J. 1896-1977	Medewerker <i>Abwehr</i>	-	-
Harster, Wilhelm 1904-1991	<i>Befehlshaber der Sipo und des SD</i>	12 jaar	Vrij 1953
Haubrock, Otto 1909-1980	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	9 jaar	-
Knorr, Ernst A. 1899-1945	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	-	Zelfmoord 7 juli 1945 (Scheveningen)
Kotälla, Joseph J. 1908-1979	SS-kampbewaker kamp Amersfoort en Oranjehotel	Levenslang	In gevangenschap overleden 1979 (Breda)
Lages, Willy P.F. 1901-1971	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	Levenslang	Vrij 1966

Naam	Functie (o.a.)	Vonnis	Bijzonderheden
Lange, Otto 1904-?	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	15 jaar	-
May, Ernst G. 1906-?	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	10 jaar	-
Munt, Johannes H.L. 1906-?	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	-	Buiten vervolging gesteld
Rauter, Hanns A 1895-1949	<i>Generalkommissar für das Sicherheitswesen</i>	Doodstraf	Executie 25 maart 1949 (Waalsdorpervlakte)
Ritterbusch, Wilhelm F.A. 1892-1981	<i>Generalkommissar zur besonderen Verwendung</i>	-	Buiten vervolging gesteld
Schöngarth, Karl E. 1903-1946	<i>Befehlshaber der Sipo und des SD</i>	Doodstraf	Executie 16 mei 1946 (Hameln)
Schreieder, Joseph 1904-1989?	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	-	Buiten vervolging gesteld
Schwebel, Ernst A. 1886-1955	<i>Beauftragte Zuid- Holland</i>	-	Buiten vervolging gesteld
Schweiger, Johann 1910-?	<i>Leiter Oranjehotel</i>	Geseponneerd	-
Thomsen, Arthur (1900-1945)	Medewerker <i>Sicherheitsdienst</i>	-	Zelfmoord 9 juli 1945 (Scheveningen)
Weike, Ernst 1912-?	Bewaker Oranjehotel	15 jaar	-
Wimmer, Friedrich 1897-1965	<i>Generalkommissar für Verwaltung und Justiz</i>	-	Buiten vervolging gesteld

Politieke delinquenten in kamp Scheveningen. 2^e van links Joseph Schreieder, 4^e van links Hans Calmeyer. (BWO2)

Politieke delinquenten in kamp Scheveningen. 1^e van links Anton Mussert, 2de Daniël de Blocq van Scheltinga, 3^e Max Blokzijl en 4^e Robert van Genechten. (BWO2)

Politieke delinquenten in kamp Scheveningen. Links de tweede muur. (BWO2)

Bijlage 2

In het archief van Van Tuyll van Serooskerken bevindt zich een rapport van een onderzoek 'betreffende de heersende wantoestanden in de strafgevangenis te Scheveningen (King's Prison).' Dit rapport werd opgesteld door Pieter Arend van Noothoorn, Inspecteur 1e klasse der Recherche, tevens onbezoldigd Rijksveldwachter, wonende te Den Haag.²¹⁸ Noothoorn verhoorde in de periode 29 juli 1945 - 20 september 1945 47 personen. Van het personeel verhoorde hij vier medewerkers van de strafgevangenis (directeur, hoofdbewaarder en twee bewaarders), één lid van het BS-bewakingsdetachement en vijftien leden van het bewakingsdetachement Marechaussee. Van de geïnterneerden verhoorde hij zestien vrouwen die behoorden tot de groep die op 13 juni 1945 van de vrouwenafdeling in de cellenbarakken naar de strafgevangenis werden overgebracht en elf in de strafgevangenis geïnterneerden (tien Duitsers en één Nederlander).

Noothoorn begon zijn onderzoek dus zeer kort - zes dagen - na de beëindiging op 23 juli 1945 van het regime Gritters. De getuigenverklaringen komen, doordat ze zo kort na de afloop van het te onderzoeken tijdvak zijn afgelegd, geloofwaardig over. Ze staan vol met namen van BS'ers, marechaussees en gedetineerden. Een aantal getuigen herkende Marechaussees aan de hand van foto's, die Noothoorn ze voorlegde. De getuigen konden wellicht ook vrijuit spreken, zonder angst voor represailles, omdat hun 'kwelgeesten' - de BS'ers en marechaussees - na 23 juli 1945 door beroepsgevangenispersonnel waren vervangen.

Rapport Noothoorn, beknopte inhoud van 14 verhoringen uit de periode 29 juli 1945 - 20 september 1945

Herman Bischoff, geboren 22 augustus 1883 te Den Haag, van beroep directeur Strafgewangenis Scheveningen, gehoord op 29 juli 1945:

'Kort na de capitulatie van Duitsland werd de strafgevangenis te Scheveningen door de Canadese leiding in gebruik genomen voor het in bewaring stellen van politieke- en krijgsgevangenen, waarbij de leiding werd opgedragen aan een Canadese sergeant, genaamd Gritters. Het gevolg hiervan was, dat ik in die strafgevangenis niets meer te zeggen had. Het bewakingspersoneel werd samengesteld uit een detachement der Binnenlandse Strijdkrachten hetwelk op 24 mei 1945 arriveerde en onder leiding stond van Jan Van der Steen jr. Op 28 mei 1945 arriveerde een detachement Marechaussee onder leiding van de opperwachtmeester W.J. Lindhoud. Beide detachementen zijn gebleven tot 23 juli 1945. Gedurende die tijd maakte ook een drietal leden

²¹⁸ NL-HaNa, Justitie / Van Tuyll van Serooskerken, 2.09.10, inv.nr. 12.

van mijn bewakingspersoneel deel uit van die bewaking. Eén dier leden deed gedurende die tijd dienst als portier bij de hoofdingang, terwijl de beide anderen, genaamd W. van der Kolk en J.J. Beks dienst deden als bewaarder in de strafgevangenis.

Kort nadat deze bewaking was ingesteld begonnen de beide laatstgenoemde bewaarders tegen mij steen en been te klagen over de wantoestand, welke in die gevangenis heerste. Er werden feesten gehouden door het bewakingspersoneel, gevangenen werden mishandeld en eigendommen der gevangenen zouden op spoorloze wijze verdwenen zijn.

Op 23 juli 1945 werden die beide detachementen opgeheven en de bewaking vervangen door mijn eigen bewaarders, terwijl de leiding over de gevangenis werd opgedragen aan de rechercheur der Haagse politie Oberg. Sindsdien zijn de toestanden in die gevangenis geheel veranderd.'

X, geboren 25 augustus 1923 te Den Haag, thans gedetineerd in de cellenbarakken, gehoord op 30 juli 1945.²¹⁹ De hoofdlijnen:

'Op 13 juni 1945 ben ik, tezamen met enige andere vrouwen, vanuit de cellenbarakken overgebracht naar de strafgevangenis (King's Prison) alhier. In deze gevangenis hebben wij zeer veel ondervonden. De meeste nachten konden wij niet slapen door het lawaai hetwelk door het bewakingspersoneel werd gemaakt. Wij konden horen dat gevangenen werden geslagen, waarbij het gekerm en geschreeuw ons uit de slaap hield [...]

Eens op een avond of nacht kregen wij in de cel bezoek van Koos van Rijn, vergezeld van een Marechaussee (op vertoon van de foto's der Marechaussees die aan genoemd detachement deelgenomen hebben, wees getuige mij de Marechaussee Frederikse aan). Die beide personen kwamen binnen in de cel waar ik reeds in bed lag [...]

Enige tijd daarna werd ik 's-avonds door een blonde BS'er uit mijn bed gehaald, die mij meedeelde, dat er beneden in de hal een variété gehouden werd waarbij ik op zijn "Russisch" dansen moest. Ik ben toen in mijn pyjama met hem medegegaan en heb daar op die wijze in tegenwoordigheid van een gezelschap Marechaussees en BS'ers gedanst [...] Ik vond dat dansen erg vernederend voor mij. Later op de avond verschenen op dat feestje nog een vijf- of zestal dames, die door de BS'ers uit de cellen waren gehaald. Daarna zag ik van lieverlee die BS'ers verdwijnen en ook die dames [...] De behandeling der bewakers tegenover ons was zeer onheus en wij moesten allerlei dubbelzinnigheden van hen aanhoren [...] Ik vroeg ook eens aan de BS'er, dien wij "Kleine Jan" noemden of hij mij niet eens wat te eten kon brengen, waarop ik toen zeer dubbelzinnig ten antwoord kreeg: "Ik kan je vanavond wel een worstje brengen."

Op zedelijk gebied heb ik echter van de Marechaussees nimmer last gehad. De Marechaussee Idsinga heeft eens tegen mij gezegd, doelende op de mishandelingen der mannelijke gevangenen: "Jullie komen ook wel eens aan de beurt."

[...] Ik heb ook gezien dat de BS'er Koos van Rijn de gevangenen met een stok afranselde. Een marechaussee stond daarbij te kijken en schopte de gevangenen ook.

De vrouwen [...] en nog enige anderen zijn ook eens naar beneden gehaald en moesten aanhoren

²¹⁹ Zij was geboren op 25 augustus 1925 te Den Haag, zij had een Duitse moeder.

hoe een der mannelijke gevangenen met een wasblik op zijn hoofd en stok in de hand ettelijke keren achter elkander “schuine liedjes” moest zingen. De inhoud van die liedjes was: Hij was geslachtsziek. Hij had bij die of die een druiper opgelopen. Ik heb hem dat ook horen zingen. De aanwezige vrouwen moesten op bevel daarom lachen.

Enige tijd later is er nog eens een groot feest geweest op een dinsdagavond ter gelegenheid van het afscheid van twee Marechaussees. Er is toen gehost, gegild en gezongen door de gangen en geroepen: “Driewerf hoera voor de kok”. Na afloop mochten de bezoeksters door de luiken in onze cellen kijken.

De piano speelde wekenlang 's-nachts. Daarop speelde een Marechaussee.

Bij mijn komst in de gevangenis werden mijn sieraden afgenomen. Ik heb deze niet meer teruggezien [...] Mijn portefeuille kreeg ik later terug. Er had tevoren f 40,- in bankpapier in gezeten, doch dat geld was verdwenen [...]

X, geboren 15 april 1898 te Solingen, thans gedetineerd in de cellenbarakken, gehoord op 30 juli 1945. De hoofdlijnen:

‘Op 13 juni 1945 werd ik, tezamen met enige andere vrouwen, vanuit de cellenbarakken overgebracht naar de strafgevangenis (Kings’s Prison) te Scheveningen. Gedurende die tijd dat ik daar verbleven heb, heb ik zeer veel hinder gehad 's nachts van het gillen en steunen van de mannelijke gevangenen die daar mishandeld werden. Ik heb echter van die mishandelingen niets kunnen zien, doch alleen gehoord. Ik hoorde eveneens dikwijls hardop tellen van 1 tot 25, hetgeen klaarblijkelijk het aantal slagen moest aangeven dat de gevangenen kregen [...]

Ik heb ook eens gehoord, dat een lange blonde wachtmeester der Marechaussee tegen mijn medegevangene [...] tijdens een gesprek zeide: “Dat zal ik je vannacht in bed wel bewijzen.”

Bij mijn komst in de strafgevangenis werden mij mijn sieraden en bezittingen ontnomen. Ik had o.a. een bedrag ad f 2561,- aan bankpapier bij mij. Voorts een stuk groot 1000 Dollar “Chicago Great West”, 1 platina ring met briljanten en saffier, 1 kleine briljanten ring met onyx en een gouden zegelring, alsmede een paar briljanten manchetknopen. Al deze voorwerpen werden door de Canadees Gritters in een kist geworpen. Daarbij waren tegenwoordig een der Marechaussees en de BS'ers Keus en de Jong.

Later vertelde mij de BS'er Keus, dat deze kist met goederen aan die Canadees afgegeven was [...]

Ik vermis eveneens nog een zwarte lederen aktetas met ondergoed en een krokodil lederen tas.’

X, geboren 23 november 1919 te Amsterdam, thans gedetineerd in de cellenbarakken, gehoord op 31 juli 1945. Enkele citaten:

‘[...] Als celgenoten had ik de vrouwen Blonk, Frigge en Hoogerwerf. Deze beide laatste dames noemden onze cel een “Pouf” (bordeel) en zij verweten mij, dat ik te stug was tegen de bewakers. Op deze wijze zou ik nimmer wat extra te eten krijgen van hen. Wij leden namelijk in het begin erge honger en zodoende gaven wij dan de bewakers die ons wel eens wat brood of kaakjes brachten een zoen als beloning.

Eens op een nacht heeft een marechaussee van Friese origine [...] tezamen met een BS'er, ons

allen uit de cel gehaald en naar beneden gebracht. Beneden in de hal liep een man met een omgekeerd wasblik op zijn hoofd en een stok in de hand, die de navolgende liedjes moest zingen: "Als een potvis op een potje pist, dan is het potje vol met potvispis" en "Gaaf dat zien, gaaf dat zien! Morgen ochtend om 9 uur afslachting van mijn druiper, opgelopen bij Rooie Mien." alsmede "S.D. marcheert met een pispot op zijn kop."

'Bij het zingen van die liedjes moesten wij tegenwoordig zijn, terwijl daarbij eveneens een gehele kring Marechausees en BS'ers aanwezig was.'

Verder getuigde zij van een aantal BS'ers die met haar celgenoten het bed deelden. Ze hadden nooit last gehad van de marechausees. Ook geeft zij een opsomming van haar verdwenen eigendommen.

X, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 5 augustus 1945. Enkele citaten: Over de avonden: '[...] Tot omstreeks 10 uur maakten zij muziek en schreeuwden, zij. Daarna kon ik horen, dat de gevangenen mishandeld werden. Ik hoorde dan commanderen: "Liggen opstaan! Liggen - opstaan." Vaak hoorde ik dan de gevangenen zeggen: "Ich kann nicht mehr!" [Ik kan niet meer]. Dan werd er tegen zo iemand gezegd: "Ben je godverdomme bedonderd" of iets dergelijks. Vervolgens hoorde ik commanderen: "Fertig machen für fünf und zwanzig! [klaar maken voor vijftientig], hetgeen beduidde dat die gevangenen dan 25 slagen kregen op het blote zitvlak [...]' Ook zij vermeldde de zingende man met het wasblik en de stok en gaf hem een naam: Vuik. De bewakers waren zeer ordinair in hun spreken. In haar cel was op zedelijk gebied niets onoorbaars gebeurd.

'De BS'ers Koos van Rijn heeft de meeste mensen mishandeld. Hij was een echte sadist. Hij zeide eens tegen mij, dat hij pas leefde als het bloed er uit spatte Koos van Rijn probeerde het ook bij iedere vrouw aan te leggen [...] De BS'ers Maarten Plugge en Jan van den Oever gingen van cel naar cel en mishandelden daar de mannelijke gevangenen [...] Die gevangenen moesten in looppas de tonnen ledigen. Ik weet dat één dier gevangenen eens met zijn hoofd in de beerput is gestopt, terwijl twee anderen tot aan de hals daarin gestopt werden [...] Tijdens het luchten schoten de BS'ers naast de gevangenen in de grond en in de lucht.'

X, geboren 29 juli 1911 te Bremen, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945. Enkele citaten:

'Ten tijde dat de bewaking in deze gevangenis werd uitgeoefend door leden van de BS en Marechausee heb ik aldaar dienstgedaan als gangloper en zorgde ik voor de bediening. Ik heb echter nimmer gezien dat de Marechausees iets wegnamen. De BS'ers heb ik steeds met pakken zien weggaan. Wie of dat allen waren weet ik niet [...]. Ik weet ook, dat alle trouwringen door de gevangenen moesten worden ingeleverd. Deze ringen werden in een couvert gedaan, doch waar of ze gebleven zijn weet ik niet [...] Ik heb de gevangenen Rost van Tonningen en Vuik zien mishandelen.'

X, geboren 22 februari 1923 te Bromberg, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945. Hij getuigde van het stelen en verklaarde:

'Ik heb ook gezien dat de wachtmeester Van Wijngaarden en de BS'er Koos van Rijn een gevangene geslagen hebben.

Ik heb gezien dat Van Wijngaarden met een bezemsteel de gevangenen Osendarp en Vuik geslagen heeft en eindeloos commandeerde: "Liggen - opstaan!" Daarbij zagen andere Marechaussees en BS'ers steeds toe. Andere Marechaussees heb ik niet zien slaan.

Gedurende die tijd kwamen er dikwijls bezoekers van buiten in de gevangenis. Dan werden de cellen opengemaakt en de gevangenen de laarzen uitgetrokken en medegenomen.

Er is eens een feest gevierd waaraan ongeveer 100 personen deelgenomen hebben, waarbij BS'ers met hun vrouwen en Marechaussees met hun vrouwen. Op dat feest werd muziek gemaakt en gegeten en gedronken [...] De Marechaussee De Rotte heeft eens een foto gemaakt van de gevangene Vuik, ten tijde dat deze met het wasblik op zijn hoofd en een stok in de hand de vorengenoemde liedjes moest zingen.'

X, geboren 8 september 1904 te Stettin, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945. Hij getuigt met name over de diefstal van laarzen, ook door marechaussees. En:

'Koos van Rijn zag ik iemand in het rond laten lopen, op de manier zoals met paarden wel eens geschiedt. De ondercommandant Keus van de BS nam ringen van de gevangenen af en stak die zelf in zijn zak. Met horloges deed hij hetzelfde.'

X, geboren 24 september 1905 te Gelsenkirchen, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945.

'Ik heb gezien, dat de wachtmeester Idsinga mijn zilveren armbandhorloge droeg [...] Ik meen, dat ik de Marechaussee Frederikse zelfs met twee armbandhorloges heb zien lopen. Bij de inlevering van onze sieraden werd er gezegd, dat de Canadezen alle goud moesten hebben als schadevergoeding. Op een der feesten, welke alhier werden gevierd, waren 98 personen aanwezig. Ik weet dit getal zo precies, omdat ik daar zelf heb moeten bedienen. Op dat feest werd bier gedronken, koek en verder van alles gegeten. Daarbij werd door tal van vrouwen van Marechaussees en BS'ers deelgenomen [...]

X, geboren 6 oktober 1913 te Mönchen/Gladbach, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945. Hij getuigde ook van het afscheidsfeest met de 98 aanwezigen, waar hij bediende en bevestigde bovenstaand verhaal over het horloge. En:

'De Marechaussee Frederikse had twee armbandhorloges en 4 ringen aan [...]

Ik heb gehoord, dat de gevangene Osendarp naar buiten gebracht werd en aldaar mishandeld werd, eveneens heb ik gezien, dat de gevangene Vuik met een wasblik op zijn hoofd liedjes moest

zingen. De BS'er Van Rijn was de ergste van allemaal bij deze mishandelingen.'

Martinus Bernardus Osendarp, geboren 21 mei 1916 te Delft, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 8 augustus 1945. Hoofdpijnen:

'Ik ben, gedurende mijn verblijf alhier, meerdere malen mishandeld. Ik moest steeds zo snel mogelijk in het rond lopen en daarbij met de hakken tegen mijn billen slaan. Indien ik dat niet deed, dan sloegen de bewakers mij met een knuppel. Daarbij was ook de Marechaussee Harte aanwezig. Na dat lopen, moest ik eindeloos diepe kniebuigingen maken en daarna opnieuw hardlopen. Indien ik door uitputting niet meer verder kon, kreeg ik opnieuw slaag. Men heeft mij eens drie kwartier lang in het gezicht geslagen. Daaraan deed een Marechaussee mede, die bij het slaan een sleutel in de hand genomen had, klaarblijkelijk om harder te kunnen slaan. Hij zeide: "Jij bent de bloem van de Haagse Politie" [...] Alle Hollanders, die hier opgesloten zijn, ontvingen stokslagen [...]

Ik heb gezien, dat de Marechaussee Bakker een der Hollandse gevangenen 25 stokslagen gaf, waarna de gevangenen elkander 25 stokslagen moesten geven.

Men heeft mij eens met het hoofd in een ton (W.C.) gezet. Wij moesten elkander daarin zetten. De gevangenen Vuik en Peelen zijn eens in de beerput gejaagd. De Marechaussee Idsinga stond daarbij te kijken [...]

Ik heb de indruk, dat alle bezittingen van de gevangenen gestolen zijn. Toen ik corveeër was, zag ik zowel Marechaussees als BS'ers uit de bezittingen der gevangenen zoeken wat of naar hun gading was, ondergoed, sokken, zeep, scheerapparaat, enz.'

X, geboren 28 september 1908 te Den Haag, thans gedetineerd in de cellenbarakken, gehoord op 14 augustus 1945. Zij getuigde over het gillen en schreeuwen van de gevangenen die 's nachts werden mishandeld en over de zingende gevangene Vuik met het wasblik. En:

'Verder is er op zedelijk gebied nimmer iets gebeurd. Vaak kwamen de BS'ers, waaronder Koos van Rijn bij ons in de cel praten. Ze brachten dan couranten en eten voor ons mede en hielden hele verhalen tegen ons [...]

Bij mijn arrestatie had ik een portefeuille met f 219,-, een zilveren medaillon en een zilveren armband met onyx. Al deze voorwerpen zijn thans verdwenen. Zij zijn vanuit de bewaarplaats Lyceumplein in een papieren zak naar de strafgevangenis overgebracht.'

Dr. Ernst August Schwebel, geboren 22 april 1886 te Wunningen (D), thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 14 augustus 1945.²²⁰ Hoofdpijnen:

'Bij mijn aankomst in deze strafgevangenis heb ik, tezamen met mijn medegevangenen, die daar aankwamen, aan een tafel, welke in de hal van de gevangenis geplaatst was, al mijn bezittingen moeten afgeven [...] Later in de cel werden ons ook nog de dekens afgenomen.

²²⁰ Schwebel (1886-1955) was tijdens de bezetting *Beauftragte* (gevolmachtigde) van Seyss-Inquart voor de provincie Zuid-Holland en voor Den Haag.

Later op de avond kwamen er 2 BS'ers in mijn cel [...]. Deze personen verweten mij, dat ik als vertegenwoordiger van Rauter medegewerkt had tot de terdoodveroordeling van illegale werkers. Gedurende die tijd moesten mijn andere celgenoten zich met het gelaat tegen de muur opstellen. Eens op een keer kregen wij in de cel bezoek van een Marechaussee en een BS'er, die ik mij niet meer herinneren kan. Deze beide personen hebben van mijn medegevangenen Dr. Wimmer²²¹ en Scholte de laarzen en broeken afgenomen.

's Nachts hoorden wij regelmatig harmonicamuziek en schreeuwen en zingen. Daarna hoorden wij dat er gevangenen werden mishandeld. Ik heb dat echter niet kunnen zien, doch wij hoorden die gevangenen schreeuwen.

Op zondag de 24e juni 1945 kwamen 's morgens ongeveer 6 mannen, ten dele Marechaussees en ten dele BS'ers, waarvan er een in het uniform van de Irenebrigade, in onze cel. Deze personen kwamen wederom met verwijten bij ons betreffende de "Arbeitseinsatz". Een kleine blonde BS'er [...] heeft mij daarop op mijn rechterarm geslagen en in mijn gezicht met een houten knuppel [...] Daarop moest ik van hem naar schatting 2 uur lang met het gelaat naar de wand gekeerd tegen die wand gaan staan, waarna diezelfde BS'er mijn hoofd zodanig tegen de muur stootte, dat ik aan het hoofd bloedde [...]

Des namiddags is diezelfde troep nog eens bij mij teruggekomen, doch toen bleef het bij beschimpingen, o.a. op mijn neus, waaraan ik een ziekte heb. Een BS'er [...] heeft mij bij die gelegenheid in het gezicht gespuwd.

Een andere dag (Maandag) kwam die 2^e blonde BS'er alleen in mijn cel. Hij liet mijn celgenoten met het gelaat naar de muur gekeerd gaan staan en sloeg mij met een stok tegen het hoofd en arm. Hij was, zo te zien, niet helemaal nuchter meer. Daarna begon hij tegen mij te schelden. Vervolgens dwong hij mij te knielen voor hem onder bedreiging van slagen en dwong mij om genade te vragen, hetgeen ik deed. Daarna moest ik zeggen: "Ich bin ein Schweinhund", doch dit weigerde ik. Hij gaf mij toen met zijn vuist en zijn knie een stomp tegen mijn buik en zei: "Je hebt nog twee uur te leven. Je verlaat dit huis niet levend, alleen in een doodskist." Hij spuwde nog naar mij en ging toen heen [...]

's Morgens bij het ledigen der tonnen moest alles in looppas geschieden. Die ene blonde BS'er sloeg de gevangenen met een stok indien wij niet snel genoeg liepen. Ik heb gehoord, dat Gesandt Behne²²² eveneens door hem geslagen werd. Ik heb dat echter niet gezien.

Steeds kwamen er bezoekers en werd ik vertoond met spotternijen op mijn neus [...]

Dr. Friedrich Wimmer, geboren 9 juli 1897 te Salzburg, thans gedetineerd in de strafgevangenis, gehoord op 14 augustus 1945.

'Bij onze aankomst in deze gevangenis moesten wij onze waarde voorwerpen, zoals ringen, horloges, messen enz. afgeven. Al deze voorwerpen werden in een papiermand gedaan. Van al de 26 leden waaruit ons gezelschap bestond werd niets genoteerd [...]

²²¹ Friedrich Wimmer (1897-1965) was tijdens de bezetting *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz*.

²²² Otto Bene (1884-1973) was een diplomaat en vertegenwoordigde het Duitse *Auswärtiges Amt* in Den Haag.

Wat of er met die vrouwelijke gevangenen geschied is, dat heb ik alleen van horen zeggen, doch ik zelf heb daarvan niets gezien. Men zeide wel, dat verschillende BS'ers en ook wel een Marechaussee bij die vrouwelijke gevangenen op bezoek in de cel kwamen. Ik heb slechts één feest in de gevangenis meegemaakt, namelijk het afscheidsfeest van de Marechaussees Bakker en Harte. Ik heb daar echter geen kwaad in gezien [...]'

De verklaringen van de leden van het detachement marechaussees.

Tussen 16 augustus 1945 en 20 september 1945 verhoorde Noothoorn 15 marechaussees. Een van de laatste was Isaac Bakker:

Isaac Bakker (26 jaar oud), van beroep Marinier 2^e klasse, wonende te Rotterdam, gehoord op 20 september 1945.

'Als Marechaussee ben ik gedetacheerd geweest in de strafgevangenis (King's Prison) te Scheveningen.

Aldaar was, volgens zijn zeggen, de sergeant Gritters belast met de behartiging der zaken.

Deze sergeant liet nieuwe kleding, afkomstig van de gevangenen, onder het bewakingspersoneel verdelen en dientengevolge heb ik van hem 2 stel ondergoed gekregen. (Ik, rapporteur, voeg hieraan toe dat ik hem, in verband met zijn kleding schaarste, dat ondergoed voorlopig heb laten behouden).

Voorts heb ik een deken gekregen, 1 lederen aktetas, welke door Gritters ter verloting was afgestaan, een kleine lederen koffer en een paar laarzen. Deze laarzen, heb ik, met toestemming van de Commandant der B.S. Van der Steen, die als ondercommandant der gevangenis optrad, van een Duitser genomen, die zich in de gevangenis opgehangen heeft. Ik heb deze laarzen wederom aan iemand weggegeven, omdat ik bij de Marine ging en ik dus geen behoefte meer aan laarzen had [...] Het is mij eveneens bekend, dat er door Gritters horloges ter verloting onder het personeel gegeven zijn, doch ik heb daarvan nimmer een geloot. De goede horloges, die van de gevangenen inbeslaggenomen zijn, zullen echter wel door Gritters zelf behouden zijn. Gritters en Van der Steen waren dikke vrienden tezamen. Wij, Marechaussees, hebben geen ringen van de gevangenen afgenomen.

Het is mij bekend, dat Van der Steen regelmatig op bezoek kwam in de cel waar drie Duitse vrouwen waren opgesloten.'

'Ik, relatant, voeg hieraan toe, dat door mij van Bakker de lederen aktetas is inbeslaggenomen. De door hem genoemde deken en lederen koffer, zullen door mij aan zijn woonhuis te Rotterdam worden inbeslaggenomen [...]'

De vijftien marechaussees verklaarden allen min of meer hetzelfde. Ze hadden nooit mishandelingen gezien, wel het stelen van de eigendommen van de gevangenen. Ze deden mee aan de verlotingen van de 'buit' en zochten er kleding uit. Ze wisten van de feestjes. Volgens de marechaussees waren het toch vooral de BS'ers die verkeerd bezig waren geweest.

Bijlage 3

In het archief van Van Tuyll van Serooskerken bevindt zich een aantal processen-verbaal (PV) van verhoren die hij zelf in 1949 - 1950 afnam²²³. Hij hoorde een aantal personen waarvan de meesten op het moment van de verhoring nog in de cellenbarakken of - inmiddels - in het huis van bewaring II geïnterneerd waren. De ondervraagde personen hadden gemeen, dat ze in 1945 enige tijd in de strafgevangenis in Scheveningen hadden gezeten.

Processen-verbaal van Van Tuyll van Serooskerken, beknopte inhoud van verhoringen uit de periode oktober 1949 - februari 1950.

Dr. Arno Arlt, geboren 1 maart 1910, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 19 oktober 1949.

Arlt was *Untersuchungsrichter* en president van het *SS- und Polizeigericht X* te Hengelo en diende aan het einde van de bezetting in de *Waffen SS*, hij was onderofficier in de *34^e SS Grenadier Division*. Arlt werd op 10 mei 1945 krijgsgevangen gemaakt. Na enkele kampen voor krijgsgevangenen werd hij op 18 juni 1945 met andere 'Führern und Unterführern' [officieren en onderofficieren] overgebracht naar de strafgevangenis, waar zich ook 'Angehörige der Wehrmacht, des Zollgrenzschutzes sowie der Polizei' [leden van de weermacht, de douane en de politie] bevonden. Hij werd met vier anderen in een 'Zelle ohne Fensterscheibe' [cel zonder ruiten] opgesloten. Ze lagen zonder matras en dekens op de vloer. De leden van de Marechaussee en de Controledienst van de BS namen hen alles van waarde af, alleen de kleding die men droeg niet.

De inhoud van dit PV komt, voor zover het zijn ervaringen tijdens zijn verblijf in de strafgevangenis betreft, overeen met het PV van 3 mei 1947 van het verhoor door het Bureau Opsporing Oorlogsmisdrijven Subcommissie Rotterdam (zie hoofdstuk 6).

Arlt sloot af met:

'Mit der Überführung in das Gefängnis Rotterdam in Juli 1946 war das Scheveninger Martyrium endlich für mich beendet [...]

Die Behandlung in den Cellenbarakken, in Strafgefängnis Arnhem, in Lager Vught und in Lager Terwinselen war und ist korrekt.'

[Met de overplaatsing naar de gevangenis Rotterdam in juli 1946 was het Scheveningse martelaarschap eindelijk voor mij geëindigd [...]

De behandeling in de cellenbarakken, in de strafgevangenis Arnhem, in kamp Vught en in kamp Terwinselen was en is correct.]

²²³NL-HaNa, Justitie/ Van Tuyll van Serooskerken, 2.09.10, inv.nr. 2.

Arthur Otto Gustav Hans Peisert, geboren 2 september 1900 te Berlin-Neukölln, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 3 november 1949.

Peisert was *Kriminal-Secretär* bij de *Sicherheitspolizei* in Den Haag en Vlissingen. Hij werd op 15 september 1949 buiten vervolging gesteld. Peisert werd op 10 mei 1945 gearresteerd, zat in tien verschillende kampen, waaronder de strafgevangenis in de periode 21 juni - 9 juli 1945. Enkele citaten:

‘Während meinem Aufenthalts im Strafgefängnis Scheveningen, waren Misshandlungen ganz üblich beim Kübel entleeren. Auch ich bin dann öfters geschlagen. Über dies bin ich zwei Mal misshandelt, einmal in meiner Zelle und des zweite Mal auf den Weg zum Kübel entleeren. Ich wurde dann geschlagen von den Marechaussee und von den Leuten in blauen Overall. Jede Nacht gab es Klavierspiel und Lärm, sodass man nicht schlafen konnte.

Wir waren 4 Mann in einer Zelle und hatten keine Strohsäcke.

In Scheveningen war die Nahrung unzureichend. In den anderen Lagern und Gefängnissen war die Nahrung besser. Bei den Vernehmungen bin ich korrekt behandelt [...]

In den anderen Lagern und Gefängnissen bin ich nicht misshandelt.’

[Tijdens mijn verblijf in de strafgevangenis Scheveningen, waren mishandelingen bij het legen van de ton gebruikelijk. Ook ik ben dan vaak geslagen. Bovendien ben ik twee keer mishandeld, een keer in mijn cel en de tweede keer op weg naar het legen van de ton. Ik werd dan geslagen door de marechaussee en door de mensen in de blauwe overalls. Elke nacht was er pianospel en lawaai, zodat men niet kon slapen.

We verbleven met vier man in een cel en hadden geen strozakken.

In Scheveningen was de voeding onvoldoende. In de andere kampen en gevangenissen was de voeding beter. Bij de verhooringen ben ik correct behandeld [...]

In de andere kampen en gevangenissen ben ik niet mishandeld.]

Casimir Warszawski, geboren 5 september 1920 te Neumark (Pommeren), thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 8 november 1949.

Warszewski was bewaker bij gebouwen van de *Sicherheitspolizei*. Hij werd op 8 juni 1949 buiten vervolging gesteld. Hij werd in mei 1945 gearresteerd en zat in verschillende kampen, waaronder de strafgevangenis van 4 juni tot oktober 1945. Enkele citaten:

‘Ich bin misshandelt in Scheveningen und Heerenveen. In Scheveningen wurde ich etwa täglich geschlagen. Das war meistens beim Kübelleeren. Die Leute die mich schlugen waren Leute mit einem Band worauf “CD” stand. Einmal habe ich gesehen, dass mein Kamerad Reichmann in meiner Zelle geschlagen wurde. Fast jede Nacht gab es Lärm. Ich habe in der Nacht auch Frauenstimmen gehört. Ich bin in der Nacht nie aus meiner Zelle geholt [...] In Rotterdam und Scheveningen war die Nahrung schlecht und unzureichend.’

[Ik ben mishandeld in Scheveningen en Heerenveen. In Scheveningen werd ik bijna dagelijks geslagen. Dat gebeurde meestal bij het legen van de ton. De mensen die mij sloegen waren mensen met een band waarop "CD" stond. Eens heb ik gezien dat mijn kameraad Reichmann in mijn cel geslagen werd. Bijna elke nacht was er lawaai. Ik heb 's nachts ook vrouwenstemmen gehoord. Ik ben 's nachts nooit uit men cel gehaald [...] In Rotterdam en Scheveningen was de voeding slecht en ontoereikend.]

Eugen Polianski, geboren 5 februari 1925 te Czernowitz, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 8 november 1949.

De Oekraïner Polianski was bewaker bij gebouwen van de *Sicherheitspolizei*. Hij werd op 8 juni 1949 buiten vervolging gesteld. Zijn verklaring is bijna geheel gelijk aan die van zijn collega Warszewski.

Andreas Strubert. Geboren 26 januari 1928 te Bad Buzias (Roemenië), thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 17 november 1949.

De Roemeen Strubert was bij de *Waffen-SS*. Hij werd op 16 mei 1945 gearresteerd en zat in 9 kampen. In de periode 9 juni - 23 november 1945 verbleef Strubert in de strafgevangenis. Citaat: 'Gedurende mijn verblijf in de strafgevangenis Scheveningen heb ik des nachts veel lawaai gehoord waaruit ik afleidde dat er feest gevierd werd. Gezien heb ik daarvan niets.'

Karel Eduard van Charante, geboren 20 november 1894 te Utrecht, accountant, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 24 november 1949.

Van Charante was lid van de Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond en V-mann voor de *Abwehr*. Hij kreeg op 10 juni 1949 de doodstraf opgelegd wegens het doorspelen van inlichtingen aan het Duitse leger. De Bijzondere Raad van Cassatie verklaarde de dagvaarding in Van Charantes zaak nietig waardoor de zaak opnieuw moest worden behandeld. Uiteindelijk werd het vonnis eind 1951 twintig jaar zonder aftrek en tbs. Van Charante was op 20 mei 1945 gearresteerd en verbleef in vijf kampen. Hij getuigde dat hij van 1 juli 1945 tot 20 juli 1945 bij 'de *Field Security*' was geweest, in casu in de strafgevangenis. Tussen 6 september 1945 en 23 maart 1946 zat hij wederom in de strafgevangenis. Citaten:

'[...] In de strafgevangenis te Scheveningen ben ik meermalen getuige geweest van de nachtelijke festijnen. Bij deze nachtelijke festijnen bestonden de feestgangers uit B.S.ers, chercheurs en vrouwen. Tot de feestgangers behoorde ook mevrouw Blonk, die gedetineerd was. Gedetineerden

werden uit de cel gehaald en moesten zich ontkleden, hetgeen evenwel niet altijd het geval was. Ik heb gezien dat ontklede gedetineerden op elkanders rug ezeltje moesten rijden.

Ik heb gezien dat feestgangers op de vloer iets tekenden (of dit een hakenkruis was, weet ik niet) dat daarop dan gespogen werd en de gedetineerden dit dan vervolgens moesten oplikken. Ik heb ook wel gezien dat den gedetineerden mishandeld werden [...] Gedurende zo'n nachtelijk feest was er de gehele nacht muziek, zodat slapen uitgesloten was.'

Mr. Arie Johan Zondervan, geboren 1 oktober 1910 te Berlijn), thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 28 november 1949.

Zondervan werd op 13 juni 1945 in Duitsland gearresteerd en zat daarna op drie locaties vast, waaronder in de strafgevangenis van 25 juni tot 11 oktober 1945. De inhoud van dit elf bladzijden tellende PV komt, voor zover het zijn ervaringen tijdens zijn verblijf in de strafgevangenis betreft, overeen met het PV van 3 mei 1947 (zie hoofdstuk 6).

Een enkel aanvullend citaat: '[...] In de gevangenis in Utrecht en in de cellenbarakken was en is de behandeling correct. Bij de verhoren ben ik correct behandeld [...]

X, geboren 3 augustus 1899 te Hellevoetsluis, thans verblijvende in de Rijkswerkinrichting Norg, Gesticht Esserheem, gehoord op 15 november 1949.

Van der Vaart werd op 17 mei 1945 gearresteerd. Na een verblijf van tien dagen in het huis van bewaring werd hij naar de strafgevangenis overgebracht. Daar bleef hij tot januari 1946, vervolgens verbleef hij tot 3 mei 1949 in de cellenbarakken. Over zijn verblijf in de strafgevangenis:

'[...] In de strafgevangenis te Scheveningen heb ik het een en ander meegemaakt. Om 6 uur 's ochtends moesten wij de tonnen legen. Wanneer wij buiten kwamen met de ton moesten wij in de looppas en werden dan regelmatig met de gummistok geslagen. Daarbij kwam het voor, dat gevangenen vielen, waarna zij heftig mishandeld werden. Dit was iedere dag hetzelfde. Dit tonnenlegen was het enige ogenblik waarop wij in de buitenlucht kwamen. Ik heb op een zondagmorgen gezien, dat een man, wiens naam ik niet weet, door de bewaker Zoutebier bewusteloos geslagen werd, zodat hij kwam te vallen [...]

Op een zekere morgen, om 6 uur, verlieten wij onze cellen, die op de eerste verdieping lagen, om naar beneden te gaan. Rost liep voor mij en, bij de trap gekomen, zette Rost zijn ton neer en dook over de leuning van de trap met zijn hoofd naar beneden. Ik heb hem toen nog beneden op de grond zien liggen en zag dat hij in het bloed lag [...]

Ik heb nimmer aan de nachtfeesten deelgenomen. Wel kon ik horen wat er gebeurde. Ik heb muziek gehoord, vrouwenstemmen en heb daarbij ook meegemaakt dat de feestgangers, met muziek voorop, over de eerste verdieping langs de cellen liepen [...]

Ik heb wel meermalen 's avonds zo omstreeks 11 uur gegil gehoord van gevangenen, die mishandeld werden en heb daarbij de stemmen herkend van Frens, Osendarp en Westerveld. Het mishandelen omstreeks 11 uur 's avonds vond nagenoeg iedere avond plaats.

Tot de bewakers die het meest mishandeld hebben, behoorden Van Rhijn, Zoutebier en Plug. Ik ben ernstig mishandeld door Zoutebier, met een gummistok. Ik ben in totaal vier of vijf keer met de gummistok mishandeld.

Het was de gewoonte van de bewakers, wanneer een gevangene goede schoenen had, deze 's avonds uit zijn cel te komen nemen [...]

Bij het legen van de ton 's ochtends kwam het regelmatig voor dat een ton, zoals deze uit de cel kwam, op het hoofd van een gevangene werd omgekeerd [...] Ik heb ook eens gezien dat er een gevangene in de beerput werd gegooid.

De voeding was ontoereikend. Warm eten kregen wij niet. Alleen water om te drinken. Het eten bestond uit een paar cakes per dag. De ene dag kregen we er zes, de andere dag acht, maar het kwam ook voor dat we de gehele dag niets kregen.

Bij de verhoren ben ik nimmer mishandeld. Toen Oberg het beheer over de gevangenis heeft gekregen werd terstond aan deze wantoestanden een einde gemaakt.'

X, geboren 4 mei 1914 te Den Haag, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 21 december 1949.

Verbaan was SS'er, lid van de Documentatiedienst van de Haagse Politie en werkte bij de *Sicherheitsdienst (Judenreferat)*. Hij werd op 14 mei 1945 gearresteerd en verbleef negen dagen in het kamp aan de Trekweg. Aansluitend kwam Verbaan in de cellenbarakken terecht en omstreeks 7 juni 1945 in de strafgevangenis. Hier zat hij tot omstreeks 4 januari 1946. Daarna ging Verbaan weer naar de cellenbarakken. Citaten:

'[...] In de garage aan de Trekweg ben ik zelf niet mishandeld. Wèl heb ik het navolgende gezien en meegemaakt: tussen een zekere Kruikemeijer [...] en een bewaker ontstond een handgemeen.

Andere bewakers kwamen erbij en begonnen te schieten, waarbij enige bewakers en ook Kruikemeijer werden geraakt. Kruikemeijer was in zijn been geraakt en, nadat hij gewond op de grond lag, zijn de bewakers op hem gaan schieten en hebben hem gedood.

Deze bewakers waren in burger gekleed en hadden een band om de arm, naar ik meen een oranje-band [...]

Gedurende mijn eerste verblijf in de cellenbarakken heb ik van mishandelingen niets gezien, noch ondervonden. Wèl heb ik gedurende die tijd mishandelingen ondervonden, wanneer ik op mijn werkobject werkzaam was. Het werkobject was "Huize Katwijk". Een zekere Kielstra, ikzelf en een ander wiens naam ik niet meer weet, moesten daar de vloeren schoonmaken. Wij moesten op onze knieën zittende, de vloer dweilen met onze jasjes [...] Zelfs het water halen moest op de knieën gebeuren. Regelmatig werden wij daarbij met de kolf van het geweer geslagen [...]

Gedurende mijn verblijf in de strafgevangenis tot het tijdstip waarop de leiding is overgenomen door Oberg, ben ik mishandeld en heb ik mishandelingen gezien. Eénmaal is er een bewaker in

mijn cel gekomen, die mij een paar harde stompen in mijn maag gaf, tengevolge waarvan ik achterover ben gevallen. Vier of vijf maal heb ik deel moeten nemen aan de nachtelijke feesten. Ik heb dan hard in de rondte moeten lopen, daarbij over hindernissen springen, waarbij ik steeds geslagen werd [...] Eenmaal heb ik tezamen met mijn celgenoot [...] Vrolijk 's nachts aan het feest moeten deelnemen. Ik moest toen met Vrolijk gaan boksen d.w.z. wanneer ik hem stompte moest hij weerloos blijven staan en wanneer hij mij stompte mocht ik niets doen. Toen de bewakers zagen dat wij elkander niet hard stompten, hebben zij het overgenomen en ieder van ons daarop met de vuisten bewerkt [...]

Die nachtelijke feesten duurden voor mij naar schatting 1 à 2 uur. Ook Marechausees waren daarbij tegenwoordig [...]

Ik heb meermalen schreeuwen en kermen gehoord, waaruit ik kon afleiden, dat menig gedetineerde mishandeld werd. Ik heb eenmaal gezien, dat de gedetineerden, zich bevindende op de zgn. "C-vleugel" (2de verdieping) aangetreden stonden en ieder tien stokslagen kreeg [...] De bewakers die zich het meest aan mishandelingen schuldig maakten, waren Van Rijn en Keus. In de strafgevangenis ben ik 2 keer door verhorende ambtenaren geslagen en bedreigd met een pistool [...]

Tot op het ogenblik, waarop Oberg gekomen is, is het voedsel ten enenmale ontoereikend geweest. Dit was ook zo in de garage aan de Trekweg en in de cellenbarakken. Wel is enige dagen vóór de komst van Oberg al een lichte verbetering ingetreden.

In de garage aan de Trekweg zijn mijn horloge en mijn trouwring afgenomen, die ik nimmer heb teruggekregen.'

Cornelis Heynis, geboren 19 december 1911 te Zuid- en Noord-Schermer, thans verblijvende in de cellenbarakken, gehoord op 21 december 1949.

Heynis was lid van de Documentatiedienst van de Haagse Politie en werkte bij de *Sicherheidsdienst*. Hij werd op 9 mei 1945 gearresteerd en verbleef enige dagen in de school aan de 2de Braamstraat en in de arrestantenbewaarplaats bij het hoofdbureau van politie. Op 12 mei 1945 werd Heynis overgebracht naar de cellenbarakken waar hij tot 4 juli 1945 bleef. Daarna zat hij tot december 1945 in de strafgevangenis en aansluitend weer in de cellenbarakken. Daar zat Heynis in 1949 dus al vier jaar. Op de twee eerste locaties was hij 'behoorlijk behandeld':

'[...] In de strafgevangenis heb ik het navolgende ondervonden. Bij aankomst in de strafgevangenis werd ik door Van Rhijn en Keus met slagen ontvangen. Ik heb toen mijn waardegoederen moeten afgeven, waaronder mijn trouwring, welke ik nimmer heb teruggezien. Ik ben toen gebracht naar een cel in de "C-vleugel". Ik heb mijn cel gedeeld met Veefkind sr. en Moot. Ik kon vanuit mijn cel een gedeelte zien van het terrein waar de tonnen gelegegd werden en heb regelmatig, wanneer anderen naar buiten gingen om de ton te legen door dit raampje gekeken. Ik zag dan dat de gedetineerden met de ton hard moesten lopen, met blote voeten over een straatje, waarop glasscherven lagen en daarbij regelmatig met lange knuppels werden geslagen.

Onder de gedetineerden waren personen die daarbij nagenoeg steeds werden geslagen, o.a.

Osendarp , Verbaan en Zondervan [...]

Wanneer ikzelf mijn ton ging ledigen, gebeurde hetzelfde als hetgeen ik u hierboven beschreven heb [...]

Ik behoorde niet tot degenen die het mikpunt van de bewakers waren en dientengevolge heb ik persoonlijk niet veel ondervonden [...]

Ik heb meermalen aan gedetineerden, die zich tegenover mij beklagden mishandeld te zijn en aan wie ik ook kon aanzien dat zij zwaar mishandeld waren, de raad gegeven naar de dokter te gaan.

Daarop heb ik steeds ten antwoord gekregen dat zij zich voor de dokter hadden opgegeven, maar dat dokter De Reus zich niet om hen bekommerde en zelfs niet naar hen kwam kijken.

De voeding is slecht en ontoereikend geweest tot het tijdstip waarop Oberg het beheer in handen heeft gekregen.'

Frederik Meijer, gepensioneerd gevangenisbewaarder-verpleger, wonende te Den Haag, gehoord op 23 december 1949.

Meijer werkte de eerste maanden na de bevrijding in de strafgevangenis 'onder Canadees bestuur'. Citaten:

'[...] Mijn diensttijd begon 's ochtends half acht en eindigde des middags omstreeks 3 uur. 's Nachts was ik nimmer in de gevangenis. In mijn tegenwoordigheid hebben mishandelingen nimmer plaats gevonden. Wel heb ik gedetineerden behandeld, die naar mij bleek - zwaar mishandeld waren. [...]

Aan de gevangenisarts dr. Portheine was de toegang tot de gevangenis ontzegd. Als gevangenisarts trad op dr. De Reus. Op uw vraag of deze arts zijn plicht deed, wil ik liever het antwoord schuldig blijven. Hij was meer politicus dan arts [...] Belangstelling voor de klachten van de patiënt was zeer matig, hij had meer belangstelling voor hetgeen de patiënt tijdens de bezetting had gedaan.

Ik wachtte er mij voor om 's ochtends vleugel "D" binnen te gaan wanneer de gedetineerden terug kwamen van het tonnen legen, omdat er dan dermate tegen de gedetineerden werd opgetreden, dat ik niet de kans wilde lopen ook onder de voet te worden gelopen. Ik heb in die tijd van de gedetineerden gehoord, dat er feesten waren geweest, gedurende de nacht. Aan het hoofd van de gevangenis stond in die tijd een sergeant, die wij de Hollandse Canadees noemden. In het begin was het voedsel voor de gedetineerden ontoereikend.'

Willem van der Kolk, bewaarder 1^e Kl, strafgevangenis Scheveningen, wonende te Den Haag, gehoord op 10 januari 1950.

'Bij de bevrijding was ik bewaarder in de strafgevangenis te Scheveningen en heb meegemaakt de bewaking van de gedetineerden, zoals deze plaats vond door de Binnenlandse Strijdkrachten en de Marechaussee [...]

Ik was bewaarder, doch de bewaking werd mij niet opgedragen. Ik werd afzijdig gehouden en meer belast met huishoudelijke aangelegenheden. Daardoor komt het, dat ik zelf van de plaatsgevonden hebbende mishandelingen niet veel heb gezien.

Ik heb gezien, dat gedetineerden met blote voeten over sintels liepen. Ik heb ook Zondervan op blote voeten zien lopen. Ik heb gezien, dat twee gedetineerden hun hoofd moesten steken in hun ton. Ik heb gezien dat ongeveer 20 Hollandse SS'ers eerst hun hoofd in de ton moesten steken, daarna de ton moesten leeggooien en daarna achtereenvolgens met hun buik op de ton moesten gaan liggen, waarbij dan nummer 2, zijn voorganger en zo vervolgens ieder zijn voorganger met 25 harde stokslagen moest afranselen. Nadat dit afgelopen was, werden zij met stokken en karabijnen naar de cel gedreven.

Ik heb meermalen uit de mond van gedetineerden gehoord, dat zij mishandeld waren en heb daarbij kunnen waarnemen, dat dit inderdaad het geval geweest is [...]

In de middag van 2 juli 1945 heb ik de voorbereidingen voor een nachtelijk feest zien maken. Het "Centraal" of het "Vlak" werd met guirlandes versierd [...]

(Zie ook hoofdstuk 6 voor het rapport van Van der Kolk van 10 juli 1945).

X, geboren 29 juni 1901 te Nijmegen, wonende te Den Haag, gehoord op 10 januari 1950.

De gedetineerde werd eind 1945 gearresteerd en naar de cellenbarakken gebracht, waar hij tot februari 1946 bleef. Daarna verbleef hij tot juli 1946 in de Ramaerkliniek op Oud- Rozenburg. Vervolgens zat hij weer drie maanden in de cellenbarakken. Na negen maanden in de psychiatrische kliniek te Wezep en een half jaar in het krankzinnigengesticht in Franeker kwam hij weer in de cellenbarakken terecht. In juli 1946 kwam de gedetineerde in de cellenbarakken op de ziekenzaal 8 te liggen.

Citaten:

[...] Een of twee dagen daarna is Lindemans op de ziekenzaal gebracht in het bed tegenover het mijne.

Op zekere dag in genoemde maand is dr. De Reus gekomen, die bij het bed van Lindemans is gaan staan en tot deze heeft gezegd: "Zo ploert, jij denkt nog eens te kunnen spreken, maar dat gaat niet door. Ik heb meer respect voor Kapteyn, de Jodenhater.

Daags daarna kwam de gedetineerde arts dr. van Stockum, die ik een injectie aan Lindemans in een zijner dijbenen heb zien geven en vervolgens kwamen op de zaal zuster Brakman en zuster Onder de Linden [...]

Vervolgens beschrijft hij dat zuster Onder de Linden een 'handvol' Luminatabletten²²⁴ in de mond van Lindemans stopte. Hij herkende de tabletten omdat er een aantal op de grond ('40', opgeraapt door hem) vielen en hij ze ook dagelijks kreeg. Op zaal waren daarbij ook aanwezig: 'Boortman, Vera en Van der Boezen'. 1 à 2 uur later kwam Onder de Linden terug op zaal met de gedetineerde Touw (de ziekenbroeder van zaal 4). Touw

²²⁴ Luminal of Fenobarbital werd in 1912 'uitgevonden' en is een barbituraat dat vooral als kalmeringsmiddel en slaapmiddel wordt gebruikt. Bij overdosering is het erg gevaarlijk.

had medicijnen bij zich, maar kennelijk niet de goede. Hij ging weg en keerde terug met een flesje. Onder de Linden goot de inhoud in de mond van Lindemans 'terwijl Touw het hoofd van Lindemans ophield.' De zuster nam ook iets in en 'waggelde' daarna. Voor zij wegging riep ze 'Vaarwel Chris, wij zien elkaar terug in de hemel'. Ze keerde nog terug, ook dr. Leeksma en zuster Adriana kwamen op zaal en haalden Onder de Linden weg. 'Even later zag ik, dat Lindemans in zijn bed lag te krimpen.'²²⁵

De gedetineerde vroeg Leeksma om hulp voor Lindemans, 'maar deze lachte en ging weg.' Hij zei tegen Leeksma 'dat het moordenaarswerk was. Dr. Leeksma bleef lachen.'

Later in de middag kwam broeder Meier:

'Lindemans heeft zich toen even opgericht, waarop Meier zonder verder naar Lindemans om te kijken is vertrokken. Kort daarop is de gedetineerde [...] Hilgers op de zaal gekomen, die tegen zijn rug een plank (een onderligger van een bed) vasthield. Met deze plank heeft Hilgers toen een zware slag op het hoofd van Lindemans toegebracht. Onmiddellijk daarna zijn er 12 à 14 mannen de zaal binnengestormd met een brancard. Lindemans is toen op de brancard gesleept en weggevoerd. Ik heb daarna Lindemans nimmer meer terug gezien.'²²⁶

De gedetineerde vertelde 's avonds wat hij gezien had aan adjunct-directeur Douwes. Die reageerde met 'Horen, zien en zwijgen, spreken is zilver, maar zwijgen is goud.' Hij kreeg een sigaar van Douwes, die hem even later tijdschriften liet bezorgen. 'Enige uren later kwamen er drie heren, onder wie mr. Witsen Elias, aan welke heren ik op hun vragen heb verklaard niets te weten.' Hij kreeg daarna een privilege in de vorm van een wekelijks bezoek van zijn vrouw. Dat duurde tot zijn vertrek naar Wezep. Daar is hij over de zaak verhoord. Hij vertelde toen alles en tekende een verklaring. Hij heeft ook alles op papier gezet en aan Prins Bernard gezonden. Toen kwam er iemand namens de prins, die hem verhoorde. 'Deze heer heeft beloofd alles voor mij te zullen doen, doch daarna heb ik nimmer meer iets gehoord.'

X, geboren 14 april 1921 te Bandoeng, thans verblijvende in het huis van bewaring I te 's-Gravenhage, gehoord op 13 januari 1950.

Na zijn arrestatie op 26 juli 1945 kwam hij via de POD in kamp Duindorp te zitten. Hij ontsnapte daar twee keer. Na zijn eerste ontvluchting op 1 augustus 1946 werd hij op 21 september 1946 weer gearresteerd en zat daarna in de cellenbarakken tot 20 januari 1947.

Over dit verblijf in de cellenbarakken:

²²⁵ Lindemans kreeg de pillen op donderdag 18 juli en stierf op 20 juli 1946.

²²⁶ Het slaan met de plank komt ook voor in een artikel over 'King Kong' in *Het Parool* van 12 februari 1986, pagina 7. Hier is sprake van een 'stuk hout'. Het artikel is gebaseerd op een door de Binnenlandse Veiligheidsdienst vrijgegeven dossier.

[...] Bij aankomst werd ik door de verpleger Leenders, die daar thans nog werkzaam is, geslagen. Ik ben terstond geplaatst in een donkere cel, alwaar ik 15 dagen zonder strozak heb verblijf gehouden. Na een onderzoek door dr. Van Stockum ben ik overgebracht naar een strafcel in de bijzondere strafgevangenis, de zgn. 'Leeuwenkooi', alwaar ik 8 dagen ben gebleven. Daarop ben ik teruggebracht naar de cellenbarakken, naar de isolatievleugel B. Omstreeks november 1946 ben ik nog eens door Leenders geslagen [...]

Op enig moment kwam de verdachte, weer in kamp Duindorp terecht en ontvluchtte hij op 1 april 1947 voor de tweede keer. Na zijn arrestatie op 5 september 1947 verbleef hij op de Observatieafdeling van de bijzondere strafgevangenis tot 10 september 1949 en aansluitend nog in de cellenbarakken tot 11 januari 1950: 'In de tijd dat ik in de bijzondere strafgevangenis in Scheveningen was (april/mei tot september 1949), ben ik er getuige van geweest, dat de gedetineerden [...] door bewakers zijn mishandeld.'

Cornelis van Geelkerken, geboren 19 maart 1901 te Sint Jans Molenbeek, thans verblijvende in de strafgevangenis te Utrecht, gehoord op 23 februari 1950.

'Van 23 mei tot 11 oktober 1945 heb ik verblijf gehouden in de strafgevangenis te Scheveningen. Eerst heb ik betrokken cel A/57 op de derde etage en sedert ongeveer einde juni cel A/19 gelijkvloers gelegen, dicht bij het zgn. "Centraal" of "Vlak".

Ik ben nimmer mishandeld, in tegenstelling tot vele anderen. Een verklaring hiervoor kan ik niet geven, wel kan ik uitdrukkelijk verklaren, dat ik in dit opzicht een uitzonderingsgeval ben geweest. Sedert begin juni ben ik te werk gesteld in één der magazijnen [...] Hierin werd opgeborgen de bagage van de gedetineerden [...]

Voordat de bagage in het magazijn werd gebracht, was daaruit in drie verschillende fasen, eerst door Gritters, vervolgens door de marechaussee en tenslotte door de B.S. gestolen. Gestolen werden: kleren, schoenen, sieraden, zeep, tabak, geld [...]

De waarde van de door Gritters geroofde goederen schat ik ruwweg op één miljoen gulden [...] Ik kreeg doorlopend bezoek in het magazijn. Niet alleen van de marechaussees en B.S., die in de strafgevangenis de bewaking vormde, maar ook van mensen van buiten: parketwachters, veldwachters en burgers, die dan van alles meenamen.

Op een avond in de maand juni ben ik door de commandant Van der Steen gehaald en meegenomen naar de kapperscel. Hij zeide mij een verrassing voor mij te hebben. Aldaar aangekomen zag ik Zondervan op een stoel zitten. Ik zag toen dat Van Rijn met de tondeuse, een schaar en zelfs een mes, het hoofd van Zondervan aan het bewerken was. Van Rijn zeide dat hij probeerde een wolfsangel in het haar van Zondervan te krijgen. Ik heb deze bewerking ongeveer tien minuten bijgewoond. Zondervan bloedde toen aan het hoofd.

Ik heb Zondervan regelmatig op de luchtplaats zien lopen, met ontbloot bovenlichaam en blote voeten over sintels en glasscherven [...]

Op zekere dag heb ik gezien, dat Zondervan geen tanden meer in de mond had [...]

Van Rijn had, zoals hij letterlijk te kennen gaf, Zondervan voor zichzelf gereserveerd en hij zou zorgen dat Zondervan niet levend uit de gevangenis kwam.

Ik heb de nachtfestijnen nimmer meegemaakt, wel heb ik steeds, vooral toen ik gelijkvloers gehuisvest was, kunnen horen hetgeen zich afspeelde [...] Zo heb ik eens bij een dergelijke mishandeling de stem van Zondervan herkend, die “Moeder” riep '[...]

De nachtfestijnen vonden als regel iedere avond plaats. De zaterdagavond had daarbij nog iets zeer bijzonders. Dan waren vrouwen en kennissen van buiten geïnviteerd. Het is mij overkomen op een zaterdagavond dat mijn celdeur openging en vissersvrouwen uit Scheveningen, gekleed in de Scheveningse dracht, mijn cel binnenkwamen om mij te bekijken. De zaterdagavond werd het festijn steeds geopend met het gebed, waarbij de wachtmeester Liesveld of Lieshout voorging.

Dan werden psalmen of gezangen gezongen, vervolgens muziek, voordracht, sandwiches met bier, bezichtiging van de cellen en sluiting met gebed. Duitse S.S.ers bedienden daarbij, gekleed in witte jasjes [...]

Ik heb zeker zes gedetineerden bij mij in het magazijn gekregen, omdat ze op het punt stonden, of reeds gepoogd hadden, zelfmoord te plegen. Zij moesten dan bij mij weer zien bij te komen.

In mijn tegenwoordigheid heeft een gesprek plaatsgevonden tussen Plug, Van Rijn, Van der Plas en Keus, waarbij gezegd werd, dat Gritters hun had medegedeeld dat Thomsen de volgende dag zou weggaan en hun had opgedragen Thomsen nog diezelfde nacht onder handen te nemen. De ochtend daarop heb ik bewaarders langs mijn cel horen lopen, zeggende “Thomsen is kapot, wat moeten wij met die plas bloed”. Ik merk hierbij op, dat Thomsen een paar cellen van mij af zat.

Van Rijn was de geweldenaar en de aanstichter van alle mishandelingen. Plug en Van der Plas waren de meelopers die flink wilden zijn. Keus was een zeer stille figuur, maar zeer gevaarlijk. De commandant Van der Steen was geen slechte man, maar gezag over zijn ondergeschikten oefende hij niet uit.

Ik heb ook een avond gehoord, dat Rost van Tonningen in het “Vlak” werd mishandeld.'

Bijlage 4

In het archief van Van Tuyll van Serooskerken bevindt zich een groot aantal processen-verbaal van verhoren die J.C. van Schilfgaarde, gepensioneerd hoofdinspectrice van Gemeentepolitie en onbezoldigd rijksveldwachter, in opdracht van Van Tuyll van Serooskerken in 1950 afnam bij (voormalig) gedetineerde vrouwen.²²⁷ Hierna komt een aantal van deze processen-verbaal aan de orde. Het gaat daarbij om de gevallen waarin een Haagse locatie of Haagse locaties wordt/worden genoemd, de cellenbarakken, de strafgevangenis, de POD-kelder Hoge Nieuwstraat of het Lyceumplein.

Processen-verbaal Van Schilfgaarde, beknopte inhoud van 18 verhoringen uit de periode januari 1950 - juni 1950

X, geboren 21 februari 1890, wonende te Den Haag, gehoord in januari 1950.

Zij werd op 9 juli 1945 gearresteerd en verbleef vanaf die dag tot ongeveer 15 februari 1947 in de cellenbarakken. Ze zat daar met vijf op een cel en hadden er drie stromatrasen. Enkele citaten:

‘De behandeling in de cellenbarakken was vooral in het begin zeer slecht, wat voeding, ligging en behandeling betreft [...]’ Over de hoofdbewaarster Marree: ‘zij behandelde ons onmenselijk [...]’ Ze zag meerdere keren dat Marree een vrouw sloeg ‘met een gummiknuppel voor een kleine overtreding.’

‘Bij binnenkomst werden wij in de gang geheel naakt uitgekleed voor fouillering; dit geschiedde door de bewaarster Groen; er liepen gewoon mannen in de gang rond, onder andere de portier! [...]’

Over het met het gezicht tegen de muur staan: ‘Ik heb van 2 tot 7 uur in de gang gestaan, waarvan ongeveer een uur naakt [...]’

Marree had een bijnaam: ‘De ratelslang’.

X, geboren 23 juni 1910, wonende te Den Haag, gehoord in januari 1950.

Zij verbleef begin augustus 1945 10 à 14 dagen in de POD-kelder. Ze was ook een dag in de cellenbarakken waar zij de hele dag met het gezicht tegen de muur had gestaan, in afwachting van opname. Omdat er geen plaats in de cellenbarakken was, keerde ze terug naar de POD: ‘[...] Bij de POD in Den Haag lagen wij op de stenen vloer zonder stro, ongeveer 50 vrouwen bij elkaar [...]’

X, geboren 21 april 1897, wonende te Den Haag, gehoord in januari 1950. Zij verbleef na haar arrestatie van 9 mei 1945 tot ongeveer eind mei 1945 in de school aan het Lyceumplein en aansluitend tot 23 juni 1946 in de cellenbarakken. Storm had geen

²²⁷ NL-HaNa, Justitie / Van Tuyll van Serooskerken, 2.09.10, inv.nr. 12.

mishandelingen of onhebbelijkheden ondervonden en niet gezien dat andere geïnterneerden dat wel ondervonden.

X, geboren 1 oktober 1891, wonende te Den Haag, gehoord in februari 1950.

De vrouw werd op 9 of 10 mei 1945 gearresteerd en zat drie dagen in een school te Loosduinen vast. Omstreeks 13 mei 1945 ging ze naar het Lyceumplein en ongeveer 27 mei 1945 naar de cellenbarakken. Daar bleef ze tot 18 september 1945. Citaten:

‘In de cellenbarakken ben ik slecht behandeld door de bewaarster Van Wijk, die weigerde medische hulp voor mij in te roepen. Ik was namelijk zeer ondervoed, en mijn algehele gezondheidstoestand was slecht: ik ging zo achteruit, dat ik nauwelijks meer kon staan, zitten of lopen [...] Van Wijk bedreigde mij meermalen met de strafcel, als zij merkte, dat ik in de cel lag, wat verboden was overdag; wij moesten dan met ons vijven op een brits zitten [...]’

Door haar ondervoeding kwam de gedetineerde op de ziekenzaal terecht.

‘Ik heb daar drie weken gelegen en kreeg dubbel rantsoen. Daarna moest ik naar de cel terug, omdat er plaats gemaakt moest worden op de ziekenzaal. In de cel kreeg ik een bord pap van het IKB boven het gewone rantsoen. Verder kan ik van de cellenbarakken zeggen, dat de houding van de bewaasters ten opzichte van de geïnterneerden er op was gericht, ons angst aan te jagen, en nooit om ons te helpen. Voor de hoofdbewaarster Marree was iedereen doodsbang.

Mishandelingen van vrouwen heb ik in de cellenbarakken niet meegemaakt. Wel heb ik gezien, dat een vrouw, die overstuur was, omdat zij niet wist waar haar kinderen waren, met haar hoofd onder de kraan werd gehouden z.g. “om af te koelen”. Wie dit gedaan heeft, weet ik niet. Zo’n geval maakte natuurlijk de angst bij de vrouwen nog groter [...]’

X, geboren 23 juni 1903, wonende te Den Haag, gehoord in maart 1950.

Na een verblijf in de gevangenis in Groningen, het huis van bewaring te Groningen en het werken bij een levensmiddelenbedrijf in Groningen kwam de gedetineerde eind september 1945 in de POD-kelder terecht. Hierover verklaarde zij:

‘Eind september 1945 werden wij (ongeveer 50 à 60 mannen en vrouwen) in een gesloten verhuisauto naar Den Haag vervoerd. Aan de voorkant kon er iets van frisse lucht binnenkomen. In Den Haag werden wij drie dagen en drie nachten ondergebracht in de POD-kelder, waar wij aanvankelijk op de stenen vloer lagen; de 3e nacht hadden wij strozakken. Mannen en vrouwen waren gescheiden. Ik ben daar verhoord en toen naar Korte Geer te Delft overgebracht.’

X, geboren 23 december 1911, wonende te Den Haag, gehoord in maart 1950.

De gedetineerde zat aanvankelijk in het kamp Korte Geer te Delft. Omdat daar de ziekenzaal werd opgeheven kwam zij in april 1946 ziek naar de cellenbarakken en kwam daar in de ziekenzaal terecht. Enkele citaten:

‘[...] Ik werd oppervlakkig onderzocht door een geïnterneerde arts De Hoog; van mijn benen en voeten werd geen notitie genomen; ik lag als een veer gespannen met stijve knieën en

krampachtige tenen, die langzamerhand in die stand bleven staan; er trad algehele verstijving van mijn benen op. Door het doorliggen ontstond een gat onder in mijn rug [...] Een geïnterneerde zuster probeerde mij te helpen doch werd voor straf in een cel ondergebracht en mocht niet meer op de ziekenzaal komen [...] Na een poos onderging ik een slaapkuur van een maand. Ik lag toen in een isoleercel op een matras op de grond. Ik herinner mij, dat ik toen gewassen en gevoerd werd en driemaal daags een injectie kreeg. Ik was toen niet meer blind [...]

In de zomer van 1946 mocht ik de tuin in; dit was echter, toen zuster Koolma zich op een dag er mee bemoeide, een ware marteling, want ik werd geen minuut met rust gelaten: ik moest rondjes in de tuin lopen, daarna over stenen banken klauteren en daarna de trappen op naar boven lopen. Naar beneden en naar de tuin werd ik gedragen, nadat gebleken was, dat ik de trap niet kon aflopen. Bij het naar boven lopen mocht ik niet geholpen worden en werd ik steeds tot spoed aangezet [...]

Op 4 december 1946 werd zij vrijgelaten. [...] twee bewaarsters zetten mij op een fiets, die zij voortduwden tot de auto waarmee ik werd afgehaald [...]

Dr. Leeksa heeft naar ik hoorde bewerkstelligd, dat ik werd vrijgelaten, daar hij de verantwoording niet langer kon dragen; ik ging n.l. met de dag achteruit.

Na mijn vrijlating heb ik mij onder geneeskundige behandeling gesteld en tenslotte bij dr. Van Nes van de Annakliniek in Leiden terechtgekomen, die mijn voeten driemaal heeft geopereerd, het laatst 24 december 1949. Ik ben nu zo ver, dat ik met moeite kleine afstanden kan lopen en verder in een invalidewagen rijd [...]

Na haar uitgebreide relaas verklaarde haar moeder nog 'dat haar dochter, toen zij in vrijheid werd gesteld, er uit zag als een vrouw van 80 jaar, mager, gerimpeld en uitgedroogd, en nog maar 80 pond woog, hoewel zij 1.70 m. lang is [...]

X, geboren 17 maart 1887, wonende te Den Haag, gehoord in maart 1950.

Na een verblijf in kamp Westerbork kwam de gedetineerde in november 1945 in de POD-kelder terecht. Daarover: 'In de POD-kelder in Den Haag was het ook erg. Wij lagen daar een week op stro op de grond.'

X, geboren 7 oktober 1887, wonende te Rijswijk ZH, gehoord in maart 1950.

Abeleven zat van 30 mei tot 4 oktober 1945 in de cellenbarakken. Ze noemde het daar een 'onmenswaardig bestaan.' Abeleven getuigde dat Marree met een sleutelbos sloeg.

X, geboren 8 november 1908, wonende te Den Haag, gehoord in maart 1950.

De gedetineerde zat van 26 juni tot begin oktober 1945 in de cellenbarakken. Een enkel citaat: 'De hoofdbewaarster Marree, een harde vrouw, plaagde ons en strafte voor onbeduidende overtredingen [...] Marree was bij alle vrouwen gehaat.' Marree sloeg met een gummiknuppel en met een sleutelbos.

X, geboren 15 december 1910, wonende te Den Haag, gehoord in maart 1950.

Zij zat van 14 juni tot 4 oktober 1945 in de cellenbarakken. Citaten:

'In de cellenbarakken was de hygiënische toestand buitengewoon slecht, waarvan ik meerdere voorbeelden kan noemen: onthouden van ook maar enigszins behoorlijke wasgelegenheid, n.l. een kan water van circa 5 liter voor de vijf mensen in de cel; met het gebruikte waswater moesten de vloeren worden aangedweild, terwijl er genoeg water was. De hoofdbewaarster Marree en ook andere bewaasters, b.v. Van Wijk deelden straffen uit en sloegen; bovendien was hun toon meer dan onhebbelijk: "koppen dicht, anders gaan de luiken dicht", en allerlei scheldwoorden als "soldatenhoeren", enz. werden ons naar het hoofd gegoooid [...]

Als voorbeelden van slaan door een bewaarster kan ik het volgende noemen:

Eénmaal, vóór de kerkdienst buiten, heb ik gezien dat een jonge vrouw, een journaliste, door Marree met de sleutelbos in het gezicht werd geslagen; verschillende vrouwen, waaronder ik, protesteerden hiertegen, waarom wij voor straf gedurende de hele kerkdienst met onze handen in de hoogte moesten staan, en na de kerkdienst moesten wij ook nog zo in de gang blijven staan en daarna kregen wij achtereenvolgens een reprimande van de commandant Lignac.

Ik weet, dat eenmaal twee meisjes, die zich in de cel geheel hadden uitgekled (wat niet mocht, ook niet om ons te wassen) door de gang werden geslagen, zo erg, dat de buitenbewaking zich er mee bemoeide; het gebeurde 's avonds laat. Ik heb het wel gehoord, n.l. het gillen, maar niet gezien. De bewaasters Marree, Te Pas en Van Wijk hadden samen gesprekken, die wij konden horen, waarbij zij zeiden: "wij hebben ze weer eens lekker rot geslagen" [...] Er was veel schurft [...]

Hermine Eleonore Behle, geboren 25 augustus 1897 te Hilden (Dl.), weduwe van M.L.H.W. Blokzijl (geëxecuteerd 16 maart 1946), wonende te Wassenaar, gehoord in maart 1950. Citaten:

'Hoewel ik geen lid van de NSB was en mij nimmer met politiek heb ingelaten, ben ik op 30 mei 1945 gearresteerd door een BS'er, die mij toevoegde: "wij weten dat u geen lid bent, maar omdat u uw man vertroeteld hebt, wordt u toch gearresteerd." Ik ben daarop geïnterneerd geweest in de cellenbarakken van 30 mei 1945 tot 16 maart 1946.

Op de dag dat mijn man gefusilleerd is, ben ik zonder verhoord te zijn en terwijl ik niets bezat, in vrijheid gesteld. Van de leiding en de bewaasters in de cellenbarakken heb ik persoonlijk niets onaangenaams ondervonden; men was heel aardig tegen mij. Ik was lichamelijk in slechte conditie toen ik er binnenkwam en kreeg al spoedig hongeroedeem.

Ik weet, dat er vrouwen werden geslagen door de bewaasters Marree en De Zwart, resp. met sleutelbos en gummiknuppel. Ik heb dit nooit gezien, maar heb wel 's avonds vrouwen horen gillen, die kennelijk geslagen werden. Meerdere vrouwen hebben mij ook verteld, dat zij waren geslagen [...]

Op een zondagmorgen in het begin van juni 1945 werd een groep mannen en vrouwen, waaronder ook ik, door de BS meegenomen naar het Grand Hotel in Scheveningen, waar de Irenebrigade lag om dit schoon te maken. Wij moesten er heen lopen begeleid door gewapende BS

en nagekeken door de kerkgangers. Een BS'er zeide: "De dochter van Seyffardt heb ik niet te pakken kunnen krijgen, maar ik heb de vrouw van Blokzijl meegebracht." Het was dus kennelijk de bedoeling mij te vernederen en te krenken. Ik werd speciaal uitgekozen om de Wc's in het Grand Hotel schoon te maken en moest tevens de kamer schoonmaken van een jonge luitenant van de Irenebrigade. Daar stond de bovenkant van een soort buffet omgekeerd op de grond en daarin had iemand zijn behoeften gedaan; dit meubel moest ik ook van fecaliën, enz. reinigen. Ik heb het zonder protest gedaan en heb de luitenant, die later naar boven kwam, alleen maar eens aangekeken. Doordat wij niets te eten hadden gehad voordat wij naar het Grand Hotel gingen, vielen verscheidene vrouwen flauw. Om 12 uur kregen wij wat erwtensoep en moesten dit op de grond zittend voor het Hotel, opeten ten aanschouwe van het publiek. Speciaal bij mij stond een gewapende B.S.er, die weer bekend maakte, dat ik mevrouw Blokzijl was. Het schoonmaken van het Hotel ging 's middags door. Ik heb mijn man terwijl ik in de cellenbarakken was, veel mogen zien, aanvankelijk in het bijzijn van bewaking, later ook wel alleen.'

X, geboren 8 februari 1895, wonende te Den Haag, gehoord in april 1950.

De vrouw werd op 7 mei 1945 gearresteerd en gebracht naar het RK Seminarium aan de Oostduinlaan. Later kam zij in de cellenbarakken terecht, waar ze tot november 1945 verbleef. Ook in 1946 zat zij er enkele maanden (januari - najaar 1946 en november 1946 - maart 1947). Citaten:

'De bewaasters Marree, Van Wijk en De Zwart sloegen de geïnterneerde vrouwen [...] De commandante lag geregeld overhoop met Marree omdat zij het onmenselijk optreden van Marree ten opzichte van de vrouwen niet duldde [...]

Voor de culturele verzorging werd van allerlei gedaan; er was onder andere een uitstekende bibliotheek waarvan wij ruim gebruik mochten maken [...].'

X, geboren 26 augustus 1900, wonende te Den Haag, gehoord in april 1950. Ze verbleef van 15 oktober tot 1 november 1945 in de POD-kelder. Citaat:

'Bij de POD lagen wij in kribben met strozak; er was een wisselend aantal vrouwen en wij brachten de dag door met aardappelen schillen en groenten schoonmaken. Over voeding en behandeling daar wil ik niet klagen; onhebbelijke plagerijen zijn wel voorgekomen terwijl ik er was, doch dat vind ik niet zo belangrijk meer. Omdat ik dacht, dat ik vrij zou komen, heb ik maar niet over mijn zenuwpijnen geklaagd. Ik kwam echter niet vrij en werd naar Delft gebracht.'

X, geboren 31 januari 1896, wonende te Den Haag, gehoord in mei 1950. De vrouw zat in de cellenbarakken van 9 juni tot 16 oktober 1945. Zij verklaarde niet mishandeld te zijn.

X, geboren 29 september 1905 (44 jaar oud), wonende te Den Haag, gehoord in mei 1950. De vrouw werd op 12 mei 1945 gearresteerd en zat achtereenvolgens vast in hotel- restaurant St. Regis op de Thomsonlaan, in een school aan de 2^e Braamstraat, in

het gebouw van het bevolkingsbureau aan de Goudenregenstraat en tot 25 mei 1945 in de school aan het Lyceumplein. Daarna tot 5 oktober 1945 in de cellenbarakken. Enkele citaten:

In St. Regis werd zij door 2 vrouwen gefouilleerd en door een vrouw ondervraagd. Deze vrouw 'hield daarbij telkens haar revolver tegen mijn slaap en bij mijn mond.'

Over de 2^e Braamstraat: 'waar ik de eerste nacht liggende op de grond sliep, moest ik de volgende dag dweilen [...] Enige jonge jongens dreigden mij met hun stengun [...] Daarna ben ik door vier man opgepakt en de keldertrap afgegooid [...]' Ze raakte daarbij gewond.

Ze moest lopend naar het Lyceumplein (thans Louis Couperusplein). 'Telkens kreeg ik porren met een stengun in mijn rug van de ons begeleidende soldaten of BS'ers.'

In de cellenbarakken: 'Marree zei "dat is een Duitse, die moet onder de knoet."' Ze werd door Marree mishandeld.

X, geboren 19 februari 1897, wonende te Den Haag, gehoord in juni 1950. De vrouw zat eind november 1945 een paar dagen in de POD- kelder. Het was er 'vuil en er was niet voldoende ligging.'

X, geboren 26 mei 1894, wonende te Den Haag, gehoord in juni 1950. Samengevat: De vrouw was samen met haar dochter kort na de bevrijding door drie mannen, waarvan 'twee opgeschoten jongens', gearresteerd. 'Een van hen sloeg mijn dochter van de W.C. af.' Haar man was lid van de NSB en werd niet meegenomen, de vrouw was zelf ook lid en haar dochter was lid van de NJS. Ze werden eerst naar een school in de Van Merlenstraat gebracht, daar vrijgelaten en op 8 of 9 juni 1945 weer gearresteerd. Via een school aan de Mient gingen zij naar de cellenbarakken. Moeder en dochter zaten met nog vier vrouwen in cel 201. De dochter had twee keer per dag een insuline-injectie nodig. Door een gebrek daaraan of slechte kwaliteit raakte de dochter in coma, op 30 juli 1945 werd ze naar een ziekenhuis overgebracht, waar ze op 4 augustus 1945 overleed. De gedetineerde karakteriseerde Marree als een 'harde vrouw'.

X, geboren 9 september 1916, wonende te Den Haag, gehoord in juni 1950.

De vrouw bracht op 30 juni 1945 een nachtje bij de POD Den Haag door: 'Die nacht bij de POD zijn de mannen slecht behandeld en een man heb ik zien mishandelen. Ook de kinderen hoorden, hoe men tegen de mannen tekeering.'

Bijlage 5

De 23 sterfgevallen in kamp Scheveningen 1945²²⁸

Naam	Sterfdatum	Gewelddadig?
Bas, van de	? juli	Nee
Borel	21 augustus	Nee
Bos	6 juli	Nee
Bouwhuis	17 oktober	Nee
Cock, de	6 juni	Nee
Genechten, van	13 december	Ja (suicide)
Gerritsen	? december	Nee
Keyser	22 juni	Nee
Knorr	7 juli	Ja (suicide)
Lindeman	8 september	Nee
Maarse	16 december	Nee
Oosten, van	1 december	Ja (suicide)
Rauch	?	Ja (suicide)
Tonningen, van	6 juni	Ja (suicide)
Scholte	18 juni	Nee
Schwing	22 juni	Nee
Smit, van der	25 augustus	Nee
Thomsen	9 juli	Ja (suicide)
Tol, van	7 september	Nee
Transfeld	29 mei	Ja (suicide)
Verbrugh	13 oktober	Nee
Wijngaarden, van	4 augustus	Nee
Zirkel	14 augustus	Nee

²²⁸ In dit overzicht worden alleen de achternamen van de gevangenen getoond.

STAF MILITAIR GEZAG.
Subsectie II-D.

Den Haag, 1 October 1945.

INSPECTIERAPPORT VLIEGENDE COLONNE No. 21.

Bezoek Strafgevangenis te Scheveningen.

Het geheele complex te Scheveningen is als kamp in gebruik en wel:

- a. de cellenbarak voor het opbergen van mannen en vrouwen.
- b. de bijzondere strafgevangenis; een vleugel voor vrouwen, het overige voor ziekenhuis en werkplaatsen.
- c. de gewone strafgevangenis voor het opbergen van circa 800 oorlogsmisdadigers. Dit laatste deel bevat personen, welke vallen onder de bemoeienissen van B.N.V. en welke alleen in de administratie en registratie van het kamp opgenomen zijn, terwijl de voeding in dit deel bestaat uit Canadeesche rantsoenen. Momenteel bevindt zich in dit complex circa 1600 gedetineerde mannen en 1300 gedetineerde vrouwen. Van deze gedetineerden zullen er naar schatting 500 mannen in aanmerking kunnen komen om naar Duindorp overgebracht te worden, zoodat er plaatsruimte beschikbaar komt voor het onderbrengen en zoo noodig oelulair opsluiten van zware gevallen uit andere kampen, terwijl van de vrouwenafdeeling ongeveer 600 eveneens naar andere vrouwenkampen afgevoerd kunnen worden. De maximum capaciteit bedraagt 1500 mannen en 800 vrouwen; hierbij is er, wat de mannen betreft, rekening gehouden met een minder sterke bevolking der cellen, welke thans vaak met vier man per cel en zelfs soms vijf, overvol zijn. Voor wat de vrouwen betreft, is er rekening gehouden met de mogelijkheid en wenschelijkheid om een afzonderlijke kraemafdeeling voor ongeveer 30 patienten in te richten en tevens ook hier de bevolking per cel tot hoogstens 3 te beperken. De ligging in de cellen geschiedt als volgt: 1 op de krib en de overigen (3 tot 4) op stroozakken op den grond. De cel is in feite gecombineerd dag- en nachtverblijf. Ook hier wordt, zooals in de meeste gevangenissen en huizen van bewaring nog steeds gebruik gemaakt van het tonnenstelsel. Een waschgelegenheid wordt verstrekt door gebruikmaking van waschblikken, terwijl volgens de opgave van de kampeiding per 14 dagen een douchepad verstrekt wordt; evenwel beweerden de verhoorde gedetineerden, dat er hoogstens eenmaal in de 5 A 6 weken gelegenheid tot douchen was. Ook kwam er in de cellenbarak voor, dat er twee mannen per cel opgesloten waren. De kampeiding werd erop opmerkzaam gemaakt, dat dit ontoelaatbaar was. De keuken heeft een capaciteit voor 2000 personen; zoodat met tweemaal koken alle gedetineerden van voedsel konden worden voorzien. De vrouwelijke gedetineerden legerden op los stroo, waaroverheen dekens gespreid waren. Ook hier waren de in gebruik zijnde zalen gecombineerde dag- en nachtverblijven. Tengevolge van het niet of te weinig tewerkstellen van deze vrouwelijke gedetineerden, lagen zij den geheelen dag op deze zalen, waar geen gelegenheid tot zitten was. Hier dienen noodzakelijk 3-hooge kribben ingevoerd te worden, zoodat alsdan de mogelijkheid gegeven is, om de zalen ook als dagverblijf zooveel mogelijk bruikbaar te maken. Beter ware, gescheiden dag- en nachtverblijven in te richten; in dat geval kan men voor nachtverblijf meer personen in een lokaal bergen. Enkele groepen vrouwen waren tewerkgesteld in diverse binnen het kamp aanwezige werkverschaffingsobjecten, zooals o.a.: een door de Vredestein-fabriek van naaimachines en materiaal voorzien atelier voor het maken van gymnastiekschoenen, een door de diverse Rijksdiensten van schrijfmachines en materiaal voorziene typekamer, waar typewerk voor de Departementen verricht wordt. Er zijn echter nog te weinig mogelijkheden voor behoorlijke tewerkstelling. Er is ook een moeilijkheid ten opzichte van zwangere vrouwen, welke uit hoofde van de verdenking van hun ernstig politiek vergrijp niet met huisarrest kunnen worden weggezonden. Hier spruit de noodzakelijkheid voort, om zooals reeds gezegd, een aparte kraaminrichting in te richten. Over het algemeen is er een groot tekort aan dekens, terwijl ook kribben en stroozakken benodigd zijn. Op het gebied der geestelijke verzorging is er

vervolg blad 2 nog geen

nog geen vaste aanstelling nog van een dominee, noch van een R.K. priester; wel komen er geestelijken geregeld in de gevangenis, om kerkdiensten te houden, doch het is noodzakelijk, een vaste aanstelling voor beiden te verkrijgen. De kerkdiensten worden voor de vrouwen gehouden in een zaal in de cellenbarak, voor de mannen in de kerk van de strafgevangenis. Op het gebied van geestelijke lectuur bleek nogal verschil van meening te bestaan omtrent wat hieronder te verstaan valt. Meer samenwerking tusschen den kampcommandant en de geestelijke verzorgers is zeer zeker gewenscht. Op het gebied van sociale verzorging is er, bij gebrek aan een voor dit doel geschikte persoon, nog vrijwel niets gedaan. De commandante der vrouwenafdeeling, welke echter pas gedurende eenige weken in functie is, is op dit gebied zeer diligent. Contact tusschen ouders en kinderen werd door haar via het Bureau Jeugdzorg tot stand gebracht. Er is een bibliotheek aanwezig, waaruit elke gedetineerde een boek per week kan ontvangen; daarentegen volgde uit de verklaringen van de gedetineerden, dat altijd een boek minder wordt gegeven, dat het aantal gedetineerden, dat in de cel aanwezig is. Kranten worden nog niet verstrekt. Het gegeven advies, om neutrale streek- of dagbladen te verstrekken, zal terstond en gaarne opgevolgd worden. Den gedetineerden is eenmaal per maand briefwisseling op formulier toegestaan. Bezoek wordt evenwel niet toegestaan, alleen bij uitzondering, zooals ernstige ziekten, sterfgevallen, afscheid nemen van een naar Indië vertrekkend familielid. Men beroept zich hierbij op de technische onmogelijkheid, om dit te kunnen verwezenlijken. Er werd geadviseerd, om niettemin zoo spoedig mogelijk met het verleenen van bezoek te beginnen. De interne bewaring is hier in verhouding tot normale kampen, veel sterker, nl. ruim 200 man.

De ziekenafdeeling bestaat uit 8 ziekenzalen voor de mannenafdeeling en 7 ziekenzalen voor de vrouwenafdeeling, met een totale capaciteit van 150 bedden. Er is een goede mogelijkheid voor isolatie van besmette patienten. Het is wenschelijk en tevens mogelijk, dat hier een kraamvrouwenafdeeling en een baby-afdeeling met een capaciteit van 30 en een kraamkamer met een capaciteit van 2 worden ingericht. De medische afdeeling is in ieder opzicht uitstekend. Het aantal specialisten, dat wekelijks gedurende een of meerdere uren spreekuur houdt, is echter overdreven. Het is zeer goed mogelijk, om in dit groote kamp 4 tot 5 gedetineerde artsen plus een of twee vrijwillige artsen uit te komen. Er is een tekort aan D.D.T. en scabiesdool. Het gevolg hiervan is, dat er een vrij groot aantal scabiespatienten in het kamp aanwezig is, terwijl met moeite tot nu toe het aantal met luizen besmetten zeer gering is gehouden. De algemeen hygienische toestand is slecht; er zijn te veel gedetineerden per cel aanwezig. De waschgelegenheid is primitief; het aantal douchebaden per week is veel te gering, terwijl het zeer goed mogelijk is, dit zoo hoog op te voeren, dat iedere gedetineerde eenmaal wekelijks gedouched wordt. De tonnen met antistank-deksel, welke laatste voor een groot gedeelte niet aan hun doel beantwoorden, zijn ten eenenmale onvoldoende. De gedetineerden worden te weinig gelucht, nl. 2 x 20 min. dagelijks en 's-Zondags nauwelijks 5 min., terwijl een groot gedeelte van dezen luchttijd gebruikt wordt voor het legeren der tonnen. De voeding, die tevoren zeer slecht was, hetgeen tengevolge had, dat niet minder dan 900 meer dan 25% ondervoeden en 150 hongeroedeem-patienten in het kamp zijn, is nu verbeterd, hoewel zij nog steeds niet geheel beantwoordt aan de bij de instructie vastgestelde richtlijnen, voornamelijk door een tekort aan aardappels. Tengevolge hiervan wordt tevens driemaal wekelijks soep en eenmaal wekelijks pap verstrekt. De P.O.D. is tot nu toe in gebreke gebleven bij het verleenen van medewerking bij het wegzenden van ernstige patienten, onder van dagen, zwangere vrouwen en jeugdige personen onder 18 jaar met huisarrest. De kamparts, Dr. de Reus, maakte een zeer goeden indruk en heeft zich

vervolg blad 3 bijzonder

Het inspectierapport van de vliegende colonne van 1 oktober 1945, blad 2. (NA)

Subsectie II-D.

bijzonder verdienstelijk gemaakt bij het uit niets opbouwen van dezen zoo goeden medischen dienst. Ook het verplegend personeel maakte een uitstekenden indruk.

Het gebouwencomplex is in onderhoud bij den Rijksgebouwendienst. Alle gebouwen verkeerden in goeden staat van onderhoud. Aanbevolen wordt, speciaal voor de vrouwenafdeeling de zaal, die voor kerkdiensten gebruikt wordt, van banken te voorzien. De verwarming van het geheele gebouwencomplex geschiedt vanuit verschillende centrale punten. De aanvragen voor brandstoffen zijn inmiddels door den kampcommandant bij den betreffenden Distributiedienst ingediend en verkregen. Hoewel in het algemeen gezegd moet worden, dat het in gebruik zijnde tonnenstelsel, feitelijk met een overbevolking, onhoudbaar is, is het praktisch onmogelijk, hierin verandering te brengen.

Bewaking.

De buitenbewaking werd aanvankelijk verricht door de B.S., van welke dienst geen langer gebruik gemaakt werd wegens klachten over de houding en het gedrag van de troep, o.m. tijdens het verblijf in de omgeving van de wachtruimte. De B.S. werd opgevolgd door de Mirechaussée, die nadien eveneens zijn vertrokken, ook al wegens bezwaren van de kampeiding tegen hun optreden. Als gevolg van deze moeilijkheden, die als oorzaak hadden het verblijf van de wacht binnen de muren, werd besloten een nieuwe wacht te doen optreden, die ook haar wachtlokalen buiten het complex der gevangenisgebouwen diende te hebben. Aan Sectie II-D is toen gevraagd, bewakingstroepen ter beschikking te stellen, die zich hiertoe gewend heeft tot den korpscommandant M.G. Op heden 1 Oktober 1945 is deze wacht, welke uitsluitend des nachts zal moeten optreden, met ongeveer 10 posten langs den omtrek van het gebouwencomplex, nog niet in functie.

Indien de beslissing valt, zal de wacht geleverd worden door het Troepen detachement M.G. Volgens mededeeling van den Chef Staf v.d. Korpscommandant wacht de indiensttreding op bericht van den kampodt der Strafgangenis.

Uit de verhooren van de gedetineerden blijkt, dat de behandeling door het personeel in het algemeen goed is te noemen. Van mishandelingen is in het algemeen niets gebleken, al kwamen echter enkele klachten voor over grove bejegingen. De voeding werd over het algemeen zeer goed genoemd, waarbij echter door sommigen naar voren werd gebracht, dat de quantiteit onvoldoende is. In het algemeen schijnt het, dat hier aan de richtlijnen d.d. 20 Augustus 1945 gevolg wordt gegeven. Slechts nog worden vermeld, dat de hoeveelheid vloeibare maaltijden, nl. eenmaal per week pap en driemaal per week soep, te veel is, ook al is de quantiteit en qualiteit goed. Over de medische verzorging werden klachten naar voren gebracht, dat patienten niet voldoende snel worden onderzocht. Deze klachten kwamen echter van personen, die niet uit eigen ervaring spreken. Gezien de verklaringen van andere gedetineerden en het gehouden onderzoek, moet de medische verzorging zeer zeker ruim voldoende worden geacht. Aan de geestelijke verzorging daarentegen schijnt nog wel het een en ander te haperen. Hoewel persoonlijk contact met een R.K. geestelijke mogelijk schijnt te zijn, kan van een persoonlijk contact met een Prot. geestelijke gezegd worden, dat zulks niet of onvoldoende snel tot stand komt. Aan sommige terzake gedane verzoecken was na twee maanden nog geen gevolg gegeven. Aan sociale verzorging is nog vrijwel niets gedaan; de boekenpositie is, hoewel beter dan in de meeste andere kampen, toch ook hier nog onvoldoende. Het schijnt onjuist, dat er slechts twee of drie gedetineerden per oel, een boek wordt verstrekt. Klachten werden voorts geuit over de afwezigheid van de mogelijkheid van bezoek. De stemming onder de gedetineerden was in het algemeen slechts matig. Als onstandigheden hiervoor

vervolg blad 4. moet

Het inspectierapport van de vliegende colonne van 1 oktober 1945, blad 3. (NA)

moet vermoedelijk worden aangevoerd de afwezigheid van voldoende werkgelegenheid en de omstandigheid, dat hier gesproken moet worden van gevangenisleven. In dit verband moet er opgemerkt worden, dat de directie, die als gevangenis-directie vermoedelijk uitstekend zal zijn, toch nog niet voldoende oog schijnt te hebben voor het feit, dat hier andere eischen gesteld moeten worden.

Conclusie:

Het kamp is geschikt als winterverblijf, echter voor ten hoogste 800 vrouwen en 1500 mannen. Aanbevolen wordt, de lichte gevallen naar elders over te brengen, zoodat dit kamp kan worden bestemd voor zware gevallen, waarvoor een zekere mate van afzondering noodig is; in de tweede plaats voor hen, die ter berechting ter plaatse aanwezig moeten zijn en in de derde plaats als verblijf voor hen, die ter dood zijn veroordeeld. Het zal ondoenlijk zijn al diegenen, die veroordeeld zijn, tot gevangenisstraffen, hier onder te brengen.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

Het inspectierapport van de vliegende colonne van 1 oktober 1945, blad 4. (NA)

Dooden van „Oranjehotel” geeerd

Cel 601 ingewijd

ALS symbool van hen, die voor Duitse vuurpelotons vielen en hun laatste uren doorbrachten in een der doodencellen van het „Oranje-hotel” te Scheveningen, is cel 601 vandaag plechtig ingewijd in tegenwoordigheid van de ministers Beel en Van Maarseveen. H. M. de Koningin liet zich vertegenwoordigen door Haar particulier secretaresse, mej. Geldens.

Ds. G. Bos, oud-gevangenispredikant, sprak een herdenkingsrede uit. Op 13 Maart 1941 werden de eerste vijftien mannen, betrokken bij het z.g. Geuzenproces, uit de cellen van het „Oranje-hotel” gevoerd om op de Waalsdorpervlakte te worden neergeschoten. Honderden zouden nog volgen eer het 5 Mei 1945 was. Ds. Bos, die velen in hun laatste oogenblikken heeft bijgestaan, was altijd getroffen door hun groote bescheidenheid. Doch deze bescheidenheid veranderde in moed en onverschrokkenheid wanneer velen voor de vraag werden gesteld, waarom zij tegen den bezetter hadden gehandeld. Geen haat bezielde hen; hun strijd ging tegen het vervloekte nationaal-socialistische regiem, tegen dictatuur, tegen knechting en tyrannie. „Hun offers”, besloot ds. Bos, „zijn niet vergeefs geweest, al zou de wereld nog tienmaal erger

hel zijn dan ze al is, omdat het offer altijd getuigt van de waarheid, dat er waardevoller goederen zijn dan het leven.”

Na de herdenkingsrede zongen „Die Haghe Sanghers” het Russische gebed „Wnoezji Bozje” van Archangelski.

Verder sprak mevr. B. Boon—Van der Starp, die, de gestorven helden herdenkend, zeide: „Dit is wat wij nog voor hen kunnen doen: hen door onze liefde en onze gedachten voor altijd aan de vergetelheid ontrukken en trachten hun prachtige voorbeeld te volgen.”

Terwijl vervolgens mevrouw A. M. C. baronesse van Lynden—van den Bosch, dochter van wijlen dr. Van den Bosch, die ten offer viel aan den overweldiger de doodencel inwijdde, speelde de Postfanfare het Wilhelmus. Nadat „Die Haghe Sanghers” „De achttien dooden” van Jan Campert hadden uitgevoerd, ving een stille gang voorbij de doodencel 601 aan. Achtereenvolgens schreden er voorbij de nabestaanden der dooden, de autoriteiten en genoodigden en de oud-gevangenen.

Met dit defilé was de samenkomst voor de nabestaanden en de genoodigden ten einde. De oud-gevangenen begaven zich naar het Kurhaus, waar zij een reünie hielden. De heer Alb. Plesman sprak hier; de voorzitter van het comité „Oranje-hotel”, de heer E. P. Weber, hield de sluitingsrede.

INTERIEUR VAN CEL 601.

Vaststelling Italiaansche herstelbetalingen

In de commissie voor de Italiaansche herstelbetalingen der Parijsche conferentie zijn thans, na heftige debatten tusschen de vertegenwoordigers der Ver. Staten en die van het Slavische blok, de bedragen vastgesteld, welke Italië zal moeten voldoen.

Aanvaard is met meerderheid van stemmen betaling van 100 mill. aan de Sowjet-Unie, van 25 mill. dollar aan Ethiopië (gevraagd 905 mill), 100 millioen aan Joegoslavië (gevraagd 1.300 millioen), 100 millioen aan Griekenland (7.030 millioen geëischt en aan Albanie, dat 1.161.000.000 dollar gevraagd heeft, geen vergoeding.

Toen de Amerikaansche gedelegeerde het Joegoslavische aandeel nog wilde verminderen, merkte de Joegoslavische gedelegeerde schamper op: „Wij zijn blij, dat er niet wordt besloten, dat wij herstelbetalingen aan Italië zullen doen.”

VUGHT

kan nog op andere wijze dienst doen.

Een rondgang door het kamp,
waar thans N.S.B.-ers zijn
opgesloten.

De Waarheid, 2 juni 1945. (KBD)

Nazi-manieren

Het Parool, 7 augustus 1945. (KBD)

**WANTOESTANDEN IN HET
N.S.B.-KAMP TE VUGHT.**

De Heerenveensche koerier, 13 augustus 1945. (KBD)

**DE TOESTAND IN
N.S.B.-KAMPEN
Overdreven geruchten**

Nieuwe Haarlemsche Courant, 24 augustus 1945. (KBD)

**Geen Nazi-methoden
in de gevangenkampen**

(in het onderschrift: "Dankje, papa Schermerhoorn! Ik ben maar een heel klein N.S.B.-ertje en ik wist van niets...").
De Waarheid, 25 augustus 1945. (KBD)

**„TOESTAND IN KAMPEN
IS REDELIJK”**

Algemeen Handelsblad, 5 november 1945. (KBD)

DE WEG TERUG
**Vrijgelaten N.S.B.-ers moeten
geen paria's worden**
Als hun schuld geboet is, is er geen plaats
meer voor eigen recht. — Denk aan het
belang van uw eigen volk!

Algemeen Handelsblad, 24 december 1945. (KBD)

Kamptoestanden
Brochure met karakter
van schotschrift

Het Parool, 20 mei 1949. (KBD)

Mishandeling in kampen
***Rapport-Van der Vaart-Smit in
vele gevallen niet juist***

De Tijd, 6 augustus 1949. (KBD)

**Kampmisstanden komen
niet in doofpot**

Het Parool, 28 januari 1950. (KBD)

***Nederlandse kampbewakers
hebben zich misdragen***
„Zwarte bladzijde in onze geschiedenis”

De Tijd, 28 januari 1950. (KBD)

MISSTANDEN IN KAMPEN

Zwarte bladzijde in
onze geschiedenis

Algemeen Handelsblad, 28 januari 1950. (KBD)

IN DE EERSTE MAANDEN NA DE BEVRIJDING

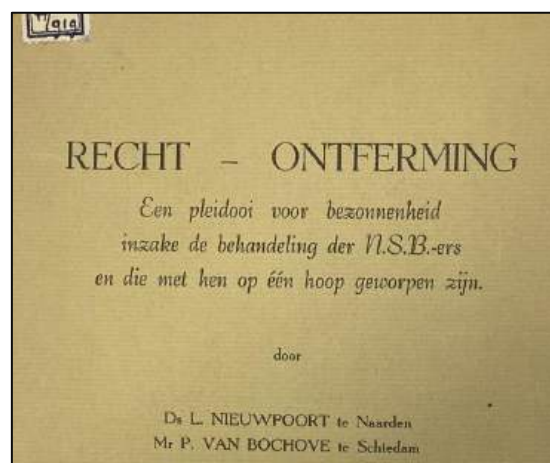
Ergerlijk Optreden
in de Kampen
voor politieke delinquenten

De Telegraaf, 26 mei 1951. (KBD)

BESCHAMENDE BLADZIJDEN UIT ENQUETE-RAPPORT

Gevangenen in hun slaap gedood

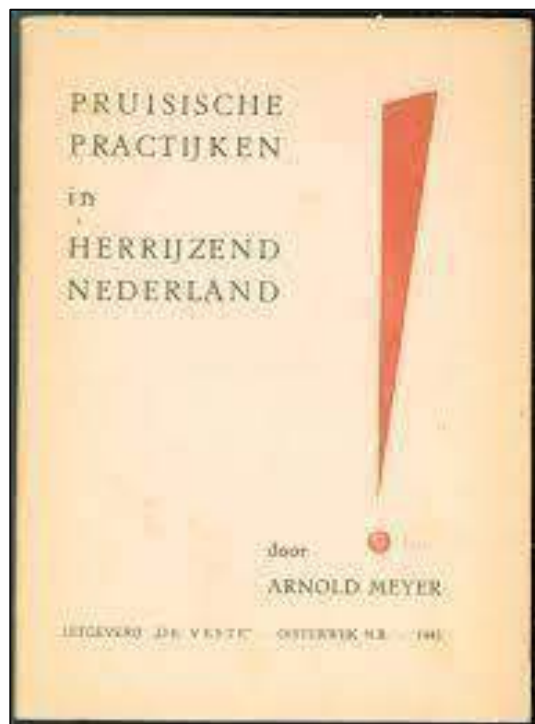
De Volkskrant, 26 mei 1951. (KBD)

De brochure door L. Nieuwpoort en P. van Bochove, z.j. (NA)

De brochure door Kr. Strijd, 1945. (NA)

De brochure door Arnold Meyer, 1945. (NA)

Lijst van gebruikte afkortingen

BdS	<i>Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD</i>
BNS	Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten
BNV	Bureau Nationale Veiligheid
BS	Binnenlandse Strijdkrachten
CD	Controledienst, <i>Civil Defence</i> of Civiele Dienst
DDT	Dichloordifenyiltrichloorethaan
DGBR	Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging
DVK	Departement van Volksvoorlichting en Kunsten
Gestapo	<i>Geheime Staatspolizei</i>
HIJSM	Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij
HTM	Haagse Tramweg Maatschappij
IKB	Interkerkelijk Bureau Noodvoedselvoorziening
NAD	Nederlandse Arbeidsdienst
NBS	Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten
NJS	Nationale Jeugdstorm
NSB	Nationaal Socialistische Beweging
NSKK	<i>Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps</i>
PARI	Plaatselijke Advies Raad der Illegaliteit
PEC	Parlementaire Enquête Commissie
POD	Politieke Opsporingsdienst
PRA	Politieke Rechercheafdeling
PV	Proces-verbaal
SD	<i>Sicherheitsdienst</i>
SHAEF	<i>Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force</i>
Sipo	<i>Sicherheitspolizei</i>
SS	<i>Schutzstaffel</i>
V-Mann	<i>Vertrauensmann</i>
WA	Weerafdeling/Weerbaarheidsafdeling
WW	Weerwolf

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Archieven en privécollecties

Haags Gemeentearchief (HGA), archieven:

0432-01 Gemeentepolitie

0610-01 Gemeentebestuur (0610-01)

HGA, overige collecties:

Collectie foto's

Nationaal Archief Den Haag (NA), archieven:

2.09.08 Directoraat-Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging (DGBR)

2.09.10 Stukken Van Tuyll van Serooskerken: Verzameling Misstanden Bewaringskampen; Proces te Neurenberg

2.13.25 Militair Gezag

2.13.137 Ordedienst/Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten en Binnenlandse Strijdkrachten (ODS/BS)

2.13.208 Collectie van het Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel (BRIOP), gevormd uit de archieven van de Ordedienst, de Binnenlandse Strijdkrachten, het Militair Gezag en andere organisaties

3.05.04 Strafinstellingen te 's-Gravenhage

3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, archief: 478,

T.E.W. Lignac

Verzameling K.R. Huygen, Bilthoven Verzameling H.F. Insinger, Amersfoort

Literatuur

Aalders, Gerard en Hilbrink, Coen, *De affaire Sanders*, Den Haag, 1996.

Abuys, Guido en Kortholt, Bas, *Interneringenkamp Westerbork. Verhalen van een vergeten verleden*, Hilversum, 2010.

Afwikkelingsbureau Militair Gezag, *Overzicht van de werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg 14 september 1944 4 maart 1946*, Den Haag, z.j.

Bakker, Rob, *Boekhouders van de Holocaust. Nederlandse ambtenaren en de collaboratie*, z.p., 2020.

Barnouw, David, *Rost van Tonningen*, Amsterdam, 1994.

Belinfante, A.D., *In plaats van Bijltjesdag. De geschiedenis van de Bijzondere Rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen, 1978.

Benda-Beckmann, Bas von, *Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen*, Amsterdam, 2019.

Berkel, Benien van, *Tobie Goedewaagen (1895-1980)*, Amsterdam, 2013.

Boom, Bart van der, *Kees van Geelkerken*, Utrecht, 1990.

Boom, Bart van der, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag, 1995.

De Bevrijding volgens ooggetuigen. 45 persoonlijke verhalen van Zuid-Hollanders, Delft, 2020.

Diederichs, Monika, *Wie geschoren wordt moet stil zitten*, Amsterdam, 2006.

Eefting, Henk, *De Bijzondere Rechtspleging 1944-1952*, Soesterberg, 2007.

Frijtag Drabbe Künzel, Geraldien von, *Kamp Amersfoort*, Amsterdam, 2003.

Groen, Koos, *Fout en niet Goed. De vervolging van collaboratie na de Tweede Wereldoorlog*, Hilversum, 2009.

Glaudemans, C. 'De Documentatiedienst van de gemeentepolitie van Den Haag in de Tweede Wereldoorlog'. In: *Jaarboek Die Haghe* (2012 (2013) p. 53-103.

Groeneveld, Gerard, Anton Mussert. *Nagelaten bekentenissen. Verantwoording en celbrieven van de NSB-leider*, Nijmegen, 2005.

Hofman, Jaap, *De collaborateur*, Soesterberg, 2011.

Hoving, Richard, *De beul van Amersfoort. Josef Kotälla 1908-1979*, Amsterdam, 2019.

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dln. 1-13*, Amsterdam, 1969-1988.

Knegtman, Peter Jan e.a., *Collaborateurs van niveau*, Amsterdam, 1996.

Kok, Auke, *De verrader*, Amsterdam, 1995.

Meihuizen, Joggli, *Smalle Marges. De Nederlandse advocatuur in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 2010.

Ojen, G.J., *De Binnenlandse Strijdkrachten*, Den Haag, 1972.

Oprel, Marieke, *Afrekenen met de vijand. Het naoorlogse beleid ten aanzien van Duitsers in Nederland*, Amsterdam, 2021.

Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, Verslag Deel 5a en 5b, Den Haag, 1950.

Pauw, J.L. van der Pauw, *Rotterdam in de Tweede Wereldoorlog*, Rotterdam, 2006.

Reckman, M, *Een celdeur slaat dicht*, Amsterdam, 1950.

RIOD, *Het proces Mussert*, Den Haag, 1948.

RIOD, *Het proces Rauter*, Den Haag, 1952.

Romijn, Peter. *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders 1945-1955*, Houten, 1989.

Romijn, Peter, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting*, Amsterdam, 2006. Rood, Jurriën, Lentz, *De man achter het persoonsbewijs*, Gorredijk, 2022.

Terwiel, Jan Maarten, *Bajes in de duinen 1880-2000*, Den Haag, z.j.

Vaart Smit, H.W. van der, "Kamptoestanden 1944-'45-'48", Haarlem, 1949.

Venema, Adriaan, *Osendarp*, Amsterdam, 1990.

Wapperom, Hugo, *De Spinvlieg*, Soesterberg, 2011.

Weeber, E.P., *Gedenkboek van het Oranje Hotel. Celmuren spreken Gevangenen getuigen*, Rotterdam, 1946.

Websites

beeldbankwo2.nl

delpher.nl

haagsebeeldbank.nl

nl.findagrave.com

Herkomst afbeeldingen

BWO2	Beeldbank WO2
HGA	Gemeentearchief Den Haag
KBD	Koninklijke Bibliotheek Delpher
NA	Nationaal Archief
NMO	Nationaal Monument Oranjehotel
VHFA	Verzameling H.F. Ambachtsheer
VHFI	Verzameling H.F. Insinger

Index persoonsnamen

Abeleven, Hillegonda J.	174
Albers	64, 65
Albrecht	149
Arlt	149, 161
Arlt, Arno	108, 111
Bakker, I.	158, 160, 190
Bas, H.C. van de	178
Behle, Hermine E.	114, 175
Beks, J.J.	154
Belinfante, A.D.	89, 99, 107, 108, 110, 118, 119, 190
Bemmelen, J.M. van	83, 97
Benda-Beckmann, Bas von	7, 55, 191
Berch van Heemstede, Isaac Laurens van den	69, 89
Bischoff, H.	61, 114, 153
Blaskowitz, Johannes	26
Blocq van Scheltinga, Daniël de	66, 67, 146, 151
Bloembergen, Johanna M.	174
Blokzijl, Max.	39, 42, 66, 67, 77, 114, 125, 146, 151, 175, 176
Blonk, Maria J.	155, 163
Boezen, Vera en Van der	168
Boortman	168
Borel, G.	178
Bos, H.C.	178
Bosch ridder van Rosenthal, Lodewijk	37
Bouwhuis, C.A.	178
Brokehof	64
Brugman, Jacoba J.	174
Bühler, Albert	149
Calmeyer, Hans	149, 151
Campert, Jan	142
Carp, Johan H.	39, 64, 66, 146
Charante, Karel E. van	146, 163
Christiansen, Friedrich	149
Cock, J.J.C. de	178
Crabbendam, Johan	27, 28, 79, 80
De Monchy Salomon.	37
Donker, L.	60
Douwes, L.	61, 80, 169
Elferen, Theo van	139
Enklaar, Karel	38, 39, 42, 64, 77
Esveld, D.F. van	128
Fahrenholtz, Hans J.	149
Fiebig, Richard	149
Fischer, Franz	149
Flesche, Alfred	149
Foekens, Helena	173
Frederikse, P.	154, 157
Frigge, T.D.	155
Frigge, Theodora D.	158
Fünten, Ferdinand H. aus der	149
Geelkerken, Cornelis van	146, 170, 191
Genechten, Robert van	39, 42, 66, 77, 78, 111, 118, 146, 151, 178
Gerritsen	114, 178
Giesler, Klara	176
Giskes, Hermann J.	139, 149
Godee, I.	128
Goedewaagen, Tobie	125, 146, 191
Gritters, Roelof	61, 69, 82, 99, 114, 115, 146, 153, 155, 160, 170, 171
Groen, Koos	89, 113, 114, 115, 116, 172, 191
Groeneveldt, A.C.	135
Groenewoud, C.E. van 't	139
Haak	94

Haentjes, Christiaan.....	56
Hamer, Petrus M.C.J.	146
Harster, Wilhelm	135, 149
Haubrock, Otto	149
Heynis, Cornelis	166
Heyst, van	65
Hilgers, Piet.....	169
Hinzer, Frieda	176
Hoogerwerf	155
Huygen, Carolus J. (Karel).....	39, 40, 42, 63, 64, 139, 146, 190
Insinger, C.W.	56, 59, 60
Insinger, H.F.....	190
Insinger, H.F.....	192
Jankowski,	60
Jong, de.	89
Jong, Loe de	61, 112
Jonge, Jacob de.....	146
Katälla, Joseph J.	76
Katoen	38, 64
Keyser, H.A.	178
Kielstra.....	165
Klomp, Jan H.	60
Klomp, Jan Hendrik.....	60, 147
Knorr, E.A.....	110, 112, 149, 178
Koenes, Heinz	157
Kolfschoten, H.A.M.T.....	97
Kolk, W. van der.....	90, 119, 154, 167, 168
Koopman, A.	128
Koos van Rijn	154, 157
Koot, H.....	11
Kotälla, Joseph J.....	143, 149, 191
Krom, Johannes H.C.....	147
Kruikemeijer, Willem	165
Kruls, Hendrik.	10
Kunst, Petrus F.....	170
Kwijnders, F.C.H.....	128
Laar, Franciscus H. M. (Frans) van de	133, 147
Lages, Willy	132, 149
Lange, Otto	97, 131, 150
Leemhuis, C.	147
Leslie, Martin	10
Liebeskind, Franz A.	157
Lignac, T.E.W.	14, 62, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 175, 190
Lindeman, O.W.A.....	64, 178
Lindemans, Christiaan A.....	124, 125, 126, 147, 168, 169
Lindhoud, W.J.....	115, 153
Loon, J. van	77, 147
Maarse, D.	178
Maasdijk, Henri van	39, 42, 64, 147
Mair, John H.	168
Marree, Johanna	172, 173, 174, 175, 176, 177
May, Ernst	150
Meijer, Arnold	132
Meijer, Frederik	167
Meurs, Gerritje	172
Moll van Charante, Gabriël H. (Willem).....	97
Mooyman, Gerardus.....	135, 147
Müller	64
Munt, Johannes H.L.	132, 133, 139, 150
Mussert, Anton.....	38, 39, 40, 42, 63, 64, 66, 77, 113, 125, 147, 151, 191
Neut, Willem van der	147
Niekerk	65
Oberg.....	82, 154, 165, 166, 167
Ommeren, Humphry Rijk van	55
Ongerboer, E.C.	123, 128

Oosten, G. van.....	178
Ording.....	134
Ording, J.H.	128
Osendarp, Martines B. (Tinus)	93, 147, 157, 158, 165, 167, 191
Peelen.....	115, 158
Pegels, Steven	147
Peisert, Arthus O.G.H.....	162
Piek, Carel.....	132, 147
Pieter Arend van Noothoorn	100, 153
Pieters, Andries J.	147
Plas, Leendert van der	171
Plug, Maarten	165, 171
Pol, van der.....	94
Polianski, Eugen.....	163
Poos, Leonardus A.	148
Puls, Leonardus A.	148
Quartero, Gerard J.....	110, 111
Quintus, Jkvr. Catharina J. M.	173
Rappard, van	64
Rauch, Hermann-Johann	110, 112, 178
Rauter, Hans A.	125, 126, 127, 138, 143, 150, 159, 191
Reckman, Marits.....	142, 143, 191
Reus, G. de	62
Rhijn Jacobus van	165
Ridderhof, Matthijs	148
Rijn, Koos van	156
Rijn, Koos van	157
Ritterbusch, Wilhelm F.A.....	150
Roos, D.....	62, 128
Roos, Wilhelmina J.G. de	113, 177
Rost van Tonningen, Meinoud M.	76, 91, 109, 110, 112, 118, 148, 156, 171, 178, 190
Schermerhorn, W.	63
Schierbeek, Abraham.	30
Schilfgaarde, J.C. van	100, 145, 172
Schokking, N H.....	123, 128
Scholte, L.W.....	159, 178
Schöngarth, Karl	150
Schreieder, Joseph.....	150, 151
Schrieke, Jacobus.....	64, 148
Schwebel, Ernst A.	150, 158
Schweiger, Johann (Hans).....	150
Schwing, Conrad H.F.....	117, 178
Senf, Erich.....	157
Seyffardt, Hendrik A.	114, 176
Sjerkosav	60
Slagter, Marten.....	148
Smit	148
Smit, E.W.J. van der	178
Snijders	105
Steen jr, Jan van der	114, 153, 160, 170, 171
Stockum, van	170
Storm.....	94
Storm, Bastiana	172
Strubert, Andreas	163
Sutorius, L.M.C.	62, 128
Thomsen, A.....	110, 112, 150, 171, 178
Tol, C. van.....	178
Transfeld, Hans A.....	110, 112, 178
Tromp, Th. Ph.....	101
Tuyll van Serooskerken, Adriaan M. van	8, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 106, 107, 118, 119, 145, 153, 161, 172, 190
Vaart Smit, Hendrik W. van der.....	89, 93, 94, 95, 96, 105, 106, 107, 118, 140, 148, 191
Vaart, Johannes van der	164
Veefkind	166
Veefkind, Johannes H.	148
Veer, B.I.A.A. ter	97

Veldhuis	64
Verbaan	167
Verbaan, Hendrik J.	165
Verbrugh, B.J.	178
Verdonk, Gerritje	177
VerLoren van Themaat	17
VerLoren van Themaat, Pieter	52
Viëtor	148
Visser, H.J.	50
Vloten, Frederik W.	148
Vloten, Pierre van	38, 39, 64
Vorrink, Jacobus J. (Koos)	104
Voûte, Edward J.	148
Vuik, Willem	115, 156, 157, 158
Waals, Anton van der	148
Wapperom, Piet W.	131, 133, 148, 191
Warszewski, Casimir	162, 163
Wasiljaka	60
Weber, E.P.	56, 61, 81
Weike, Ernst	150
Westerveld, Berend J.	60, 76, 148, 165
Westra, H.	38, 39, 42, 64, 148
Wiegel, P.	122
Wijers	105, 106
Wijhe, Marie C. van	102, 104
Wijngaarden, Adriana E. van	113, 157, 178
Wimmer, Friedrich	125, 150, 159
Witsen Elias	169
Zaayer, Johannes	78, 107
Zirkel, J.	178
Zondervan, Arie J.	108, 110, 119, 140, 148, 164, 167, 168, 170
Zoutebier, Adrianus	164, 165
Zwart, de	175
Zwolsman, Reinder	149

